OVER SEKSUELE CONTACTEN IN DE VROEGE JEUGDJAREN
EN SEKSUEEL GEDRAG EN BELEVEN OP LATERE LEEFTIJD

HOMOSTUDIES UTRECHT

HET BELANG VAN DE ERVARING

THEO SANDFORT

8/ 37,50

HET BELANG VAN DE ERVARING

Dr. Th.G.M. Sandfort

Het belang van de ervaring

Over seksuele contacten
in de vroege jeugdjaren
en seksueel gedrag en beleven
op latere leeftijd

Publicatiereeks Homostudies Utrecht (13)
1988

Publicatiereeks Homostudies Utrecht deel 13

Uitgave	: Interfacultaire Werkgroep Homostudies Rijksuniversiteit Utrecht
Redactie	: drs. P. Koenders dr. L.M. Moerings drs. A.X. van Naerssen drs. J. Schuyf prof. dr. R.A.P. Tielman drs. E.A. van der Veen
Vormgeving	: Evert van der Veen en Theo Sandfort
Omslagontwerp	: Ton Sandfort en Paulien Moelaert
Druk	: OMI - Grafisch Bedrijf, Rijksuniversiteit Utrecht
Verspreiding	: Homologie Distributie/Boekhandel Vrolijk Voetboogstraat 7 sous 1012 XK Amsterdam 020-235142

© Theo Sandfort en de Interfacultaire Werkgroep Homostudies Utrecht

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door subsidie van het Ministerie van Justitie, het Nederlands Comité voor Kinderpostzegels, en de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Sandfort, Theo

Het belang van de ervaring. Over seksuele contacten in de vroege jeugdjaren en seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd / Theo Sandfort. - Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies, Rijksuniversiteit Utrecht ;
Amsterdam: Boekhandel Vrolijk (distr.). - (Publicatiereeks Homostudies Utrecht; dl.13).
Tevens proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht. - Met lit. opg. - Met samenvatting in het Engels.
ISBN 90-6839-014-7
SISO 308.19 UDC 392.6
Trefw.: seksualiteit, jeugdervaringen, incest, pedofilie, seksueel misbruik.

Voor Hans, partner in mijn leven,
en in dierbare herinnering aan J. van B. en A.

Voorwoord

Voor het onderzoek dat hier wordt beschreven is veel werk verzet, werk waaraan talloze mensen op verschillende manieren een steentje hebben bijgedragen. Het zijn er teveel om allemaal persoonlijk te vermelden: personen die mij geholpen hebben bij het verkrijgen van subsidies om het onderzoek te kunnen uitvoeren, de interviewers, degenen die geholpen hebben bij de selectie, training en begeleiding van de interviewers, de jongeren die zich voor dit onderzoek en het vooronderzoek hebben laten interviewen, ambtenaren van de afdeling Bevolking van verschillende gemeenten, personen die geholpen hebben bij het vinden van jongeren die seksuele contacten hebben gehad met volwassenen, wetenschappelijk onderzoekers met wie ik over het onderzoek van gedachten heb kunnen wisselen, de leden van de begeleidingscommissies van het Ministerie van Justitie en van de Rijksuniversiteit Utrecht, collega's van de sectie seksuologie van de Vakgroep Klinische Psychologie, verschillende medewerksters van het secretariaat van de Vakgroep Klinische Psychologie en anderen die geholpen hebben bij het verwerken van de onderzoeksgegevens, iedereen die commentaar heeft gegeven op eerdere versies van dit proefschrift, en mijn promotoren. Van al deze mensen zou ik hier toch in het bijzonder willen noemen: prof. dr. Jos Dijkhuis, Rob Geensen, Carla van Lichtenburcht, Ruud Luik, drs. Michael Meyer, Marie-José Nottet, drs. Willem Scheepmaker, Wil Smal-Oostrom, drs. Marianne Smit, prof. dr. Rob Tielman, drs. Evert van der Veen, drs. Ernest de Vroome, prof. dr. Vincent Welten en drs. Gerard van de Willige. Naast deze personen dank ik ook de instanties die door het verstrekken van subsidies de uitvoering van dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

Er zijn een aantal personen die bij het werken aan dit onderzoek van bijzondere betekenis voor mij zijn geweest. Om te beginnen wil ik noemen: drs. Lex van Naerssen; hij was degene die er vertrouwen in stelde dat ik dit onderzoek kon uitvoeren en ook was hij tijdens de uitvoering zowel praktisch als inhoudelijk een belangrijke stimulans. Prof. dr. Walter Everaerd heeft een beslissende invloed gehad op de opzet van het onderzoek, door mijn aanvankelijke interesse te verbreden naar de vraag naar de betekenis van seksuele jeugdervaringen in het algemeen. Drs. Jolande Goddijn en Hans Kroon zijn niet alleen belangrijk geweest vanwege het vele werk dat ze voor mij hebben gedaan; zij waren ook degenen bij wie ik, wanneer dat nodig was, terecht kon met mijn twijfels, onzekerheden en frustraties. Bijzondere dank gaat ten slotte uit naar drs. Ben Schraven, zijn betrokkenheid bij zowel dit onderzoek als mijn wetenschappelijke loopbaan hebben bijgedragen tot de wetenschapper die ik nu ben.

Theo Sandfort
Nijmegen, 5 juni 1988

Inhoudsopgave

Bijlagen 207

Lijst met tabellen

Seksuele contacten in de vroege jeugdjaren; overzicht en bespreking van verricht onderzoek 1

1.1 Inleiding

Voor seksualiteit van kinderen bestaat in toenemende mate publieke belangstelling. Deze belangstelling is echter vrijwel uitsluitend gericht op negatieve aspecten. Voorzover kinderseksualiteit aan de orde komt is dat voornamelijk in verband met incest en misbruik, pornografie, en prostitutie (Voestermans, 1983). De wijze waarop in de media over deze onderwerpen wordt bericht, is zodanig, dat het er op lijkt dat deze negatieve verschijnselen de laatste tijd in omvang zijn toegenomen (Vastermans, 1988).

De toename van aandacht is vooral gestimuleerd door de vrouwenbeweging. In het verlengde van seksueel geweld tegen vrouwen heeft zij terecht ook het seksueel misbruik van kinderen en vooral van meisjes, aan de kaak gesteld. De overheid heeft het onderwerp als een belangrijk terrein van zorg herkend (Acker & Rawie, 1982; Kappeyne van de Cappello & Korthals Altes, 1983). Ook de aanklachten vanuit de Verenigde Staten en Groot Brittannië, dat Nederland een van de grootste producenten van kinderpornografie zou zijn, hebben de gemoederen gealarmeerd. Kinderseksualiteit is vanuit een emancipatoire invalshoek ook regelmatig onder de aandacht gebracht door mensen die zich inzetten voor de bevrijding van jeugdigen en van pedofilie (Brongersma, 1987; Van Eeten, 1972). Ten slotte hebben de sinds 1971 gevoerde discussies over de herziening van de zedelijkheidswetgeving, in het bijzonder in verband met seksuele contacten met jeugdige en afhankelijke personen, voor blijvende aandacht gezorgd (Brongersma, 1980; zie Sandfort (1986a) voor een overzicht van deze discussie).

De discussie over seksuele contacten van en met kinderen wordt zowel vanuit morele stellingnames als op basis van empirische kennis gevoerd; daarbij wordt tussen beide niet altijd een duidelijk onderscheid gemaakt. In samenhang hiermee bestaan er ook tegenstrijdige meningen over de betekenis van deze contacten voor later.

Naar seksuele contacten van kinderen en de betekenis ervan voor het latere functioneren, is weinig onderzoek verricht. Het verrichte onderzoek heeft voornamelijk betrekking op seksuele contacten met volwassenen, die daarbij worden opgevat als een vorm van seksueel misbruik. Dit onderzoek geeft een voorlopig antwoord op vragen naar de frequentie van dergelijke contacten, kenmerken van kinderen die deze contacten hebben, gevolgen van deze contacten, en factoren die deze gevolgen beïnvloeden (1.2).

Bij het verrichte onderzoek kunnen zowel inhoudelijke als methodologische kanttekeningen worden geplaatst (1.3). De niet getoetste veronderstelling dat elk seksueel contact van een kind met een volwassene een vorm van misbruik is en nadelige gevolgen heeft, werkt door in de wijze waarop onderzoeken zijn opgezet en uitgevoerd; 'seksueel misbruik' wordt hierbij op uiteenlopende manieren geconceptualiseerd en geoperationaliseerd. De gehanteerde onderzoeksopzetten bemoeilijken het om gevonden verbanden te interpreteren. Er is vrijwel uitsluitend gezocht naar het voorkomen van negatieve gevolgen; op verschillende, meer en minder adequate manieren is

vastgesteld of deze gevolgen zich voordeden. Gezien de groepen die zijn onderzocht is de generaliseerbaarheid van de resultaten, met name naar de Nederlands populatie toe, beperkt. Het commentaar op het verrichte onderzoek betekent niet dat de resultaten ervan zonder meer onbruikbaar zijn, wel dat daar met enige voorzichtigheid naar moet worden gekeken.

De huidige stand van zaken maakt het wenselijk om onderzoek te verrichten naar de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren (1.4). Het onderzoek dat hier beschreven wordt beperkt zich niet tot contacten met volwassenen. Ook wordt onderzocht wat het betekent wanneer men seksueel contact heeft gehad met leeftijdgenoten of wanneer men in de vroege jeugdjaren géén seksuele contacten heeft gehad. De veronderstelling dat alle seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen nadelige gevolgen hebben en als misbruik beschouwd moeten worden, wordt hierbij op zijn juistheid onderzocht. Dit gebeurt door te differentiëren naar de wijze waarop het contact tot stand is gekomen, met name of dat contact vrijwillig of onvrijwillig geweest is. De probleemstelling die hier wordt onderzocht luidt zodoende: wat is de betekenis voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd, van het in de vroege jeugdjaren al dan niet gehad hebben van vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten met volwassenen of leeftijdgenoten.

Antwoord op deze vraag is relevant voor de hulpverlening en de rechtspraak, en voor preventie van seksuele problemen. Tegelijkertijd zal het bijdragen tot kennis van de seksuele ontwikkeling, in het bijzonder van de rol die seksuele contacten hierbij spelen. Mogelijk leidt het onderzoek tot een genuanceerder beeld van seksualiteit van kinderen dan dat nu naar voren komt.

1.2 Overzicht van onderzoek naar seksuele contacten in de vroege jeugdjaren

1.2.1 Inleiding

Naar seksuele contacten in de vroege jeugdjaren en de betekenis ervan voor later, is in beperkte mate onderzoek gedaan. Het meeste onderzoek is gericht op contacten die met volwassenen hebben plaatsgevonden. Ervaringen met leeftijdgenoten en gevolgen daarvan zijn bij uitzondering onderwerp van onderzoek geweest (Constantine, 1981); onderzoek waarin die ervaringen wel aan de orde komen is onder andere verricht door Finkelhor (1981), Green (1985) en Kilpatrick (1986). In deze onderzoeken worden bij het spreken over 'kinderen' uiteenlopende leeftijdcriteria gehanteerd.

In onderzoek zijn contacten van kinderen met volwassenen vrijwel uitsluitend beschouwd als vormen van seksueel misbruik, en ook als zodanig bestudeerd. Soms hebben dergelijke studies uitsluitend betrekking op contacten met personen binnen het gezin (incest), in andere gevallen zijn ook contacten met volwassenen buiten het gezin of onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten in beschouwing genomen. Hoewel de meeste studies onder de noemer van 'seksueel misbruik' zijn uitgevoerd, hebben ze onderling, zowel conceptueel als operationeel, op uiteenlopende ervaringen betrekking. Onderzoek waarin seksueel contact tussen kinderen en volwassenen

niet a priori als misbruik is beschouwd, is bijvoorbeeld verricht door Bernard (1981), Kilpatrick (1986), Sandfort (1981) en Tindall (1978).

Onderzoek naar wat wordt beschouwd als seksueel misbruik, is voortgekomen uit de praktijk van de hulpverlening en de rechtspraak. Aanvankelijk beperkte het onderzoek zich ook tot die context. Later zijn ook meer aselecte groepen onderzocht. Wanneer het om de betrokken kinderen gaat, heeft men zich voornamelijk beziggehouden met de volgende vragen:

– Hoe vaak komen dergelijke contacten voor?
– Welke kinderen hebben een grotere kans dit soort ervaringen mee te maken ('risicofactoren')?
– Wat zijn op korte en lange termijn de gevolgen van deze contacten?
– Welke factoren beïnvloeden die gevolgen?

In deze paragraaf wordt onderzoek beschreven waarin deze vragen centraal staan. Het is niet de bedoeling een volledig overzicht van verrichte studies te geven. De onderzoeken die hier worden behandeld zijn zo gekozen, dat ze een illustratie vormen van de verscheidenheid in gehanteerde onderzoeksopzetten en -methoden, en gevonden resultaten. Zie voor recente overzichten: Alter-Reid et al (1986), Browne & Finkelhor (1986), Constantine (1981), Draijer (1985), Finkelhor (1986), Kilpatrick (1987), Peters, Wyatt & Finkelhor (1986), Powell & Chalkey (1981), Steele & Alexander (1981) en Travin et al (1985).

Kenmerkend voor veel van het tot nu toe verrichte onderzoek is dat het voornamelijk beschrijvend en exploratief van aard is. Er zijn weinig studies waarin vooraf geformuleerde hypotheses worden getoetst. De keuze van de te meten variabelen hangt wel samen met bepaalde vooronderstellingen, maar er is veelal geen expliciete theorie. De gehanteerde onderzoeksmethoden, voorzover gerapporteerd, verschillen sterk; deze verschillen zijn niet zonder invloed op de resultaten. Het is vaak moeilijk om de kwaliteit van de verschillende studies te beoordelen. Sommige beperkingen die aan de onderzoeken vastzitten, hangen samen met het feit dat onderzoek naar seksuele jeugdervaringen zich nog in een pril stadium bevindt (Finkelhor, 1986). Ook de aard van het onderwerp brengt met zich mee dat het moeilijk te onderzoeken is. Deze beperkingen worden in de volgende paragraaf besproken.

1.2.2 Hoe vaak komt het voor

De frequentie waarmee seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen of 'seksueel misbruik' voorkomen, wordt op twee manieren uitgedrukt: incidentie en prevalentie. Incidentie is het aantal nieuwe gevallen dat in een bepaalde periode bekend wordt, uitgedrukt in concrete aantallen of een ratio (bijvoorbeeld een aantal per duizend kinderen). Prevalentie is een schatting, uitgedrukt in een percentage, van dat deel van een populatie dat dergelijke contacten heeft gehad (Peters, Wyatt, & Finkelhor, 1986).

Incidentie wordt bijvoorbeeld weergegeven in de cijfers over aanmeldingen bij professionele instanties. Voor de Verenigde Staten zijn op basis van cijfers van afzonderlijke staten schattingen gemaakt voor het totaal aantal gerapporteerde gevallen; deze schattingen laten zien dat dat aantal in de periode 1976 tot 1984 bijna vertienvoudigd is (Peters, Wyatt, & Finkelhor,

1986). Deze vertienvoudiging van het aantal gerapporteerde gevallen wordt niet gezien als een werkelijke toename, maar als gevolg van een samenspel van verschillende factoren. Tot die factoren behoren een meer professionele aandacht voor het verschijnsel, een groeiend publiek bewustzijn, betere voorlichtingsprogramma's en, als gevolg van het minder worden van het taboe-karakter, een toenemende bereidheid om dergelijke ervaringen te rapporteren. In dit verband is het belangrijk om te vermelden dat er in de Verenigde Staten voor seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen een aanmeldingsplicht bestaat. Vergelijkbare cijfers voor Nederland kunnen gebaseerd worden op de criminele statistiek en op gegevens van de Bureaus Vertrouwensartsen (zie Draijer, 1985). Ook deze cijfers laten zien dat het aantal aanmeldingen sinds 1981 is toegenomen.

Aangezien uit onderzoek blijkt dat veel gevallen van seksueel contact tussen kinderen en volwassenen niet gerapporteerd worden of niet tot een aanklacht bij de politie leiden (Russell, 1986), zijn de genoemde gegevens weinig bruikbaar om te komen tot een juiste schatting van de frequentie van seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen. Over het algemeen wordt daarom meer vertrouwen gesteld in retrospectieve studies, waarbij gegevens over het voorkomen gebaseerd zijn op de opgave door personen die de desbetreffende ervaringen zelf hebben gehad.

In dergelijke retrospectieve studies is het voorkomen van seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen vastgesteld bij verschillende soorten populaties, zoals psychiatrische patiënten, mensen in gevangenissen, studenten en mensen die zich bijvoorbeeld naar aanleiding van advertenties vrijwillig voor onderzoek aanmeldden. In toenemende mate wordt ook onderzoek verricht bij steekproeven die meer representatief zijn voor de totale bevolking. Uit het overzicht van Peters, Wyatt & Finkelhor (1986) blijkt, dat frequenties van 'seksueel misbruik' zoals die in dergelijke studies worden gevonden, voor meisjes uiteenlopen van 6% tot 62% en voor jongens van 3% tot 31%.

Kercher & McShane (1984) onderzochten het voorkomen van seksuele contacten die kinderen hebben met iemand die beduidend ouder is of ten opzichte van het kind een zeker machtsoverwicht heeft. Het onderzoek is uitgevoerd middels een post-enquête bij een representatieve steekproef van de volwassen bevolking van Texas. De vraag "Ben je ooit als kind seksueel misbruikt?" wordt bevestigend beantwoord door 11% van de 593 vrouwen en 3% van de 461 mannen die de enquête hebben teruggestuurd (response rate 53%).

In het onderzoek van Russell (1984, 1986) rapporteert 54% van de 930 vrouwen ervaringen die als 'seksueel misbruik' worden geclassificeerd. Wanneer ervaringen waarbij geen daadwerkelijk fysiek contact plaatsvond buiten beschouwing worden gelaten, is het percentage 38%. De mondeling geïnterviewde vrouwen vormen een aselecte steekproef van de volwassen vrouwelijke bevolking van een deel van Californië; om het voorkomen van 'seksueel misbruik' vast te stellen zijn door Russell 14 mondelinge vragen gesteld.

In Nederland zijn vergelijkbare studies verricht door Ensink & Albach (1983), Van der Mede (1983; Van der Mede & Slob, 1984) en Vennix (1984b). In het onderzoek van Ensink & Albach wordt door 15% van de 279 door hen geïnterviewde vrouwen gerapporteerd dat zij binnen de fami-

lie 'misbruikt' zijn; deze vrouwen vormen een representatieve steekproef van de volwassen vrouwen in de gemeente Leiden. Vennix heeft in een onderzoek bij een representatieve groep gehuwden en samenwonenden gevraagd naar het als kind gehad hebben van "seksuele ervaringen met volwassenen"; in de gehanteerde vragenlijst is geen nadere afbakening van het soort ervaringen gegeven. Van de 257 mannen en van de 272 vrouwen rapporteren respectievelijk 12,5% en 15,8% in de jeugd (tot en met 20 jaar) dergelijke ervaringen te hebben gehad. Gebruik makend van dezelfde lijst als Vennix, vindt Van der Mede onder studenten lagere percentages: 6% van de 257 mannelijke en 10% van de 337 vrouwelijke studenten. De in Nederlandse studies gevonden percentages wijken onderling minder sterk van elkaar af dan de percentages die in Noord-Amerikaanse studies worden gevonden.

Wyatt & Peters (1986a en b; Peters, Wyatt, & Finkelhor, 1986) hebben de mogelijke oorzaken van verschillen in gerapporteerde frequenties onderzocht. Deze verschillen blijken voornamelijk veroorzaakt te worden door inhoudelijke en methodologische factoren (zie 1.3).

1.2.3 Risicofactoren

De vraag welke kinderen onvrijwillige contacten of seksuele contacten met volwassenen hebben, is in onderzoek op verschillende wijze beantwoord.

In beschrijvende onderzoeken is gerapporteerd over achtergronden van de kinderen die dergelijke ervaringen hebben gehad. Op basis van interviews met personen die door seksuele contacten in aanraking zijn geweest met justitie, stelt Brunold (1964) vast dat meer dan de helft van hen "ongunstige gezinsomstandigheden" heeft. Ingram (1979), die als hulpverlener in contact kwam met jongens die seksuele contacten met volwassen mannen hadden, zegt dat in slechts 9% van de 64 gevallen de thuissituatie van de jongens "bevredigend" is.

In studies bij aselecte groepen zijn achtergrondgegevens van personen mèt bepaalde ervaringen vergeleken met die van personen zonder die ervaringen. De verzamelde gegevens zijn hier vrijwel altijd van de betrokken personen zelf afkomstig. In enkele gevallen is bij deze studies gebruik gemaakt van multivariate analyses zoals regressie- en discriminantanalyse.

In studies bij aselecte groepen wordt de klinische indruk bevestigd dat meisjes vaker onvrijwillige seksuele contacten of contacten met volwassenen hebben dan jongens. De gevonden verhoudingen lopen echter sterk uiteen. Kercher & McShane (1984) rapporteren dat 3% van de mannen en 11% van de vrouwen ervaringen hebben die als 'seksueel misbruik' worden beschouwd. In het onderzoek van Vennix (1984a) onder gehuwden en samenwonenden loopt de verhouding minder sterk uiteen: 12,5% van de mannen en 15,8% van de vrouwen hebben in hun jeugd ervaringen met volwassenen gehad. Volgens het overzicht van Finkelhor & Baron (1986) bewegen de ratio's die in andere onderzoeken bij aselecte groepen gevonden worden zich tussen de genoemde uitersten. Uit hetzelfde overzicht blijkt, dat de kans dat meisjes onvrijwillige contacten of contacten met volwassenen hebben het grootst is, wanneer zij 6 of 7 jaar of tussen de 10 en de 12 jaar oud zijn.

In sommige onderzoeken wordt een verband gevonden tussen sociale klasse en het voorkomen van seksuele ervaringen met volwassenen. Conte & Schuerman (1987) hebben de achtergronden van kinderen die wegens seksuele ervaringen in contact met de hulpverlening zijn geweest, vergeleken met de achtergronden van een groep mensen die vrijwillig aan het onderzoek meededen. Zij vinden dat kinderen uit de eerste groep vaker uit de sociaal lagere klasse komen dan de tweede groep (sociale klasse is daarbij geoperationaliseerd als hoogte van het gezinsinkomen en opleiding van de ouders). In zijn onderzoek onder studenten vindt Finkelhor (1979a) hetzelfde verband. Russell (1986) vindt in haar onderzoek onder een representatieve groep van de vrouwelijke bevolking uit een deel van Californië echter geen verband. Verbanden die in verschillende onderzoeken met etnische achtergrond, urbanisatiegraad en sociale isolatie worden gevonden, zijn volgens Finkelhor & Baron (1986) ook niet eenduidig.

Factoren die volgens Finkelhor & Baron (1986) in vrijwel alle studies duidelijk naar voren komen, hebben te maken met gezinsomstandigheden.

In zijn eigen onderzoek vindt Finkelhor (1980) dat in bepaalde omstandigheden meisjes significant vaker onvrijwillige ervaringen of contacten met volwassenen hebben gehad dan in andere omstandigheden. Dit blijkt het geval te zijn indien het meisje een bepaalde tijd niet bij haar biologische vader of moeder heeft gewoond, zij door een stiefvader of -moeder is opgevoed, de ouders een ongelukkig huwelijk hadden en zowel onderling als ten opzichte van het meisje weinig affectie toonden, de moeder vaak ziek was en het meisje heeft geslagen, en moeder straffend reageerde op haar seksuele gedragingen.

Russell (1986) vindt dat wanneer een meisje is opgevoed door een stiefvader, de kans zeven keer zo groot is dat ze ervaringen met volwassenen (niet noodzakelijk de stiefvader) of onvrijwillige contacten heeft, dan wanneer ze door haar natuurlijke vader is opgevoed.

Landis (1956) vindt een verband met gezinsachtergronden, wanneer hij de meisjes die op de een of andere manier actief bij het contact betrokken zijn geweest onderscheidt van de meisjes die het contact is overkomen of die geen ervaringen met volwassenen hebben gehad. Bij de eerste groep zijn, volgens de respondenten, de ouders minder gelukkig, heeft moeder minder informatie verstrekt over seksualiteit, en is zij als meer afstandelijk ervaren.

Gruber & Jones (1983) onderzochten met behulp van discriminantanalyse de invloed van "14 sociale risico variabelen". Deze variabelen hebben te maken met deviant gedrag van voor het kind belangrijke personen, omstandigheden van de ouders (aanwezigheid van stief- of pleegouders, kwaliteit van de relatie), de relatie tussen ouder en kind, en eigen gedrag van het kind (delinquentie, seksuele activiteit). De gegevens zijn verzameld via gestructureerde, mondelinge interviews bij 20 vrouwelijke "slachtoffers van verkrachting, aanranding of minder vergaande vormen van gedwongen seksuele intimiteit" en 21 vrouwen zonder dergelijke ervaringen. Alle vrouwen maakten deel uit van een interventie programma voor delinquente adolescenten. Als belangrijkste factor die de kans op het voorkomen van de bestudeerde ervaringen vergroot, komt een slechte huwelijksrelatie van de ouders naar voren. Twee andere, minder belangrijke factoren blijken te

zijn: het bij stief- of pleegouders zijn opgegroeid, en, in tegenstelling tot wat werd verwacht, het hebben van een goede relatie met moeder.

Finkelhor & Baron (1986) concluderen in hun overzicht dat risicofactoren die in de verschillende onderzoeken het sterkst en meest consistent naar voren komen, te maken hebben met de ouderlijke situatie. Samenvattend zijn dat: ouderlijke afwezigheid of het niet beschikbaar zijn (door overlijden, echtscheiding, ziekte, of doordat beide ouders buitenshuis werkzaam zijn), een slechte relatie met één of beide ouders, conflicten tussen de ouders onderling, en de aanwezigheid van pleeg- of stiefouders.

1.2.4 Gevolgen op korte en lange termijn

Korte termijn gevolgen

Bij onderzoek naar gevolgen van seksuele contacten wordt een onderscheid gemaakt tussen gevolgen op korte termijn en gevolgen op langere termijn (zie bijvoorbeeld Browne & Finkelhor, 1986; Draijer, 1985; Mrazek & Mrazek, 1981). Korte termijn gevolgen zijn emotionele reacties, gedragsveranderingen en problemen, welke kunnen worden waargenomen tijdens de periode dat het contact plaatsvindt of in een korte periode na het bekend worden ervan, en waarvan de oorzaak aan het seksuele contact wordt toegeschreven.

Mrazek & Mrazek (1981) geven een overzicht van mogelijke korte termijn gevolgen die in klinische studies of empirische onderzoeken voor verschillende subgroepen van de bestudeerde kinderen en adolescenten zijn vastgesteld. Onderscheiden worden seksuele problemen (preoccupatie met seksuele zaken, excessieve masturbatie), interpersoonlijk problemen (angst voor contact met volwassenen, versterkt zoeken van affectie bij volwassenen, van huis weglopen), leer- en opvoedingsproblemen (spijbelen, leerproblemen), slaapproblemen, en andere psychologische symptomen zoals zwaarlijvigheid, verlies van eigenwaarde, en somatische symptomen, welke indicatief zijn voor angst of in de war zijn. Ook noemen Mrazek & Mrazek studies waarin, op zijn minst voor een deel van de onderzochte groep, geen nadelige korte termijn gevolgen zijn vastgesteld. Naast psychologische problemen worden in de literatuur ook fysieke gevolgen genoemd, zoals lichamelijk letsel en geslachtsziekten (Draijer, 1985).

Korte termijn gevolgen zijn voornamelijk vastgesteld bij kinderen en jongeren die door de seksuele contacten in aanraking komen met de hulpverlening (eerste-hulpafdelingen, projecten voor slachtoffers van seksueel geweld) en justitiële instanties.

Peters (1976) rapporteert over 64 kinderen (2 tot 16 jaar) die na aanmelding bij een eerste-hulpafdeling uitgebreid door een maatschappelijk werkster en een psychiater klinisch zijn onderzocht. Gevolgen die worden gerapporteerd zijn: zich niet meer veilig voelen waar men woont (11%), minder eten (20%), slaapproblemen (31%), nachtmerries (20%), meer negatieve gevoelens ten opzichte van bekende mannen (32%), meer negatieve gevoelens ten aanzien van onbekende mannen (34%) en een toegenomen angst om op straat te zijn (46%). Van de kinderen blijkt 10% na het gebeuren niet meer naar school te gaan. Onduidelijk is op welke basis in dit onderzoek is vastgesteld dat bepaalde gedragingen vaker of minder vaak voorkomen.

In welke mate genoemde korte termijn gevolgen ook voorkomen bij aselecte groepen is niet vastgesteld (Draijer, 1985). In retrospectief onderzoek bij aselecte groepen worden naar korte termijn gevolgen meer globale vragen gesteld. Landis (1956) vroeg bijvoorbeeld met een schriftelijke geprecodeerde vraag hoe men toentertijd op het gebeuren heeft gereageerd. Het meest voorkomende antwoord bij mannen is: 'verrast maar niet angstig' (33%); bij vrouwen: 'angstig' (33%).

Lange termijn gevolgen
Uit de overzichten van klinische studies en empirische onderzoeken blijkt dat bij verschillende delen van onderzochte groepen en voor uiteenlopende aspecten lange termijn gevolgen zijn vastgesteld (Browne & Finkelhor, 1986; Draijer, 1985; Kilpatrick, 1987; Mrazek & Mrazek, 1981).

Voor het *intrapersoonlijk functioneren* worden zowel in de klinische als in de empirische literatuur de volgende gevolgen gerapporteerd: depressies, zelfdestructief gedrag, dissociatie, angst en spanningen die zich onder andere in slaapproblemen uiten, het hebben van een negatief zelfbeeld, misbruik van verdovende middelen, en prostitutie.

Negatieve gevolgen voor het *interpersoonlijk functioneren* worden geconstateerd als het gaat om de omgang met mannen en vrouwen in het algemeen, de vaste partner, de ouders en eventuele kinderen. Woede wordt door de persoon ervaren ten aanzien van degene die het misbruik heeft gepleegd, maar ook ten aanzien van de moeder of van vrouwen in het algemeen. Vaak worden problemen gerapporteerd met het vertrouwen in andere mensen, en de consequenties daarvan binnen intieme relaties. Sommige studies laten zien dat vrouwen die als kind seksueel misbruikt zijn op latere leeftijd vaker vergelijkbare ervaringen hebben, zoals mishandeling door de vaste partner. Ten aanzien van eigen kinderen komt het voor dat men afstandelijk is omdat affectie beladen is met een beangstigende, seksuele betekenis.

Tenslotte worden problemen met het *seksueel functioneren* gerapporteerd. Deze problemen bestaan uit: sterkere angst voor seksualiteit, schuldgevoelens ten aanzien van seksualiteit, verminderde zin in seks en een geringere tevredenheid met seksuele relaties.

In een onderzoek uitgevoerd op een medische kliniek voor adolescenten, vergeleken Johnson & Shrier (1985) 40 jongens die vóór hun puberteit "verkracht of seksueel misbruikt waren, of tot seksueel contact waren gedwongen" met een gelijk aantal jongens zonder dergelijke ervaringen. In dit onderzoek zijn seksuele contacten die de jongens met volwassenen hebben gehad en door hen niet als gedwongen zijn ervaren, niet als misbruik beschouwd. Informatie voor dit onderzoek is afkomstig uit medische dossiers; gegevens over de gedwongen contacten zijn verzameld via diepte interviews. De jongens met afgedwongen contacten blijken significant vaker niet-organische, seksuele dysfuncties te hebben; 65% van deze jongens zegt dat de ervaring een "betekenisvolle invloed" op hun leven heeft.

Russell (1986) liet vrouwen met behulp van twee geprecodeerde vragen eerst zelf aangeven in welke mate ze door de ervaring in de war zijn geraakt en wat de invloed ervan is op hun leven. Aan vrouwen die zeiden dat de ervaring enig of aanzienlijk effect heeft gehad werd vervolgens gevraagd op

welke wijze het hun leven heeft beïnvloed. De vrouwen noemen verschillende soorten en aantallen gevolgen. Russell geeft een overzicht van de meest genoemde gevolgen. Wanneer daarbij sprake is van een versterking of toename van bepaalde gevoelens, houdingen of opvattingen, is onduidelijk waar die veranderingen door de onderzochten tegen af wordt gezet. De wijze waarop Russell de gevolgen omschrijft suggereert verder dat aanvankelijke gevoelens en dergelijke in sommige gevallen al negatief waren en dat niet door de ervaring zijn geworden. De meest genoemde gevolgen zijn:

- versterkte negatieve gevoelens, houdingen en opvattingen ten opzichte van mannen in het algemeen (38%);
- versterkte negatieve gevoelens, houdingen en opvattingen ten opzichte van "de dader van het incestueuze misbruik" (20%);
- versterkte negatieve gevoelens, houdingen en opvattingen ten opzichte van zichzelf (verminderd gevoel van eigenwaarde, zelfhaat, negatieve gevoelens ten opzichte van het eigen lichaam; 20%);
- versterkte negatieve gevoelens in het algemeen, zoals vrees, angst, wantrouwen en depressiviteit (17%);
- negatieve invloed op de eigen seksuele gevoelens of op de kijk op de eigen seksualiteit (14%);
- toegenomen bezorgdheid over de veiligheid van anderen (12%);
- negatieve invloed op relaties met andere personen dan "de dader" (12%);
- door de ervaring veranderd gedrag zoals geen fysieke affectie meer tonen, vermijden om alleen te zijn met bepaalde verwanten (11%).

Enkele personen noemden positieve gevolgen als resultaat van het "herstellingsproces", zoals een grotere onafhankelijkheid in relaties, het leven beter op een rijtje krijgen, een sterkere persoon worden en een sterker bewustzijn van het probleem van seksuele aanranding en van seksisme in het algemeen.

Vennix (1984b) heeft middels een schriftelijke vragenlijst naar het voorkomen van seksuele ervaringen met volwassenen gevraagd. Deze vragen zijn gesteld nadat gegevens over het huidig seksueel functioneren zijn verzameld. De twee soorten gegevens zijn in de vragenlijst ook niet met elkaar in verband gebracht. De bevindingen worden afzonderlijk gepresenteerd voor vrouwen die ervaringen hebben gehad met mannen, mannen met mannen, en mannen met vrouwen. Bij de eerste groep (37 vrouwen) lijkt het er volgens Vennix op dat met name verdergaande seksuele contacten een blokkade kunnen vormen in de seksualiteitsbeleving, dit komt onder andere tot uitdrukking in een lagere orgasticiteit bij de geslachtsgemeenschap in vergelijking met vrouwen die als kind geen ervaringen met mannen hebben gehad. Met betrekking tot de tweede groep (13 mannen) concludeert hij dat er geen duidelijke aanwijzingen zijn voor enige negatieve gevolgen ten aanzien van de latere seksualiteitsbeleving. De seksualiteitsbeleving van de 10 mannen die voor hun veertiende seksuele ervaringen hebben gehad met volwassen vrouwen – ervaringen die over het algemeen als prettig zijn beleefd – wijkt in ongunstige zin af van die van de mannen die die ervaringen niet hebben gehad. Onder andere blijkt de seksuele satisfactie in de huidige relatie lager, de seksuele motivatie en de orgasticiteit tijdens de geslachtsgemeenschap is minder, er wordt minder intimiteit bij het vrijen ervaren, de waardering van zichzelf als seksuele partner is minder en men is ook minder zelfverzekerd.

Naast studenten en meer aselecte groepen zijn gevolgen ook onderzocht

bij specifieke populaties zoals druggebruikers en psychiatrische patiënten. Onder 200 straatprostituées, die buiten officiële instanties om zijn benaderd, is onderzoek gedaan door Silbert & Pines (1981). Van deze 200 personen zegt 60% voor het zestiende jaar te hebben meegemaakt dat hen seksueel contact is afgedwongen. De fysieke en emotionele invloed wordt door de vrouwen zeer ernstig genoemd. Vrijwel alle respondenten zeggen als gevolg van de ervaringen thuis te zijn weggelopen; 70% van de vrouwen met afgedwongen ervaringen rapporteert dat de ervaring van invloed is geweest op de toetreding tot de wereld van de prostitutie.

Naast de betekenis van contacten met volwassenen heeft Finkelhor (1981) ook seksuele ervaringen met broers en zusjes onderzocht. Ook hier is van een brede omschrijving van seksueel contact uitgegaan (inclusief tonen van geslachtsdelen). Van de 796 onderzochte studenten blijken 15% van de vrouwen en 10% van de mannen dergelijke ervaringen te hebben gehad. De meest voorkomende vorm van seksueel contact is het aanraken van de geslachtsdelen. De seksuele eigenwaarde op latere leeftijd blijkt voor vrouwen hoger wanneer ze genoemde ervaringen met leeftijdgenoten hebben gehad. Dezelfde ervaringen met broers of zussen van oudere leeftijd, vaker onvrijwillige contacten, resulteren voor vrouwen in een lagere seksuele eigenwaarde. Bij mannen worden geen gevolgen vastgesteld.

Controle voor invloed achtergrondvariabelen

Wanneer verbanden worden vastgesteld tussen onvrijwillige contacten of ervaringen met volwassenen en functioneren op latere leeftijd, hoeven deze niet noodzakelijk causaal te zijn. Het is mogelijk dat beide worden bepaald door een andere, gezamenlijke factor, zoals het opvoedingsklimaat.

In onderzoeken waarbij vergelijkingsgroepen worden gebruikt en bij de analyses voor de invloed van mogelijke achtergrondverschillen wordt gecontroleerd, blijft het 'effect' van de contacten soms overeind, zoals in de studie van Finkelhor (1979a). In ander onderzoek (Fromuth, 1986; Kilpatrick, 1986) worden de gevonden effecten geheel of voornamelijk door de verschillen in achtergrond bepaald.

Fromuth (1986) vindt in een onderzoek bij 383 vrouwelijke studenten ook verschillende verbanden tussen seksueel misbruikt zijn, en de psychologische en seksuele aanpassing op latere leeftijd. Als seksueel misbruik wordt beschouwd: ervaringen uiteenlopend van exhibitionisme en seksuele toenadering tot verschillende vormen van fysiek contact. Verder zijn twee leeftijdscriteria gebruikt: indien het contact voor het dertiende jaar heeft plaatsgevonden moet de ander minimaal 16 zijn en op zijn minst 5 jaar ouder dan de betrokkene, terwijl voor contacten tussen 13 en 17 jaar de ander minimaal 10 jaar ouder moet zijn.

Als variabele die het verband kan beïnvloeden tussen het onvrijwillige contact en het later functioneren, heeft Fromuth gekeken naar de mate waarin ouderlijke ondersteuning is ervaren. Deze variabele hangt zowel samen met het voorkomen van de seksuele ervaring als met verschillende kenmerken van het huidige functioneren. Voorzover verbanden tussen de ervaringen en het later functioneren worden gevonden verdwijnt het merendeel wanneer voor het effect van deze achtergrondvariabele wordt gecontroleerd. De volgende significante samenhangen blijven overeind: vrouwen met ervaringen hebben meer last van fobische angst, hebben in de vooraf-

gaande maand vaker niet-coïtaal seksueel gedrag vertoond, beschrijven zichzelf vaker als promiscue (hoewel ze dat op basis van gerapporteerd gedrag in vergelijking met de andere vrouwen niet zijn), masturberen vaker, hebben vaker homoseksuele ervaringen en niet-vrijwillige ervaringen gehad. De gevonden correlaties zijn in al deze gevallen laag (niet hoger dan .15). Samenvattend concludeert Fromuth dat gezinsachtergrond, hier gemeten als ervaren ouderlijke ondersteuning, een betere voorspeller is van het later functioneren, dan het seksueel misbruik.

Er zijn door Fromuth geen primaire verbanden gevonden tussen het gehad hebben van de genoemde ervaringen enerzijds en de volgende kenmerken anderzijds: somatisering, interpersoonlijke gevoeligheid, angst, depressie, vijandigheid, voorkomen van zwangerschap, gehad hebben van abortus, seksueel verlangen, orgasticiteit, leeftijd eerste coïtus, huidige coïtusfrequentie, en seksuele eigenwaarde.

Kilpatrick (1986) heeft ook gebruik gemaakt van multivariate analysetechnieken. Zij beperkte haar onderzoek onder 501 studerende en werkende vrouwen niet tot seksueel misbruik, maar bestudeerde de betekenis voor het later functioneren van alle seksuele contacten die men voor het vijftiende jaar heeft gehad. Seksueel contact bestaat in dit onderzoek minimaal uit "seksueel kussen en liefkozen".

Van de totale groep heeft 24% dergelijke contacten met familieleden gehad; de vorm die daarbij het meest frequent wordt gerapporteerd is het laten zien van genitaliën aan mannelijke verwanten van buiten het gezin. Met personen buiten de familie heeft 42% van de vrouwen seksueel contact gehad; de meest genoemde vorm is het seksueel kussen of liefkozen met een niet verwante jongen of man.

Bij het vaststellen van verbanden tussen (kenmerken van) de jeugdige ervaringen en het later functioneren heeft Kilpatrick gecorrigeerd voor de invloed van achtergrondvariabelen; deze variabelen blijken steeds de grootste proportie van de variantie in de kenmerken van het later functioneren te verklaren (9% tot 21%). Onder andere de volgende variabelen blijken hierbij een rol te spelen: inkomen, huwelijkse staat, etnische achtergrond, aard van dagelijkse bezigheden, en urbanisatiegraad van de plaats waar men is opgegroeid. De kenmerken van de contacten, zoals soort partner, wijze waarop het contact totstandgekomen en ervaren is, blijken vervolgens als afzonderlijke factoren vrijwel geen rol te spelen. Ze voegen gezamenlijk 1% tot 4% toe aan de verklaarde variantie in de verschillende kenmerken van het huidig functioneren. Wel blijkt de interactie tussen deze kenmerken van belang. Dat wil zeggen dat contacten een negatieve invloed hebben, wanneer ze als onvrijwillig, negatief of schadelijk zijn ervaren, in samenhang met de soort partner met wie het contact heeft plaatsgevonden. Of men gedwongen is blijkt bijvoorbeeld van invloed te zijn wanneer dat gebeurd is door een van de ouders. Het gezamenlijk effect van dergelijke combinaties van kenmerken blijkt dan samen te hangen met het voorkomen van huwelijkse onenigheid, stress binnen het gezin, depressies, en problemen met eigenwaarde. De toename van de verklaarde variantie in de kenmerken van het huidig functioneren loopt uiteen van 6% tot 12%. Omdat maar een zeer klein deel van de variantie wordt verklaard waarschuwt Kilpatrick er voor statistische significantie niet met inhoudelijke significantie te verwarren.

De onderzoeken waarbij gebruik wordt gemaakt van controlegroepen

maken ook duidelijk dat het niet om strikt causale, maar om kansrelaties gaat; er zijn dus ook personen die contacten met volwassenen hebben gehad die niet anders functioneren dan personen zonder die ervaringen (Symonds, Mendoza & Harrell, 1981; Tsai, Feldman-Summers & Edgar, 1979). Fromuth (1986) zegt ook dat haar onderzoek zich beperkt tot het vaststellen van samenhangen op groepsniveau. Hierdoor bestaat de mogelijkheid dat er in de door haar bestudeerde groep vrouwen zitten die door de ervaringen weldegelijk schade hebben geleden.

Geen gevolgen
Afhankelijk van de soort onderzoeksgroep, de wijze van dataverzameling en de mogelijke effecten waarnaar is gekeken, worden in onderzoeken verschillende aantallen personen genoemd bij wie geen gevolgen zijn vastgesteld.

Russell (1986) concludeert ten aanzien van 18% van de incestueuze ervaringen dat ze niet tot een trauma hebben geleid. Ten aanzien van 9% van de ervaringen zeggen de door haar onderzochte vrouwen dat ze er in het geheel niet van in de war zijn geweest; 22% van de ervaringen zouden ook geen nadelige gevolgen hebben gehad.

Gagnon (1965) stelt "geen moeilijkheden" vast bij 73% van de 333 vrouwen die vóór hun dertiende een seksuele ervaring met een volwassene hadden gehad; hierbij is gekeken naar "algemene levensproblemen" zoals onvrede binnen het huwelijk, echtscheiding, in therapie geweest zijn, opgenomen zijn in een inrichting, prostituée zijn. In vergelijking met vrouwen die als kind geen seksuele ervaringen met volwassenen hebben gehad, hebben de 333 vrouwen ook geen lagere "orgasmefrequentie in de huwelijkse coïtus".

Bij Fritz, Stoll & Wagner (1981) hebben 75% van de vrouwen en 90% van de mannen die voor hun puberteit fysiek contact van een duidelijk seksuele aard met een volwassene hebben gehad, geen problemen met hun "huidige seksuele aanpassing".

Volgens Tindall (1978) ontwikkelen de negen mannen die na hun puberteit langdurige seksuele relaties met volwassen mannen hebben gehad "seksuele gedragspatronen die binnen de cultuur als acceptabel worden beschouwd"; bovendien heeft geen van hen méér psychoneurotische klachten of problemen dan andere mannen hebben.

Bij Baker & Duncan (1985) tenslotte zegt 57% van de 79 mannen en 34% van de 119 vrouwen dat de ervaring op het moment dat deze plaatsvond niet onplezierig en nadelig is geweest en ook geen blijvend effect heeft gehad. Daarnaast zegt 6% van de mannen en 2% van de vrouwen dat de ervaring de kwaliteit van hun leven heeft vergroot.

Ook volgens de overzichten van Constantine (1981) en Kilpatrick (1987) zijn er onderzoeken waarin, voor uiteenlopende aantallen personen, geen nadelige effecten worden vastgesteld. De context waarin het onderzoek is uitgevoerd blijkt hierbij een belangrijke factor te zijn. Indien niet uitgevoerd in de sfeer van de hulpverlening of de rechtspraak maar bij een meer algemene, niet geselecteerde groep, blijken er vaak meer personen te zijn bij wie geen negatieve gevolgen worden vastgesteld dan bij wie dit wel het geval is. Voorzover in onderzoek geen gevolgen worden vastgesteld geldt dat vaker voor jongens dan voor meisjes.

Positieve gevolgen
Naast de genoemde studie van Baker & Duncan (1985) zijn er weinig studies die positieve gevolgen rapporteren. Als positief gevolg rapporteren Symonds, Mendoza & Harrell (1981) dat voor meer dan de helft van hun 109 mannelijke en vrouwelijke respondenten de incestueuze contacten (ook met broers en zusjes) tot "versterkte gevoelens van nabijheid" hebben geleid. Bernard (1981) meldt op basis van uitkomsten van de ABV-test dat de door hem onderzochte personen die contact hebben gehad met een pedofiel, niet neurotischer en soms zelfs psychologisch stabieler zijn dan de gemiddelde Nederlander.

Opeenvolgende ontwikkelingsstadia
Het onderzoek van Green (1985) wijkt in opzet af van de hierboven vermelde studies. Met behulp van een schriftelijke vragenlijst onderzocht zij exploratief onder 1073 mannelijke en vrouwelijke studenten de mogelijke verbanden tussen kenmerken van de gezinsinteractie, algemene communicatie binnen het gezin, communicatie over seksuele onderwerpen, seksuele opvoeding, seksueel gedrag tijdens kindertijd en adolescentie, en het huidig seksueel gedrag. Als het gaat om seksuele gedragingen vindt Green verschillende patronen van samenhangen tussen en binnen gedragscategorieën en over verschillende ontwikkelingsstadia. Zo blijkt onder andere, dat wanneer mannen voor hun puberteit coïtuservaring hebben, de kans groter is dat ze ook tijdens hun adolescentie ervaringen met coïtus hebben. Voor vrouwen vindt Green dat wanneer zij in hun adolescentie meer coïtuservaring hebben, ze dat ook nu vaker hebben.

Samenvattend concludeert zij dat gedrag in eerdere ontwikkelingsstadia positief samenhangt met patronen van heteroseksueel gedrag op latere leeftijd.

1.2.5 Factoren die de aard van de gevolgen beïnvloeden

In verschillende onderzoeken is bekeken welke kenmerken van het seksuele contact en van de context waarin dat contact plaatsvindt, samenhangen met de differentiële gevolgen van die contacten. De recente overzichten van dergelijk onderzoek geven een niet altijd eenduidig en soms ook tegenstrijdig beeld te zien.

Wat betreft de periode waarover en de frequentie waarmee de contacten hebben plaatsgevonden zijn de bevindingen deels tegenstrijdig. Russell (1986) stelt meer trauma vast naarmate het contact vaker en over een langere periode heeft plaatsgevonden. Tsai, Feldman-Summers & Edgar (1979) vinden dat bij vrouwen die voor hun ervaringen hulp zochten, de contacten frequenter zijn voorgekomen dan bij de vrouwen die geen hulp zochten. Finkelhor (1979a) vindt echter geen verband, terwijl Browne & Finkelhor (1986) in hun overzicht onderzoek vermelden waarin seksuele contacten die over een langere termijn hebben plaatsgevonden juist tot minder negatieve gevolgen leidden.

Hetzelfde beeld doet zich voor ten aanzien van het soort seksuele contact dat heeft plaatsgevonden. Russell (1986) constateert meer trauma wanneer het contact lichamelijk intiemer is geweest. Bij Landis (1956) rapporteren mensen die verdergaande contacten hebben gehad vaker schade dan mensen

met minder vergaande contacten. Finkelhor (1979a) vindt geen verband. In hun overzicht rapporteren Browne & Finkelhor (1986) ook andere studies waarin geen verband wordt gevonden.

Indien het contact met dwang of agressie tot stand is gekomen wordt door Russell (1986) meer trauma vastgesteld. In zijn onderzoek onder studenten vindt Finkelhor (1979a) dat het gebruik van dwang de meest bepalende factor is bij het verklaren van de negatieve reacties op de contacten. Fritz, Stoll & Wagner (1981) maken een onderscheid tussen 'positieve' en 'negatieve' dwang; in het eerste geval krijgt men beloningen voor het toelaten van het contact, in het tweede geval worden door de ander bedreigingen geuit. De eerste vorm van dwang komt significant vaker voor bij de 32 vrouwen die nu seksuele problemen hebben dan bij de tien vrouwen die vergelijkbare ervaringen hebben gehad en nu geen seksuele problemen rapporteren.

Wat de leeftijd betreft waarop het contact plaatsvindt zijn de bevindingen weer minder eensluidend. Browne & Finkelhor (1986) laten in hun overzicht zien dat er onderzoeken zijn waarbij meer schade wordt vastgesteld bij kinderen bij wie het contact op jongere, respectievelijk op oudere leeftijd heeft plaatsgevonden; ze rapporteren ook onderzoek waarin geen verband wordt vastgesteld.

Voorzover er studies zijn waar ook vrouwelijke 'daders' in voorkomen laten deze volgens Browne & Finkelhor (1986) zien dat contacten met volwassen vrouwen minder traumatisch zijn dan contacten met mannen. Dat geldt ook voor contacten waarbij de ander een adolescent is in plaats van een volwassene. Russell (1986) vindt een curvilineair verband: er is sprake van minder trauma wanneer de ander jonger dan 26 of ouder dan 50 jaar is.

Ook de invloed van de verwantschap tussen het kind en de ander is onderzocht. Bij Landis (1956) rapporteren de onderzochte studenten dat wanneer de ander een bekende is, het langer duurt om de ervaring te verwerken en er meer schade is geleden, dan wanneer de ander een onbekende is.

Meer consistent wordt volgens Browne & Finkelhor (1986) in de verschillende onderzoeken echter gerapporteerd dat van belang is of die ander de vader of een vaderfiguur is; in dat geval zouden contacten traumatischer zijn dan andere contacten, ongeacht of deze binnen of buiten het gezin hebben plaatsgevonden.

Ook binnen studies zijn de bevindingen niet altijd eenduidig. Conte & Schuerman (1987) vermelden een niet gepubliceerd onderzoek van Seidner & Calhoun, waarin afhankelijk van het soort effect, verschillende factoren belangrijk blijken te zijn. De "sociale rijpheid" en sociale aanpassing blijken vooral aangetast, wanneer het contact vaker heeft plaatsgevonden, het contact met meer dwang tot stand is gekomen, het leeftijdsverschil tussen de betrokkenen groter is, en de ander een man is. Een meer vrijzinnige houding ten aanzien van seksualiteit lijkt samen te hangen met een langere periode waarover het contact had plaatsgevonden, het gebruik van dwang, en een hechte relatie tussen de oudere en de jongere.

Er is weinig onderzoek waarin naast de kenmerken van het contact of de context waarin het plaatsvindt, gekeken is naar andere factoren zoals de

reacties bij het bekend worden van de contacten van ouders, hulpverleners of politie. Voorzover hier onderzoek naar is verricht, lijken negatieve reacties van ouders op het gebeurde de traumatische effecten, in ieder geval op korte termijn, te versterken (Browne & Finkelhor, 1986). Browne & Finkelhor vermelden ook onderzoek waaruit blijkt dat kinderen, die na het bekend worden van seksueel misbruik uit huis geplaatst zijn, meer algemene gedragsproblemen vertonen dan kinderen die binnen het eigen gezin bleven.

Gibbens & Prince (1963) rapporteren dat wanneer kinderen naar aanleiding van het seksuele contact bij gerechtelijk onderzoek zijn betrokken, er vaker sprake is van duidelijke stoornissen. Van de groep kinderen die niet met het gerecht in aanraking zijn gekomen 'herstelde' 56% snel, terwijl dit slechts geldt voor 18% van de kinderen die wel met justitie in aanraking is gekomen. Dit verschil wordt door Gibbens & Prince ten dele verklaard doordat juist de ergere gevallen bij justitie terecht komen.

Zoals ook in een aantal hiervoor genoemde onderzoeken, is geprobeerd om via multivariate analyses de gezamenlijke invloed van verschillende factoren op de sterkte van het effect vast te stellen.

Conte & Schuerman (1987) onderzochten de invloed van 65 potentiële factoren. Deze factoren hebben te maken met het kind, het seksueel contact, de relatie tussen het kind en de ander, wijze waarop het contact bekend is geworden, wijze waarop het kind en anderen op het contact hebben gereageerd, en de gezinsachtergrond van het kind. De te voorspellen variabele is een gedragsprofiel score, gebaseerd op het voorkomen van uiteenlopende soorten probleemgedrag.

De gegevens zijn door maatschappelijk werkers verzameld bij 369 kinderen (4 tot 17 jaar), die wegens 'seksueel misbruik' met een hulpverleningsinstelling in contact zijn gekomen, en hun ouders. De verzameling van de gegevens is gebeurd binnen 6 maanden nadat voor het laatst seksueel contact heeft plaatsgevonden.

De resultaten van een regressieanalyse suggereren dat 15 van de 65 variabelen van belang zijn (verklaarde variantie 42%). Kinderen hebben minder problemen, indien: het gezin en de kinderen meer ondersteuning krijgen van buiten; de kinderen ouder zijn; de ouders geneigd zijn om sociaal aangepast te reageren; de kinderen ondersteunende relaties hebben met een volwassene of een broer of zus; het gezin minder kenmerken heeft die wijzen op slecht functioneren; er minder soorten seksueel contact hebben plaatsgevonden; de kinderen geen beloning voor het contact hebben ontvangen; kinderen niet fysiek in bedwang zijn gehouden; kinderen pogingen hebben gedaan om het contact te ontvluchten, te vermijden of te weerstaan; kinderen zich passief aan het contact hebben overgegeven; kinderen voor zichzelf geen negatieve consequenties verwachten wanneer het contact bekend wordt; de ander niet ontkent dat het contact heeft plaatsgevonden; de relatie met de ander door kinderen niet als belangrijk wordt ervaren; en tot slot naarmate de verwantschap tussen de kinderen en de ander kleiner is.

1.3 Bespreking verricht onderzoek

1.3.1 Seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen; conceptualisering en operationalisering

In het merendeel van het hiervoor besproken onderzoek wordt elk seksueel contact tussen kinderen en volwassenen gezien als een vorm van seksueel misbruik. Deze benadering wordt op verschillende manieren beargumenteerd. De argumenten die hieronder besproken worden zijn – morele overwegingen buiten beschouwing gelaten – niet overtuigend. Deze benadering is echter wel van invloed op de opzet van onderzoek en de rapportage over onderzoeksresultaten. Naast consequenties voor de kennis over seksuele contacten tussen volwassenen en kinderen, kan deze benadering ook in de praktijk van de hulpverlening negatieve gevolgen hebben.

Aansluitend bij de term seksueel misbruik, wordt in het merendeel van de wetenschappelijke publikaties over de volwassenen en kinderen gesproken als 'dader' en 'slachtoffer'. Aan het denken over dit onderwerp in deze termen, ligt een bepaald beeld van kinderen en seksualiteit ten grondslag; in het volgende hoofdstuk wordt hier op ingegaan (2.1).

Argumenten voor 'seksueel misbruik'-benadering
Sommige auteurs zoals Herman (1981) en Travin et al (1985) beschouwen seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen als misbruik, omdat deze contacten *per definitie schadelijke gevolgen* zouden hebben. Zoals uit het overzicht van studies naar gevolgen van contacten met volwassenen is gebleken, is deze aanname niet juist.

In de omschrijving die Finkelhor (1979a) en Russell (1986) van seksueel misbruik geven, doet het er niet toe of er schadelijke gevolgen zijn. Hun uitgangspunt dat alle seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen seksueel misbruik zijn, motiveren zij door te verwijzen naar de *normen van de samenleving*. Daar worden seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen als een vorm van exploitatie beschouwd. Wanneer sommige jongeren in het onderzoek van Finkelhor terugkijkend zeggen dat ze de contacten met volwassenen als neutraal of als plezierig hebben ervaren, blijft hij consequent van seksueel misbruik spreken.

De aanwezigheid van een leeftijdsverschil tussen twee personen is voor Finkelhor (1979a) en Russell (1986) het enige criterium om van misbruik te spreken – impliciet betekent dit dat bij contacten tussen kinderen onderling geen 'misbruik' zou kunnen voorkomen. Eén van de voordelen van deze omschrijving is volgens Finkelhor dat deze objectief is en eenvoudig te gebruiken.

Mijns inziens dienen sociale wetenschappers bij de keuze van termen om verschijnselen te beschrijven primair uit te gaan van die verschijnselen en niet vanuit de normen en waarden zoals die in een samenleving gelden. Terecht merkt Kilpatrick (1987) op dat er problemen ontstaan wanneer wetenschappelijke objectiviteit en handhaving van morele normen niet gescheiden worden gehouden (zie ook Renshaw, 1982). Het ligt meer voor de hand dat wetenschappers veronderstellingen die in de samenleving bestaan aan een kritisch onderzoek onderwerpen.

Elders motiveert Finkelhor (1979b) zijn stellingname vanuit een ethisch perspectief. *Instemming* ('consent') is daarbij de centrale term. Wanneer seksueel contact plaatsvindt wanneer een van de partners daar niet mee instemt, is dat in moreel opzicht te veroordelen. Ware instemming is pas mogelijk wanneer iemand de vrijheid heeft om 'ja' of 'nee' te zeggen en ervan op de hoogte is waarmee wordt ingestemd. Als het om seksueel contact gaat betekent dit laatste onder meer: weten wat wel of niet plezierig is, op de hoogte zijn van de sociale betekenis van seksualiteit, en besef hebben van de mogelijke consequenties. Kinderen nu kunnen volgens Finkelhor niet instemmen omdàt ze kind zijn. Ze beschikken niet over de kennis om een 'geïnformeerde' beslissing te nemen en hebben vanwege het inherente machtsverschil zowel in wettelijke als psychologische zin niet de vrijheid 'ja' of 'nee' te zeggen. Omdat kinderen niet kunnen instemmen moet seksueel contact met ouderen volgens hem in moreel opzicht dan ook altijd veroordeeld worden. Aan deze veronderstelling wordt echter niet consequent vastgehouden. In de literatuur over seksueel misbruik worden kinderen namelijk wel geacht te beschikken over het vermogen om instemming te geven wanneer het contacten met leeftijdgenoten betreft (zie bijvoorbeeld Baker & Duncan, 1985; Wyatt & Peters, 1986a).

Het is de vraag of het ontbreken van 'instemming' als zodanig werkelijk het criterium is om bij contacten met volwassenen van misbruik te spreken. Logischerwijs zou dan namelijk alle omgang met kinderen, en niet alleen de seksuele, in moreel opzicht afkeurenswaardig zijn. In het kader van opvoeding en onderwijs doen volwassenen immers uiteenlopende dingen met en voor kinderen, zonder dat instemming als criterium wordt gebruikt om het gedrag van die volwassenen te beoordelen. (Zie O'Carroll (1980) voor een discussie over het begrip consent bij seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen).

In hoeverre kinderen over het vermogen beschikken om zowel bij seksuele contacten als in andere zaken instemming te geven, is een vraag die empirisch onderzocht moet worden. Het ligt voor de hand dat dat vermogen niet van het ene op het andere moment aanwezig is. Op basis van concrete ervaringen en in onderling verschillend tempo wordt dat vermogen gedurende de ontwikkeling verworven. Die ontwikkeling moet niet gezien worden als een rechtlijnige toename van dat vermogen. Aansluitend bij de sociaal-cognitieve ontwikkeling zal dat vermogen ook kwalitatief veranderen (Flavell, 1977). Terwijl een baby door het afwenden van het hoofd of door te gaan huilen, kan laten merken dat het een bepaalde aanraking niet op prijs stelt, kan een volwassene bij het geven van instemming, vanuit een overzicht van mogelijke consequenties, vaak meerdere alternatieven overwegen. Dit maakt het kunnen geven van instemming ook een moeilijk te hanteren criterium.

Of iemand in een concrete situatie instemming kan geven, is niet alleen afhankelijk van zijn vermogen, maar ook van de ruimte die de ander hem of haar laat. Een ander criterium is dan of iemand de gelegenheid krijgt om zijn of haar verlangens te uiten en te realiseren. Een probleem bij de beoordeling van concrete gevallen is dat de inschatting van de ene persoon niet hoeft aan te sluiten bij de manier waarop de andere persoon de situatie beleeft; de kans dat dit probleem zich voordoet is mogelijk groter wanneer het verschil in macht tussen twee personen groter is.

Bij seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen wordt er vaak expliciet van uitgegaan, dat de volwassene gezien het machtsoverwicht dat hij in de meeste gevallen zal hebben, het kind geen ruimte zal laten om zijn of haar verlangens tot uitdrukking te brengen (Burgess & Holmstrom, 1975; Peters, 1976). De aanwezigheid van een machtsoverwicht impliceert echter niet dat daar altijd gebruik of misbruik van wordt gemaakt (Sandfort & Everaerd, in druk; Schulz, 1982). Wanneer machtsmisbruik het criterium is om van seksueel misbruik te spreken, moet eerst bekeken worden of bij een specifiek contact van machtsmisbruik sprake is, voordat dat contact als seksueel misbruik beschouwd kan worden. De aanwezigheid van machtsverschillen tussen twee personen is als zodanig onvoldoende grond om dat contact a priori als misbruik te beschouwen.

Het niet kunnen geven van instemming wordt ook aangevoerd als argument waarom seksuele contacten met personen tot een bepaalde leeftijd onder de strafwet vallen. Een ander voordeel van zijn benadering is volgens Finkelhor (1979a) dan ook dat zijn omschrijving bij die wettelijke regelingen aansluit. Kilpatrick (1987) merkt echter op dat er in wetenschappelijk onderzoek een onderscheid moet worden gemaakt tussen een wettelijke overtreding en misbruik, waarbij misbruik een door de betrokkene als zodanig ervaren mishandeling of beschadiging is. Daarnaast is het ook mogelijk dat er gevallen van misbruik voorkomen die niet door wettelijke bepalingen worden gedekt. Dus ook de wetgeving is geen doorslaggevend argument om bij seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen a priori van misbruik te spreken.

Een laatste kanttekening heeft te maken met het gewicht van gebruikte labels. Om uitholling van zware begrippen als misbruik te voorkomen, moeten ze alleen gebruikt worden in gevallen die enige substantie hebben. Wanneer Russell (1986) ook alle contacten met leeftijdgenoten die niet zelf gewild zijn als "uitbuitend" beschouwt, heeft de term meer een evocatieve dan een beschrijvende betekenis; ook onder niet gewilde contacten kunnen vormen voorkomen die uiteenlopen van onhandigheid van de ander, contacten waar men achteraf spijt over heeft, tot contacten waarbij fysieke dwang is gebruikt.

Gevolgen van de 'seksueel misbruik'-benadering

De benadering van seksualiteit tussen kinderen en volwassenen als een vorm van misbruik, heeft onder andere gevolgen voor het inzicht in het verschijnsel. Het begrip seksueel misbruik wordt gebruikt alsof het om een eenduidig concept gaat en iedereen weet wat er mee bedoeld wordt. In de literatuur blijkt de term echter gebruikt te worden om contacten aan te duiden, die op uiteenlopende dimensies van elkaar verschillen. Dat met deze verschillen geen rekening wordt gehouden, kan een verklaring zijn voor het feit dat bijvoorbeeld Fromuth (1986) in haar onderzoek vrijwel geen negatieve gevolgen vindt; de zeer brede omschrijving die zij hanteert omvat zowel oppervlakkige incidenten als zeer ingrijpende ervaringen. Ook zou het kunnen zijn dat de tegenstrijdige bevindingen die in overzichten gerapporteerd worden voor een deel verklaard kunnen worden door de veelzijdigheid van verschijnselen die het begrip moet dekken (Kilpatrick, 1987).

De 'seksueel misbruik'-benadering suggereert bovendien dat de contacten als zodanig altijd de oorzaak zijn van negatieve gevolgen. Bij bepaalde

contacten zal dat ongetwijfeld het geval zijn, hoewel niet uitgesloten is dat ook in die gevallen de daadwerkelijke gevolgen mede door andere factoren worden bepaald (Steele & Alexander, 1981). In weer andere situaties is mogelijk niet het contact zelf oorzaak van latere problemen, maar de gebeurtenissen die naar aanleiding van dat contact plaatsvinden. Van belang in dit verband is dat Corsini-Munt (1980) rapporteert dat in 20 van de 31 in het kader van de hulpverlening door haar bestudeerde gevallen, de ouders als sterker getraumatizeerd overkwamen dan het kind zelf. Ook factoren die van invloed zijn voordat het contact plaatsvindt of die geheel los staan van het contact, kunnen de oorzaak zijn van later vastgestelde gevolgen (Powell & Chalkey, 1981). Door alle contacten tussen kinderen en volwassenen a priori als misbruik te beschouwen blijft onduidelijk waarom en wanneer bepaalde contacten negatieve gevolgen hebben.

De opvatting dat seksualiteit tussen volwassenen en kinderen altijd misbruik is, beïnvloedt ook de onderzoekspraktijk. Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de manier waarop het onderzoek bij potentiële respondenten wordt aangekondigd. Zo introduceert Russell (1986) haar onderzoek als een onderzoek naar "misdaad". Een dergelijke aankondiging leidt waarschijnlijk tot selectieve deelname. In hoeverre dit de resultaten van haar onderzoek heeft beïnvloed, is onduidelijk. Over het algemeen wordt echter aangenomen dat om selectiviteit in deelname tegen te gaan, onderzoek neutraal dient te worden aangekondigd.

Ook in de praktijk van hulpverlening en preventie kan het negatieve gevolgen hebben als seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen op voorhand als misbruik benaderd worden. Wanneer in de hulpverlening seksuele contacten, ongeacht de wijze waarop ze tot stand gekomen en ervaren zijn, a priori als misbruik worden beschouwd, bestaat het gevaar dat het proces van het tot slachtoffer maken van de betrokkene, door de hulpverlener wordt gestart (Schulz, 1982). Ook gezien het voorkomen van zogenaamde "valse beschuldigingen" (Satterfield, 1987) is het wenselijk van een niet stigmatiserende aanpak uit te gaan.

Met de voorafgaande beschouwing wil niet gezegd zijn dat seksueel misbruik niet voorkomt. Ook wordt de ernst van het verschijnsel niet betwist. Wel wordt er voor gepleit het verschijnsel zo te conceptualiseren dat een genuanceerder inzicht in de werkelijkheid mogelijk wordt gemaakt. Wanneer het in onderzoek niet om nauw afgebakende maar om een grote verscheidenheid aan ervaringen gaat, verdient het de voorkeur om het enkelvoudige 'seksueel misbruik' te vermijden en een meer differentiërende terminologie te hanteren (Kilpatrick, 1987).

Operationalisering: afbakening
Al dan niet opgevat als seksueel misbruik, blijken de bestudeerde seksuele contacten van kinderen uiteenlopend te worden afgebakend (Kilpatrick, 1987; Mrazek & Mrazek, 1981; Wyatt & Peters, 1986a). Zie Peters, Wyatt & Finkelhor (1986) voor een overzicht van verschillende operationalisaties van 'seksueel misbruik'.

De omschrijving van de seksuele contacten varieert met betrekking tot de leeftijden waarop het contact heeft plaatsgevonden, de soort handelingen

die hebben plaatsgevonden, en de relationele context waarin die contacten tot stand zijn gekomen.

Bij het spreken over 'kinderen' wordt als bovengrens zowel 'geslachtsrijpheid' als exacte leeftijden van 13, 16, 17 of 18 jaar gebruikt.

Wat de soort handelingen betreft worden soms ook handelingen waarbij geen daadwerkelijk contact heeft plaatsgevonden als seksueel contact beschouwd; hieronder vallen dan exhibitioneren, zowel buiten als binnen het gezin, het doen van voorstellen om seksueel contact te hebben, het laten zien van pornografisch materiaal, en het op een erotische manier over seksuele onderwerpen praten. Ook wanneer het om daadwerkelijke aanrakingen gaat verschilt de breedte van de definities in de verschillende onderzoeken. In een brede definitie wordt ook het boven de kleren aanraken van borsten of "gepassioneerd kussen" als seksueel contact beschouwd. Fritz, Stoll & Wagner (1981) hebben weinig gespecificeerd gevraagd naar "fysieke contacten die duidelijk van seksuele aard waren". Wanneer in onderzoek een brede omschrijving van seksueel contact wordt gehanteerd geeft het geen helder beeld wanneer bij de rapportage niet naar soort contacten wordt gespecificeerd.

Specificatie is ook belangrijk omdat de soorten contacten die worden aangetroffen afhankelijk zijn van de context waarin studies worden gedaan. Ongeacht de gehanteerde afbakening zal het in klinische studies in de regel om contacten gaan met een grote mate van lichamelijke intimiteit. In onderzoeken bij aselecte groepen zal het door de ruime definitie vaak ook om heel oppervlakkige contacten gaan. Zonder specificatie van de soort contacten is het dan niet mogelijk om klinische studies en onderzoeken bij aselecte groepen met elkaar te vergelijken.

Wat de soort relaties betreft beperken sommige studies zich tot contacten met volwassenen, terwijl in andere studies ook (ongewilde) contacten met leeftijdgenoten in de gerapporteerde frequenties worden opgenomen. Soms worden personen als volwassen beschouwd wanneer ze ouder zijn dan een bepaalde leeftijd; in andere gevallen moeten de betrokkenen ook een aantal jaren in leeftijd verschillen. Daarbij worden dan voor de contacten van jongere kinderen en de contacten van oudere kinderen soms verschillende criteria gehanteerd. In ander onderzoek gaat het om contacten met mensen die "seksueel rijp" zijn.

In sommige studies worden zowel contacten met volwassenen binnen als met volwassenen buiten het gezin opgenomen. Andere onderzoeken hebben uitsluitend betrekking op contacten met volwassenen binnen een gezin of volwassenen met wie een bepaalde verwantschap bestaat. In onderzoek naar seksuele contacten met verwanten, zoals dat van Nelson (1981), wordt soms tegelijkertijd gerapporteerd over ervaringen van jongeren èn van ouderen. Wanneer onvoldoende wordt gedifferentieerd naar posities en rollen geeft dat een verkeerd beeld van de bestudeerde contacten.

Men heeft zich in onderzoek voornamelijk beziggehouden met onvrijwillige seksuele contacten of contacten met volwassenen; daarbij staan de ervaringen met één persoon centraal. Voorzover in deze onderzoeken vergelijkingen zijn gemaakt, werden mensen die de genoemde ervaringen niet hebben gehad als één groep beschouwd. Op deze manier wordt veronachtzaamd dat mensen in de jeugdjaren met meer dan één persoon seksueel con-

tact gehad kunnen hebben en dat er naast onvrijwillige ervaringen ook vrijwillige seksuele contacten kunnen zijn voorgekomen; wanneer dat het geval is, is het zinvol om te weten in welke verhouding vrijwillige en onvrijwillige ervaringen zijn voorgekomen. Ook kan het voor inzicht in het verschijnsel relevant zijn om in de gebruikte vergelijkingsgroepen een onderscheid te maken tussen mensen die vrijwillig seksueel contact hebben gehad en mensen die geen seksueel contact hebben gehad.

Operationalisaties: soorten en aantallen vragen
Naast verschillen in de afbakening van het verschijnsel, wordt in de studies ook op uiteenlopende manieren naar het voorkomen van contacten gevraagd. Soms gebeurt dat met een enkele vraag. In andere gevallen worden meerdere vragen gesteld; daarbij wordt dan tegelijkertijd duidelijk gemaakt aan wat voor soorten relaties en handelingen wordt gedacht. Soms wordt door onderzoekers expliciet naar ervaringen met seksueel misbruik gevraagd; in andere gevallen wordt de term seksueel misbruik niet gebruikt maar wordt er gevraagd naar specifieke handelingen of het (al dan niet vrijwillig) voorkomen van contacten met bepaalde personen.

In sommige onderzoeken blijkt er zodoende een discrepantie te zijn tussen de operationalisering van een begrip en de gehanteerde definitie. Zo definieert Russell (1986) de te bestuderen contacten als "uitbuitend" (exploitive), maar rekent daartoe ook de vrijwillige contacten met volwassenen waar zij naar vraagt. Brant & Tisza (1977) volstaan in hun onderzoek met het geven van de volgende conceptuele definitie: "het blootstellen van een kind aan seksuele stimulatie die niet strookt met de leeftijd van het kind, zijn psychosociale ontwikkeling en de rol binnen het gezin". Een dergelijke omschrijving is weinig bruikbaar, wanneer geen nadere criteria worden gespecificeerd om te bepalen welke stimulatie wel en welke niet geëigend is. Bovendien biedt deze omschrijving alle gelegenheid om op 'verantwoorde' en verhulde wijze de eigen normen en waarden te laten meespelen.

Kercher & McShane (1984) hebben in hun onderzoek, nadat voorafgaand een globale definitie was gegeven, de enkelvoudige vraag gesteld "Ben je als kind wel eens seksueel misbruikt?" De beantwoording van deze vraag is sterk afhankelijk van wat de respondent zich bij een dergelijke omschrijving voorstelt. Een vergelijkbaar probleem doet zich voor bij Baker & Duncan (1985); zij hebben de respondenten een kaart gegeven waarop de beoogde contacten stonden omschreven als: "Een kind (iedereen tot 16 jaar) wordt seksueel misbruikt, wanneer een andere persoon, die seksueel rijp is, het kind betrekt in iedere activiteit waarvan de andere persoon verwacht dat het leidt tot hun seksuele opwinding".

Het aantal vragen, de soort vragen en de concrete bewoordingen kunnen bovendien van invloed zijn op de ervaringen die herinnerd worden; bij een oppervlakkige wijze van vraagstelling zal het vaker voorkomen dat contacten waarin de onderzoeker wel geïnteresseerd is, niet worden herinnerd.

De onderzoeken onderscheiden zich naast de soorten en aantallen vragen die zijn gesteld, ten slotte ook van elkaar door de manier waarop de vragen zijn gesteld. Dit is gebeurd middels face-to-face interviews, schriftelijke vragenlijsten en telefonische enquêtes. Ook dit heeft gevolgen voor wat er door de respondenten wordt herinnerd en gerapporteerd.

Wyatt & Peters (1986a en b) komen in hun studie tot de conclusie dat de

verschillen in frequenties die in de onderzoeken gerapporteerd worden, grotendeels verklaard kunnen worden door de variaties in afbakeningen en operationalisaties van het begrip, en door de groep waarbij en de wijze waarop gegevens zijn verzameld (zie ook Finkelhor, 1986). Hogere frequenties worden gevonden wanneer wordt uitgegaan van bredere omschrijvingen en op grondigere wijze naar het voorkomen van bepaalde contacten wordt gevraagd.

Een ander gevolg van de uiteenlopende operationalisaties die zijn gehanteerd, is dat de resultaten uit de verschillende onderzoeken zich moeilijk laten integreren (Finkelhor, 1986; Kilpatrick, 1987). Mogelijk kunnen ook tegenstrijdige bevindingen voor een deel door de verschillen in operationalisaties worden verklaard.

1.3.2 Onderzoeksopzetten

De recente toename van de wetenschappelijke aandacht voor seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen komt onder andere voort uit een herkenning van en bezorgdheid voor slachtoffers van seksuele trauma's. Van daaruit is het begrijpelijk dat onderzoek zich aanvankelijk voornamelijk beperkte tot de beschrijving van gevallen die in de sfeer van de hulpverlening of de rechtspraak als seksueel misbruik werden gerapporteerd. Het ligt voor de hand dat dit een selectie vormt van alle seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen. Bij deze studies zijn (vermeende) gevolgen vastgesteld en is gezocht naar mogelijke verbanden tussen kenmerken van de seksuele contacten en deze gevolgen. Men ging daarbij eerder uit van meer of minder impliciete veronderstellingen, dan dat uit een theorie afgeleide hypotheses zijn getoetst.

Ook wordt veelal gebruik gemaakt van een onderzoeksopzet waarbij alle gegevens op één moment worden verzameld en geen controle- of vergelijkingsgroep wordt gebruikt. Het is dan niet mogelijk om uitspraken te doen over wat oorzaken en gevolgen zijn; dit nog afgezien van het feit dat wat als oorzaak wordt beschouwd een diversiteit aan ervaringen kan omvatten. De problemen en symptomen die worden vastgesteld, kunnen veroorzaakt zijn door de seksuele ervaringen zelf, daarmee samenhangende factoren (zoals reacties uit de omgeving) of geheel daarvan losstaande factoren die in onderzoek buiten beschouwing zijn gebleven.

Een ander probleem bij het interpreteren van in onderzoek vastgestelde verbanden, is dat het gaat om kenmerken die onderling sterk samenhangen. Zo wordt bijvoorbeeld gevonden dat seksuele contacten met vrouwen minder "traumatisch" zijn dan contacten met mannen. Dit verschil wordt waarschijnlijk niet veroorzaakt door de sekse van de andere persoon, maar door andere factoren, zoals kenmerken van het contact en van de context waarin het plaatsvindt, die met sekse samenhangen en die, als het gaat om de gevolgen van een contact bepalender zijn. Zo zal in contacten waarbij de oudere een man is, over het algemeen vaker van fysieke dwang gebruik worden gemaakt dan wanneer het een vrouw is. Eenzelfde redenering is mogelijk als het gaat om de betekenis van de leeftijd van de ander. Op basis van de weinige beschikbare studies lijken contacten met volwassenen traumatischer dan contacten met leeftijdgenoten. Een mogelijke oorzaak hiervan is het feit dat de contacten met volwassenen wezenlijk van de contacten

met leeftijdgenoten verschillen. Ook is het mogelijk dat jongeren gedrag van leeftijdgenoten anders percipiëren dan identiek gedrag van volwassenen.

In toenemende mate wordt er onderzoek verricht bij groepen buiten de sfeer van de hulpverlening en de rechtspraak, of bij groepen die niet op het voorkomen van seksuele contacten met volwassenen zijn geselecteerd. Het gaat hier om mensen die zich vrijwillig aanmelden, bijvoorbeeld naar aanleiding van advertenties, om studenten, en om groepen die meer representatief zijn voor de totale populatie (Finkelhor, 1986). Dit onderzoek geeft een bredere kijk op de diversiteit van seksuele contacten tussen volwassenen en kinderen, en levert ook betere schattingen op voor het aantal personen dat deze ervaringen heeft gehad en de eventuele toename hiervan. Anderzijds bestaat ook bij niet-geselecteerde groepen het risico van selecte deelname; dit is onder andere afhankelijk van de wijze waarop respondenten worden geworven. Een oproep in een publiekstijdschrift, vergezeld van een artikel over "de gruwelen van incest", levert volgens Constantine (1981) dan ook andere verhalen op dan een oproep waarin om mensen met onplezierige èn plezierige incestervaringen wordt gevraagd. Ook de keuze van de te benaderen populatie kan leiden tot selectie. Niet uitgesloten is dat onder studenten, waarbij het merendeel van het 'aselecte' onderzoek is uitgevoerd, de kans dat men mensen treft met zeer traumatische ervaringen kleiner is dan bij een algemene populatie (Fromuth, 1986). Ten slotte is het niet irreëel dat bij een aselecte benadering mensen met zeer traumatische ervaringen niet bereikt worden of dat onder deze mensen de bereidheid tot deelname aan een dergelijk onderzoek kleiner is.

In onderzoek bij aselecte groepen worden de respondenten die geen seksueel contact met volwassenen hebben gehad vaak gebruikt als controlegroep, zodat interpretaties van gevonden verbanden beter gefundeerd kunnen worden. Dit gebeurt onder andere bij het vaststellen van 'gevolgen' van de contacten, en het opzoeken van zogenaamde risicofactoren.

Ook wanneer met een controlegroep gewerkt wordt, kunnen gevonden verbanden vaak op meerdere wijzen worden geïnterpreteerd. Wanneer het voorkomen van contacten met volwassenen samen blijkt te hangen met bepaalde achtergrondvariabelen, hoeft er nog geen sprake te zijn van een oorzakelijk verband. Met ander woorden, wanneer zogenaamde risicofactoren worden gevonden, zal nog onderzocht moeten worden in hoeverre, of op wat voor manier, deze factoren ook bijdragen tot het totstandkomen van de contacten.

Een van de mogelijkheden is dat bepaalde variabelen indicatoren zijn van meer omvattende factoren. Zo kan het feit, dat kinderen die contacten met volwassenen hebben gehad relatief vaker uit een-ouder gezinnen komen, worden veroorzaakt doordat kinderen daar relatief minder beschermd of meer vrijgelaten worden. Het is echter niet uitgesloten dat de samenhang op een andere manier moet worden verklaard.

Het feit dat de gegevens in vrijwel alle onderzoeken retrospectief zijn verzameld, bemoeilijkt eveneens het interpreteren van gevonden verbanden. Wanneer respondenten met negatieve ervaringen rapporteren dat de relatie met beide ouders afstandelijk was, is het niet uitgesloten dat dit feite-

lijk anders is geweest, en de negatieve ervaringen de herinnering hebben gekleurd. Het is ook mogelijk dat de herinnering als zodanig niet vertekend is, maar dat pas wordt door de context waarin er naar gevraagd wordt. Wanneer iemand over negatieve ervaringen wordt geïnterviewd, kan hij onbedoeld een ander beeld van de gezinssituatie presenteren dan wanneer daar in een ander verband naar zou zijn gevraagd.

Het is ook niet uitgesloten dat wat als risicofactoren wordt gezien, in sommige gevallen juist gevolgen zijn van de seksuele ervaringen. Het niet altijd bij eigen ouders gewoond hebben, kan bijvoorbeeld veroorzaakt zijn door uithuisplaatsing en echtscheiding, welke – met name bij incest – juist een gevolg van het seksuele contact kunnen zijn. Ook hier bemoeilijkt het feit dat alleen retrospectief onderzoek is gedaan een juiste interpretatie van gevonden samenhangen.

Wanneer in een onderzoeksopzet controle- of vergelijkingsgroepen voorkomen, zijn deze op verschillende, meer of minder adequate manieren gebruikt.

Russell (1986) vergelijkt in haar studie personen die in hun jeugd "uitbuitende" seksuele contacten hebben gehad met personen die deze contacten niet hebben gehad. Als blijkt dat de eerste groep significant meer negatieve levenservaringen heeft gehad dan de tweede groep, concludeert zij dat het redelijk is om te veronderstellen dat de contacten tot deze negatieve levenservaringen hebben geleid. Deze conclusie is weinig gefundeerd. Hoewel zij wel over de mogelijkheden beschikte, is zij niet nagegaan of beide groepen op relevante factoren wel equivalent zijn. Dit is noodzakelijk, omdat uit onderzoek naar 'risicofactoren' blijkt dat kinderen die contacten met volwassenen hebben, andere achtergronden hebben dan kinderen die deze contacten niet hebben. Het is zodoende redelijk om te veronderstellen dat de negatieve levenservaringen ook of mede veroorzaakt kunnen zijn door andere factoren waarop de groepen van elkaar verschillen.

Er is ook onderzoek verricht, waarin de onderzoeker bij een beschikbare onderzoeksgroep, onder andere door te matchen, een controle- of vergelijkingsgroep heeft samengesteld. De conclusies die in dat geval mogelijk zijn, zijn afhankelijk van de variabelen die men heeft gespecificeerd waarop de twee groepen equivalent dienen te zijn. Meiselman (1979) wordt in dit verband bekritiseerd. In haar onderzoek blijken psychotherapie cliënten met incest-ervaringen en cliënten zonder die ervaringen even hoog op de MMPI te scoren. Hieruit kan niet worden geconcludeerd dat de incest-ervaringen niet leiden tot problemen zoals die door de MMPI worden gemeten. De mogelijkheid bestaat namelijk dat wanneer een andere vergelijkingsgroep was gebruikt, zij mogelijk wel een verschil had gevonden.

In de wijze waarop controle- en vergelijkingsgroepen worden gebruikt, komt ten slotte ook tot uitdrukking dat de onderzoekers vooral gericht zijn op 'seksueel misbruik': alle mensen die dergelijke ervaringen niet hebben gehad worden als één groep behandeld. Het binnen die groep mogelijk relevante onderscheid tussen personen zonder seksuele ervaringen en personen met vrijwillige seksuele contacten wordt niet gemaakt.

1.3.3 Gevolgen van seksuele contacten; conceptualisering en operationalisering

Om vast te stellen of seksuele contacten voor kinderen op korte of lange termijn gevolgen hebben is in onderzoek naar verschillende aspecten gekeken. In het verlengde van het beschreven uitgangspunt is hierbij voornamelijk in negatieve richting gezocht: zo heeft men gekeken naar de mate van psychopathologie, het voorkomen van problemen in interpersoonlijk en seksueel functioneren, het hebben van een 'deviante' levensstijl (prostitutie, homoseksualiteit), enzovoort. Voorzover onderzoek is gedaan bij mensen met seksuele trauma's is dit begrijpelijk. Wanneer ook bij niet geselecteerde groepen uitsluitend in negatieve richting wordt gezocht, is dat een uitdrukking van de wijze waarop de onderzoeker tegen het onderwerp aankijkt.

Of men in onderzoek 'gevolgen' heeft kunnen vaststellen, is afhankelijk van de aspecten die in beschouwing zijn genomen. Studies variëren onderling sterk wat betreft de uitgebreidheid waarmee naar mogelijke gevolgen is gekeken. In sommige studies is alleen gelet op uiterlijke zaken zoals het getrouwd zijn of het hebben van een baan. Andere studies hebben gekeken naar het voorkomen van psychopathologische verschijnselen. Wanneer in dergelijk onderzoek geen gevolgen geconstateerd worden, mag daaruit niet worden geconcludeerd dat de contacten ook geen gevolgen hebben. Finkelhor (1986) adviseert in dit verband om naast het gebruik van algemene, genormeerde schalen, ook meer specifieke aspecten te meten, welke voortvloeien uit theoretische overwegingen. Gestandaardiseerde schalen zijn in de regel namelijk niet ontworpen om gevolgen van contacten te meten. Ze zijn er zodoende niet "bijzonder gevoelig" voor.

Mogelijke gevolgen van seksuele contacten zijn op verschillende manieren vastgesteld. Aanvankelijk zijn deze gevolgen in gevalsbeschrijvingen voornamelijk gebaseerd op niet gestandaardiseerde, psychiatrische interviews, klinische impressies en justitiële dossiers (Mrazek & Mrazek, 1981). Het kan hierbij gaan om gegevens die door de onderzoeker zelf of door anderen zijn verzameld. In beide gevallen is onduidelijk of de vaststelling valide en betrouwbaar is. Bij onderzoek op basis van dossiers, zoals dat van Pierce & Pierce (1985), kan de gewenste informatie door de verschillende rapporteurs op uiteenlopende wijze zijn behandeld; wat de een wel belangrijk vindt om te rapporteren kan door de ander zijn weggelaten. Ook in andere studies, zoals van Gagnon (1965) en Bernard (1981), wordt niet altijd gespecificeerd hoe variabelen zijn gemeten of waar conclusies op zijn gebaseerd. Hierdoor is het soms moeilijk om de kwaliteit van gegevens vast te stellen.

In toenemende mate worden ook meer gestandaardiseerde metingen verricht. Onder andere wordt gebruik gemaakt van projectieve testen zoals de TAT (Burton, 1968). Het komt frequenter voor dat metingen gebaseerd zijn op subjectieve of objectieve vormen van zelfrapportage. Bij subjectieve vormen wordt de respondenten direct gevraagd of een contact gevolgen heeft gehad. Bij objectieve vormen wordt er door de onderzoeker geen expliciet verband gelegd tussen het contact en het eventuele gevolg. De kwaliteit van de verrichte metingen is daarbij ook afhankelijk van het aantal vragen en de wijze waarop die vragen zijn gesteld.

Een subjectieve vorm van zelfrapportage wordt bijvoorbeeld gebruikt

door Russell (1986). Zij baseert een maat voor geleden trauma op de antwoorden die gegeven worden op een gepreecodeerde vraag naar de mate waarin de ervaring de persoon in de war heeft gebracht en naar de mate waarin de ervaring achteraf gezien het leven heeft beïnvloed. De context van 'seksueel misbruik' waarin de laatste vraag is gesteld maakte mogelijk voldoende duidelijk dat het de onderzoeker om negatieve effecten ging. Een probleem bij dergelijke vormen van zelfrapportage is dat niet duidelijk is wat bij de antwoorden van de respondenten moet worden voorgesteld, en of de antwoorden van de respondenten onderling wel vergelijkbaar zijn. Zelf beschrijft Russell (1986) een respondente die zegt dat de ervaring weinig effect heeft gehad en vervolgens gebeurtenissen rapporteert die volgens de interviewer aanzienlijke gevolgen van de ervaring zijn. De omgekeerde mogelijkheid kan zich ook hebben voorgedaan: wanneer iemand rapporteert dat een ervaring veel effect heeft gehad, hoeven de gevolgen in vergelijking met die bij anderen niet noodzakelijk substantieel te zijn.

Bij meer objectieve vormen van zelfrapportage moet de respondent aangeven in hoeverre bepaalde, vooraf door de onderzoeker vastgestelde gevolgen voorkomen. Deze 'gevolgen' worden dan niet altijd als zodanig gepresenteerd. Dit is van belang omdat het praten over (negatieve) ervaringen de beantwoording van vragen over gevolgen kan kleuren; vertekening hoeft zich niet alleen bij retrospectieve vragen voor te doen, maar kan ook veroorzaakt worden door de context waarin een bepaalde vraag wordt gesteld. Vennix (1984b), die zijn vragen niet in de context van seksueel misbruik stelde, voorkomt een dergelijke vertekening door eerst vragen over het huidig functioneren te laten beantwoorden en daarna pas te vragen naar het voorkomen van contacten met volwassenen. Een dergelijke benadering is in onderzoek niet altijd te realiseren.
Soms wordt in onderzoek gebruik gemaakt van beschikbare tests, waarvan gegevens over de betrouwbaarheid en validiteit bekend zijn; soms zijn bij dergelijke tests ook normen voor verschillende populaties beschikbaar. Het onderzoek van Fromuth (1986) is een van de weinige onderzoeken waarin met betrekking tot het huidig functioneren tegelijkertijd een breed scala van metingen is verricht; naast verschillende tests voor het meten van "psychologische aangepastheid" zijn met gepreecodeerde vragen uiteenlopende aspecten van het seksueel functioneren vastgesteld. Op basis van haar gegevens lijkt het ook wenselijk om niet uitsluitend af te gaan op hoe mensen zichzelf zien maar ook naar feitelijk gedrag te kijken: vrouwen die 'seksueel misbruik' hadden meegemaakt bleken zich vaker als "promiscue" te labelen dan vrouwen die dit niet hadden meegemaakt, terwijl daar gedragsmatig geen enkele aanleiding voor was.

De conceptualisering en de operationalisering van een maat voor gevolgen, sluiten niet altijd op logische wijze bij elkaar aan. Zo beschouwt Finkelhor (1979a) als een maat voor "geleden trauma" het antwoord op de vraag of de ervaring, achteraf gezien, positief of negatief was (vijf-puntsschaal; middelpunt is 'neutraal'). Uit de gegevens die hij presenteert blijkt dat er zowel meisjes als jongens zijn die de ervaring met volwassenen neutraal tot positief evalueren; ook in die gevallen blijft Finkelhor van "trauma-scores" spreken. Wat hij met zijn gegevens doet wordt hier dus aangepast aan het

idee dat seksueel contact tussen kinderen en volwassenen altijd een vorm van misbruik is en schadelijke gevolgen heeft.

Wanneer Finkelhor in een overzichtsartikel zijn eigen onderzoek behandelt, zegt hij dat hij zijn studenten gevraagd heeft "hoe negatief de ervaring achteraf gezien was" (Browne & Finkelhor, 1986, p. 73). Naast gegevens uit ander onderzoek gebruikt hij zijn data vervolgens als ondersteuning voor de stelling dat bevindingen over de invloed van de contacten op de langere termijn "bijzonder overtuigend" zijn; ook in zijn niet-klinische populatie zouden kinderen die seksueel contact met volwassenen hebben gehad, vergeleken met andere kinderen "waarneembare graden van beschadiging" hebben. In een dergelijke context wordt licht over het hoofd gezien, dat Finkelhor deze "graden van beschadiging" heeft vastgesteld, door personen als antwoord op één schriftelijke vraag, een kruisje te laten zetten op een gebalanceerde, tweezijdige vijf-puntsschaal. Door het gekozen woordgebruik wordt een negatiever beeld opgeroepen dan de feitelijke gegevens rechtvaardigen.

1.3.4 Externe validiteit

Bij evaluatie van onderzoek gaat het er in eerste instantie om of de conclusies die binnen dat onderzoek getrokken worden geldig zijn voor de onderzochte groep. Een andere vraag is in hoeverre de conclusies ook op andere dan de onderzochte groep personen van toepassing zijn. Om verschillende redenen is hier voorzichtigheid geboden.

Veel van het onderzoek naar gevolgen van seksuele contacten met volwassenen is verricht bij bijzondere, selecte groepen, zoals personen die om hulp vragen, psychiatrische patiënten of prostituées. In andere gevallen hebben mensen zich vrijwillig, naar aanleiding van oproepen of advertenties, voor onderzoek aangemeld. In al deze gevallen is er sprake van selectie; de bestudeerde contacten zijn waarschijnlijk niet representatief voor alle contacten die kinderen en volwassenen hebben. Voorzover in dergelijk onderzoek nadelige gevolgen worden geconstateerd kan zodoende niet geconcludeerd worden dat die gevolgen van toepassing zijn op alle contacten tussen kinderen en volwassenen. Constantine (1981) laat zien dat wat in onderzoek gevonden wordt, tot op zekere hoogte afhankelijk is van de wijze waarop respondenten geworven zijn. Hetzelfde probleem doet zich ook voor bij het vaststellen van risicofactoren. Risicofactoren die bijvoorbeeld gevonden worden in onderzoek bij in het kader van de hulpverlening gerapporteerde gevallen van seksueel contact met een volwassene, hoeven niet noodzakkelijk van toepasssing te zijn op gevallen die niet gerapporteerd worden.

Een hiermee samenhangend probleem heeft te maken met onderzoeken die er primair op gericht zijn om vast te stellen hoe vaak seksuele contacten met volwassenen voorkomen. Frequenties die in dergelijk onderzoek worden gevonden, zeggen niets over de aard en de omvang van de gevolgen van die contacten. De suggestie dat in al die gevallen van seksuele trauma's sprake zou zijn is ongefundeerd en misleidend. Het ligt voor de hand dat gevolgen die in onderzoek bij selecte groepen worden gevonden, niet met dezelfde frequentie en in gelijke mate zullen voorkomen bij aselecte groepen (Kilpatrick, 1987; Schulz, 1982).

Een andere beperking aan het tot nu toe verrichte onderzoek is dat het voor het merendeel is uitgevoerd bij meisjes of vrouwen. Wanneer seksuele contacten met volwassenen dan negatieve gevolgen blijken te hebben, is het de vraag of hetzelfde geldt voor contacten die jongens met volwassenen hebben. Opvallend is dat onderzoeken waarin geen negatieve of positieve uitkomsten worden gerapporteerd, vaker betrekking hebben op jongens. Onduidelijk is of deze verschillen veroorzaakt worden door het feit dat het om andere contacten gaat, of dat het geslacht en daarmee samenhangende variabelen bepalend zijn voor de uitkomst. Voorzover bekend blijken contacten die jongens en meisjes met volwassenen hebben in ieder geval op een aantal dimensies van elkaar te verschillen (Fritz, Stoll & Wagner, 1981; Pierce & Pierce, 1985).

Bij het generaliseren van onderzoeksbevindingen moet ook rekening worden gehouden met de tijdsfactor. Enkele onderzoeken zijn lange tijd geleden verricht; in ander onderzoek komen personen voor die van middelbare leeftijd of ouder zijn. Het is onduidelijk of bevindingen uit dergelijk onderzoek ook van toepassing zijn op seksuele contacten die zich op dit moment voordoen. Het ligt bijvoorbeeld voor de hand, dat als gevolg van gewijzigde samenlevings- en opvoedingsomstandigheden er momenteel andere risicofactoren van belang zijn, dan de factoren die nu in retrospectief onderzoek worden gevonden.

Een laatste probleem is dat vrijwel al het onderzoek naar seksuele contacten met volwassenen verricht is in het buitenland, in het bijzonder in de Verenigde Staten. Deze maatschappij wijkt op verschillende manieren af van de Nederlandse maatschappij. Onder andere lijkt het seksueel opvoedingsklimaat in Nederland jongeren beter voor te bereiden op hun seksueel functioneren (Ketting, 1986). Ook zal er hier meer controle op kinderen worden uitgeoefend, omdat het hier minder vaak voorkomt dat wanneer kinderen opgroeien beide ouders buitenshuis werkzaam zijn. Door dit soort verschillen kunnen bevindingen uit buitenlandse studies niet zonder meer op Nederland van toepassing worden geacht.

1.4 Probleemstelling van het onderzoek

De beschikbare kennis over de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren voor het functioneren op latere leeftijd is beperkt. Binnen het kader van het onderzoek dat tot nu toe is verricht, zijn verschillende vragen nog onbeantwoord en ogenschijnlijke tegenstrijdigheden nog onopgelost.

Wanneer in onderzoeken bij aselecte groepen in beperkte mate of geen gevolgen worden vastgesteld, is onduidelijk hoe dit moet worden verklaard. Het kan bijvoorbeeld zijn dat er onvoldoende tussen de contacten is gedifferentieerd, of dat de gehanteerde maten onvoldoende sensitief zijn om eventuele gevolgen vast te stellen.

Ook is nog onvoldoende duidelijk wanneer contacten nu wel of geen nadelige gevolgen hebben. De positieve of negatieve invloed van reacties van ouders, hulpverlening en justitie bij het bekend worden van seksuele contacten met volwassenen is nog onbelicht.

Wat het vóórkomen van onvrijwillige contacten betreft is het niet uitge-

sloten dat er nog andere 'risicofactoren' een rol spelen dan waarnaar tot nu toe in onderzoek gekeken is. Finkelhor (1986) suggereert in dit verband om verschillende fysieke en psychische eigenschappen van het kind in beschouwing te nemen; daarnaast stelt hij voor om meer specifiek te kijken naar risicofactoren die samenhangen met bepaalde ontwikkelingsstadia van het kind.

De verwerking van seksueel misbruik is tot nu toe vooral onderwerp geweest van theorievorming (Albach, 1986; Wortman, 1983) en slechts in enkele gevallen empirisch onderzocht (zie bijvoorbeeld Silver, Boon & Stones, 1983).

Ten slotte heeft het verrichte onderzoek zich tot nu toe vrijwel uitsluitend beperkt tot de betekenis van contacten die meisjes met mannen hebben.

Ook in breder kader zijn nog veel vragen onbeantwoord. De vrijwel exclusieve aandacht voor onvrijwillige contacten of contacten met volwassenen beperkt de kennis van seksualiteit van kinderen in het algemeen. Hoewel door verschillende auteurs op de wenselijkheid wordt gewezen, is vrijwel geen onderzoek verricht naar de betekenis van contacten die kinderen met leeftijdgenoten hebben (Chilman, 1980; Constantine, 1981; Langfeldt, 1979; Martinson, 1976). Het lijkt wenselijk om seksuele contacten met volwassenen in een breder verband aan de orde te stellen, en kinderen die dergelijke contacten hebben te vergelijken met kinderen die seksuele contacten met leeftijdgenoten, of geen seksuele contacten hebben. Contacten met volwassenen dienen daarbij niet a priori als misbruik te worden beschouwd. Wat de gevolgen betreft moet niet alleen in negatieve maar ook in positieve richting worden gezocht. Het heeft hierbij de voorkeur om naar kenmerken van het huidig seksueel functioneren te kijken. Volgens Browne & Finkelhor (1986) is in niet-klinische populaties nog niet bekeken wat de betekenis van seksuele contacten met volwassenen is voor het seksueel functioneren op latere leeftijd.

Uitgaande van de bestaande kennis en het commentaar op het tot nu toe verrichte onderzoek, wordt in dit onderzoek de volgende probleemstelling onderzocht: wat betekent het voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd wanneer men in de vroege jeugdjaren al dan niet, vrijwillig of onvrijwillig, seksueel contact heeft gehad met leeftijdgenoten of volwassenen? Hierbij wordt verwacht dat seksuele contacten, wanneer ze vrijwillig zijn, een positieve invloed hebben op het seksueel functioneren op latere leeftijd. Onvrijwillige seksuele contacten worden verwacht het latere functioneren negatief te beïnvloeden (zie hoofdstuk 2).

De benadering van respondenten is in dit onderzoek zo opgezet dat onderlinge variatie en diversiteit in ervaringen die men heeft gehad worden bevorderd; voorzover het om contacten met volwassenen gaat, zijn kanalen gebruikt waarlangs zowel jongeren met ingrijpende ervaringen (hulpverlening) konden worden bereikt, als jongeren die mogelijk minder negatieve contacten hebben gehad. Omdat onderzoekers, wanneer zij uitgaan van een brede omschrijving en geen rekening houden met soorten contacten, soms geen verbanden kunnen vaststellen, wordt hier wel tussen de contacten ge-

differentieerd. Wat de wijze van tot stand komen betreft zal gekeken worden naar vrijwillige en onvrijwillige contacten.

Ook in andere opzichten verschilt dit onderzoek van het merendeel van het tot nu toe verrichte onderzoek. Niet alleen wordt gedifferentieerd naar kenmerken van de seksuele contacten die men heeft gehad en de kenmerken van het huidig functioneren; tegelijkertijd wordt het mogelijk effect bekeken van uiteenlopende achtergrondvariabelen op het vóórkomen van de contacten, op het huidig functioneren, en op het verband tussen beide groepen variabelen.

Een ander belangrijk onderscheid is dat gegevens verzameld zijn via mondelinge interviews. Hierdoor is de accuraatheid van rapportage bevorderd en de controle over het proces van dataverzamelen vergroot. Om de kwaliteit van de gegevens te bevorderen en vergelijkbaarheid van de antwoorden van de respondenten te garanderen, is met een gestructureerde en gestandaardiseerde vragenlijst gewerkt.

Hoewel in de opzet van het onderzoek veel is gedaan om de besproken tekortkomingen van andere onderzoeken te voorkomen, heeft ook dit onderzoek beperkingen. Deels vloeien deze voort uit de mogelijkheden om naar dit onderwerp onderzoek te doen. Zowel om ethische als praktische redenen is het niet mogelijk om de onafhankelijke variabelen te manipuleren. In het bijzonder wanneer het om contacten met volwassenen gaat, is een retrospectieve benadering vrijwel onvermijdelijk. De onderzoeker heeft hierdoor weinig greep op de spreiding binnen variabelen en moet vaak afwachten of de aantallen in de cellen van de matrix bevredigend zijn.

Dit onderzoek heeft ook inhoudelijke beprekingen. Omdat het bij dit onderwerp om een groot aantal relevante en onderling samenhangende variabelen gaat, is hier noodgedwongen een selectie uit gemaakt.

Een volledige beschrijving van de opzet en de uitvoering van het onderzoek wordt gegeven in hoofdstuk 3.

De beantwoording van de probleemstelling van dit onderzoek zal de kennis van de seksuele ontwikkeling van kinderen zowel verdiepen als verbreden. In het bijzonder wordt meer duidelijkheid gekregen over de rol die verschillende soorten seksuele contacten binnen deze ontwikkeling spelen. Door tussen contacten te differentiëren ontstaat meer inzicht in mediërende factoren en wordt een meer gefundeerde kijk op het onderwerp mogelijk. Op deze manier kan dit onderzoek ook empirische gegevens opleveren die van belang zijn voor de onderbouwing van de discussies zoals die momenteel over seksualiteit van kinderen worden gevoerd.

De vraag naar de mogelijke gevolgen van seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd heeft niet alleen academische maar ook praktische betekenis. Inzicht in het verschijnsel is van belang voor alle mensen die er op verschillende manieren mee te maken krijgen. Kennis van de factoren die een rol spelen bij de bestudeerde ervaringen en hun betekenis voor later, vormt een basis voor meer gefundeerde besluitvorming en eventuele behandeling in verschillende situaties. Onder andere kunnen de onderzoeksresultaten worden gebruikt om te komen tot een afbakening van situaties waarin interventies wel of niet gewenst zijn (Schulz, 1982). Inzicht in de samenhang tussen verschillende factoren

is van belang in situaties waar contacten die hebben plaatsgevonden hulpverlening noodzakelijk maken. Daarnaast biedt het onderzoek materiaal om preventie van ongewenste vormen van seksueel contact van of met kinderen op te baseren. Voor de wetstoepassing biedt het onderzoek aanknopingspunten om tussen voorkomende gevallen te differentiëren en de rechtstoepassing een rationeler fundament te verschaffen. Ten slotte kan het onderzoek materiaal leveren om de wetgeving inzake seksualiteit van of met jongeren zonodig te nuanceren. Ook in breder verband vormen de onderzoeksresultaten als het ware feedback, op basis waarvan mensen die al dan niet beroepshalve met kinderen te maken hebben, de wijze waarop zij met seksualiteit van kinderen omgaan, kunnen evalueren.

Seksuele contacten en later functioneren; van probleemstelling naar hypotheses 2

2.1 Inleiding

Onderzoek naar seksuele contacten van kinderen is verricht vanuit meer of minder impliciete ideeën over seksualiteit, over de positie van jongeren en ouderen in de samenleving, en meer in het algemeen over hoe de werkelijkheid in elkaar zit (Plummer, in druk; Sandfort, 1979; Weinstein, 1984). Deze ideeën komen duidelijk naar voren als het gaat om seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen. Typerend is wat Travin en zijn mede- auteurs over de volwassene zeggen: deze maakt, gezien de gezagspositie die hij heeft, gebruik "van de onschuld van het kind dat mogelijk een behoefte heeft aan affectie of een natuurlijke nieuwsgierigheid voor de meeste zaken, waaronder mogelijk de verkenning van bepaalde lichaamsdelen. De seksuele overtreder exploiteert het kind om zijn eigen perverse seksuele begeerten te bevredigen" (1985, p. 92).

Complementair aan dit beeld van de volwassene wordt een wereld van de kindertijd geconstrueerd, waarin volgens Plummer (in druk) kinderen van nature seksueel relatief onervaren, of zelfs "seksueel onschuldig" zijn. Tegelijkertijd zijn kinderen zeer ontvankelijk en omdat ze op eenvoudige wijze verleid kunnen worden tot het 'gevaar' van seksuele praktijken, dienen ze te worden beschermd tegen allerlei corrumperende invloeden. Overeenkomstig dit beeld worden kinderen in het merendeel van de literatuur over seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen, a priori als slachtoffer gezien. Wanneer zij op de een of andere wijze een aandeel hebben gehad in het totstandkomen van het contact, of zelf de relatie in stand hebben gehouden, worden ze "provocerende" of "deelnemende slachtoffers" genoemd (Virkkunen, 1975, 1981).

De wijze waarop tegen kinderen en hun seksualiteit wordt aangekeken is geen historische constante. Het huidige beeld wordt gezien als de uitkomst van een historische ontwikkeling van enkele eeuwen (Langfeldt 1981b; Schultz, 1982; Van Ussel, 1968). Kinderen zouden vroeger kwetsbaarder geweest zijn, omdat er geen duidelijke normen waren die hen tegen seksueel misbruik beschermden. Tegelijk met de ontwikkeling van dergelijke regels en gebruiken zou ook de praktijk ontstaan zijn om bij kinderen seksuele vroegrijpheid of onafhankelijkheid te voorkomen.

In de literatuur komt volgens Plummer (in druk) ook een ander beeld voor. Daarin wordt seksualiteit geassocieerd met plezier en worden kinderen als van nature seksueel beschouwd; volwassenen kunnen hen op plezierige wijze helpen om hun seksuele verlangens te herkennen. Dit beeld acht Plummer kenmerkend voor de literatuur waarin bevrijding van pedofilie wordt bepleit. Het ligt ook ten grondslag aan de ideeën over (seksuele) rechten van kinderen (Constantine, 1979; Farson, 1978; Langfeldt, 1981b).

Bij beide opvattingen over kinderen en seksualiteit gaat het volgens Plummer (in druk) om een constructie door volwassenen van de werkelijkheid. Plummer acht deze verschillende constructies zowel beperkt als beperkend; de werkelijkheid is volgens hem complexer. Seksualiteit is niet iets

wat van nature iets 'is'. Als biologisch potentieel bij de geboorte aanwezig, heeft het, zoals elk menselijk potentieel, een sociale omgeving nodig om betekenis te kunnen krijgen. Seksualiteit krijgt die betekenis pas in de menselijke interactie. Hierdoor is die betekenis niet eenduidig: seksualiteit kan meerdere, uiteenlopende en soms tegenstrijdige betekenissen krijgen. Het kan zowel plezier als gevaar zijn.

Uitgaande van de verschillende betekenissen die seksualiteit kan krijgen, wordt in dit hoofdstuk een theoretisch antwoord gezocht op de vraag naar de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren voor het seksueel functioneren op latere leeftijd. Het seksueel functioneren op een bepaalde leeftijd wordt hierbij gezien als een momentopname in een ontwikkelingsproces, dat door biologische, psychologische en sociale factoren wordt beïnvloed (2.2).

Vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten die mensen in de vroege jeugdjaren kunnen hebben, worden binnen dit ontwikkelingsproces verondersteld belangrijke leerervaringen te zijn. Terwijl onvrijwillige ervaringen het seksueel functioneren op latere leeftijd over het algemeen op een negatieve manier zullen beïnvloeden, wordt verwacht dat er van vrijwillig seksueel contact een positieve werking uitgaat. Mensen hoeven in hun vroege jeugdjaren niet uitsluitend vrijwillige of uitsluitend onvrijwillige ervaringen te hebben gehad. Ook zal er een verschil zijn in het aantal personen met wie men seksueel contact heeft gehad en de frequentie waarmee met een bepaalde persoon seksuele contacten zijn voorgekomen. Het is daarom zinvol om mensen in termen van hun seksuele contacten geschiedenis met elkaar te vergelijken (2.3).

Vrijwilligheid en onvrijwilligheid worden verondersteld belangrijke kenmerken te zijn van seksuele contacten; samen met andere kenmerken die hier aan seksuele contacten geschiedenissen worden onderscheiden, worden zij nader aangeduid in 2.4. Kenmerken van het huidig functioneren, waarin verwacht wordt dat de invloed van vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact tot uitdrukking komt, worden beschreven in 2.5. Uitgaande van de geformuleerde verwachtingen worden in 2.7. de hypotheses gepresenteerd die in dit onderzoek getoetst zullen worden.

Het verband tussen vroegjeugdige contacten en later functioneren wordt door verschillende factoren beïnvloed (1.2.4). Zo is bijvoorbeeld gebleken dat het opvoedingsklimaat mede bepaalt of men op jonge leeftijd seksueel contact heeft en tegelijkertijd van invloed is op iemands seksueel functioneren op latere leeftijd. Om beter inzicht te krijgen in het verband tussen de vroegjeugdige contacten en het later functioneren wordt in dit onderzoek een aantal van deze factoren in beschouwing genomen (2.6).

2.2 Seksueel functioneren als ontwikkelingsproces

Seksueel gedrag is een psychosomatisch proces. Dat wil zeggen dat het voor een volledig begrip van de wijze waarop dat gedrag tot stand komt noodzakelijk is, om op elkaar inwerkende, psychologische en fysiologische factoren in beschouwing te nemen (Bancroft, 1983). Psychologische factoren vormen hierbij de input voor het limbisch systeem in de hersenen; samen met tactiele prikkeling, die het autonome zenuwstelsel activeert, zetten zij

het proces in werking. Genitale en andere lichamelijke reacties die hiervan het gevolg zijn, worden in het bewustzijn verwerkt. Deze verwerking vormt opnieuw input voor het limbische syteem. Dit cyclische proces kan uiteindelijk leiden tot een orgasme. Het proces kan echter ook op verschillende punten worden onderbroken. Wanneer dat onbedoeld of onwillekeurig gebeurt kan sprake zijn van seksuele problemen of dysfuncties. Afhankelijk van het punt waar het proces wordt onderbroken, kunnen seksuele problemen en dysfuncties uiteenlopende oorzaken hebben.

Iemands seksueel functioneren op een bepaalde leeftijd, wordt hier gezien als een momentopname van een voortdurend seksueel ontwikkelingsproces. Startpunt voor deze ontwikkeling is het bij de geboorte aanwezige vermogen om tactiele stimulatie als plezierig of onplezierig te ervaren; erogene zones, plaatsen op de huid die extra gevoelig zijn voor aanraking omdat daar relatief meer zenuwuiteinden voorkomen, spelen daarbij een belangrijke rol (Borneman, 1984; Hardy 1964). Tegelijkertijd is bij de geboorte ook de reflex aanwezig om seksueel opgewonden te raken en orgasmes te beleven (Kinsey et al, 1948, 1953; Martinson, 1980, 1981); zowel erecties en lubricatie als orgasmes zijn bij baby's waargenomen (Martinson, 1980). Bij de geboorte zijn dit voornamelijk nog fysiologische verschijnselen; omdat nog geen betekenisgeving plaatsvindt verschilt de beleving van deze verschijnselen essentieel van de beleving op latere leeftijd.

De seksuele ontwikkeling bestaat uit verschillende, samenhangende processen. Ten eerste wordt informatie verworven over seksualiteit, daarnaast worden vaardigheden geleerd, en een affectieve of evaluatieve tendentie ten aanzien van seksualiteit ontwikkeld.

Gedurende de seksuele ontwikkeling worden verschillende soorten kennis verworven: woorden die met seksualiteit te maken hebben, de 'feitelijke' betekenis van die woorden, het verband tussen die woorden en de eigen ervaringen, fysiologische en technische aspecten, kennis van mogelijke seksuele uitingsvormen en relationele vormgevingen, betekenissen die mensen aan seksueel gedrag kunnen geven en intenties van waaruit mensen seksueel contact aangaan. Een bijzondere soort informatie zijn normen en waarden op het gebied van seksualiteit; deze kunnen worden opgevat als sociale betekenissen die vanuit de samenleving of bepaalde subculturen aan seksueel gedrag gegeven worden (Simon & Gagnon, 1986).

De vaardigheden die tijdens de seksuele ontwikkeling geleerd worden hebben betrekking op specifieke seksuele gedragingen, interpersoonlijke vormgeving van seksualiteit en het omgaan met seksualiteit in breder verband, zoals het er over praten. Een voorbeeld van deze vaardigheden is het bewerkstelligen van seksuele opwinding. Ofschoon dit vermogen al bij de geboorte als reflex aanwezig is, blijkt het ook door leerervaringen te worden beïnvloed. Het is belangrijk om hier een onderscheid te maken tussen het vertonen van gedrag en het beheersen van een vaardigheid. Zo moet volgens Martinson (1980; Gagnon & Simon, 1973) masturbatie als vaardigheid onderscheiden worden van genitaal spel zoals dat bij zuigelingen geobserveerd kan worden en nog weinig specifiek en gericht is. Het wordt een vaardigheid wanneer het gedrag doelbewust herhaald kan worden en de opwinding het resultaat is van een georganiseerd geheel van gedragingen. De vaar-

digheden veranderen van kwaliteit op het moment dat men ontdekt dat deze vorm van gedrag een bijzondere betekenis heeft.

De affectieve of evaluatieve tendenties ten aanzien van seksualiteit ontwikkelen zich op basis van emotionele reacties die door 'seksuele' stimuli worden opgeroepen; het gaat om reacties die deels bij de geboorte aanwezig zijn en deels zijn aangeleerd (Byrne, 1983a). Bij die reacties bestaan tussen personen aangeboren of constitutionele verschillen (Bancroft, 1983). Byrne hanteert de 'erotofilie-erotofobie' dimensie als globaal concept om deze binnen het individu vrij constante tendenties te beschrijven. Deze dimensie zou toenaderings- en vermijdingsreacties in seksuele situaties mediëren. Omdat seksualiteit ambivalente gevoelens op kan roepen lijkt het juister om meerdere tendenties te onderscheiden; het is immers mogelijk dat een bepaalde situatie tegelijkertijd zowel plezier als angst oproept.

De verschillende processen die binnen de seksuele ontwikkeling onderscheiden kunnen worden, beïnvloeden elkaar. Zo blijkt de houding die men ten aanzien van seksualiteit ontwikkelt van invloed te zijn op de verwerving van seksuele informatie en het leren van vaardigheden (Byrne, 1983a). Andersom bevat de informatie die men over seksualiteit krijgt, vaak ook een evaluatief aspect, welk weer van invloed kan zijn op de houding die men ten aanzien van seksualiteit ontwikkelt.

Het verloop van dit seksuele ontwikkelingsproces wordt naast biologische factoren bepaald door leerervaringen (Dreyer, 1982; Meyer-Bahlburg, 1980; Spanier, 1977). Deze leerervaringen worden in uiteenlopende situaties en op verschillende manieren opgedaan. Belangrijke instanties hierbij zijn ouders, leeftijdgenoten, het onderwijs en de media (Gagnon & Simon, 1973; Money, 1980). In dit onderzoek wordt verondersteld dat jongeren ook leerervaringen kunnen opdoen in daadwerkelijke seksuele contacten en die contacten een belangrijke bijdrage leveren aan het seksuele leerproces. De aard van die bijdrage is vooral afhankelijk van de wijze waarop die contacten tot stand komen, in het bijzonder of die contacten vrijwillig of onvrijwillig zijn geweest.

De seksuele ontwikkeling is geen autonoom proces. Het wordt beïnvloed door ontwikkelingen en leerprocessen die zich binnen andere gedragsdomeinen voordoen. Zo is de ontwikkeling van de geslachtsrol van invloed op de verwerving van kennis en vaardigheden op het gebied van seksualiteit (Gagnon & Simon, 1973; Jackson, 1982), en beïnvloedt de sociaal-cognitieve ontwikkeling de beleving van seksueel gedrag (Martinson, 1981). Volgens Straver (1977) zijn vroege interacties met de ouders van invloed op het seksuele leerproces tijdens de puberteit en de adolescentie; het gaat volgens hem onder andere om de mate waarin de jongere door de ouders is voorbereid op of afgehouden van autonomie en exploratie, en om de hulp die ouders hebben gegeven bij het overwinnen van verlegenheid en bij het oefenen in sociale omgang. Volgens Gagnon & Simon (1973) is ook het leren omgaan met zaken als agressie, eerbied, respect en dominantie van invloed op de seksuele ontwikkeling.

2.3 De betekenis van vroegjeugdige contacten voor het seksueel functioneren op latere leeftijd

2.3.1 Inleiding

In dit onderzoek wordt verondersteld dat seksuele contacten in de vroege jeugdjaren als leerervaringen het seksueel ontwikkelingsproces, en daarmee het seksueel functioneren op latere leeftijd, beïnvloeden. Mensen die dergelijke contacten hebben gehad zullen zodoende verschillen van mensen zonder deze ervaringen. De aard van dit verschil is afhankelijk van het soort contacten dat men heeft gehad. De meest bepalende factor hierbij is de wijze waarop de contacten tot stand zijn gekomen, omdat dit de conditie is waaronder een contact een positieve of negatieve leerervaring kan zijn. Seksuele contacten waaraan vrijwillig wordt deelgenomen, worden gezien als positieve leerervaringen, ongeacht of deze contacten hebben plaatsgevonden met leeftijdgenoten, verzorgers of volwassenen buiten het gezin (2.3.3). Op dezelfde manier worden ervaringen die niet vrijwillig tot stand zijn gekomen, geacht negatieve leerervaringen te zijn (2.3.2).

De bestaande theorievorming over de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren heeft vrijwel uitsluitend betrekking op onvrijwillige contacten. Deze onvrijwillige ervaringen worden gezien als één van de factoren die bijdragen aan het ontstaan van seksuele problemen (zie bijvoorbeeld Albach, 1986; Byrne, 1983a en b; Jehu, 1979; Steele & Alexander, 1981; Tsai, Feldman-Summers & Edgar, 1979; Wincze, 1981). Deze problemen zijn geen onvermijdelijke consequenties; nog niet duidelijk is echter waarom de contacten bij de ene persoon wel en bij de ander niet tot problemen leiden (Gagnon, 1965; Jehu, 1979).

Jongeren die in hun vroege jeugdjaren seksueel contact hebben verschillen onderling in het aantal personen met wie zij dit contact hebben gehad; tegelijkertijd zal met de ene persoon frequenter seksueel contact zijn voorgekomen dan met de ander. Jongeren die onvrijwillig contact hebben gehad kunnen daarnaast ook nog vrijwillig seksueel contact hebben gehad. Het valt te verwachten dat de betekenis van een bepaald seksueel contact mede wordt bepaald door contacten die daarvoor of daarna hebben plaatsgevonden. Zo kan de wijze waarop een contact ervaren wordt beïnvloeden of men dergelijke contacten zal gaan opzoeken of juist vermijden. Het is daarom belangrijk om met de genoemde verschillen tussen jongeren rekening te houden (2.3.4).

2.3.2 Onvrijwillig contact als negatieve leerervaring

De weg waarlangs onvrijwillige seksuele contacten op latere leeftijd tot problemen leiden, wordt in de literatuur opgevat als een proces van associatief leren (Tsai, Feldman-Summers & Edgar, 1979; Jehu, 1979).

In onvrijwillige seksuele contacten worden negatieve gevoelens ervaren. Deze negatieve gevoelens kunnen uiteenlopend zijn, zoals teleurstelling, angst, schuld, woede, en walging. Zowel de soort negatieve gevoelens als de mate waarin deze worden ervaren, is afhankelijk van de manier waarop het contact onvrijwillig is. In samenhang hiermee variëren onvrijwillige con-

tacten in de mate waarin ze ingrijpend zijn ofwel de mate waarin bij dat contact inbreuk wordt gemaakt op de lichamelijke en psychische integriteit van een persoon.

De mate waarin een onvrijwillig seksueel contact ingrijpend is, wordt bepaald door verschillende, onderling samenhangende aspecten. Van belang is wat er feitelijk gebeurt: iemand overhalen om seksueel contact te hebben is minder ingrijpend dan wanneer iemand met woorden of een wapen wordt bedreigd. Meer ingrijpend is het wanneer het contact met fysieke dwang tot stand komt. Naast wat er feitelijk gebeurt, is de context waarin het contact tot stand komt van belang: wanneer iemand door meerdere personen wordt bedreigd zal dat ingrijpender zijn dan wanneer iemand op dezelfde manier door één persoon wordt bedreigd. In contacten met één persoon is het ingrijpender om te worden overgehaald door iemand die fysiek groter en sterker is, dan door iemand van gelijk postuur.

Naast fysieke verschillen kunnen er ook andere machtsverschillen zijn die de mate versterken waarin een onvrijwillig contact ingrijpend is. Deze machtsverschillen kunnen samenhangen met verschillen in leeftijd en in ervaring. Iemand kan meer macht hebben omdat een ander in geestelijk en materieel opzicht afhankelijk is van hem of van haar, zoals in een verzorgings- of opvoedingsrelatie. Een machtsverschil kan ook voorkomen uit gezag dat iemand wordt toegeschreven. De verhoudingen tussen twee personen kunnen zodanig zijn, dat iemand zich tot seksueel contact gedwongen voelt, zonder dat de ander daarbij van feitelijke middelen gebruik hoeft te maken. Anderzijds hoeft de aanwezigheid van machtsverschillen er niet automatisch toe te leiden dat seksuele contacten onvrijwillig zijn. Hoewel er een verband is tussen de mate waarin een onvrijwillig contact ingrijpend is en de aard van de (machts)relatie tussen de personen, is dit verband dus niet absoluut: onvrijwillige seksuele contacten in een verzorgingsrelatie kùnnen minder ingrijpend zijn dan onvrijwillige contacten in een relatie met een leeftijdgenoot.

Naast wat er feitelijk gebeurt en de context waarin dat gebeurt, is ook van belang op welke wijze de persoon het totstandkomen van het contact beleeft. De mate waarin een onvrijwillig contact ingrijpend is, wordt namelijk ook bepaald door hoe de respondent het gedrag van de ander en de situatie ervaart. Overeenkomstige gebeurtenissen kunnen namelijk uiteenlopend worden beleefd en zodoende ook verschillende gevolgen hebben (Kleber, Brom & Defares, 1986).

Wanneer onvrijwillige contacten op basis van de verschillende aspecten ingrijpender zijn, wordt daarbij meer inbreuk gemaakt op de psychische en/of de lichamelijke integriteit van de betrokkene.

Afhankelijk van de intensiteit waarmee in onvrijwillige contacten negatieve gevoelens worden ervaren en de frequentie waarmee dergelijke gevoelens voorkomen, ontstaat een geconditioneerde, negatieve emotionele reactie ten aanzien van seksueel contact; de verwachting wordt geleerd dat seksuele contacten negatieve gevoelens oproepen. Door stimulus-generalisatie kunnen deze geconditioneerde, negatieve emoties ook door andere seksuele stimuli worden opgeroepen, zoals seksuele fantasieën, lichamelijk contact en vrijwillige seksuele contacten. Deze negatieve gevoelens kunnen

later oorzaak zijn van psychoseksuele problemen, omdat ze het functioneren in seksuele contacten negatief beïnvloeden. Doordat men zich in die contacten niet op zijn gemak voelt, kan men problemen hebben om seksueel opgewonden te raken of een orgasme te hebben. De negatieve gevoelens kunnen ook leiden tot een minder sterk seksueel verlangen en zelfs tot vermijding van seksueel contact.

Naast associatief leren kan zodoende een andere proces werkzaam zijn waarbij de onvrijwillige ervaringen leiden tot vermijdingsgedrag: omdat de confrontatie met een seksuele stimulus angst oproept, zal een persoon die dergelijke ervaringen heeft gehad seksuele stimuli gaan vermijden (Bancroft, 1983; Byrne, 1983a). Situaties waarin seksueel contact kan ontstaan worden niet opgezocht maar uit de weg gegaan. Dit heeft tot gevolg dat men minder angst ervaart, of dat negatieve gevoelens in hun geheel worden voorkomen. Deze 'positieve' uitkomsten werken belonend, zodat het vermijdingsgedrag wordt versterkt. Door het slagen van het vermijdingsgedrag kan de angst voor seksuele stimuli blijven voortbestaan en mogelijk toenemen. Wanneer men dan toch in seksuele situaties terecht komt, zal het functioneren in seksuele contacten door negatieve gevoelens worden belemmerd.

Doordat men leert om seksuele situaties te vermijden, kunnen onvrijwillige contacten ook het seksueel ontwikkelingsproces verstoren. Onder andere gebeurt dit doordat men niet, of op selectieve wijze, kennis neemt van informatie die van belang is bij het functioneren in seksueel contact. Het ontbreken van kennis om het genitaal functioneren te benoemen, kan er volgens Constantine (1981) bijvoorbeeld toe leiden dat door seksuele opwinding angst- en schuldgevoelens worden veroorzaakt. Door het vermijden van seksuele contacten ontbreken ook de concrete leerervaringen die nodig zijn voor het verwerven van vaardigheden die voor het seksueel functioneren van belang zijn. Het gaat daarbij om vaardigheden als het benoemen van interne, fysieke gewaarwordingen, het omgaan met eigen seksuele wensen en die van de partner, het bewerkstelligen van seksuele opwinding.

De mate waarin onvrijwillige contacten het later functioneren beïnvloeden, is afhankelijk van verschillende factoren. Verwacht wordt dat het negatieve effect sterker is, naarmate de onvrijwillige contacten ingrijpender zijn geweest ofwel er meer inbreuk is gemaakt op de psychische en lichamelijke integriteit van de betrokkene. Negatieve effecten zullen eveneens sterker zijn wanneer de onvrijwillige contacten van een verdergaande lichamelijke intimiteit zijn geweest en met meer negatieve gevoelens ervaren zijn. Wanneer men zelf het initiatief heeft genomen of zich voor het totstandkomen van het contact verantwoordelijk voelt, zal dat het negatieve effect van het onvrijwillige contact versterken. Ook wanneer men met meer personen onvrijwillig seksueel contact heeft gehad zal het negatieve effect van de onvrijwillige ervaringen sterker zijn. Zolang onvrijwillige contacten even ingrijpend zijn, wordt verwacht dat het geen verschil maakt met wie of in welke relationele context die onvrijwillige contacten hebben plaatsgevonden.

Verwacht wordt dat onvrijwillige contacten in de vroege jeugdjaren niet alleen het seksueel functioneren maar ook andere aspecten van het persoonlijk functioneren beïnvloeden, zoals de mate waarin men psychische en somatische klachten heeft. De onvrijwillige contacten kunnen deze

klachten op verschillende wijze, langs directe of indirecte weg, veroorzaken (Finkelhor & Browne, 1986). Zo is het mogelijk dat de jongere zich door de contacten verraden voelt en daardoor het vertrouwen in andere mensen wezenlijk is aangetast. Ook kan, doordat de wil en de verlangens van het kind in de onvrijwillige contacten zijn genegeerd, een gevoel van machteloosheid ontstaan. Wanneer het geen enkele greep heeft op de situatie wordt de ontwikkeling van het vertrouwen in de eigen mogelijkheden geblokkeerd. Tenslotte kunnen door de onvrijwillige contacten, schuld- en schaamtegevoelens onderdeel gaan uitmaken van hoe het kind over zichzelf denkt en een negatief zelfbeeld doen ontstaan. Deze gevolgen zullen zich niet bij elk onvrijwillig contact voordoen. De kans op dergelijke gevolgen is groter naarmate het onvrijwillige contact ingrijpender is geweest. Mogelijk beïnvloeden ook andere factoren, zoals reacties bij het bekend worden en ervaren ondersteuning, de mate waarin persoonlijke problemen ervaren worden.

Het is in dit verband belangrijk om te realiseren, dat kinderen tijdens hun ontwikkeling in school- en gezinssituaties vaker ervaringen zullen hebben die als 'onvrijwillig' kunnen worden beschouwd. Hoewel dergelijke ervaringen meer in de cultuur zijn ingebed, zullen zij ook zeker hun sporen nalaten. De onvrijwilligheid in seksuele contacten wordt verwacht een meer verstorend effect op de ontwikkeling te hebben, omdat ze zowel een psychische als lichamelijke inbreuk zijn en als zodanig als ingrijpender zullen worden ervaren. Ook de bijzondere betekenis die in onze cultuur aan seksualiteit wordt toegekend zal het effect van onvrijwillig seksueel contact versterken.

2.3.3 Vrijwillig contact als positieve leerervaring

Volgens Jehu (1979) wordt acceptabel of aangepast gedrag langs dezelfde processen geleerd als problematisch gedrag. Hier wordt daarom verondersteld, dat vrijwillige contacten de tegenovergestelde effecten zullen hebben van onvrijwillige contacten.

Seksuele contacten zullen wanneer ze vrijwillig zijn in de regel tot positieve gevoelens leiden. Volgens sommige auteurs zijn deze positieve gevoelens inherent aan vrijwillige contacten; zo spreken Steele & Alexander (1981) over de "biologisch normale associatie" tussen seksuele activiteit en plezier die in vrijwillige contacten gelegd zou worden (zie ook Byrne, 1983a en b). Volgens Hardy (1964) zijn met name de genitale climax en de ontspanning die daar op volgt belangrijke, inherent positieve bekrachtigers. Onder andere voorvloeiend uit opvoedingscondities kunnen echter ook reeds andere gevoelens, zoals angst, aan seksualiteit geassocieerd zijn (Kelley, 1983).

Door de positieve gevoelens die in vrijwillig seksueel contact worden ervaren, wordt de verwachting gewekt dat vrijwillig seksueel contact tot positieve gevoelens leidt. Dit versterkt de tendentie om seksuele situaties op te zoeken en seksuele contacten aan te gaan. Op basis van deze verwachtingen zal men vaker seksueel contact gaan zoeken. Zolang de positieve verwachtingen niet door onvrijwillige contacten worden tegengesproken, ontwikkelt zich een positieve houding ten aanzien van seksueel contact, welke zich door generalisatie verbreedt tot een positieve houding ten aanzien van sek-

sualiteit in het algemeen. Zolang de seksuele contacten vrijwillig tot stand komen, wordt verwacht dat het niet wezenlijk uitmaakt met wat voor persoon of in welke relationele context het contact plaatsvindt.

Om verschillende redenen wordt verwacht dat mensen die in hun vroege jeugdjaren vrijwillige seksuele contacten hebben gehad, later minder problemen hebben bij hun seksueel functioneren. Eventuele negatieve gevoelens, zoals angst, welke bijvoorbeeld door de opvoeding aan seksualiteit geassocieerd zijn, zullen door de positieve leerervaringen worden verminderd. Door de verwachting van plezierige gevoelens zal men zich in latere contacten ook meer op het gemak voelen. De kans dat negatieve gevoelens met het seksueel functioneren interfereren, wordt door de vrijwillige contacten dus beperkt. De vrijwillige seksuele contacten zijn ook gelegenheden waarin relevante kennis wordt verworven en seksuele vaardigheden kunnen worden eigengemaakt. Onder andere wordt geleerd wat seksuele opwinding en orgasmes zijn en hoe deze kunnen worden bewerkstelligd. Ook hierdoor wordt de kans op problemen en klachten in het later seksueel functioneren verkleind.

Verwacht wordt dat het positieve effect van vrijwillige contacten door verschillende factoren wordt versterkt. Zo zal het effect sterker zijn, naarmate men meer vrijwillige contacten heeft gehad, en de contacten die men heeft gehad positiever zijn beleefd. Een sterker effect wordt eveneens verwacht wanneer in de vroegjeugdige contacten vaker seksuele opwinding en orgasmes zijn ervaren. De kans hierop is groter wanneer de vrijwillige contacten lichamelijk intiemer zijn geweest. Wanneer iemand bij vrijwillige contacten het initiatief heeft genomen of zich voor het totstandkomen van het contact verantwoordelijk voelt zal dat een positieve werking hebben, bijvoorbeeld omdat het iemands zelfvertrouwen vergroot.

2.3.4 Vrijwillige en onvrijwillige contacten

Bij mensen die naast onvrijwillig seksueel contact ook nog vrijwillige ervaringen hebben, zal het onvrijwillige contact het later functioneren minder sterk beïnvloeden dan bij mensen die uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad. Dit wordt verwacht omdat wanneer men na een traumatisch contact nog plezierige ervaringen heeft gehad, van die plezierige contacten een 'corrigerende' werking uitgaat.

Voor de groep mensen die voor hun zestiende jaar niet uitsluitend vrijwillige of uitsluitend onvrijwillige seksuele contacten hebben gehad, is het minder eenvoudig om te voorspellen wat de betekenis is van die contacten voor het seksueel functioneren op latere leeftijd. De belangrijkste reden hiervoor is dat in deze groep mensen zullen voorkomen met zeer uiteenlopende seksuele contacten geschiedenissen. Terwijl de een met relatief meer personen vrijwillig seksueel contact heeft gehad, kan die verhouding voor een andere persoon tegenovergesteld zijn. Terwijl de ene persoon naast vrijwillige contacten een vrij oppervlakkig onvrijwillig contact heeft gehad, kunnen de ervaringen van de ander zeer ingrijpend geweest zijn. Een andere reden is dat de gezamenlijke betekenis van de vrijwillige en onvrijwillige contacten waarschijnlijk uit meer bestaat dan een simpel optellen en aftrekken van de betekenis van de afzonderlijke contacten, omdat het patroon niet uit willekeurige elementen bestaat. Het ene seksuele contact zal op ver-

schillende manieren het vóórkomen maar ook de beleving van een eventueel volgend contact beïnvloeden. Een algemene verwachting is dat wanneer onvrijwillige seksuele contacten voorafgegaan of gevolgd worden door vrijwillige contacten, het effect van die onvrijwillige contacten minder sterk zal zijn, dan wanneer men uitsluitend onvrijwillig contact heeft gehad.

Op basis van eerder genoemde overwegingen is het beter mogelijk om voorspellingen te doen binnen de categorie van mensen met zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten. Zo wordt een negatiever effect van de vroegjeugdige contacten verwacht naarmate het onvrijwillige contact meer ingrijpend en lichamelijk meer intiem is geweest, alle contacten en relaties die men heeft gehad negatiever zijn beleefd, en men met relatief meer personen onvrijwillig contact heeft gehad. De vroege jeugdervaringen zullen een sterker positief effect hebben naarmate in die contacten vaker seksuele opwinding en orgasmes zijn beleefd, dit in de veronderstelling dat deze vooral in vrijwillige contacten ervaren worden.

2.4 Seksuele contacten geschiedenissen

Mensen kunnen in hun vroege jeugdjaren seksueel contact hebben gehad met verschillende aantallen personen, waaronder zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen kunnen voorkomen. Wanneer het gaat om een mogelijk verband tussen vroegjeugdige contacten en later functioneren, leek het zinvol om met deze verschillen tussen mensen rekening te houden. Dat kan door mensen te vergelijken in termen van kenmerken van hun 'seksuele contacten geschiedenis'.

Op basis van hun ervaringen in de vroege jeugdjaren worden mensen hier in vier groepen onderscheiden:
- mensen die geen seksueel contact hebben gehad;
- mensen die alleen vrijwillig seksueel contact hebben gehad;
- mensen die alleen onvrijwillig seksueel contact hebben gehad;
- mensen die zowel vrijwillig als onvrijwillig seksueel contact hebben gehad.

De meest elementaire bouwsteen van een seksuele contacten geschiedenis is een seksueel contact. Van *seksueel contact* is in dit onderzoek sprake wanneer er tussen twee (of meer) personen daadwerkelijk fysiek contact plaatsvindt, waarbij minimaal de blote geslachtsdelen of borsten worden aangeraakt. Het laten zien van geslachtsdelen, het boven de kleren betasten van borsten en het doen van seksuele voorstellen vallen dus buiten deze omschrijving. Daarmee wordt niet uitgesloten dat dergelijke ervaringen gelijksoortige effecten op het latere functioneren kunnen hebben. Voor deze grens is echter gekozen omdat de te onderzoeken contacten enige substantie dienden te hebben en gezamenlijk een duidelijk afgebakende categorie van ervaringen dienden te vormen.

Wanneer iemand met eenzelfde persoon vaker dan één keer seksueel contact heeft gehad wordt dat een 'seksuele relatie' genoemd. Eenmalige contacten en seksuele relaties worden gezamenlijk aangeduid als 'seksuele ervaringen'. De personen met wie men seksueel contact heeft gehad worden hier 'seksuele partners' genoemd. Aan deze terminologie kleven enkele bezwaren. Het woord 'relatie' suggereert regelmatige seksuele omgang en

wekt de associatie van vrijwilligheid en harmonie. De term wordt hier echter uitsluitend gebruikt om aan te geven dat twee personen vaker dan één keer seksueel contact met elkaar hebben gehad. De term 'seksuele relatie' impliceert niets over de emotionele betrokkenheid van beide personen ten opzichte van elkaar; dat zou ook al onterecht zijn, omdat het suggereert dat personen die één keer een seksueel contact met elkaar hebben niet emotioneel op elkaar betrokken kunnen zijn. Een zelfde probleem doet zich voor bij het woord 'partner', omdat dit positieve betrokkenheid tussen beide personen suggereert. Ook dat is hier niet de bedoeling; voor de term is gekozen omdat er geen geschikter alternatief aanwezig is.

Vrijwillig en onvrijwillig contact. In tegenstelling tot het merendeel van het beschreven onderzoek wordt hier niet verondersteld dat seksueel contact met volwassenen altijd onvrijwillig is. Seksuele ervaringen worden in dit onderzoek dan ook niet onderscheiden op basis van de *veronderstelde* onvrijwilligheid, maar de *feitelijke* en de door de persoon *ervaren* onvrijwilligheid. Ook volgens Constantine (1981) is de beleving controle te hebben over het al dan niet deelnemen aan seksueel contact in belangrijke mate bepalend voor de latere betekenis van dat contact.

Contacten zijn onvrijwillig wanneer een persoon ze niet heeft kunnen voorkomen of zich er niet aan heeft kunnen onttrekken, wanneer ze tegen de zin hebben plaatsgevonden, of wanneer in die contacten dingen zijn gebeurd die men eigenlijk niet wilde. Wanneer seksuele contacten op deze manier onvrijwillig zijn, verschillen ze in de mate waarin ze ingrijpend zijn, ofwel waarin bij dat contact inbreuk wordt gemaakt op de psychische en lichamelijke integriteit van een persoon. Voor het vaststellen van de mate waarin een onvrijwillig seksueel contact ingrijpend is wordt met verschillende factoren rekening gehouden. Zoals hiervoor al aangegeven gaat het hierbij om wat er feitelijk gebeurt, de situationele en relationele context, en de wijze waarop de situatie en het gebeurde door een persoon wordt ervaren (2.3.2).

Seksuele contacten zijn vrijwillig zolang een persoon, wanneer het contact niet gewenst wordt, het contact had kunnen voorkomen, of wanneer hij of zij zich er aan kan onttrekken op het moment dat het contact niet langer wordt gewild.

Het gaat in dit onderzoek om seksuele contacten die men heeft in een specifieke levensfase: *de vroege jeugdjaren.* Op psychologische gronden bestaan er geen concrete leeftijdsgrenzen om deze fase af te bakenen. Omdat binnen het onderzoek een afbakening noodzakelijk is, is de grens van 16 jaar gekozen. Dit is een leeftijd die binnen de huidige zedelijkheidswetgeving centraal staat: seksuele contacten met personen beneden deze leeftijd zijn strafbaar.

Naast vrijwilligheid en onvrijwilligheid zijn in het voorafgaande al andere kenmerken van seksuele ervaringen en seksuele contacten geschiedenissen genoemd waarvan verwacht wordt dat ze van belang zijn als het gaat om de betekenis van seksueel contact voor het functioneren op latere leeftijd: de frequentie waarmee seksueel contact met een bepaalde persoon voorkomt, wie het initiatief neemt tot seksuele contacten, de mate van lichamelijke intimiteit in seksuele contacten, de wijze waarop seksuele ervaringen beleefd

worden, de mate waarin seksuele opwinding en orgasmes worden ervaren, het aantal personen met wie men seksueel contact heeft, en de verhouding tussen het aantal vrijwillige en onvrijwillige ervaringen.

Naast de genoemde zijn er nog andere kenmerken die mogelijk relevant zijn. Deze kenmerken hangen samen met het contact zelf, zoals motieven van waaruit men seksueel contact heeft, met de persoon die het contact heeft, zoals ontwikkelingsniveau, kennis van en houding ten aanzien van seksualiteit, het vermogen om vervelende ervaringen te verwerken, en met de relationele en situationele context waarin het seksuele contact plaatsvindt. Tot de laatste groep kenmerken hoort bijvoorbeeld de aard van de affectieve betrokkenheid tussen de personen en de houding van ouders en leeftijdgenoten ten opzichte van seksualiteit. Ook kunnen bepaalde contacten aanleiding zijn tot gebeurtenissen die mede de betekenis van die contacten bepalen (2.6).

De genoemde kenmerken zijn niet onafhankelijk van elkaar. Contacten die in strijd zijn met de normen zullen eerder angst- en schuldgevoelens oproepen dan contacten die dat niet zijn, vooral wanneer de persoon van deze normen op de hoogte is. Bij contacten waartoe men zelf het initiatief heeft genomen, zal men zich vaker (mede)verantwoordelijk voelen dan bij contacten die men als het ware overkomt. Indien men niet weet wat seks is, zal de kans groter zijn dat een seksueel contact angst oproept dan wanneer men meer ervaren is. Op vergelijkbare wijze kunnen zich andere samenhangen ten aanzien van te onderscheiden kenmerken voordoen.

Het is niet mogelijk om al deze kenmerken in het onderzoek op te nemen. Primair gaat het hier om de betekenis van vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten. Uit de andere kenmerken die van belang kunnen zijn bij de betekenis van die contacten voor het functioneren op latere leeftijd wordt een selectie gemaakt (3.4.2).

2.5 Seksueel functioneren op latere leeftijd

De invloed van het in de vroege jeugdjaren al dan niet gehad hebben van vrijwillige of onvrijwillige seksuele contacten kan in een groot aantal kenmerken van het seksueel functioneren op latere leeftijd tot uitdrukking komen. De eventuele invloed van jeugdervaringen zal vooral zichtbaar zijn in die aspecten van het seksueel functioneren die een zekere stabiliteit hebben en niet voornamelijk door tijdelijke, situatieve factoren worden bepaald.

Bij het huidig functioneren kunnen verschillende soorten kenmerken worden onderscheiden: concreet seksueel gedrag, kennis van seksualiteit, en houding ten aanzien van seksualiteit. Deze kenmerken kunnen op globale en meer specifieke wijze worden beschreven. Voorbeelden van globale aspecten zijn: sterkte van het seksueel verlangen, sociaal-seksuele vaardigheden, en het hebben van een seksuele beheersingsmoraal. Wanneer naar gedragsaspecten wordt gekeken ligt een meer specifieke indeling voor de hand: masturbatie-frequentie, problemen met seksuele opwinding, condoomgebruik, en dergelijke. Ook bij houdingskenmerken zijn zowel globale als meer specifieke aspecten te onderscheiden: bijvoorbeeld houding ten aanzien van seksualiteit in het algemeen en houding ten aanzien van orale seks.

Door Wincze (1981; Wincze & Lange, 1981) is een "probleem georiën-

teerd model" ontwikkeld voor de beschrijving van seksueel gedrag. De basisdimensie in het model van Wincze is seksueel plezier - seksuele nood (distress). Daarbinnen worden drie algemene, potentiële probleemgebieden onderscheiden. Als eerste noemt Wincze *seksuele angst*, voortkomend uit prestatie angst, seksuele fobieën, en pijn als gevolg van angst. Ten tweede kunnen er problemen zijn op het gebied van *seksuele opwinding*, als gevolg van cognitieve onverschilligheid, of erectiele en lubricatie-dysfuncties. Ten slotte kunnen er problemen zijn bij het verkrijgen van een *orgasme*; het kan te vroeg of te laat komen, of geheel ontbreken. Wincze benadrukt dat het bij deze problemen niet om dichotomieën maar om dimensies gaat, waarbij de subjectieve beleving van de persoon zelf en die van een partner een belangrijke rol spelen. Verder worden deze probleemgebieden beschouwd als relatief onafhankelijke componenten, omdat veranderingen in de ene component niet automatisch tot veranderingen in de ander leiden.

De door Wincze genoemde categorieën komen overeen met de problemen die in DSM III bij de psychoseksuele stoornissen worden onderscheiden. Een verschil is dat Wincze 'angst' als afzonderlijke probleemcategorie noemt. Hij doet dit op basis van de klinische observatie dat angst vaak voorkomt bij dysfunctionerende mannen en vrouwen, en dat het relatief onafhankelijk is van de andere genoemde problemen.

Het model van Wincze is niet gebaseerd op de indeling naar kennis, houding en gedrag. Deze aspecten zijn echter wel in de genoemde categorieën terug te vinden. Seksueel verlangen, de positieve pool in het model, en angst voor seksueel contact kunnen worden gezien als houdingsaspecten; houdingsaspecten met een zekere duurzaamheid worden ook wel opgevat als disposities. Gedragsaspecten komen naar voren in het vermogen om seksueel opgewonden te raken en orgasmes te bewerkstelligen. Oorzaken van eventuele problemen met seksuele opwinding en orgasmes kunnen zijn: gebrek aan kennis of onjuiste kennis.

In dit onderzoek wordt verondersteld dat de invloed van het al dan niet gehad hebben van vrijwillige of onvrijwillige seksuele contacten in de vroege jeugdjaren in de volgende aspecten van het seksueel functioneren op latere leeftijd tot uitdrukking komt:

- seksueel verlangen, de mate waarin mensen zin hebben in seks, of de tendentie om seksuele situaties op te zoeken en seksuele contacten aan te gaan (Bancroft, 1983).
- Seksuele opwindbaarheid, het vermogen om in een seksuele situatie op een prikkel met opwinding en plezier te reageren (Bancroft, 1983).
- Angst voor seksueel contact, de mate waarin seksueel contact bij mensen angst oproept.
- De mate waarin bij daadwerkelijk seksueel contact problemen worden ervaren, zoals problemen bij het opgewonden raken en het krijgen van een orgasme. Bij mensen die geen seksueel contact hebben komt de invloed van de vroegjeugdige contacten tot uitdrukking in de mate waarin zij in socio-erotische contactsituaties problemen ervaren.
- Tevredenheid met het seksuele leven. Over het algemeen worden angst ten aanzien van seksualiteit en het geen zin hebben in seks gezien als ongewenste kenmerken, en, afhankelijk van de intensiteit, als seksuele dysfuncties. Ten dele reflecteert zich hierin de huidige Westerse houding ten

aanzien van seksualiteit. In hoeverre deze condities werkelijk verstorend zijn, is echter ook afhankelijk van de individuele betekenisgeving. Jehu (1979) zegt daarom dat er voor het vaststellen van seksuele dysfuncties geen officiële normen zijn en de subjectieve beleving van een persoon en zijn partner doorslaggevend is. Verondersteld wordt daarom dat de invloed van de vroegjeugdige ervaringen op de meer objectief vast te stellen kenmerken niet geheel identiek hoeft te zijn aan de invloed op de mate waarin mensen over het algemeen tevreden zijn met hun seksuele leven.

Zoals reeds gesteld hebben onvrijwillige seksuele contacten tijdens de jeugdjaren ook invloed op andere aspecten van het persoonlijk functioneren dan het seksueel functioneren. Met name wordt een effect verwacht op de mate waarin mensen psychische en lichamelijke klachten hebben, zoals wantrouwen ten opzichte van andere mensen, depressieve gevoelens en slaapproblemen.

2.6 De mogelijke rol van achtergrondfactoren

Empirisch onderzoek heeft laten zien dat verschillen tussen mensen in het seksueel functioneren samenhangen met een aantal factoren, zoals gezinsklimaat, seksuele opvoedingscondities, kerkelijkheid, sociale klasse, en andere seksuele ervaringen dan die hier onderzocht worden (Dreyer, 1982). Ook bleek het hebben van onvrijwillige seksuele contacten of contacten met volwassenen uit verschillende achtergrondvariabelen voorspeld te kunnen worden (1.2). Het is zeer waarschijnlijk dat er ook factoren zijn die de kans vergroten dat men in de vroege jeugdjaren géén seksueel contact of alleen vrijwillige contacten heeft.

Er zullen factoren zijn die tegelijkertijd invloed hebben op het voorkomen van vroegjeugdige (on)vrijwillige contacten èn op het functioneren op latere leeftijd. Het is dan mogelijk dat eventuele 'effecten' van de vroegjeugdige contacten moeten worden toegeschreven aan dergelijke achtergrondfactoren. Andersom kan het ook zijn dat de betekenis van de contacten door de achtergrondfactoren juist wordt overschaduwd.

Zowel uit theoretische als empirische literatuur blijkt niet duidelijk welke factoren in dit verband van belang zijn. Relevante factoren lijken in ieder geval te zijn: de opvoedingssituatie, de lichamelijke en seksuele ontwikkeling, sociale klasse, en levensbeschouwelijke achtergrond.

Wat de opvoedingssituatie betreft lijkt van belang of de jongere bij beide eigen ouders of in een andere situatie is opgegroeid (1.2.3). Daarnaast lijkt ook de beleving van de relatie met beide ouders van belang. Volgens verschillende auteurs staan hierin twee dimensies centraal: de mate waarin ouders als warm of koud en als controlerend of vrijlatend zijn ervaren (Angenent, 1976a en b; Goldin, 1969; Sanders, 1977). Verondersteld wordt dat naast deze algemene kenmerken ook meer specifieke aspecten van de seksuele opvoeding van belang zijn, zoals de opvattingen die ouders hadden over seksualiteit, de wijze waarop met lichamelijkheid is omgegaan, en de seksuele voorlichting.

Afgezien van de hier genoemde factoren, kunnen er andere factoren zijn die de samenhang tussen de vroegjeugdige contacten en het later functioneren beïnvloeden. Het gaat om twee soorten factoren.

Ten eerste is het mogelijk dat vrijwillige en onvrijwillige contacten aanleiding of oorzaak zijn van gebeurtenissen die het mogelijke effect van die contacten versterken of verzwakken. Dit kunnen bijvoorbeeld sterke negatieve reacties zijn van ouders op bepaalde als plezierig ervaren contacten. Anderzijds kunnen onvrijwillige contacten, wanneer er geen mogelijkheden bestaan om over deze ervaringen gevoelens te uiten, een sterkere negatieve invloed hebben, dan wanneer die mogelijkheid er wel is. Het effect van een bepaalde factor kan ook afhankelijk zijn van de soort ervaring. Wanneer men door een seksueel contact in aanraking komt met de politie, kàn dat een verlichtende ervaring zijn wanneer het gaat om een onvrijwillig contact. Wanneer het om een vrijwillig contact gaat kan eenzelfde ingrijpen tot negatieve reacties leiden. Uit oogpunt van beknoptheid en overzichtelijkheid blijven deze factoren in dit verslag echter buiten beschouwing. In Goddijn & Sandfort (in druk) is op basis van dit onderzoek reeds gerapporteerd over het effect van verschillende sociale factoren op de verwerking van die seksuele contacten die als traumatisch kunnen worden beschouwd.

De tweede soort factoren heeft te maken met gebeurtenissen die in de periode tussen het zestiende jaar en het moment van het interview hebben plaatsgevonden. Het kan bijvoorbeeld zijn dat iemand die geen seksuele contacten heeft gehad, na het zestiende jaar een sterke negatieve ervaring, zoals een verkrachting, meemaakt. Als gevolg hiervan zal het huidig functioneren minder gunstig zijn, dan wordt verwacht op basis van wat voor het zestiende jaar is gebeurd.

2.7 Hypotheses

De mogelijke betekenis van vroegjeugdige vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd, wordt het best onderzocht in een vergelijking van respectievelijk mensen met uitsluitend vrijwillig seksueel contact en mensen met uitsluitend onvrijwillig seksueel contact met mensen die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad.

Verwacht wordt dat vrijwillige seksuele contacten in de vroege jeugdjaren een positief effect hebben op het seksueel functioneren op latere leeftijd. In vergelijking met mensen die dergelijke seksuele contacten niet hebben gehad, zullen zij daarom op latere leeftijd:

- een groter seksueel verlangen hebben;
- sterker seksueel opwindbaar zijn;
- minder angst hebben voor seksueel contact;
- in het huidig seksueel functioneren minder problemen ervaren;
- en mede als gevolg van bovenstaande, meer tevreden zijn met hun seksuele leven.

Onvrijwillige seksuele contacten worden verwacht negatieve leerervaringen te zijn. Mensen die in hun vroege jeugdjaren dergelijke ervaringen hebben gehad, zullen in vergelijking met mensen die geen seksueel contact hebben gehad, op latere leeftijd:

- een minder groot seksueel verlangen hebben;
- minder sterk seksueel opwindbaar zijn;
- meer angst hebben voor seksueel contact;

– in het huidig seksueel functioneren meer problemen ervaren;
– mede als gevolg van bovenstaande, minder tevreden zijn met hun seksuele leven;
– meer last hebben van psychische en lichamelijke klachten.

Deze effecten worden verwacht zich sterker voor te doen, naarmate bij het onvrijwillig contact meer inbreuk is gemaakt op de psychische en lichamelijke integriteit.

Bij de vrijwillige contacten wordt verondersteld dat de genoemde betekenissen niet afhankelijk zijn van de soort personen met wie de contacten hebben plaatsgevonden. Zolang de mate waarin onvrijwillige contacten ingrijpend zijn constant wordt gehouden, wordt voor onvrijwillige seksuele contacten hetzelfde verwacht.

Over de verbanden tussen de achtergrondfactoren enerzijds en het hebben van (on)vrijwillige contacten of het later functioneren anderzijds, worden vooraf geen voorspellingen gedaan.

Opzet en uitvoering van het onderzoek 3

3.1 Inleiding

De vraag naar de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd is onderzocht middels een retrospectief onderzoek onder een groot aantal jongeren. Met deze jongeren hebben vraaggesprekken plaatsgevonden, waarin het merendeel van de gegevens mondeling is verzameld. In dit hoofdstuk wordt de opzet en de uitvoering van het onderzoek beschreven.

Het streven was om voor het onderzoek 400 personen te interviewen (3.2). Dit aantal is gekozen om de heterogeniteit aan seksuele contacten van jeugdigen met leeftijdgenoten en met volwassenen tot uitdrukking te kunnen laten komen en om over die ervaringen statistisch verantwoorde uitspraken te kunnen doen. Ook de gebruikte wervingsmethoden hadden tot doel de variatie tussen de jongeren zo groot mogelijk te maken.

Hoewel bij de beantwoording van de onderzoeksvraag een longitudinale aanpak de voorkeur heeft is deze om feitelijke redenen niet realiseerbaar. Daarom is gekozen voor een retrospectieve benadering, dat wil zeggen dat een belangrijk deel van de te verzamelen gegevens betrekking heeft op gebeurtenissen en situaties, die zich in het verleden hebben voorgedaan (3.3). Om zicht te krijgen op de bruikbaarheid van retrospectie is een theoretisch en empirisch vooronderzoek verricht. Dit vooronderzoek heeft verschillende suggesties opgeleverd om het gebruik van retrospectie te optimaliseren. Onder andere in verband met het probleem van retrospectie is er voor gekozen om jongeren te interviewen in de leeftijd van ongeveer 20 jaar, en om de gegevens via mondelinge vraaggesprekken te verzamelen.

Een deel van de in dit onderzoek gemeten variabelen is vooraf geoperationaliseerd; andere variabelen zijn een bewerking van op verschillende vragen verkregen antwoorden, welke achteraf heeft plaatsgevonden (3.4). Uitgaande van een minimumwaarde van .60 zijn de vooraf bekende of in dit onderzoek vastgestelde betrouwbaarheden van de verschillende meetschalen over het algemeen ruim bevredigend.

Hoewel het niet volledig gelukt is om de beoogde onderzoeksgroepen samen te stellen, kan worden geconcludeerd dat de dataverzameling en de dataverwerking bevredigend zijn verlopen (3.5).

3.2 Opzet van het onderzoek

3.2.1 Beoogde onderzoeksgroep

Voor de beantwoording van de probleemstelling wilden we rond de 400 personen interviewen. Dit aantal is gekozen om de heterogeniteit aan seksuele contacten van jeugdigen met leeftijdgenoten en volwassenen tot uitdrukking te kunnen laten komen en om over die ervaringen statistisch verantwoorde uitspraken te kunnen doen.

De te interviewen personen dienden tussen de 18 en de 23 jaar oud te zijn. Deze leeftijdsgrenzen zijn zo gekozen dat er enige afstand is van de ervaringen waarover gerapporteerd wordt; tegelijkertijd wordt het tijdsinterval waarover herinnerd moet worden beperkt, zodat de kans op vertekening en vergeten bij het ophalen van herinneringen zo klein mogelijk gehouden wordt (Baddeley, 1979; Thomassen, 1981). De respondenten worden hier aangeduid met 'jongens' en 'meisjes'. Hoewel dit niet geheel aansluit bij hun leeftijd, is hiervoor gekozen omdat het alternatief, 'mannen' en 'vrouwen', ten onrechte een oudere leeftijd zou suggereren.

Om te kunnen onderzoeken of de betekenis van de seksuele contacten onafhankelijk is van de soort persoon met wie ze hebben plaatsgevonden, dienden in de onderzoeksgroep vier soorten jongeren vertegenwoordigd te zijn:

(a) jongeren die vóór hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad;
(b) jongeren die vóór hun zestiende jaar seksueel contact hebben gehad met leeftijdgenoten;
(c) jongeren die vóór hun zestiende jaar seksueel contact hebben gehad met één van de ouders of directe verzorgers;
(d) jongeren die vóór hun zestiende jaar seksueel contact hebben gehad met een andere volwassene dan hun ouders of directe verzorgers.

Binnen elke subgroep dienden voorzover mogelijk evenveel jongeren met vrijwillige ervaringen en jongeren met onvrijwillige ervaringen te zitten.

Personen worden in dit onderzoek als volwassenen beschouwd wanneer ze ouder zijn dan zestien jaar èn tenminste 6 jaar ouder dan de respondent. Hoewel de persoon een zekere leeftijd bereikt moet hebben, is dat op zichzelf dus niet voldoende om van een volwassene te spreken. Er moet ook een substantieel verschil in leeftijd zijn met de betrokken respondent. In aansluiting bij andere onderzoeken (Finkelhor, 1979; Kinsey et al, 1953) is voor deze definiëring gekozen, om te voorkomen dat contacten tussen leeftijdgenoten, waarbij de ene persoon bijvoorbeeld 15 jaar en de andere persoon 17 is, als contacten met volwassenen worden beschouwd.

Als ouders en directe verzorgers worden die personen beschouwd die op grond van hun positie in belangrijke mate mede verantwoordelijk zijn voor en een aandeel hebben in de opvoeding en de verzorging van een kind. Naast de eigen ouders vallen hieronder pleegouders, en (al dan niet tijdelijke) levenspartners van alleenstaande ouders.

3.2.2 Werving

De onderzoeksgroep is op twee manieren samengesteld. Voor het samenstellen van de subgroepen met jongeren zonder seksueel contact en jongeren met uitsluitend seksueel contact met leeftijdgenoten, is een willekeurige groep jongeren benaderd. Op basis van onderzoekscijfers (De Boer, 1977; Kooy, 1972) kan redelijkerwijs worden verwacht dat in een willekeurige groep, zowel jongeren zonder seksuele contacten als jongeren die contacten met leeftijdgenoten hebben gehad, in voldoende mate vertegenwoordigd zullen zijn. Voor de subgroepen met jongeren die binnen of buiten het gezin seksueel contact hebben gehad met een volwassene, is gericht naar

jongeren met de desbetreffende ervaringen gezocht. De manieren van werven worden hier respectievelijk aangeduid met: algemene benadering en gerichte benadering. Aangezien de algemene benadering ook jongeren heeft opgeleverd die ervaringen met volwassenen hebben gehad, wordt bij de rapportage niet uitgegaan van de wijze waarop jongeren benaderd zijn, maar van de indeling van respondenten in de onderzoekssubgroepen op grond van in de interviews vastgestelde kenmerken. Elders (Sandfort, 1986b) wordt een volledig verslag van de werving gegeven. Hier beperk ik mij tot een samenvatting.

De tweeledige benadering is om praktische redenen gekozen. Het alternatief om slechts één willekeurige groep jongeren te benaderen en die vervolgens op basis van de interviewgegevens in te delen is niet mogelijk. De frequentie waarmee seksuele contacten met volwassenen binnen en buiten het gezin voorkomen is te laag, om langs deze weg alle subgroepen in voldoende mate vertegenwoordigd te krijgen. Het is evenmin mogelijk om de vier subgroepen afzonderlijk op een representatieve wijze samen te stellen; het al dan niet gehad hebben van de verschillende ervaringen is namelijk nergens geregistreerd.

Beide benaderingen vormen geen garantie dat in de verschillende subgroepen evenveel jongeren met vrijwillige ervaringen en jongeren met onvrijwillige ervaringen voorkomen. Omdat het moeilijk is om vooraf op vrijwilligheid en onvrijwilligheid te selecteren, is besloten om hier bij de werving geen rekening mee te houden en de jongeren achteraf, op basis van de interviewgegevens in de verschillende subgroepen in te delen.

De gerichte benadering is de enige mogelijkheid om redelijke aantallen jongeren te vinden die seksuele ervaringen met volwassenen hebben gehad. Een probleem is echter dat er geen kanaal is waarlangs jongeren met deze ervaringen rechtstreeks kunnen worden benaderd. Wanneer men niet persoonlijk wordt aangesproken kan dat er bij een beladen onderwerp als dit toe leiden dat men niet op oproepen reageert; ook is oncontroleerbaar in hoeverre de oproepen de doelgroep bereiken.

Een probleem dat zich zowel bij de algemene benadering als bij de gerichte benadering kan voordoen, is dat de wervingsprocedures leiden tot een eenzijdig samengestelde onderzoeksgroep. Om diversiteit onder de jongeren binnen de onderzoeksgroepen te bevorderen zijn verschillende maatregelen genomen. Variatie bij de algemene groep werd bevorderd door de werving te verrichten via de bevolkingsregisters van gemeenten met uiteenlopende urbanisatiegraden. Bij de gerichte benadering is variatie bevorderd door de werving langs zoveel mogelijk verschillende kanalen te laten plaatsvinden.

Algemene benadering
Voor het samenstellen van de eerste twee subgroepen zijn jongeren benaderd via de bevolkingsregisters van tien gemeenten. Om praktische redenen zijn gemeenten geselecteerd die op een maximale afstand van 25 kilometer van de gemeente Utrecht liggen. Variatie onder de te interviewen jongeren is bevorderd door in gelijke aantallen jongeren te benaderen uit:
- plattelands gemeenten;
- verstedelijkte plattelands gemeenten;
- gemeenten met een stedelijk karakter.

De gehanteerde indeling van gemeenten is gebaseerd op gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 1983; Sandfort, 1986b). De keuze van gemeenten was aselect. De wijze waarop de gemeenten jongeren selecteerden om door ons benaderd te worden, werd aan de gemeenten overgelaten, met dien verstande dat ook deze aselect diende te geschieden.

De werving van de jongeren via gemeenten geschiedde in fasen. Hierdoor was het mogelijk om in de opgestelde wervingsprocedures noodzakelijk gebleken veranderingen aan te brengen. Alle jongeren zijn schriftelijk benaderd middels een persoonlijk aan hen geadresseerde brief. Nadat een eerste versie van deze brief weinig resultaat opleverde is een meer wervende uitgave gemaakt. In deze brieven, die informatie bevatten om een beslissing over deelname mogelijk te maken, werd het onderzoek aangekondigd als een onderzoek naar: "Opvoeding, seksualiteit en jeugdervaringen". Voor deze titel is gekozen om jongeren zo weinig mogelijk af te schrikken; anderszijds mocht de titel ook weer niet zo verhullend zijn dat de personen die zich aanmeldden zich later terecht misleid konden voelen.

Ter bescherming van de privacy is voor een vrijblijvende manier van aanmelding gekozen. Jongeren die geïnterviewd wilden worden dienden dit kenbaar te maken door een kaart in te vullen en in een meegezonden antwoordenvelop terug te sturen.

Het aantal aanmeldingen als gevolg van de wervingsbrieven, was aanzienlijk lager dan bedoeld. Daarom zijn in verschillende gemeenten aanvullende procedures uitgevoerd. In enkele gemeenten zijn jongeren persoonlijk benaderd met het verzoek om alsnog mee te doen. In andere gemeenten is één week na de eerste brief een herinneringsbrief gestuurd aan die jongeren die nog niet gereageerd hadden. Verder zijn pogingen gedaan om reeds aangeschreven jongeren telefonisch te werven en is aan sommige jongeren een derde brief gestuurd, waarin de problemen bij het vinden van respondenten uiteen werden gezet en een dringend beroep werd gedaan om zich toch aan te melden.

De beide laatstgenoemde wervingsprocedures hebben slechts tot vier aanmeldingen geleid (3% van de 121 op deze wijze benaderde jongeren). Het resultaat van de wervingsbrief plus de herinneringsbrief was aanzienlijk hoger (21% van de 700 aangeschreven personen), terwijl de meer intensieve persoonlijke benadering tot de meeste aanmeldingen leidde (47% van de 105 benaderde personen).

Met 175 van de 202 personen die zich hebben aangemeld, heeft uiteindelijk een interview plaatsgevonden. Met de overige jongeren is om verschillende redenen geen gesprek gevoerd. Sommige jongeren bleken na verschillende pogingen onbereikbaar voor een afspraak. Anderen trokken de door hen toegezegde medewerking in; in het bijzonder waren dit de jongeren die zich bij de persoonlijke benadering hadden aangemeld.

Gerichte benadering

Voor de voorbereiding en uitwerking van verschillende gerichte procedures voor het werven van jongeren die seksueel contact met een volwassene hebben gehad, heeft overleg plaatsgevonden met uiteenlopende personen en instanties, zoals diverse vormings- en onderwijsinstellingen, professionele en alternatieve hulpverlening, onderzoeksinstanties, instanties binnen het leger, voogdijinstellingen, redacties van schoolbladen, tijdschriften en radio- en tv-programma's.

De uitgevoerde wervingsprocedures waren er op gericht, om jongeren te vinden, die onderling zo veel mogelijk verschillende ervaringen hebben gehad. Dit is tevens van belang omdat resultaten van vergelijkbaar onderzoek mede door de gehanteerde wervingsmethoden bepaald blijken te zijn (Constantine, 1981). Er is daarom niet alleen gebruik gemaakt van kanalen zoals de hulpverlening, waar de kans om respondenten te vinden relatief groot is, maar ook van kanalen waarlangs minder selectieve groepen jongeren kunnen worden bereikt. Eveneens is bij de wervingsprocedure duidelijk gemaakt dat we geïnteresseerd waren in een breed scala van contacten met volwassenen: zowel contacten die plezierig als onplezierig zijn geweest, afgedwongen en vrijwillige contacten, enzovoort. Dit gebeurde onder andere in een folder die speciaal voor de werving van deze jongeren is gemaakt (bijlage 1). Deze folders zijn via verschillende kanalen onder jongeren verspreid, of op verzoek toegestuurd aan potentiële respondenten, die reageerden naar aanleiding van oproepen. Bij elke folder zat een aanmeldingsformulier.

Bij de gerichte werving is gebruikt gemaakt van drie soorten kanalen:
- direct op jongeren zelf gericht;
- gericht op jongeren via bemiddelende personen of instanties;
- gericht op personen en instanties die vanuit uiteenlopende achtergronden contacten hebben met de gezochte jongeren.

Onder de eerste groep activiteiten vallen de korte oproepen die in een twintigtal tijdschriften zijn geplaatst. Daarnaast plaatsten drie tijdschriften en een krant een oproep in het kader van een redactioneel artikel. In een krant hebben twee advertenties gestaan. Het jongerenprogramma 'Je ziet maar' van de VARA-televisie zond een oproep uit. Verder zijn oproepen gedaan en folders verspreid op lezingen en colleges aan studenten. Tenslotte zijn 7200 personen in de beoogde leeftijdscategorie die als student staan ingeschreven bij de Rijksuniversiteit Utrecht persoonlijk aangeschreven.

Folders zijn onder andere verspreid via het Landelijk Overleg Vormingswerk voor Jongeren, de Humanistisch Raadslieden binnen het leger, de anticonceptieteams van de Rutgers Stichting, STIMEZO, de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling, de Kinder- en Zedenpolitie van verschillende korpsen, NVSH-afdelingen en Werkgroepen Pedofilie.

De personen die gevraagd zijn om te helpen bij het vinden van jongeren zijn: hulpverleners die lid zijn van de Vereniging voor Seksuologie, bezoekers van een symposium over tieners en seksualiteit, lezers van het op pedofielen gerichte blad Martijn, werkers bij (gezins)voogdijinstellingen en internaten, medewerkers van de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling, personen die bestellingen deden bij een op dit terrein gespecialiseerde verzendboekhandel, persoonlijke bekenden.

Ook de gerichte wervingsprocedures hebben in fasen plaatsgevonden, waarbij de omvang van de procedures groter werd toen bleek dat de eerdere procedures weinig opleverden. Met het gericht werven van jongeren, dat van april 1985 tot april 1986 heeft plaatsgevonden, is gestopt om de afronding van het onderzoek niet al te zeer te vertragen.

In totaal hebben zich naar aanleiding van de gerichte wervingsactiviteiten 36 jongens en 88 meisjes aangemeld. Verschillende personen die zich hadden aangemeld bleken niet aan de vooraf vastgestelde criteria te voldoen. Een beperkt aantal van hen is wel in de onderzoeksgroep opgeno-

men. Dit is gebeurd omdat verwacht werd dat de diversiteit van de te onderzoeken ervaringen daardoor zou toenemen, en omdat de respons op dat moment nog gering was. Wel in de onderzoeksgroep opgenomen zijn vijf meisjes die naar hun zeggen door hun broer seksueel misbruikt waren; in drie gevallen zijn deze broers volgens het gehanteerde criterium 'volwassen'. Ook opgenomen zijn vijf jongens en drie meisjes, die niet precies aan de vastgestelde leeftijdsgrens bleken te voldoen.

Met 108 van de 123 jongeren heeft uiteindelijk een gesprek plaatsgevonden. Veertien gesprekken gingen niet door omdat de jongere zich terugtrok of onbereikbaar bleek om een afspraak mee te maken. In ieder geval één meisje heeft zich terug getrokken vanwege negatieve beeldvorming over het onderzoek als gevolg van een ingezonden brief in het blad Opzij.

In tabel 3.1 wordt een overzicht gegeven van de aantallen jongeren die via de algemene en de gerichte benadering zijn aangezocht en bereikt.

3.2.3 Gerealiseerde onderzoeksgroepen

Benaderingswijzen en beoogde subgroepen

Zoals uit tabel 3.2 blijkt is het voor zowel jongens als meisjes in voldoende mate gelukt om via de algemene benadering personen te vinden die voor hun zestiende jaar géén seksueel contact of seksueel contact met uitsluitend leeftijdgenoten hebben gehad. Via de algemene benadering zijn ook 13 meisjes en drie jongens gevonden die seksueel contact met een volwassene hebben gehad; in alle gevallen gaat het om volwassenen buiten het gezin.

Er zijn eveneens voldoende meisjes gevonden die seksueel contact hebben gehad met volwassenen buiten het gezin. Er zijn relatief weinig personen gevonden die seksueel contact met ouders of directe verzorgers hebben gehad; dat geldt in het bijzonder voor de jongens. Verder bleken de groep personen die contact met ouders of verzorgers hadden gehad en de groep personen die dat met volwassenen buiten het gezin hadden gehad, elkaar te overlappen.

Het is niet gelukt om voor alle beoogde subgroepen voldoende jongens en meisjes te vinden. Omdat bij statistische analyses de subgroepen niet te klein mogen zijn, is besloten om bij het merendeel van de te verrichten analyses jongeren met contacten met ouders en verzorgers en jongeren met contacten met volwassenen buiten het gezin, als één groep te beschouwen.

Evaluatie benaderingswijzen

De algemene benadering was er op gericht diversiteit tussen jongeren te bevorderen door rekening te houden met de urbanisatiegraad. Zoals uit ta-

Tabel 3.1
Aantallen aangezochte, aangemelde en geïnterviewde jongeren naar benaderingswijze

	Aangezocht			Aangemeld			Geïnterviewd		
	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal	Jongens	Meisjes	Totaal
AB	350	350	700	106	97	203	92	83	175
GB				35	88	123	31	77	108

Noot. AB = algemene benadering; GB = gerichte benadering.

Tabel 3.2
Aantal jongeren in beoogde subgroepen naar benaderingswijze

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	AB	GB	T	AB	GB	T	AB	GB	T
Geen seksueel contact	39	—	39 (32%)	34	—	34 (21%)	73	—	73 (26%)
Alleen contact met leeftijdgenoten	50	1	51 (41%)	36	4	40 (25%)	86	5	91 (32%)
Uitsluitend of ook contact met volwassenen:									
Met ouders of verzorgers	—	6	6 (5%)	—	20	20 (13%)	—	26	26 (9%)
Met volwassenen buiten gezin	3	22	25 (20%)	13	40	53 (33%)	16	62	78 (28%)
Met ouders of verzorgers en volwassenen buiten gezin	—	2	2 (2%)	—	13	13 (8%)	—	15	15 (5%)
N	92	31	123 (100%)	83	77	160 (100%)	175	108	283 (100%)

Noot. AB = algemene benadering; GB = gerichte benadering; T = totaal.

Tabel 3.3
Via algemene benadering geworven respondenten naar urbanisatiegraad

	Jongens	Meisjes	Totaal
Plattelandsgemeenten	27 (29%)	30 (36%)	57 (33%)
Verstedelijkte plattelandsgemeenten	39 (42%)	26 (31%)	65 (37%)
Gemeenten met stedelijk karakter	26 (28%)	27 (33%)	53 (30%)
N	92 (100%)	83 (100%)	175 (100%)

bel 3.3 blijkt is dat in redelijke mate gelukt. Alleen jongens uit de verstedelijkte plattelands gemeenten zijn in vergelijking met de twee andere soorten gemeenten relatief sterker vertegenwoordigd.

In tabel 3.4 staat een overzicht van het aantal jongeren dat zich bij de gerichte benadering via de verschillende kanalen heeft aangemeld. De gerealiseerde gesprekken blijken zowel bij de jongens als bij de meisjes voor een belangrijk deel gevoerd met personen die via de Rijksuniversiteit zijn benaderd (respectievelijk 32% en 31%). Anderzijds is het wel gelukt om langs meerdere, uiteenlopende kanalen te werven en om jongeren niet uitsluitend via de hulpverlening te recruteren.

Kenmerken van de onderzoeksgroep
In de totale groep varieert de leeftijd van de geïnterviewde jongeren van 17 tot en met 25 jaar. De gemiddelde leeftijd was 19 jaar en 7 maanden. Jongens en meisjes verschillen niet significant in leeftijd van elkaar. De leeftijden van de jongens die niet aan de leeftijdsgrenzen voldeden waren respectievelijk 17, 23 (2 maal), 24 en 25 jaar oud; de drie meisjes waren 23 jaar oud.

Tabel 3.4
Aanmeldingen gerichte werving per kanaal (gerealiseerde gesprekken)

	Jongens	Meisjes	Totaal
Tijdschriften en andere bladen	6 (6)	12 (12)	18 (18)
Televisie-uitzending	3 (3)	7 (6)	10 (9)
Brief studenten RUU	13 (11)	29 (23)	42 (34)
Lezingen, colleges, syllabi		4 (4)	4 (4)
AC-teams Rutgershuizen	—	8 (7)	8 (7)
Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling	—	13 (12)	13 (12)
Voogdijinstellingen en internaten	1 (1)	4 (4)	5 (5)
Afdelingen NVSH	1 (1)	3 (3)	4 (4)
Werkgroepen pedofilie/Martijn	4 (2)	—	4 (2)
Persoonlijke contacten	6 (5)	—	6 (5)
Diversen	2 (2)	8 (6)	10 (8)
N	36 (31)	88 (77)	124 (108)

Tabel 3.5
Huidige woonsituatie van de respondenten

	Jongens	Meisjes	Totaal
Bij een of beide ouders	88 (72%)	65 (41%)	153 (54%)
Zelfstandig	32 (26%)	71 (44%)	103 (36%)
Met vaste partner	3 (2%)	24 (15%)	27 (10%)
N	123 (100%)	160 (100%)	283 (100%)

Tabel 3.6
Dagelijkse bezigheden van de respondenten

	Jongens	Meisjes	Totaal
School of studie	71 (58%)	88 (55%)	159 (56%)
Vaste baan	30 (24%)	43 (27%)	73 (26%)
Overigen	22 (18%)	29 (18%)	51 (18%)
N	123 (100%)	160 (100%)	283 (100%)

Tabel 3.7
Sociale klasse naar classificatie van beroepsniveau ouders

	Jongens	Meisjes	Totaal
Ongeschoolde arbeid	4 (3%)	4 (3%)	8 (3%)
Geschoolde arbeid	27 (22%)	26 (16%)	53 (19%)
Lagere employees	21 (17%)	32 (20%)	53 (19%)
Kleine zelfstandigen	14 (11%)	24 (15%)	38 (13%)
Middelbare employees	33 (27%)	17 (11%)	50 (18%)
Hogere beroepen	24 (20%)	57 (36%)	81 (29%)
N	123 (100%)	160 (100%)	283 (100%)

Zoals uit tabel 3.5 blijkt, woont het merendeel van de jongeren nog bij een of beide ouders; dit geldt in het bijzonder voor de jongens. In de onderzoeksgroep zitten maar weinig jongeren die met een vaste partner samenwonen. Zowel jongens als meisjes die niet meer bij één of beide ouders wonen zijn significant ouder dan jongeren die nog wel bij de ouders thuis wonen ($F=24.13$, $p<.00$).

Ruim de helft van de jongeren gaat naar school of volgt een studie; een kwart van de jongeren heeft een vaste baan (tabel 3.6). De overigen doen vrijwilligerswerk, zijn werkloos en hebben ook geen vaste bezigheden, of zijn in militaire dienst. Er is geen samenhang tussen leeftijd en dagelijkse bezigheden.

Zoals uit tabel 3.7 blijkt zijn de jongeren afkomstig uit verschillende sociale klassen. Jongeren met ouders met hogere beroepen vormen een relatief grote groep, anderszijds zijn ook jongeren uit lagere klassen duidelijk vertegenwoordigd. Er is een significant verschil tussen jongens en meisjes ($Chi^2=17.86$, $p<.00$). De ouders van meisjes hebben relatief vaker hogere beroepen, terwijl de ouders van jongens relatief vaker tot de categorie middelbare employees gerekend moeten worden.

3.2.4 Bespreking en conclusies

Het blijkt in voldoende mate gelukt om bij de werving diversiteit tussen de respondenten te bevorderen. Bij de algemene benadering zijn per urbanisatiegraad voldoende jongens en meisjes gevonden. Bij de gerichte benadering is het gelukt om niet alleen via de hulpverlening maar ook via uiteenlopende andere kanalen respondenten te werven.

Gezien de totale groep jongeren die via de beide benaderingen is bereikt, is de uiteindelijk verkregen respons erg laag. Bij de algemene benadering van de willekeurige groep van 700 jongeren heeft uiteindelijk 25% meegewerkt. Het is niet bekend hoeveel jongeren via de specifieke benadering zijn bereikt en tot de doelgroep behoren, het zullen er aanzienlijk meer zijn dan het aantal jongeren dat uiteindelijk heeft meegewerkt.

Bij beide benaderingen kan de lage respons ten dele worden verklaard door de bedreigende aard van het onderwerp. Mogelijk gaf de gehanteerde wervingsprocedure de benaderde jongeren te weinig vertrouwen. Daarnaast was de aanmeldingsprocedure erg vrijblijvend; het initiatief om aan het onderzoek mee te werken diende nadrukkelijk vanuit de jongere zelf te komen.

Bij de algemene benadering is het mogelijk dat de wervingsbrief niet alle aangeschreven jongeren op tijd heeft bereikt; juist in deze leeftijdsgroep is de kans groot dat het feitelijke woonadres niet overeenkomt met het geregistreerde adres. Doordat een deel van de jongeren nog in het ouderlijk huis woont, is het verder niet uitgesloten dat de ouders zich hebben bemoeid met het besluit om wel of niet aan het onderzoek deel te nemen.

Dat de gerichte benadering weinig heeft opgeleverd kan verder ook worden veroorzaakt doordat jongeren op deze leeftijd ervaringen met volwassenen, ongeacht of deze plezierig of onplezierig zijn geweest, liever vergeten. Het beperkte resultaat is ook een consequentie van de nauwe leeftijdsrange van de jongeren die we hebben willen bereiken.

Het is nadrukkelijk niet de bedoeling geweest om een onderzoeksgroep

samen te stellen die representatief is voor Nederlandse jongeren in het algemeen; gezien de aard van de vraagstelling is dit ook niet noodzakelijk. Het zou de externe validiteit van het onderzoek wel ten goede komen wanneer de verschillende subgroepen representatief zijn voor de respectievelijke groepen in de samenleving. Er bestaat geen mogelijkheid om te controleren in hoeverre dit gelukt is. Het moet niet worden uitgesloten dat binnen de verschillende subgroepen jongeren met bepaalde ervaringen zich vaker hebben aangemeld dan anderen.

Het bleek niet mogelijk om voor alle beoogde subgroepen voldoende jongens en meisjes te vinden. Bovendien overlappen de subgroepen elkaar. In verband hiermee worden bij het merendeel van de te verrichten analyses jongeren met contacten met ouders en verzorgers, en met volwassenen buiten het gezin, als één groep beschouwd.

3.3 Dataverzameling

3.3.1 Retrospectie

Omdat een longitudinale aanpak feitelijk onrealiseerbaar is, is bij de beantwoording van de vraagstelling van dit onderzoek gekozen voor een retrospectieve benadering. Jongeren die seksueel contact met volwassenen hebben, zijn op het moment dat die contacten plaatsvinden, of kort daarna moeilijk te localiseren; dit probleem speelt in het bijzonder wanneer men zich niet uitsluitend wil beperken tot jongeren die in contact komen met hulpverleningsinstanties. Een longitudinale benadering zou verder zeer tijdsintensief en kostbaar zijn.

Aan de bruikbaarheid van retrospectie bij empirisch onderzoek, wordt getwijfeld, in het bijzonder omdat mensen dingen kunnen vergeten of omdat de herinnering vertekend is. Methodologische handboeken bevatten geen gefundeerde richtlijnen voor het gebruik van retrospectie. Wanneer binnen een onderzoek gegevens via retrospectie worden verzameld is de verantwoording daarvan meestal gebrekkig of ontbreekt in zijn geheel.

Om zicht te krijgen op de problemen die aan retrospectie verbonden zijn en de mogelijke oplossingen voor deze problemen is een theoretisch en empirisch vooronderzoek verricht (Sandfort, 1982, 1983b). De bevindingen uit dit vooronderzoek worden hier kort uiteengezet; afgesloten wordt met een overzicht van aanbevelingen en richtlijnen ten aanzien van het gebruik van retrospectie.

Er bestaat in de literatuur verschil van mening over de vraag in hoeverre mogelijke vertekening van herinneringen eigenlijk belangrijk is. Vanuit een geheel a-historisch standpunt is het mogelijk om te stellen dat alleen de huidige herinnering van de oorspronkelijke gebeurtenis er toe doet (zie Wenar, 1961); een dergelijk standpunt wordt ook ingenomen in de psychoanalytisch georiënteerde theorie en praktijk (zie Ansbacher, 1947; Klein, 1981; Olson, 1979; Taylor, 1975). Aansluitend bij deze opvatting stelt Gittens (1979) dat wat juist wèl herinnerd wordt voor de persoon in kwestie kennelijk van bijzondere betekenis is geweest, en dat dat toch hetgene is waar een onderzoeker in geïnteresseerd is. Het antwoord op deze vraag hangt uiter-

aard af van de doelstelling van het onderzoek. Wanneer men uitspraken wil doen over de betekenis van het al dan niet gehad hebben van specifieke ervaringen is het uiteraard van groot belang dat de herinnering een zo accuraat mogelijke weergave is van de oorspronkelijke gebeurtenis.

Hoewel in het algemeen wordt aangenomen dat een herinnering in de loop der tijd minder accuraat wordt, stelt Wenar (1961) dat ook het omgekeerde mogelijk is: doordat men op hetzelfde gebied meer ervaring opdoet, ontstaat er een referentiepunt, dat bij de beoordeling van eerdere gebeurtenissen kan worden gebruikt. Zo kan een moeder nadat zij meer kinderen heeft gekregen eigenlijk pas bepalen hoe lastig of gemakkelijk haar eerste kind geweest is. Op dat moment wordt echter niet langer de oorspronkelijke beleving, maar de huidige beoordeling gemeten.

Ook in antropologisch en historisch onderzoek wordt veelvuldig gebruik gemaakt van retrospectie (Gittens, 1979; Langness, 1965; Thompson, 1978) en ook daar bestaat verschil van mening over de bruikbaarheid ervan. De suggesties die in deze literatuur worden gedaan voor het optimaliseren van het gebruik van retrospectie, zoals verificatie van gegevens aan andere bronnen, zijn, hoewel niet onbruikbaar, in survey-onderzoek nogal omslachtig.

Onderzoek naar retrospectie

Naar de bruikbaarheid van retrospectie is op beperkte schaal empirisch onderzoek verricht (voor een overzicht zie Sandfort, 1982). Dergelijk onderzoek is veelal uitgevoerd in het kader van lang lopend, longitudinaal onderzoek. Het tijdsinterval tussen de twee metingen varieert van enkele maanden tot 40 jaar. De soorten gegevens die herinnerd moeten worden lopen zeer uiteen: naast verschillende soorten feiten heeft men ook naar meningen en houdingen gevraagd. Nog afgezien van de methodologische beperkingen die aan de verschillende onderzoeken vastzitten, is het gezien de diversiteit van de onderwerpen en gehanteerde onderzoeksopzetten niet eenvoudig om op basis van de resultaten tot duidelijke conclusies te komen.

Naast het bepalen van de overeenkomst tussen de originele en de retrospectief verkregen gegevens, heeft men ook naar factoren gezocht die de samenhangen beïnvloeden. Deze factoren hebben te maken met het tijdsinterval, de aard van de gegevens en kenmerken van de onderzochte personen. Ten slotte hebben onderzoekers bekeken wat het betekent voor uitspraken bij empirisch onderzoek, wanneer deze op de originele data of op de retrospectief verzamelde data worden gebaseerd.

De overeenkomsten tussen de originele data en de retrospectieve data, welke op verschillende manieren zijn vastgesteld, worden soms 'redelijk' of 'verbazingwekkend' genoemd. In andere gevallen wordt zowel systematische als niet systematische vertekening gevonden. Systematische vertekening wordt bijvoorbeeld gevonden in het onderzoek van Powers, Goudy & Keith (1978) en Field (1981); het verschil dat zij vonden met de originele data was zo dat de respondenten bij de retrospectieve meting een gunstiger beeld van zichzelf gaven. Yarrow, Campbell & Burton (1970) en Wenar & Coulter (1962) signaleren in hun onderzoek echter tendenzen die tegengesteld zijn aan elkaar: terwijl moeders zich de kindertijd over het algemeen herinneren als een gemakkelijkere, gelukkigere en gezondere periode dan deze volgens de oorspronkelijke gegevens was, geven ze van de omstandig-

heden waarin ze hun kinderen hebben opgevoed achteraf een minder gunstig beeld.

Veel onderzoekers merken op dat gebrek aan overeenstemming niet altijd verklaard hoeft te worden als een gevolg van de vertekening van de herinnering. Soms kunnen ook methodologische factoren van invloed zijn geweest; zo blijkt in sommige gevallen de kwaliteit van de criterium variabelen al onbetrouwbaar (zie verder Moss, 1979).

Wat het effect van het tijdsinterval tussen de meting van de oorspronkelijke en de retrospectieve gegevens betreft, zijn de bevindingen niet eenduidig: soms wordt de overeenstemming groter naarmate het tijdsinterval groter wordt, soms wordt de overeenstemming kleiner, en soms is er geen verschil (Haggard, Brekstad & Skard, 1960; Wenar & Coulter, 1962; Yarrow, Campbell & Burton, 1970). De bevindingen zijn ook niet eenduidig als het gaat om de aard van de gegevens. Vaak worden feitelijke gegevens beter herinnerd dan attitudes, soms is er een verschil in tegenovergestelde richting, terwijl er in andere gevallen geen verschil gevonden wordt (Field, 1981; Powers, Goudy & Keith, 1978). Ook tussen feitelijke gegevens doen zich verschillen voor; zo vindt Robbins (1963) dat beter wordt herinnerd óf een bepaalde opvoedingspraktijk is toegepast, dan wanneer men met die praktijk is begonnen of opgehouden. Kinsey et al (1953) vinden dat de overeenstemming bij gegevens over seksualiteit even groot is als de overeenstemming bij niet seksuele gegevens.

De resultaten van onderzoek naar de invloed van persoonskenmerken op de accuraatheid van herinneringen lopen te zeer uiteen om in het kort samen te vatten.

Als men op basis van empirisch onderzoek conclusies wil trekken, hangt de bruikbaarheid van retrospectieve gegevens volgens verschillende onderzoekers af van het soort uitspraken dat men wil doen. Retrospectieve data zijn minder bruikbaar om situaties in het verleden op individueel niveau te beschrijven (Powers, Goudy & Keith, 1978) of om populatie waarden te schatten (Cherry & Rodgers, 1979); wanneer het echter gaat om verbanden tussen variabelen blijkt het volgens beide onderzoekingen niet uit te maken of deze op de originele of op de retrospectieve data worden berekend (zie ook Moss, 1979).

Op basis van de resultaten die zij vinden concludeert geen van de onderzoekers dat retrospectie als methode van dataverzameling onbruikbaar is. Dit geldt in het bijzonder wanneer het niet om beschrijving van individuen of populaties gaat, maar om samenhangen tussen variabelen. Door een aantal auteurs wordt er ook op gewezen dat de mate waarin retrospectieve gegevens accuraat zijn, ook een functie is van de interviewsituatie (zie Moss, 1979, en Wenar, 1961). Er worden verschillende suggesties gedaan om de bruikbaarheid van retrospectie te vergroten.

Retrospectie en de psychologie van het menselijk geheugen
Een antwoord op de vraag naar de bruikbaarheid van retrospectie is ook gezocht bij de psychologie van het geheugen. Het blijkt dat men zich daar zowel wat onderzoek als theorievorming betreft nooit expliciet met deze vraag heeft beziggehouden (Baddeley, 1979). Hoewel men zich in geheugenonderzoek niet alleen meer bezighoudt met het onthouden van neutraal, kunstmatig materiaal, maar ook met zinnen en korte verhalen, is dat

volgens Neisser (1978) nog ver van wat representatief is voor wat mensen in het dagelijkse leven onthouden en vergeten. Verder wordt de werking van het geheugen vrijwel uitsluitend over een korte tijdspanne bestudeerd. Ook lijkt de laboratoriumsituatie, waarin dit onderzoek doorgaans wordt verricht, weinig op die van het dagelijks leven. Sommige auteurs vragen zich in dit verband af of de theorieën die in het laboratorium ontwikkeld zijn, wel relevant zijn voor het gebruik in het dagelijks leven (Herrman & Neisser, 1978; Thompson, 1978; Vroon, 1982).

De theorie van het geheugen geeft wel inzicht in het proces dat bij retrospectie van belang is, en in de mogelijkheden om dit proces op een positieve manier te beïnvloeden. Een belangrijke notie is dat het bij herinneren niet gaat om het eenvoudig terugvinden van informatie; herinneren is een gecompliceerd reconstructieproces (Thomassen, 1981). Williams & Hollan (1981) geven een uitgebreide beschrijving van dit proces. Zij laten zien dat wanneer aan dit proces recht wordt gedaan, mensen zich veel meer kunnen herinneren, zelfs dingen die men in eerste instantie dacht helemaal vergeten te zijn. Vergeten heeft volgens hen meer te maken met het om verschillende redenen niet terug kunnen vinden van informatie, dan dat de informatie werkelijk verdwenen is.

De praktische consequentie hiervan is dat de respondent tijdens het interview voldoende tijd moet hebben om antwoorden op vragen te vinden en dat hij moet worden gestimuleerd bij het herinneringsproces. Die tijd is ook nodig voor de respondent om met behulp van andere, gerelateerde informatie, zijn herinneringen te verifiëren; deze verificatie is volgens William & Hollan een proces dat zich automatisch voordoet. Wanneer een respondent te weinig tijd gegeven wordt, is hij ook ontvankelijker voor suggestieve vragen (Baddeley, 1979). Dit is eveneens het geval wanneer de persoon onvoldoende aanwijzingen heeft gekregen om de verlangde informatie terug te vinden. In verband hiermee zeggen Blacker & Brass (1979) dat het belangrijk is om over éénzelfde aspect meerdere vragen te stellen.

Baddeley (1979) vat de boodschap samen die vanuit de psychologie van het menselijk geheugen aan ontwerpers van retrospectief onderzoek gegeven kan worden. Dergelijke onderzoekers zullen er volgens hem altijd rekening mee moeten houden dat vergeten plaatsvindt en dat de verkregen informatie niet vrij zal zijn van vertekening; dit stelt beperkingen aan de interpretatie van de onderzoeksresultaten. De mate waarin vertekening een rol speelt is daarbij tot op zekere hoogte afhankelijk van de wijze waarop vragen worden gesteld en interviews worden afgenomen.

Empirisch vooronderzoek
In het empirisch gedeelte van het vooronderzoek naar de bruikbaarheid van retrospectie, zijn de verhalen van 17 jongeren over een seksuele relatie die ze voor hun zestiende jaar hebben gehad, systematisch vergeleken met wat de desbetreffende, vroegere partners over deze ervaringen vertelden (Sandfort, 1983b). De verhalen, die zo onafhankelijk mogelijk van elkaar werden verzameld, hadden betrekking op relaties met leeftijdgenoten en met volwassenen. Probleem bij het vaststellen van de overeenkomsten tussen de verhalen, zijn de kleine aantallen waarnemingen en de lage spreiding op een groot deel van de variabelen. Toch blijkt er met betrekking tot verschillende aspecten van het seksueel contact een sterk verband te bestaan tussen de

antwoorden van de partners in de besproken relaties. Een belangrijke beperking van het vooronderzoek is dat deze gegevens alleen op vrijwillige relaties betrekking hebben.

Richtlijnen en aanbevelingen
Het vooronderzoek heeft verschillende aanwijzingen en aanbevelingen opgeleverd ten aanzien van het gebruik van retrospectie. Het gaat om aanwijzingen waarvan men op geheugentheoretische gronden mag verwachten, dat ze de accuraatheid van de herinneringen zullen bevorderen. Of dit werkelijk het geval is, is niet empirisch vastgesteld. De aanwijzingen hebben betrekking op de opzet van het onderzoek en van het interview, de introductie van het interview, de vragen en de antwoordmogelijkheden, en de houding en rol van de interviewer.

Opzet van onderzoek en interview. Bij de opzet van het onderzoek dient te worden nagegaan of de respondenten wel over de verlangde informatie kùnnen beschikken (Hindley, 1979). Hoe minder op de hoogte, hoe groter de kans op gefabriceerde antwoorden, omdat het herinneringsproces niet door feiten wordt gehinderd (Cherry & Rodgers, 1979; Moss, 1979). Of de persoon over de verlangde informatie beschikt is onder andere afhankelijk van het (persoonlijk) belang en de soort gegevens. Yarrow, Campbell & Burton (1970) waarschuwen ervoor niet naar zaken te vragen die pas in latere instantie belangrijk zijn geworden; in die situatie is de kans groot dat de retrospectieve informatie een andere basis heeft dan de eerdere herinnering. Ook is het van belang zicht te hebben op gebeurtenissen die later hebben plaatsgevonden; deze kunnen de aanvankelijke herinnering aan de oorspronkelijk situatie of gebeurtenis hebben vertekend.

Vanuit de theorie over het geheugen heeft een enigszins gestructureerde, maar ook niet al te gestructureerde opzet van het interview de voorkeur (Hindley, 1979). Met behulp van logisch geordende vragen kan het herinneringsproces gestructureerd worden. Dit leidt tot meer accurate gegevens dan wanneer de respondent bij het herinneren van informatie de vrije teugel wordt gelaten. Bij een te zeer gestructureerd interview, zoals een schriftelijke vragenlijst, bestaat weer een ander gevaar. De gegevens die een dergelijke lijst oplevert zijn ogenschijnlijk vergelijkbaar, maar hoeven dat niet noodzakelijk ook te zijn. Onduidelijk is namelijk of mensen de vragen op een zelfde manier hebben begrepen en gelijksoortige antwoorden hebben gegeven (Hindley, 1979). Het interview dient flexibel van opzet te zijn, omdat zo recht wordt gedaan aan de variatie die zich in het herinneringsproces van verschillende personen voordoet. Het is dan ook niet verstandig om elk aspect van de interviewsituatie volledig te standaardiseren en de interviewers volledig te programmeren (vgl. Bradburn & Sudman, 1980). Hindley (1979) suggereert dat bij een vraag met name de "point of question" gestandaardiseerd moet worden: de interviewer dient een helder besef te hebben van de informatie die met een bepaalde vraag gezocht wordt, zodat hij de vraag afhankelijk van de situatie kan aanpassen en zonodig verdere vragen kan stellen.

Wat de volgorde betreft waarin vragen worden gesteld, zegt Spanier (1976) dat de accuraatheid van antwoorden wordt bevorderd, wanneer onderwerpen in een chronologische of logische volgorde aan de orde komen.

Hierdoor zou het vermogen van de respondent gestimuleerd worden om het gebeuren te doordenken en te doen herleven.

Introductie van het interview. Voorafgaand aan het interview is het raadzaam de respondent te informeren over de wijze waarop het herinneringsproces verloopt en de problemen die zich daarbij voor kunnen doen. Verteld moet worden dat sommige vragen tot doel hebben de respondent bij het herinneren te helpen. Voor de respondent moet duidelijk zijn dat het vanzelfsprekend is dat bepaalde informatie niet direct is terug te vinden en dus de tijd mag worden genomen voor het beantwoorden van vragen. Ook moet worden verteld dat het bij retrospectieve gegevens gaat om "hoe het toen was" en niet om hoe men er nu tegen aan kijkt. Vertekening kan namelijk ook pas tijdens het herinneren plaatsvinden, onder andere doordat de respondent de vragen niet vanuit het juiste perspectief beantwoord (Hindley, 1979; Yarrow, Campbell & Burton, 1970).

Vragen en antwoordmogelijkheden. Morris (1978) wijst op het belang van het stellen van inleidende vragen. Deze kunnen de respondent stimuleren om de oorspronkelijke situatie, waar de verdere vragen op betrekking hebben, in de verbeelding te reproduceren. Het geheugen wordt hierdoor verlevendigd en de terug te zoeken informatie wordt toegankelijker. Wanneer vragen betrekking hebben op een specifieke periode is het van belang om met de respondent persoonlijke referentiepunten te zoeken die die periode afbakenen (Blacker & Brass, 1979; Moss, 1979).

Onderwerpen dienen zo veel mogelijk aan de orde te worden gesteld in termen die aansluiten bij de wijze waarop respondenten de verlangde informatie hebben opgeslagen (Blacker & Brass, 1979). Om dezelfde redenen moeten er in het interview ook meerdere, meer specifieke vragen gesteld worden, zodat de kans wordt vergroot dat de herinnering wordt geactiveerd; dit kan eveneens gebeuren door de respondent verschillende alternatieven aan te bieden. Bij een globale vraag is volgens Hindley (1979) de kans groot dat de respondent niet aan alle informatie denkt die de interviewer wenst. Om algemene, generaliserende uitspraken te voorkomen, is het verder van belang om specifieke in plaats van meer algemene vragen te stellen.

Het herinneringsproces wordt ook gestimuleerd wanneer de respondent ruimte krijgt om meer dan alleen 'ja' en 'nee'- antwoorden te geven. Ook moeten geen vragen worden gesteld die het geven van korte antwoorden bevorderen (Langness, 1965).

Door per onderwerp meerdere vragen te stellen worden de respondenten ook aangespoord om aan andere dingen te denken die tegelijkertijd plaatsvonden met de gebeurtenis waarover gevraagd wordt (Hindley, 1979); hierdoor wordt de herinnering verlevendigd en kan de respondent meer zekerheid krijgen over de informatie die hij rapporteert. Door het produceren van deze "overshoot" worden ook de verificatieprocessen gestimuleerd die bij het terughalen van informatie optreden (Williams & Hollan, 1981); de respondent kan ook worden aangezet om de gegeven informatie te verifiëren.

De respondent moet tijdens het interview de gelegenheid hebben om gegeven antwoorden te wijzigen (Spanier, 1976; Williams & Hollan, 1981).

Als gevolg van het verificatieproces kan het zijn dat eerder gegeven informatie namelijk onjuist blijkt. Daarnaast moet de respondent ook de gelegenheid hebben om aan te geven dat hij iets niet weet. De interviewer mag dus geen druk uitoefenen om in ieder geval een antwoord te geven. Volgens Thomas (in Baddeley, 1979) is het veel minder problematisch wanneer een respondent openlijk toegeeft dat hij zich iets niet kan herinneren, dan wanneer hij al dan niet opzettelijk een verkeerd antwoord geeft of niet toe wil geven iets niet te weten (zie ook Hindley, 1979). De interviewer kan ook in de gaten houden wanneer een respondent iets niet zeker weet en dat eventueel rapporteren (Mednick & Shaffer, 1963).

Houding en rol interviewer. Een aantal van de hiervoor genoemde aanwijzingen heeft directe consequenties voor de houding en het gedrag van de interviewer. Hij dient inzicht te hebben in de verloop van het geheugenproces. Zo moet hij weten dat het antwoord "ik weet het niet" niet altijd hoeft te kloppen en dat de respondent na enige tijd of door verdere vragen wel over de desbetreffende informatie kan blijken te beschikken (Williams & Hollan, 1981). Het afnemen van het interview dient ook door de interviewer te worden opgevat als een complexe geheugentaak, waarvoor de respondent de tijd moet krijgen die nodig is om zijn herinneringen naar boven te halen. Eveneens dient de interviewer op de hoogte te zijn van mogelijke vertekeningen die zich in de antwoorden kunnen voordoen (Baddeley, 1979).

De interviewer dient door zijn houding een situatie te creëren waarin het herinneringsproces van de respondent wordt gestimuleerd en de respondent gemotiveerd wordt om zo accuraat mogelijk te herinneren. Een voorwaarde daartoe is dat de respondent zich op zijn gemak voelt, zich ontspant en voldoende tijd krijgt om antwoorden te vinden (Hindley, 1979; Moss, 1979).

De interviewer kan de respondent verder behulpzaam zijn bij het organiseren van zijn gedachten. Tegelijkertijd moet de respondent volgens Hindley (1979) niet teveel onder druk gezet worden om retrospectief zo volledig en precies mogelijke informatie te geven, omdat zich iets herinneren een zwaar werk en "counter productive" is. Zonder de vertrouwelijke basis te schaden, kan de interviewer twijfel bij de respondent aanmoedigen, zodat deze gestimuleerd wordt om zijn herinnering met andere herinneringen te verifiëren (Williams & Hollan, 1981). Om dezelfde reden dient de interviewer in te gaan op onzekerheden. Inconsistenties tussen de antwoorden als zodanig, of tussen de antwoorden en de toon waarop of de houding waarmee iets wordt gezegd, dienen aan de orde te worden gesteld om zo tot meer accurate antwoorden te komen (Pomeroy, 1963; Spanier, 1976). Samenvattend zegt Langness (1965) dat de subjectieve rol van de interviewer als belangrijkste observatie instrument zo optimaal mogelijk moet worden benut.

Om in retrospectieve interviews optimaal te kunnen functioneren dienen interviewers volgens verschillende auteurs (zie onder andere Hindley, 1979) vooraf voldoende getraind te worden.

3.3.2 Opzet van het vraaggesprek

Om meerdere redenen is ervoor gekozen om de gegevens te verzamelen via mondelinge interviews. Ten eerste blijkt dat wanneer gegevens via retrospectie verzameld worden, er bij een mondeling interview meer mogelijkheden zijn om te bevorderen dat de herinneringen een zo accuraat mogelijke weergave zijn van wat er werkelijk gebeurd is. Daarnaast kan de interviewer een belangrijke hulp zijn bij het beantwoorden van vragen op het gebied van seksualiteit; wanneer geen aandacht en ondersteuning aanwezig zijn, is de kans groot dat jongeren bij een persoonlijk onderwerp als seksualiteit geneigd zijn om vragen niet te beantwoorden. Ook kan hij in de gaten houden of de betekenis van de vragen en afzonderlijke begrippen worden begrepen, en heeft hij enige controle over de wijze waarop de beantwoording van de vragen verloopt.

Soms wordt ervan uitgegaan dat seksualiteit een onderwerp is dat zo bedreigend is, dat het beter met een schriftelijke vragenlijst onderzocht kan worden. In een vergelijking tussen beide methoden vinden DeLameter & MacCorquadale (1975) echter geen verschillen in de rapportage over seksuele jeugdervaringen. Jones et al (1983) die jongeren interviewden over hun seksuele ervaringen, stelden vast dat vrijwel alle jongeren zich bij het mondelinge interview op hun gemak voelden en er geen probleem mee hadden om de vragen te beantwoorden. Ondanks het taboe op seksualiteit kan het zijn dat het er over praten plezierig of leerzaam is, in het bijzonder wanneer dit gebeurt in een atmosfeer die zowel anoniem is als vertrouwen wekt. In tegenstelling tot andere bedreigende onderwerpen zoals stelen en dergelijke, is de vrij algemeen geaccepteerde norm dat men zich over seksualiteit niet schuldig hoeft te voelen. Wanneer men vervelende of traumatische ervaringen heeft gehad, kan aan het interview worden deelgenomen omdat men verwacht dat het bijdraagt aan de verwerking van die ervaringen.

Gezien het grote aantal respondenten zijn de antwoordcategorieën bij de meeste vragen vooraf vastgesteld. Bij het interview werd gebruik gemaakt van antwoordkaarten, sorteertaken en schriftelijk in te vullen lijsten. In sommige gevallen is dit gedaan om moeilijk bespreekbare onderwerpen op een minder bedreigende manier aan de orde te stellen. Ook gebeurde dit om enige afwisseling in het interview aan te brengen, zodat de respondenten geïnteresseerd bleven. Daarnaast kon op deze manier de meting van een aantal variabelen op een snellere en meer gestandaardiseerde manier plaatsvinden.

Om een vertrouwelijke sfeer te bevorderen en ongewenste beïnvloeding van derden te voorkomen dienden de interviews onder vier ogen te worden afgenomen.

Ontwikkeling interviewschema en vragenlijsten

Het interviewschema en de vragenlijsten zijn in verschillende etappes ontwikkeld. De basis ervoor is gelegd in het vooronderzoek waarin de vraag naar de bruikbaarheid van retrospectie is onderzocht (Sandfort, 1983a en b). De in dit kader bij 40 jongeren afgenomen interviews zijn naast een inhoudelijke verkenning ook gebruikt om met bepaalde meetprocedures ervaring op te doen en deze procedures te optimaliseren. Dit is gebeurd op basis van inhoudelijke gegevens en evaluatieve opmerkingen van zowel de

interviewers als de respondenten. In het algemeen bleek het in verband met de verwerking wenselijk om bij een groot aantal vragen geprecodeerde antwoorden op te nemen. Ook zijn bepaalde begrippen duidelijker geformuleerd.

De volgende fase betrof een proefonderzoek dat schriftelijk is uitgevoerd bij 111 personen (Sandfort, 1985a). Doel van dat onderzoek was het uittesten van verschillende meetschalen, die tijdens de interviews schriftelijk zouden worden afgenomen. Deze meetschalen waren meestal gebaseerd op of afgeleid van bestaande meetschalen. Zowel op basis van inhoudelijke resultaten als opmerkingen van respondenten bij afzonderlijke items zijn definitieve versies samengesteld.

Het interviewschema en de vragenlijsten die op basis van het vooronderzoek en het proefonderzoek zijn samengesteld, zijn vervolgens in proefinterviews bij tien jongeren afgenomen. Daarbij bleek dat het bij bepaalde onderwerpen noodzakelijk is om vragen toe te voegen die respondenten de gelegenheid geven om emoties te uiten, die door een voorafgaande vraag zijn opgeroepen; dit was onder andere het geval bij de ogenschijnlijk oppervlakkige vraag naar de leeftijd waarop meisjes voor het eerst hebben gemenstrueerd. De op basis van de evaluatie van deze proefinterviews opgestelde versie is ten slotte in een training met de interviewers besproken. Naar aanleiding van die bespreking zijn een aantal vragen nauwkeuriger geformuleerd, zodat de bedoeling duidelijker naar voren kwam en het eenvoudiger was om de vragen te beantwoorden. Ten slotte zijn procedures die tijdens het interview moesten worden uitgevoerd vereenvoudigd.

Opzet interviewschema

Het uiteindelijke interviewschema bestaat uit negen onderdelen welke hier in het kort zullen worden beschreven. Het gehele schema is terug te vinden in de hoofdvragenlijst, aan de hand waarvan het interview werd afgenomen (bijlage 2).

Introductie. Het voornaamste doel van de gegeven introductie is de respondent op zijn gemak te stellen en een vertrouwelijke sfeer te creëren. Dit wordt gedaan door hem te informeren over het doel van het onderzoek, over de soort vragen die verwacht kunnen worden, de problemen die zich onder andere in verband met het ophalen van herinneringen kunnen voordoen, en de vertrouwelijkheid van de gegevens. Verder wordt de respondent erop gewezen dat de deelname aan het onderzoek vrijwillig is en dat hij zowel het recht heeft om vragen niet te beantwoorden als om het interview af te breken (bijlage 3). Bij respondenten die zich hebben aangemeld omdat ze seksueel contact met volwassenen hebben gehad, wordt bovendien duidelijk gemaakt dat dat contact één van de aspecten is die aan de orde zullen komen.

Achtergrondgegevens. Het interview wordt begonnen met een aantal algemene vragen over de respondent. Deze vragen hebben betrekking op leeftijd, dagelijkse bezigheden, opleiding en woonsituatie.

Vervolgens komt de gezins- en opvoedingssituatie aan de orde. Hierbij wordt onder andere besproken of beide ouders nog leven en samenwonen, wat hun werkzaamheden zijn en welke rol geloof voor de ouders heeft ge-

speeld. Kwalitatieve aspecten van de relatie met de vader en met de moeder in de periode dat de respondent op de lagere school zat worden verzameld met een schriftelijke vragenlijst (bijlage 4).

Er zijn verschillende redenen waarom niet alle jongeren altijd door de eigen vader en moeder zijn opgevoed. Indien voor hun zestiende jaar anderen de meeste tijd voor hen hebben gezorgd en hen hebben opgevoed, worden deze personen als de opvoeders beschouwd; in de vragen die betrekking hebben op ouders, worden de ouders door deze opvoeders vervangen.

Seksuele socialisatie. Uitgaande van de verschillende manieren waarop jongeren in het bijzonder van hun ouders leren over seksualiteit, worden in dit gedeelte vragen gesteld over: de wijze waarop de ouders lichamelijk met elkaar en met de jongeren omgingen, informatiebronnen op het gebied van seksualiteit, onderwerpen die met de ouders besproken zijn en de houding van beide ouders hierbij. Deze vragen worden mondeling gesteld; de antwoorden zijn geprecodeerd.

Met een schriftelijk in te vullen lijst worden voor beide ouders afzonderlijk de huidige mening over seksualiteit en sekse- rollen vastgesteld (bijlage 5).

Seksuele spelletjes, geslachtsrijpheid en masturbatie. In dit onderdeel worden zowel open als geprecodeerde, mondelinge vragen gesteld over het voorkomen van seksuele spelletjes, masturbatie en de eerste zaadlozing of menstruatie. Daarnaast wordt gesproken over de beleving ervan, eventuele reacties van ouders, en mogelijke problemen die zich hierbij hebben voorgedaan.

Inventarisatie en selectie van seksuele contacten en relaties. Na een omschrijving van het begrip seksueel contact worden voorbeelden doorgenomen van soorten van seksueel contact die verschillen wat personen en situaties betreft; om de respondent bij het herinneren te helpen kan hij deze voorbeelden op een kaart meelezen (bijlage 6). Vervolgens wordt gevraagd of de respondent dergelijke seksuele contacten voor het zestiende jaar heeft gehad. Indien dat het geval is, worden de personen geïnventariseerd met wie dergelijke contacten hebben plaatsgevonden. Deze personen worden opgeschreven op systeemkaartjes, welke vervolgens, aan de hand van de leeftijd waarop het (eerste) contact plaatsvond, in chronologische volgorde worden gelegd. Daarna worden de namen op een lijst geschreven (bijlage 7), waarbij wordt aangegeven of met de desbetreffende persoon één keer of vaker seksueel contact heeft plaatsgevonden.

Indien men met vijf of minder personen seksueel contact heeft gehad, worden deze contacten of relaties vervolgens afzonderlijk besproken. Indien men met meer dan vijf personen contact heeft gehad, worden er, volgens een vooraf opgestelde procedure, uit de herinnerde personen vijf geselecteerd. Deze procedure is er op gericht zo verschillend mogelijke contacten te selecteren. Deze selectie vindt om verschillende redenen plaats. Gezien het aantal vragen dat over de afzonderlijke contacten en relaties wordt gesteld leek het onwenselijk om er per respondent meer dan vijf te bespreken. Het interview zou daardoor te lang gaan duren; bovendien kon het

voor de respondent vervelend zijn om steeds weer dezelfde lijst met vragen in te vullen; ongetwijfeld zou dit de kwaliteit van de verkregen antwoorden negatief hebben beïnvloed. Ten slotte werd verwacht dat er bij een juiste selectie nog weinig relevante informatie zou worden toegevoegd nadat het seksuele contact met vijf personen is besproken.

De selectieprocedure verloopt als volgt. Ten eerste wordt het contact of de relatie geselecteerd dat in de ogen van de respondent het belangrijkste is. Uit de overige wordt vervolgens het contact gekozen dat door de respondent als het meest plezierig is ervaren. Wanneer de respondent deze althans heeft meegemaakt, worden uit de overgebleven contacten vervolgens geselecteerd:

- een contact of relatie met een persoon binnen het gezin;
- een contact of relatie met een veel oudere persoon of met een volwassene buiten het gezin;
- een contact of relatie waaraan niet vrijwillig is deelgenomen.

Indien op deze manier nog geen vijf contacten of relaties zijn geselecteerd worden aanvullende vragen gesteld (zie bijlage 2). Hierna wordt het seksuele contact met de vijf geselecteerde personen afzonderlijk besproken.

Een gevolg van deze procedure is dat over de niet geselecteerde contacten en relaties geen uitgebreide informatie beschikbaar is. Deze beperking wordt gedeeltelijk opgeheven door de respondent te laten aangeven op welke wel besproken contacten en relaties de niet besprokene lijken.

Bespreking van geselecteerde seksuele contacten en relaties. De afzonderlijke bespreking van seksuele contacten en relaties gebeurt aan de hand van twee vrijwel identieke vragenlijsten: de een voor situaties waarbij met eenzelfde persoon één keer seksueel contact heeft plaatsgevonden, de andere versie voor situaties waarbij met eenzelfde persoon vaker seksueel contact heeft plaatsgevonden (bijlage 8). In het laatste geval worden de afzonderlijke contacten die met dezelfde persoon hebben plaatgevonden niet stuk voor stuk besproken; nog afgezien van het feit dat dit erg veel tijd zou kosten, zal het voor de meeste respondenten vrijwel onmogelijk zijn om de gewenste informatie zo gedetailleerd te herinneren. Het besluit om verschillende contacten met een persoon niet afzonderlijk te bespreken, levert een probleem op wanneer een vraag betrekking heeft op aspecten die in de loop van de relatie zijn veranderd. Zo kan iemand een contact eerst wel en later niet plezierig hebben gevonden. In dergelijke situaties wordt de respondent gevraagd om een samenvattend antwoord te geven.

Bij de afzonderlijke bespreking van seksuele contacten krijgt de respondent eerst de gelegenheid om in het algemeen iets over het desbetreffende contact te vertellen; dit gebeurt om de respondent te helpen bij het opfrissen van zijn geheugen en om de interviewer voor te bereiden op het soort verhaal dat hij kan verwachten. Vervolgens worden aspecten besproken van de relationele context waarin het contact heeft plaatsgevonden.

Bij de wijze waarop de contacten tot stand zijn gekomen wordt de respondent gevraagd om, wanneer hij het contact ook zelf gewild heeft, van verschillende mogelijke motiveringen aan te geven of deze een rol hebben gespeeld; deze motiveringen staan vermeld op een afzonderlijke kaart die de respondent wordt overhandigd (bijlage 9). Indien seksuele contacten door de respondent niet altijd of niet geheel als vrijwillig zijn ervaren,

wordt besproken op welke manier de contacten onvrijwillig zijn geweest en of de respondent iets gedaan heeft om het contact te voorkomen.

Na open vragen over de globale beleving van de contacten en mogelijke oorzaken van negatieve gevoelens, wordt besproken welke vormen van seksueel contact zijn voorgekomen. Dit gebeurt aan de hand van een kaart waarop afhankelijk van het geslacht van de respondent en dat van de andere persoon verschillende vormen van seksueel contact staan vermeld (bijlage 10). Omdat verwacht werd dat een aantal respondenten dat minder bedreigend zal vinden, kunnen deze vormen van contact met nummers worden aangeduid. Nadat de respondent heeft aangegeven of in het contact ook seksuele opwinding en orgasmes zijn beleefd, wordt de beleving samengevat. Het vervolg van de bespreking is afhankelijk van deze samenvatting.

Indien het contact overwegend of uitsluitend onplezierig is geweest, volgen een aantal vragen die betrekking hebben op gebeurtenissen die vervolgens hebben plaatsgevonden en mogelijk van invloed zijn geweest op de verwerking van die onplezierige contacten. Op de contacten die als plezierig of 'neutraal' ervaren zijn wordt minder uitgebreid ingegaan; voornamelijk komt hierbij aan de orde of de jongere door het desbetreffende contact problemen heeft gekregen met zichzelf of met mensen uit zijn omgeving.

Indien dat mogelijk van toepassing is geweest wordt bij alle contacten gevraagd of de respondent naar aanleiding daarvan in aanraking is gekomen met de politie. Indien dat het geval is worden over het verloop van het contact met de politie verschillende vragen gesteld (zie bijlage 11).

Nadat vijf of minder seksuele contacten of relaties van voor het zestiende jaar zijn besproken, wordt aan de hand van een aantal globale vragen gesproken over eventuele contacten die ná het zestiende jaar hebben plaatsgevonden. Het doel hiervan is vast te stellen of de respondent in de periode tussen het zestiende levensjaar en het moment van het interview ervaringen heeft gehad die van belang geweest kunnnen zijn voor het huidig seksueel functioneren. De huidige relatie en de seksuele contacten die in het voorafgaande half jaar hebben plaatsgevonden blijven hierbij buiten beschouwing, omdat deze in het volgend onderdeel van het interview aan de orde komen.

Huidig seksueel en persoonlijk functioneren. Voorafgaand aan een meer gedetailleerde bespreking wordt de respondent gevraagd naar de tevredenheid met het huidig seksueel functioneren. Na enkele vragen over zelfbevrediging, worden met behulp van een kaart-sorteertaak aspecten van het seksueel functioneren in een abstracte, door de respondent geprefereerde situatie besproken. Min of meer parallel wordt vervolgens het seksueel functioneren in de huidige relatie of, indien men geen relatie heeft, in de contacten in het voorafgaande half jaar besproken. Naast geprecodeerde vragen worden hierbij open vragen gesteld over mogelijke oorzaken van problemen bij het vrijen. Aansluitend wordt schriftelijk een checklist ingevuld waarop verschillende problemen staan die zich in seksuele contacten kunnen voordoen (bijlage 12).

Indien men momenteel geen vaste relatie heeft en in het voorafgaande half jaar ook geen seksuele contacten heeft gehad, wordt besproken wat dit voor de respondent betekent en wat er de mogelijke oorzaken van kunnen

zijn; vervolgens wordt door deze mensen schriftelijk een lijst ingevuld waarmee de frequentie wordt gemeten waarmee zich in socio-erotische contacten problemen voordoen (bijlage 13).

Nadat het seksuele functioneren is besproken wordt de respondent gevraagd om schriftelijk een lijst in te vullen om aan te geven "hoe het nu in het algemeen met je gaat". Bij de 33 psychische en somatische klachten die deze lijst bevat, moet worden aangegeven hoe vaak men daar in de afgelopen week last van heeft gehad (bijlage 14).

Evaluatie door respondent en opvang. Naast een open vraag waarin om een mondelinge evaluatie wordt gevraagd, wordt de respondent verzocht een schriftelijke lijst in te vullen. In deze lijst kan de respondent op een aantal schalen weergeven hoe de vragen ervaren zijn, hoe hij zich tijdens het interview heeft gevoeld en hoe de interviewer ervaren is. Deze vragen zijn gedeeltelijk overgenomen van DeLameter (1974).

Om te voorkomen dat de respondent zich bij het invullen door de interviewer belemmerd voelt, dient de interviewer er duidelijk voor te zorgen dat hij niet kan zien wat er wordt ingevuld. De ingevulde lijst dient door de respondent in een envelop te worden gestopt, welke vervolgens door hem moet worden dichtgeplakt.

Wanneer daar tijdens het gesprek enige aanleiding toe blijkt, bespreekt de interviewer de mogelijkheid van eventuele opvang en nazorg die via het onderzoek verstrekt kan worden. Wanneer de respondent over ingrijpende ervaringen heeft verteld bereidt de interviewer hem of haar er op voor dat dit na het interview negatieve gevoelens kan veroorzaken. Zo nodig wordt bekeken of de betrokkene de mogelijkheid heeft om in de directe omgeving steun te vinden.

Evaluatie door interviewer. Na afloop van het interview dient de interviewer een aantal vragen in te vullen met betrekking tot het verloop van het gesprek. Deze vragen betreffen onder andere het verloop van het gesprek, de houding van de respondent, en de betrouwbaarheid van de gegeven informatie.

3.3.3 De interviewers

Selectie

Voor het afnemen van de vraaggesprekken is naar mannelijke en vrouwelijke interviewers gezocht. Hiervoor is gekozen omdat de respondenten zich tijdens de vraaggesprekken op hun gemak moesten voelen en dat dat mede wordt beïnvloed door het geslacht van de interviewer.

Gezien het onderwerp van de interviews en de gehanteerde retrospectieve methode dienden de interviewers over verschillende vaardigheden te beschikken en aan uiteenlopende criteria te voldoen. Werving van interviewers heeft plaatsgevonden onder studenten en afgestudeerden in de psychologie. Verwacht werd dat zij iets geleerd hebben over gespreksvoering en daar ervaring mee hebben, hun vaardigheden in het waarnemen van mensen hebben geprofessionaliseerd, en enige bekendheid hebben met het uitvoeren van empirisch onderzoek en de eisen die daaraan worden gesteld.

Uit degenen die zich aanmeldden is een selectie gemaakt op basis van cri-

teria die in de literatuur zijn opgesteld met betrekking tot persoonlijkheidskenmerken, attituden en uiterlijk voorkomen (Caird & Wincze, 1977; Gorden, 1975; Johnson et al, 1983). Wat de persoonlijkheidskenmerken betreft dienden de interviewers flexibel, intelligent en emotioneel stabiel te zijn. Verder dienden ze geen negatieve attituden te hebben ten aanzien van het onderwerp van het interview, bepaalde typen respondenten en bepaalde informatie die door de respondenten gegeven kan worden. Aangezien in de interviews informatie naar voren kan komen die bij hen sterke gevoelens oproept, was ook van belang dat de interviewers inzicht hadden in dit soort gevoelens en deze op een niet krampachtige manier onder controle konden houden. Wat het uiterlijk voorkomen betreft diende de interviewer geen negatieve reacties bij de respondent op te roepen. Daarnaast moest de interviewer ook geen erotisch "verleidelijke uitstraling" hebben, omdat dit volgens Caird & Wincze (1977) de informatie verzameling nadelig kan beïnvloeden. Om de gunst van de interviewer te winnen kan de respondent zijn antwoorden dan namelijk gaan afstemmen op wat hij denkt dat de interviewer graag wil horen; de aard van het onderwerp verhoogt de kans dat dit gebeurt aanzienlijk.

De selectie heeft plaatsgevonden op basis van individuele gesprekken met de kandidaten. Iedere kandidaat is schriftelijk beoordeeld door twee onafhankelijke beoordelaars. Op basis van de verkregen informatie is door beide beoordelaars een voorkeursvolgorde vastgesteld, welke onderling hoog correleerden (r=.67) en waarop de uiteindelijke selectie is gebaseerd. De mate van geschiktheid bleek voor beide beoordelaars vooral samen te hangen met de beoordeling van de kandidaten als open, goed luisterend en evenwichtig (voor een meer volledig verslag van de werving zie Sandfort, 1985b).

Voor de afname van de interviews zijn uiteindelijk zeven vrouwen en vijf mannen geselecteerd.

Instructie en begeleiding van de interviewers
De interviewers hebben deelgenomen aan een driedaagse, interne training, waarin zij:
- geïnformeerd zijn over de achtergrond en de opzet van het onderzoek;
- bekend zijn gemaakt met de opzet van de vragenlijst en het werken ermee;
- bewust zijn gemaakt van de rol van de eigen houding voor het verloop van het interview;
- zijn voorbereid op eventuele moeilijke situaties die zich gezien het onderwerp en het gebruik van retrospectie konden voordoen.

In de training is in het bijzonder aandacht besteed aan het onbevooroordeeld en vanzelfsprekend kunnen praten over seksualiteit; een dergelijke houding zou het de respondenten eenvoudiger maken om over seksuele ervaringen te praten (zie Caird & Wincze, 1977; Wincze & Lange, 1981). Ook is aandacht besteed aan de wijze waarop het herinneringsproces verloopt en de houding waarmee de interviewer dat proces gunstig kan beïnvloeden. Bij de introductie van de vragenlijst is veel tijd besteed aan het inzichtelijk maken van het waarom van bepaalde vragen en van te volgen procedures, wat een belangrijke voorwaarde is om het interview goed uit te kunnen voeren (Gorden, 1975). Het bespreken en oefenen met de vragen-

lijst heeft eveneens geleid tot het bijstellen van formuleringen en het versoepelen van te volgen procedures. Voordat met het afnemen van interviews is begonnen heeft iedere interviewer minimaal één proefinterview afgenomen.

Zowel mondeling als schriftelijk zijn de interviewers geïnstrueerd over de wijze waarop zij met de respondenten contact dienden te leggen. Onder andere diende gecontroleerd te worden of het op het afgesproken tijdstip mogelijk was het interview onder vier ogen af te nemen en of daar voldoende tijd voor beschikbaar was; tenzij de respondent een andere voorkeur had, diende het interview bij hem thuis te worden afgenomen.

Tijdens de periode waarin de interviews zijn afgenomen vond herhaaldelijk mondeling en schriftelijk contact plaats met zowel de totale groep als de interviewers afzonderlijk. Onder andere is daarbij besproken wat de interviewer moet doen indien de respondent naar aanleiding van het besproken behoefte heeft aan al dan niet professionele hulpverlening. Ook zijn ervaringen met het afnemen van de eerste interviews besproken. Voorzover vragen nog aanleiding bleken te geven tot onduidelijkheden zijn deze verhelderd. Naar aanleiding van enkele, over het algemeen oplosbare inconsistenties, fouten en onduidelijkheden in de eerste ingevulde lijsten is de interviewers feedback gegeven.

Voorafgaand aan de interviews met respondenten die zich aanmeldden omdat zij contact met volwassenen hebben gehad, is een bijeenkomst georganiseerd waarin aandacht is besteed aan de problemen die zich kunnen voordoen bij het interviewen van deze mensen en de wijze waarop de interviewer daar het beste mee om kan gaan. Vooral diende te worden voorkomen dat de respondenten de vragen door de toon waarop ze werden gesteld, beschuldigend konden opvatten. Door het verstrekken van informatie over incest en pedofilie werden de interviewers voorbereid op de uiteenlopende antwoorden die zij op de vragen konden verwachten.

Nadat met het afnemen van de interviews was gestopt zijn in een afsluitende bijeenkomst ervaringen uitgewisseld en opmerkingen over de vragenlijst en het verloop van de interviews geïnventariseerd.

3.3.4 Verloop en evaluatie van de interviews

Bij hun aanmelding is de respondenten de gelegenheid geboden om te kennen te geven of zij door een vrouw of een man geïnterviewd wilden worden. Verondersteld werd dat gekozen zou worden voor een interviewer van het geslacht waarbij men zich het meest op het gemak voelt; op deze wijze zou de noodzakelijke vertrouwelijkheid binnen het vraaggesprek worden bevorderd. Achteraf blijkt deze veronderstelling niet in alle gevallen te kloppen. Bij een paar respondenten hadden de interviewers de indruk dat de keuze voornamelijk werd bepaald door erotische overwegingen. Aangezien seksualiteit het belangrijkste onderwerp van het interview was, had dit vooraf kunnen worden voorzien. Geen van de desbetreffende interviewers had echter het idee dat de afname van de interviews hierdoor werd verstoord.

De interviews zijn afgenomen in de periode januari 1985 tot en met mei 1986. De gemiddelde duur van de interviews was 2 uur en 15 minuten, en liep uiteen van 45 minuten tot 6 1/2 uur. Deze duur blijkt in belangrijke

mate bepaald door het aantal seksuele contacten en relaties dat afzonderlijk is besproken (r=.61).

De interviews hebben voornamelijk bij de respondenten thuis plaatsgevonden; de overige bij de interviewer thuis of op de universiteit. Deze interviewsituaties zijn door de interviewers in vrijwel alle gevallen als "geschikt" ervaren (94%); slechts bij één interview werd de situatie als "geheel ongeschikt" beschouwd. Volgens de interviewers hebben zij in het merendeel van de gevallen (72%) de gesprekken ongestoord af kunnen werken.

Over het algemeen lijkt het gelukt om tijdens de interviews een adequate sfeer te scheppen (bijlage 15). De respondenten hebben zich zowel ontspannen en prettig, als betrokken en geïnteresseerd gevoeld. Negatieve gevoelens zijn in zeer beperkte mate voorgekomen. Wel vond men het enigszins moeilijk om vragen te beantwoorden. Dit komt ook in de evaluatie van de vragen tot uitdrukking. Deze werden als nogal persoonlijk en diepgaand ervaren, maar ook als interessant en ter zake (bijlage 15). Uit de antwoorden op de open evaluatieve vraag blijkt dat voor sommige respondenten het met name moeilijk was om over seksuele onderwerpen te spreken. Anderzijds werd door verschillende respondenten opgemerkt, dat het bijzondere van het interview juist was, dat er over zaken gesproken werd, waar men gewoonlijk met andere mensen - soms ook de eigen partner - niet over praat.

Als positief aspect van het interview werd de anonieme en discrete sfeer genoemd. De opzet en de uitvoering van de vragenlijsten en de antwoordkaarten wekten over het algemeen vertrouwen; de kaart-sorteertaak voldeed aan de bedoeling om moeilijke onderwerpen op een minder indringende manier aan de orde te stellen:

> *"Ik vond het niet vervelend, zelfs wel leuk. Het interview zit knap in elkaar. Door hoe jij het brengt vind ik het ook niet moeilijk meer om de vragen te beantwoorden."* (een meisje)

> *"Dat met die kaartjes vond ik leuk, omdat ik jou dan niet hoef aan te kijken."* (een meisje)

> *"Dat met die kaartjes sorteren is wel handig bedacht voor mensen die niet zo gemakkelijk praten."* (een jongen)

> *"Het viel me mee, ook door de manier waarop het ging. Vooral het werken met die kaartjes vond ik heel goed. Daardoor praat je ook weer makkelijker over andere dingen. De manier van vragen stellen was voor mij heel stimulerend."* (een meisje)

> *"Ik vind het goed dat jullie het zo discreet doen. De brief die ik kreeg was zo opgesteld dat het leek alsof hij speciaal voor mij was opgesteld. Ik dacht: 'Hoe weten ze dat van mij'. Ik vind het belangrijk dat er discreet met de gegevens wordt omgegaan. Het is prettig dat niemand er achter kan komen dat ik dit heb gezegd."* (een meisje)

De gestructureerdheid van het interview werd niet door iedereen als positief ervaren. Een jongen zegt:

"Het 'je eigen verhaal vertellen' uit de brief wekt wel een andere verwachting, geeft een verkeerde indruk. Het is veel meer gestructureerd dan ik had verwacht."

De positieve beleving van het interview kan voor een deel worden verklaard door de houding en het gedrag van de interviewer. Deze worden door de respondenten gemiddeld zeer gunstig beoordeeld. Zij voelen zich in belangrijke mate op hun gemak gesteld en begrepen, de interviewer was vriendelijk en open, makkelijk om mee te praten, luisterde goed, en had echte belangstelling. De respondenten zeggen dat de interviewer hen accepteerde zoals ze waren en rekening hield met hoe ze zich voelden (bijlage 15).

Hoewel sommige respondenten in de evaluatie van het interview spontaan zeiden dat het interview gelopen was zoals ze verwacht hadden, zegt een veertigtal respondenten dat het gesprek niet aan hun verwachtingen had voldaan. In het bijzonder zijn dit de jongeren uit de algemene groep, aan wie was meegedeeld dat het onderzoek ging over "Opvoeding, seksualiteit en jeugdervaringen". Men had meer vragen over opvoeding of over jeugdervaringen verwacht. Enkele respondenten vonden dat de nadruk teveel op seksualiteit lag, of dat relationele aspecten teveel buiten beschouwing waren gebleven. De volgende citaten illustreren de verschillende meningen:

"De nadruk ligt wel erg op seks, terwijl ik dacht dat 't ook meer over je opvoeding en jeugd zou gaan. Dat staat ook in die brief." (een jongen)

"Ik had meer verwacht over het gewone leven, niet alleen over seks." (een meisje)

"Ik had me er geen voorstelling van gemaakt van tevoren. In die brief stond zoiets van opvoeding en seksualiteit en daar hebben we het ook over gehad." (een jongen)

Hoewel sommige respondenten het jammer vonden dat bepaalde onderwerpen niet aan de orde waren geweest, uitte niemand echt onvrede met de gang van zaken. De keuze om bij de werving niet al te expliciete informatie over het onderwerp te verstrekken, blijkt derhalve acceptabel.

De respondenten zeiden gemiddeld veel aan het interview gehad te hebben (gemiddeld score 5.22 op 7-puntsschaal: helemaal niets (1) - erg veel (7); sd=1.41, n=278). Ook in de antwoorden op de desbetreffende open vraag komt dit tot uitdrukking:

"Ik vond het interview heel prettig, ik voel me heel goed. Ik ben niet bang dat ik naar aanleiding hiervan in paniek zal raken. Ik voel me sterk." (een meisje)

"Het was leuk om te doen, want je praat niet zo vaak over dit soort dingen. Het is ook leuk dat hierdoor eens alles op een rijtje wordt gezet." (een meisje)

Van de mogelijkheid om naar aanleiding van besproken zaken via het onderzoek in contact te komen met professionele of alternatieve vormen van

hulpverlening is door een enkele respondent gebruik gemaakt. Enkele respondenten hadden besloten om aan het interview mee te werken om voor het eerst over bepaalde negatieve ervaringen te spreken. Andere respondenten met negatieve ervaringen hadden reeds contacten met de hulpverlening.

Het *oordeel van de interviewers* over het gesprek sluit aan bij de evaluatie van de respondenten. Voor 17% van de respondenten was het moeilijk om over seksualiteit te praten. Volgens de interviewers verliep het merendeel van de gesprekken normaal tot vlot (88%). Hoewel praten over seksualiteit niet voor iedereen eenvoudig leek, voelde het merendeel van de respondenten zich redelijk op hun gemak (94%). De meeste respondenten waren volgens de interviewers enigszins of zeer betrokken bij het gesprek (respectievelijk 26% en 72%). Over het algemeen achtten de interviewers de informatie van de respondenten redelijk betrouwbaar; slechts bij één gesprek vond de interviewer de informatie "over het algemeen niet zo betrouwbaar". De ingevulde lijsten en de toelichting van de interviewer geven echter geen aanleiding om deze jongere niet in de onderzoeksgroep op te nemen.

3.3.5 Dataverzameling; samenvatting en bespreking

Een algemeen probleem bij onderzoek naar gevolgen van seksuele contacten die kinderen met volwassenen hebben is dat het merendeel van de data retrospectief wordt verzameld. Empirisch onderzoek heeft tot nu toe niet geleid tot duidelijkheid over de bruikbaarheid of de onbruikbaarheid van retrospectie bij het verzamelen van gegevens. Ook de psychologie van het menselijk geheugen levert geen pasklare antwoorden. Wel kan uit de bestaande literatuur een aantal gefundeerde aanwijzingen worden afgeleid om het gebruik van retrospectie te optimaliseren. Voor zover mogelijk is bij het opstellen van het interviewschema met deze aanwijzingen rekening gehouden.

Het in het onderzoek gehanteerde interviewschema is in verschillende etappes ontwikkeld. Doordat verschillende voorbereidende activiteiten moesten worden uitgevoerd was het mogelijk om specifieke onderdelen uit te proberen en te verbeteren. Terwijl het merendeel van de gegevens in een mondeling vraaggesprek is verkregen, zijn ter afwisseling ook een aantal schriftelijk in te vullen lijsten en een kaart-sorteertaak toegevoegd. Zoals uit de evaluatieve gegevens van de respondenten en de interviewers blijkt, heeft dit geleid tot een coherent en soepel hanteerbaar interviewschema.

De geselecteerde interviewers voldeden aan een aantal vooraf gespecifieerde criteria. Zij zijn op hun taak voorbereid door een driedaagse training. Centraal hierbij stond het vertrouwd raken met het onderzoek en het interviewschema, en het onbevooroordeeld en vanzelfsprekend over seksualiteit kunnen praten. Gedurende de periode waarin de interviews zijn afgenomen heeft voortdurende begeleiding plaatsgevonden. Het vertrouwelijke oordeel van de respondenten over de interviewers laat zien dat zij tijdens de vraaggesprekken een sfeer hebben kunnen creëren die een optimale uitwisseling van informatie mogelijk heeft gemaakt.

De gegevens van de respondenten en de interviewers over het verloop van de vraaggesprekken vormen een ondersteuning voor de hierboven genoemde conclusies. Hoewel in een aantal gevallen het interview niet aan de

verwachtingen voldeed, was dat voor geen enkele respondent bezwaarlijk. Voor vrijwel alle respondenten was deelname aan het interview een positieve ervaring.

Samenvattend kan worden gesteld dat het verzamelen van de data op een bevredigende wijze is verlopen.

3.4 Operationalisaties en dataverwerking

3.4.1 Inleiding

In deze paragraaf worden alleen die variabelen beschreven die zijn opgenomen bij de verschillende analyses waarvan de resultaten in de volgende hoofdstukken zijn beschreven; het zijn de variabelen die voor de beantwoording van de probleemstelling van primair belang zijn. De operationalisaties van de desbetreffende concepten worden hier afzonderlijk beschreven. Het gaat hierbij om operationalisaties die vóór de start van het onderzoek zijn vastgesteld, en operationalisaties die een bewerking zijn van één of meer vragen uit het interview, welke achteraf op basis van theoretische overwegingen en de resultaten heeft plaatsgevonden. Voorzover daar iets over bekend is, wordt bij deze operationalisaties ook de kwaliteit van de gegevens vermeld.

3.4.2 Kenmerken van vroegjeugdige seksuele contacten geschiedenissen

Hoewel jongeren in dit onderzoek met elkaar worden vergeleken in termen van hun seksuele contacten geschiedenissen, zijn de seksuele contacten en relaties die zij voor hun zestiende jaar hebben gehad afzonderlijk besproken; wanneer iemand met meer dan vijf personen seksueel contact heeft gehad, is een selectie gemaakt (zie 3.3.1). Vervolgens zijn de gegevens van deze ervaringen samengevat in kenmerken van seksuele contacten geschiedenissen. Met opzet zijn geen samenvattende vragen gesteld over alle seksuele ervaringen die men voor het zestiende jaar heeft gehad. Verwacht werd dat de afzonderlijke bespreking van de seksuele ervaringen met verschillende personen meer betrouwbare gegevens op zou leveren (3.3.1).

Het aantal mogelijk relevante kenmerken van seksuele contacten en relaties is te groot om allemaal in het onderzoek op te nemen. Bij de selectie van kenmerken speelden verschillende overwegingen een rol. Sommige variabelen zijn in een retrospectief onderzoek niet of alleen op zeer onbetrouwbare wijze te meten. Dat geldt bijvoorbeeld voor de toenmalige houding ten aanzien van seksualiteit, het toenmalig psychologisch ontwikkelingsniveau, en andere persoonlijkheidskenmerken. Een ander probleem is dat het op geheugentheoretische gronden vrijwel onmogelijk is, om wanneer iemand met één persoon meerdere contacten heeft gehad, kenmerken vast te stellen van de afzonderlijke contacten met de desbetreffende persoon; wanneer iemand met een persoon meerdere keren seksueel contact heeft gehad zal het daarom altijd om kenmerken van de seksuele relatie gaan. Een laatste praktisch probleem is dat wanneer het interview niet bij beide be-

trokkenen wordt afgenomen, de ene persoon de enige bron is om over die ander wat te weten te komen; ten aanzien van verschillende kenmerken zal dat weinig betrouwbare informatie opleveren.

Rekening houdend met de mogelijkheden om bepaalde kenmerken vast te stellen, zijn voor dit onderzoek die kenmerken van seksuele contacten geselecteerd, die wat hun mogelijke positieve en negatieve betekenis betreft verwacht werden het meest centraal te staan. Op basis van de afzonderlijke ervaringen zijn de seksuele contacten geschiedenissen per respondent in de volgende kenmerken beschreven:

- of men voor het zestiende jaar wel of geen seksueel contact heeft gehad;
- of men vrijwillig en/of onvrijwillig contact heeft gehad;
- of men contact heeft gehad met leeftijdgenoten en/of met volwassenen binnen of buiten het gezin;
- de mate waarin een onvrijwillige seksuele ervaring ingrijpend is geweest, ofwel de mate waarin bij die ervaring inbreuk is gemaakt op de psychische en/of fysieke integriteit;
- het aantal personen met wie men voor het zestiende jaar vrijwillig seksueel contact heeft gehad;
- het aantal personen met wie men voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact heeft gehad;
- de algemene beleving van de seksuele contacten en relaties;
- de mate waarin men in de verschillende seksuele ervaringen seksuele opwinding en orgasmes heeft ervaren;
- de mate van lichamelijke intimiteit die men voor het zestiende jaar in seksueel contact heeft meegemaakt;
- of iemands eerste contact of relatie onvrijwillig was, de mate waarin die ervaring ingrijpend is geweest, en de leeftijd waarop dat contact plaatsvond.

Voorzover een nadere toelichting noodzakelijk is wordt hieronder beschreven op welke wijze verschillende kenmerken zijn vastgesteld.

Naast de genoemde kenmerken zijn in de interviews ook nog andere aspecten van de contacten en relaties besproken, zoals de leeftijd waarop het contact plaatsvond, de motieven van waaruit contacten zijn aangegaan en de duur van relaties. Deze kenmerken worden hier niet nader toegelicht. Voorzover relevant worden deze kenmerken bij de beschrijving van de ervaringen en de beantwoording van de onderzoeksvraag vermeld.

Seksueel contact. Bij het inventariseren van personen met wie men seksueel contact heeft gehad is de volgende omschrijving gehanteerd: "Seksueel contact is voor ons niet alleen geslachtsgemeenschap of 'neuken'. Wij spreken al van seksueel contact wanneer de ene persoon de blote geslachtsdelen van de ander aanraakt of streelt. Wanneer iemand zijn blote geslachtsdelen of borsten laat aanraken door iemand anders is dat natuurlijk ook seksueel contact."

Voor deze concrete omschrijving is gekozen omdat we de invulling van het begrip niet aan de respondenten wilden overlaten. In het laatste geval zou er geen enkele zekerheid zijn dat alle respondenten dezelfde betekenis aan het begrip zouden geven; dit zou het risico met zich meebrengen dat ervaringen die door de ene respondent worden benadrukt door de ander juist buiten beschouwing worden gelaten. Voor de fysieke invulling van het be-

grip is gekozen omdat verwacht werd dat dit het meest direct aansluit bij de herinnering van de respondenten; een omschrijving gebaseerd op de intenties of de beleving van de respondent of van de ander is diffuser; hierdoor wordt het herinneringsproces niet bevorderd en is het moeilijker om de omschrijving eenduidig te hanteren. Voor de minimale grens is niet alleen gekozen omdat de te bespreken contacten enige substantie dienden te hebben (2.4); deze afbakening moest ook voorkomen dat er per respondent een te groot aantal contacten of relaties besproken diende te worden.

Een nadeel van de gehanteerde omschrijving is dat er ook onbedoelde vormen van lichamelijk contact onder vallen, zoals die zich bijvoorbeeld tijdens de lichamelijke verzorging door de ouders kunnen voordoen. Verwacht werd dat de respondent deze gezien de context van de vraag buiten beschouwing zou laten.

Onvrijwilligheid. Vanuit theoretische overwegingen is voor een brede en subjectieve omschrijving van onvrijwilligheid gekozen (2.4). Onvrijwillig zijn die contacten die volgens de respondent aan een of meer van de volgende voorwaarden voldeden:
- het contact met een bepaalde persoon heeft (wel eens) tegen de zin van de respondent plaatsgevonden;
- in het contact gebeurden (wel eens) dingen die de respondent eigenlijk helemaal niet wilde;
- men wilde het contact niet, maar heeft het niet kunnen voorkomen;
- men wilde het contact niet en kon zich er niet aan onttrekken.

Wanneer met een persoon vaker seksueel contact heeft plaatsgevonden en minimaal één van deze contacten onvrijwillig is geweest, werd deze 'seksuele relatie' ook als onvrijwillig geclassificeerd.

De genoemde voorwaarden zijn expliciet in een mondeling te stellen vraag geformuleerd. Deze vraag kwam aan de orde nadat reeds was besproken wie het desbetreffende seksuele contact had gewild.

Mate waarin onvrijwillige ervaringen ingrijpend zijn. Om binnen de groep onvrijwillige ervaringen te differentiëren, is een zogenaamde ernstscore vastgesteld. Deze ernstscore is een uitdrukking van de mate waarin een ervaring ingrijpend is ofwel van de mate waarin bij het seksuele contact of een seksuele relatie door de ander inbreuk is gemaakt op de psychische en/of lichamelijke integriteit van de persoon. Deze score, die kon lopen van 1 tot en met 10, is door twee onafhankelijke beoordelaars vastgesteld op basis van de volgende informatie:
- Gegevens over het concrete gedrag van de ander en de situatie waarin het contact tot stand kwam. Deze gegevens zijn verkregen door de respondent bij 14 verschillende vormen van onvrijwilligheid te laten aangeven of en met welke frequentie die zijn voorgekomen. Deze vormen zijn mede gebaseerd op de door Ageton (1983) gehanteerde lijst (zie bijlage 8). Om de respondenten niet te zeer te forceren om de antwoorden aan de vooraf opgestelde categorieën aan te passen, werd eerst met een open vraag naar de aard van de onvrijwilligheid gevraagd.
- Gegevens over de relationele context waarin de contacten plaatsvonden. Het gaat om het leeftijdsverschil tussen de twee personen, of er sprake was van een verzorgingsrelatie, en aan wie door de respondent een even-

tueel machtsoverwicht werd toegeschreven. Deze gegevens zijn van belang omdat de mate waarin inbreuk is gemaakt niet alleen wordt bepaald door het feitelijke gedrag van de ander of door de feitelijke situatie. De verhoudingen kunnen zo zijn dat een persoon een ander tot seksueel contact kan dwingen zonder van concrete middelen gebruik te maken. Anderzijds kan uit de aanwezigheid van machtsongelijkheid echter niet direct worden afgeleid dat contacten onvrijwillig geweest zijn.

- Gegevens over de wijze waarop zowel het tot stand komen van het contact als de relationele context waarin het contact tot stand kwam door de respondent zijn beleefd. Deze subjectieve informatie is gebruikt als aanvulling op bovenstaande gegevens. De mate van inbreuk wordt namelijk niet alleen bepaald door wat er gebeurd is maar ook door hoe dat door de respondent is ervaren. Gelijksoortige ervaringen kunnen namelijk uiteenlopend worden beleefd en zodoende verschillende gevolgen hebben (Kleber, Brom & Defares, 1986).

De samenhang tussen de scores van beide beoordelaars was hoog (r=.88). De contacten waarbij de beoordeling het sterkst uiteenliep, zijn na overleg opnieuw afzonderlijk door beide beoordelaars gescoord. Als definitieve ernstscore is steeds het gemiddelde van de scores van beide beoordelaars genomen. Ter bepaling van de betrouwbaarheid van de gevolgde procedure zijn vijftien als onvrijwillige geclassificeerde contacten door 14 mannelijke en vrouwelijke beoordelaars gescoord. De samenhang tussen de scores van deze beoordelaars en de toegekende ernstscores, welke uiteenloopt van .85 en .98, wordt gezien als ruim voldoende ondersteuning voor de gevolgde procedure.

De ernstscores zijn gebruikt om afzonderlijke onvrijwillige ervaringen van elkaar te onderscheiden. Wanneer een respondent met één persoon onvrijwillige ervaring heeft gehad, is de bijbehorende ernstscore ook een kenmerk van de seksuele contacten geschiedenis. Indien een respondent met meerdere personen onvrijwillig seksueel contact heeft gehad, is de ernstscore van de meest ingrijpende ervaring, of wel de hoogste ernstscore gebruikt om de seksuele contacten geschiedenis te kenmerken.

Algemene beleving van seksuele contacten en relaties. De beleving van de seksuele contacten en relaties die de respondenten hebben gehad is samengevat in een algemene belevingsscore. De indeling is gebaseerd op de antwoorden op de samenvattende vraag naar de beleving van de afzonderlijke contacten en relaties. Deze vraag kwam aan de orde nadat reeds andere belevingsaspecten waren besproken. De indeling is als volgt:

1. men heeft alleen contacten of relaties gehad die als uitsluitend en/of overwegend onplezierig ervaren zijn;
2. men heeft naast neutraal of plezierig beleefde contacten ook contacten gehad die als overwegend en/of uitsluitend onplezierig ervaren zijn;
3. men heeft uitsluitend even plezierige als onplezierige, of neutraal ervaren contacten gehad;
4. men heeft contacten gehad die als overwegend en/of uitsluitend plezierig zijn ervaren, èn contacten of relaties die ervaren zijn als neutraal of als even plezierig als onplezierig;
5. men heeft alleen contacten of relaties gehad die als overwegend en/of uitsluitend plezierig zijn ervaren.

Seksuele opwinding en orgasmes. De mate waarin de respondenten in seksuele contacten voor hun zestiende jaar seksuele opwinding en orgasmes hebben ervaren wordt in drie niveau's onderscheiden:
1. nooit
2. een enkele keer
3. vaker dan een enkele keer.
De indeling van respondenten is een samenvatting per respondent van de desbetreffende gegevens van de seksuele contacten en relaties die afzonderlijk besproken zijn. De categorieën zijn zo opgesteld dat zij conceptueel verantwoord zijn en dat zowel de jongens als de meisjes zich in min of meer gelijke groepen over deze categorieën verdelen.

Lichamelijke intimiteit. De respondenten verschillen in de mate waarin men voor het zestiende jaar ervaring heeft met lichamelijk meer of minder intieme vormen van seksueel contact. Om respondenten hiernaar te differentiëren zijn 'vormscores' samengesteld. Deze vormscore geeft aan met welke meest vergaande vorm men in seksuele contacten voor het zestiende levensjaar ervaring heeft. Vormen van contact worden hier als 'verdergaand' beschouwd, naarmate minder mensen met die vormen ervaring hebben. Zoals ook in ander onderzoek wordt vastgesteld blijken de verschillende vormen van seksueel contact een perfecte Gutmannschaal te vormen (reproduceerbaarheids coëfficient=.79; zie ook Bentler 1968a en b). Dit wil zeggen dat wanneer men ervaring heeft met een bepaalde vorm van seksueel contact, men vrijwel altijd ook ervaring heeft met alle vormen van contact die minder vergaand zijn.

Afhankelijk van het geslacht van de respondent en van de andere persoon zijn er vier verschillende schalen. Voor heteroseksuele contacten ziet de schaal er als volgt uit:
1. strelen of laten strelen van de borsten;
2. aanraken en laten aanraken van de geslachtsdelen;
3. vaginaal contact;
4. passief oraal contact;
5. actief oraal contact;
6. anaal contact.
Aangezien de vier schalen even lang zijn en de schaalwaarden conceptueel hetzelfde voorstellen is bij de uitvoering van de analyses geen rekening gehouden met de inhoudelijke verschillen tussen de vier schalen.

3.4.3 Kenmerken van het huidig seksueel en persoonlijk functioneren

Voor de beschrijving van iemands seksueel functioneren kan naar een veelheid van aspecten worden gekeken. Bepalend voor een selectie van kenmerken is dat eventuele effecten van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren er in tot uitdrukking moeten kunnen komen. Dat betekent dat in eerste instantie moet worden gekeken naar kenmerken die een zekere stabiliteit hebben. Hierbij kan het gaan om kenmerken die te maken hebben met de feitelijke seksuele en relationele praktijk, of om meer abstracte kenmerken van het seksueel functioneren. Een beschrijving op concreet niveau heeft als voordeel dat deze waarschijnlijk meer in de werkelijkheid geworteld is. Een nadeel is echter dat de concrete praktijk van de respondenten nogal uiteen

loopt. Zo zullen er jongeren zijn die zowel momenteel als recentelijk geen seksueel contact hebben gehad; wat het feitelijk seksueel functioneren betreft kunnen deze jongeren dus niet met de anderen vergeleken worden. Om vergelijkingen tussen alle jongeren te kunnen maken, zijn ook kenmerken vastgesteld los van de feitelijke praktijk en in een door de respondent geprefereerde context. Een voordeel van die abstracte beschrijving is dat de invloed van situatieve factoren op het functioneren wordt beperkt ten gunste van meer met de persoon samenhangende factoren (vgl. Caird & Wincze, 1977).

Aansluitend bij de theoretische overwegingen (2.3) is los van de feitelijke praktijk gekeken naar de mate waarin mensen zin in seks hebben (seksueel verlangen), de sterkte van de seksuele opwindbaarheid, en de mate waarin mensen angst hebben voor seksueel contact.

Bij jongeren die in een huidige relatie of daarbuiten recent seksueel contact hebben gehad, is gekeken naar de mate waarin zij bij die contacten problemen ervaren. Bij jongeren die recent geen seksueel contact hebben gehad is vastgesteld in welke mate zij in socio-erotische contactsituaties problemen ervaren.

Een meer subjectieve evaluatie van het huidig seksueel functioneren is verkregen door de respondent te vragen naar de tevredenheid met het huidige seksuele leven. Deze subjectieve evaluatie hoeft niet noodzakelijk identiek te zijn aan de meer objectieve bschrijving.

Het persoonlijk functioneren is beschreven in termen van het al dan niet last hebben van verschillende psychische en lichamelijke klachten.

Het *seksueel verlangen*, de *seksuele opwindbaarheid* en *angst voor seksueel contact* zijn variabelen die op analoge wijze zijn gemeten. Deze variabelen worden alle drie uitgedrukt in een score van 1 tot 5, waarbij een hogere score respectievelijk betekent: meer zin in seks, sterker seksueel opwindbaar en meer angst voor seksueel contact.

De drie scores zijn gebaseerd op de beoordeling van verschillende vormen van seksueel contact op drie verschillende dimensies met ieder vijf schaalwaarden:

helemaal niet fijn (1) – heel erg fijn (5),
stoort opwinding (1) – zeer opwindend (5),
zeer eng (1) – niet eng (5).

De waarden van de drie variabelen zijn verkregen door per dimensie de scores op de afzonderlijke items op te tellen en deze somscore door het totaal aantal items te delen. De scores op de dimensie 'zeer eng - niet eng' zijn gespiegeld.

De te beoordelen contactvormen zijn zo gekozen dat ze uiteenlopen in de mate van lichamelijke intimiteit (vgl. Bentler, 1968a en b). De contactvormen die beoordeeld moesten worden zijn aangepast aan het geslacht van de respondent en zijn of haar seksuele voorkeur (bijlage 16). Deze procedure is afgeleid van schalen die ontwikkeld zijn door Hoon et al (1976) en LoPiccolo & Steger (1974), en waarvan is aangetoond dat zij zowel betrouwbaar als valide zijn.

Het meten van deze variabelen vond plaats met een zogenaamde kaart-

Tabel 3.8
Kenmerken van variabelen gebaseerd op samengestelde scores

Omschrijving	Meet-instrument	Aantal items	Schaal-breedte	Betrouwbaarheid (interne consistentie)	Standaard afwijking	Range
Seksueel verlangen	schriftelijk	6/7[1]	1-5	.79-.79	.65	1.3-5
Seksuele opwindbaarheid	schriftelijk	6/7[1]	1-5	.62-.66	.49	2.1-5
Angst voor seksueel contact	schriftelijk	6/7[1]	1-5	.80-.96	.69	1.4-5
Problemen bij recent seksueel contact	mondeling en schriftelijk	6	1-7	.77	2.00	1-7
Problemen in socio-erotische contactsituaties	schriftelijk	8	1-5	.83	.81	1.5-4.6
Psychoneuroticisme	schriftelijk	33	1-5	.94	.61	1.30-2.70
- angst		5		.86	.89	1-5
- depressie		5		.80	.85	1-5
- somatisatie		4		.60	.61	1-5
- slaapproblemen		2		n.v.t.	1.18	1-5
- woede/hostiliteit		4		.73	.66	1-5
- insufficiëntie		5		.67	.69	1-5
- wantrouwen		7		.82	.74	1-5
Relatie met ouders	schriftelijk					
- koud-warm		5	1-5			
vader				.77	.77	1-5
moeder				.76	.68	1.4-5
- controlend-vrijlatend		7	1-5			
vader				.56	.63	1.14-4.57
moeder				.61	.60	1.29-4.57
Informatie ouders over seksualiteit[2]	mondeling			n.v.t.	.90	−1.68-+1.99
Omgang met lichamelijkheid[3]	mondeling			n.v.t.	.81	−1.90-+2.17
Opvattingen ouders over seksualiteit[4]	schriftelijk	12	1-5	.84	.83	1-4.92
Sekse-rol stereotiepe opvattingen	schriftelijk	4	1-5			
vader				.79	1.18	1-5
moeder				.70	.92	1.5-5

Noot. Tenzij anders aangeduid betekent een hogere score dat een bepaalde variabele in sterkere mate voorkomt.
[1] Aantal items varieert in samenhang met geslacht en seksuele voorkeur van respondent. [2] Een hogere score betekent meer, en meer open informatieverschaffing. [3] Een hoge score betekent meer open en vanzelfsprekende omgang met lichamelijkheid. [4] Een hogere score betekent meer permissieve opvattingen over seksualiteit.

sorteertaak (Barlow, 1977; Barlow, Leitenberg & Agras, 1969). Daarbij is voor iedere dimensie een kartonnen antwoordstrook waarop de vijf schaalwaarden op een rij staan weergegeven (58 x 6,5 cm). De te beoordelen contactvormen staan vermeld op losse kaartjes (9 x 7,5 cm). De respondent moest bij contactvormen aangeven hoe hij deze op de verschillende dimensies beoordeelde, door de kaartjes bij de antwoordstroken uit te sorteren. Voor deze procedure is gekozen ter afwisseling van andere methoden in het interview. Daarnaast werd verwacht dat op deze wijze een bewustere beantwoording zou plaatsvinden. In de instructie die werd gegeven is er rekening mee gehouden dat er ook respondenten zijn die met bepaalde vormen van contact geen ervaring hebben (bijlage 2).

De in het proefonderzoek gevonden betrouwbaarheden voor de verschillende schalen waren acceptabel tot redelijk. Dat geldt eveneens voor de betrouwbaarheden die in het hoofdonderzoek zijn vastgesteld (zie tabel 3.8).

Wat het functioneren in de concrete situatie betreft is gekeken naar *de mate waarin mensen bij het functioneren in seksuele contacten problemen ervaren*. Dit wordt uitgedrukt in een probleemindex die gebaseerd is op seksuele klachten die in de literatuur het meest frequent worden genoemd. Naarmate deze index, die uiteen kon lopen van 1 tot 7, hoger is, heeft men meer problemen. Deze maat is achteraf geconstrueerd op basis van de antwoorden op drie mondelinge vragen en drie items van de schriftelijk ingevulde klachtenlijst (bijlage 12). De mondelinge vragen betreffen:
- het voorkomen van angst of spanning in de seksuele contacten;
- het in contacten niet seksueel opgewonden kunnen raken terwijl men dit wel wil;
- het er problemen mee hebben om in seksueel contact klaar te komen.

Van de klachtenlijst zijn de volgende vier items opgenomen:
- het niet opgewonden raken bij het vrijen (item nr. 9);
- het niet lukken om klaar te komen (item nr. 14);
- voor meisjes: het niet vochtig worden van de vagina bij het vrijen (item nr. 11);
- voor jongens: het niet stijf worden van de penis bij het vrijen (item nr. 11).

Wanneer men op het moment van het interview een vaste relatie had waarin ook seksueel contact voorkwam, werd het voorkomen van klachten in die situatie bekeken. Indien dit niet het geval was, werd gekeken naar het voorkomen van klachten in de seksuele contacten die men in het voorafgaande half jaar had gehad. Indien men ook in het voorafgaande half jaar geen contacten had gehad was het niet mogelijk om het voorkomen van klachten vast te stellen.

De probleemindex is een somscore van de antwoorden op de afzonderlijke items: voor elke klacht die voorkwam werd de index een punt hoger. Hierbij is geen rekening gehouden met de frequentie waarmee de afzonderlijke problemen zijn voorgekomen (zie verder tabel 3.8).

Bij jongeren die recent geen seksueel contact hebben gehad is gekeken naar de mate waarin zij *problemen* ervaren *in socio-erotische contactsituaties*. Dit is uitgedrukt in een score die uiteen kon lopen van 1 tot 5, waarbij een ho-

gere score betekent dat men in socio-erotische contactsituaties meer last heeft van problemen.

De maat is gebaseerd op een schriftelijke lijst waarbij respondenten op vijf-puntsschalen moesten aangeven of bepaalde uitspraken op hen van toepassing waren, of in welke mate zij bepaalde uitspraken onderschreven (bijlage 13). De acht te beoordelen items zijn afkomstig uit de studie van Sanders (1977) waar zij hoog laadden op de factor "zekerheid functioneren in contactsituaties". Ter verkrijging van de score zijn de itemscores opgeteld en door acht gedeeld.

Net als in het proefonderzoek blijkt de interne consistentie van de schaal ruim voldoende (tabel 3.8).

Een subjectieve maat voor het huidig seksueel functioneren is verkregen door de respondenten mondeling te vragen naar hun *tevredenheid met het huidige seksuele leven*. Deze tevredenheid kon worden uitgedrukt in een cijfer lopend van 1 (geheel ontevreden) tot 10 (heel erg tevreden). Om het oordeel van de respondent zo weinig mogelijk te beïnvloeden is deze vraag gesteld voorafgaand aan de meer gedetailleerde bespreking van het seksueel functioneren. De relevantie van deze maat blijkt uit de samenhang met andere variabelen, zoals de tevredenheid met de huidige relatie, de beleving van seksueel contact in die relatie, en het voorkomen van problemen bij seksuele contacten.

Gezien de beperkte tijd die in het interview beschikbaar was, is wat het persoonlijk functioneren betreft alleen gekeken naar het *actueel ervaren van psychische en lichamelijke klachten*. Dit wordt uitgedrukt in een score van 1 tot 5, waarbij een hogere score aangeeft dat men meer last heeft van dergelijke klachten. Deze score kan ook worden opgevat als een maat voor psychoneuroticisme (Arrindell & Ettema, 1981).

De score is gebaseerd op een schriftelijk ingevulde lijst met klachten, waarbij de respondent bij iedere klacht moest aangeven in welke mate hij daarvan de afgelopen week last heeft gehad. De score is verkregen door de scores op de afzonderlijke items op te tellen en deze somscore door het totaal aantal items te delen. De lijst van klachten is een selectie van de items van de voor Nederland door Arrindell & Ettema (1981, 1987) bewerkte versie van de "Symptom Check List" (SCL-90) van Derogatis (Derogatis & Clearly, 1977). Volgens een onafhankelijke beoordeling zijn zowel de uitgangspunten bij de testconstructie, de betrouwbaarheid en de validiteit goed (Visser et al, 1982). De geselecteerde items zijn afkomstig van zeven van de acht subschalen, die respectievelijk meten:

- angst;
- depressie;
- somatisatie;
- slaapproblemen;
- woede-hostiliteit;
- insufficiëntie van denken en handelen;
- wantrouwen en interpersoonlijke sensitiviteit.

Om tot een hanteerbare omvang te komen zijn deze subschalen ingekort. De inkorting is geschied op basis van een door Arrindell en Ettema (1981) verrichte factoranalyse (voor een uitgebreide verantwoording zie Sandfort,

1985a). Hierbij is rekening gehouden met in de literatuur gerapporteerde effecten van onvrijwillige seksuele contacten. Met uitzondering van de Somatisatie-schaal blijken in het proefonderzoek de betrouwbaarheden van de subschalen redelijk tot goed. De betrouwbaarheid van de totale schaal is .93. Op basis van de ervaringen in het proefonderzoek zijn in de definitieve lijst enkele wijzigingen aangebracht (Sandfort, 1985b). De betrouwbaarheden van zowel de uiteindelijke subschalen als de totale lijst blijken ruim voldoende te zijn (tabel 3.8).

De subschalen blijken zowel onderling als met de totaalscore in zeer hoge mate samen te hangen. Hier worden daarom alleen verbanden met totaalscores gerapporteerd.

3.4.4 Achtergrondkenmerken

Er zijn verschillende factoren die de samenhangen tussen de vroegjeugdige seksuele ervaringen en het functioneren op latere leeftijd kunnen beïnvloeden. Het is niet mogelijk om alle potentiële factoren in het onderzoek op te nemen. Daarom is op voorhand een keuze gemaakt. Hier is er voor gekozen om als potentiële factoren in het design op te nemen:

- sociale klasse;
- opvoedingssituatie;
- levensbeschouwelijke achtergrond;
- gezinsklimaat;
- seksueel opvoedingsklimaat;
- biologische rijping;
- voorkomen van seksuele spelletjes en masturbatie voor het zestiende jaar;
- seksuele ervaringen na het zestiende jaar.

Een indeling van de respondenten naar *sociale klasse* is gebaseerd op het beroepsniveau van de ouders. Hierbij is uitgegaan van de indeling van Van Westerlaak, Kropman & Collaris (1975). Deze indeling is gebaseerd op de volgende factoren: de aard van het werk (hoofd- of handarbeid), het niveau van de voor het beroep vereiste opleiding, of men in loondienst of zelfstandig werkend is, of men leiding geeft, en de grootte van het bedrijf waarin men werkt. Op basis van deze factoren is een groot aantal bestaande beroepen ingedeeld. De indeling bestaat uit zes categorieën en loopt van 1 (ongeschoolde arbeid) tot 6 (hogere beroepen).

Om de respondenten in te delen naar sociale klasse, is de informatie gebruikt die over het beroep, de opleiding en werksituatie van beide ouders is verzameld. Indien het beroepsniveau van beide ouders verschilt is steeds van het hoogst ingeschaalde beroep uitgegaan.

Wat de *opvoedingssituatie* betreft worden twee categorieën jongeren onderscheiden: jongeren die tot het zestiende jaar voornamelijk bij beide ouders hebben gewoond en door hen zijn opgevoed, en jongeren bij wie dit om verschillende redenen niet het geval is. In de tweede groep zitten jongeren bij wie één van de ouders is overleden, wiens ouders gescheiden zijn, die een van de ouders nooit gekend hebben, of voornamelijk door anderen zo-

als grootouders zijn opgevoed. De indeling heeft plaatsgevonden op basis van de verschillende vragen die hierover zijn gesteld.

De vragen die in het interview betrekking hebben op de biologische ouders, zijn steeds aangepast aan de opvoedingssituatie waarin de jongere is opgegroeid. Wanneer hier in het vervolg over vaders en moeders wordt gesproken, gaat het zodoende niet uitsluitend om de biologische ouders, maar ook om de personen die eventueel hun plaats hebben ingenomen en door de respondenten als opvoeders zijn ervaren.

Wat de *levensbeschouwelijke achtergrond* betreft wordt een onderscheid gemaakt naar het belang dat religie voor de ouders van de jongeren had. Dit loopt uiteen van een heel erg belangrijke rol (4) tot voor geen van beide ouders belangrijk (1). De respondenten zijn ingedeeld op basis van het antwoord op een mondeling gestelde, geprecodeerde vraag. Indien het belang van religie voor beide ouders verschilde, is bij de indeling uitgegaan van de ouder voor wie het geloof belangrijker was.

Het *gezinsklimaat* is voor vader en moeder afzonderlijk op twee dimensies gemeten: de mate waarin de relatie met de ouders als warm of koud ervaren is en de mate waarin de ouders controlerend of vrijlatend zijn geweest.

Beide dimensies zijn gemeten met een schriftelijk in te vullen lijst (bijlage 4). De items van de respectievelijke dimensies stonden door elkaar heen en waren in verschillende richting geformuleerd. Bij elk item moest op een vijf-puntsschaal worden aangegeven of deze volgens de respondent in zijn situatie 'waar' of 'niet waar' was. Vijf items hebben betrekking op de warm-koud dimensie (items nr. 1, 2, 5, 6 en 12); zeven items hebben betrekking op de dimensie controleren-vrijlaten (items nr. 3, 4, 7, 8, 9, 10 en 11). De uiteindelijke schaalwaarden zijn vastgesteld door de antwoorden op de afzonderlijke items, al dan niet gespiegeld, bij elkaar op te tellen en deze somscore door het totaal aantal items te delen. De schaalwaarden lopen uiteen van 1 tot 5; naarmate de score hoger is zijn de ouders respectievelijk als warmer en meer vrijlatend ervaren.

Beide schaaltjes zijn gebaseerd op de "Parent-Child Relations Questionnaire" van Roe & Siegelman (1963). Op basis van de uitkomsten van het proefonderzoek mocht verwacht worden dat deze schaaltjes voldoende betrouwbaar zouden zijn. Voor een uitgebreide verantwoording van de constructie zie Sandfort (1985a). Uitgaande van een minimale interne consistentie betrouwbaarheid van .60 blijken bijna alle schalen voldoende tot redelijk bruikbaar (tabel 3.8).

Van het *seksueel opvoedingsklimaat* worden de volgende vier aspecten gemeten:

- de mate en de sfeer waarin door beide ouders informatie is verstrekt over seksualiteit (weinig en met moeite versus veel en open);
- de wijze waarop ouders onderling en ten opzichte van de respondent zijn omgegaan met lichamelijkheid en naaktheid (weinig contact en met problemen versus een meer frequente, open en vanzelfsprekende omgang met lichamelijkheid);
- de mate waarin ouders restrictieve of permissieve opvattingen hebben over seksualiteit;

– de mate waarin beide ouders afzonderlijk sekse-rol stereotiepe opvattingen hebben.

De eerste twee aspecten zijn het resultaat van een factoranalyse die is uitgevoerd op de antwoorden op mondelinge, geprecodeerde vragen. Deze vragen hebben betrekking op de verschillende manieren waarop jongeren, in het bijzonder van de ouders, over seksualiteit leren. Gevraagd is naar de rol die ouders hebben gespeeld bij het verwerven van informatie over seksualiteit, het voorbeeld dat ouders gegeven hebben in hun lichamelijke omgang met elkaar, de lichamelijke aandacht die de jongere van beide ouders heeft gekregen, en de al dan niet veronderstelde reactie van ouders op seksuele spelletjes en masturbatie. De gestelde vragen zijn gebaseerd op vragen die in vergelijkbaar onderzoek zijn gebruikt (Corstjens, 1975; Romondt-Maks, 1970; Sanders, 1977). Beide factoren blijken gezamelijk 57% van de variantie in de antwoorden op deze vragen te verklaren.

De positie van respondenten op beide factoren is uitgedrukt in een factorscore. Bij de eerste factor verwijst een hogere factorscore naar een grotere en meer open verstrekking van informatie over seksualiteit. Naarmate een factorscore op de tweede factor hoger is, is de omgang met lichamelijkheid door de ouders frequenter en meer open en vanzelfsprekend geweest.

De mate waarin ouders *restrictieve of permissieve meningen* hebben over seksualiteit wordt gezien als een indicatie voor de meningen die ouders hadden toen de jongere naar de lagere school ging. Er is gevraagd naar de huidige meningen van ouders, toen in de proefinterviews bleek dat het voor bijna alle jongeren moeilijk was om te rapporteren over de meningen die ouders in het verleden hadden (Sandfort, 1985a). Verondersteld wordt dat er in de mening van de ouders enige continuïteit zit.

De mening van beide ouders is voor beide ouders afzonderlijk gemeten met een schriftelijk in te vullen schaal bestaande uit zes uitspraken over seksualiteit (bijlage 5). Bij elke uitspraak moest de respondent op een vijfpuntsschaal aangeven of de ouder er naar zijn idee mee eens was of niet. De presentatie was zodanig dat bij elk item duidelijk werd gemaakt dat het niet om de mening van de respondent maar die van de ouders ging. 'Weet niet'-antwoorden zijn beschouwd als liggend tussen beide uiteinden. Voor verdere analyses zijn de meningen van beide ouders, omdat hun meningen onderling sterk correleren ($r=.56$), tot één maat samengevoegd. Hiertoe zijn de antwoorden op de afzonderlijke items, al dan niet gespiegeld, bij elkaar opgeteld en door het totaal aantal items gedeeld. De uiteindelijke schaalscores lopen uiteen van 1 tot 5; een hogere score betekent dat de opvattingen van de ouders meer permissief zijn.

De geselecteerde uitspraken zijn gebaseerd op vragen uit eerder genoemd onderzoek over seksuele opvoeding, de eerste "Seksualiteit Beleving Schaal" van Frenken (1976) en ervaringen met mondelinge vragen in het vooronderzoek (Sandfort, 1983a). In het proefonderzoek bleken de schaaltjes voor vader en moeder een interne consistentie te hebben van respectievelijk .79 en .83 (voor nader gegevens over de constructie zie Sandfort, 1985a). Ook de in het hoofdonderzoek gevonden betrouwbaarheid is ruim voldoende (tabel 3.8).

De mate waarin ouders *sekse-rol stereotiepe opvattingen* hebben wordt verondersteld een indicatie te zijn voor de seks-rol training die jongeren hebben gehad. Deze houding wordt voor beide ouders afzonderlijk uitge-

drukt in een score van 1 tot 5, waarbij een hogere score betekent dat de ouder meer sekse rol-stereotiepe opvattingen heeft. Deze score is gebaseerd op een schaal met vier items, die qua structuur overeenkomt met de lijst die voor de mening van de ouders over seksualiteit moest worden ingevuld (bijlage 5); ook de uiteindelijke scores zijn op identieke wijze berekend.

De te beoordelen uitspraken zijn afgeleid van de "Intiem Lichamelijk Kontakt Schaal" (ILKS) van Vennix (1983), in het bijzonder de subschalen "Minachting voor Vrouwen" en "Sekse-rol Rigiditeit". De geselecteerde uitspraken hebben zowel betrekking op vrouwen als mannen. In het proefonderzoek hadden de schalen voor vader en moeder een betrouwbaarheid van respectievelijk .84 en .83 (voor nadere gegevens over de constructie zie Sandfort, 1985a). Ook voor deze schalen geldt dat de in het hoofdonderzoek gevonden betrouwbaarheden ruim voldoende zijn (zie tabel 3.8).

Als indicatie voor de *biologische rijping* is de jongeren mondeling gevraagd naar de leeftijd waarop men voor het eerst een zaadlozing had, of voor het eerst menstrueerde (Livson & McNeill, 1962). Omdat niet iedereen zich dit eenvoudig kan herinneren, werden de respondenten zo nodig geholpen met vragen als: "Weet je misschien nog waar dat gebeurd is, of in wat voor situatie?", of "Weet je nog in wat voor klas je toen zat?" De leeftijden zijn uitgedrukt in hele jaren.

Seksuele spelletjes en *masturbatie* zijn seksuele activiteiten die jongeren voor hun zestiende jaar naast de afzonderlijk te bespreken seksuele contacten kunnen hebben gedaan. Hier zijn twee mondelinge vragen over gesteld. Bij de vraag naar seksuele spelletjes zijn als voorbeelden genoemd: doktertje spelen en elkaars geslachtsdelen bekijken. Masturbatie werd omschreven als "het strelen van of het spelen met de geslachtsdelen omdat het plezierige gevoelens opleverde"; het al dan niet gehad hebben van een orgasme werd bij de beantwoording van de vraag niet als relevant beschouwd. De antwoorden op beide vragen zijn gecategoriseerd als 'nee' (1) of 'ja' (2).

Wat de *seksuele ervaringen na het zestiende jaar* betreft zijn de jongeren in drie groepen ingedeeld:
- na het zestiende jaar geen seksueel contact gehad;
- na het zestiende jaar alleen vrijwillig seksueel contact gehad;
- na het zestiende jaar uitsluitend of ook onvrijwillig seksueel contact gehad.

Naar het voorkomen van deze ervaringen is gevraagd nadat de eventuele contacten die men voor het zestiende jaar had gehad waren besproken (bijlage 2).

3.5 Opzet en uitvoering van het onderzoek; algemene bespreking

De manier waarop het onderzoek is uitgevoerd onderscheidt zich in verschillende opzichten van het merendeel van het onderzoek zoals dat tot nu toe naar seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen is verricht.

Een belangrijk verschilpunt is dat seksuele contacten tussen kinderen niet a priori als seksueel misbruik worden beschouwd. Dit komt tot uitdrukking in de gehanteerde terminologie, waarin geen waardeoordelen of juridische verwijzingen voorkomen. Ook sluit de operationalisering van de verschillende variabelen directer aan bij de concepten waarnaar ze verwijzen.

Terwijl niet a priori van misbruik wordt gesproken, wordt het onderscheid tussen kinderen en volwassenen als partners in seksuele contacten wel gehandhaafd. Verder wordt gedifferentieerd naar vrijwilligheid en onvrijwilligheid; bij de bepaling hiervan spelen zowel subjectieve als meer objectieve gegevens van de respondenten een rol. Op basis hiervan wordt ook binnen de groep onvrijwillige contacten gedifferentieerd.

Hoewel vrij breed, is de gehanteerde omschrijving van seksueel contact beperkter dan de omschrijvingen die in ander onderzoek zijn gebruikt, ervan uitgaande dat er minimaal van fysiek, bloot contact sprake moest zijn. Tegelijkertijd wordt binnen de brede groep gedifferentieerd door naar *de mate van* lichamelijke intimiteit te kijken. Ook andere dimensies van de seksuele contacten zijn in beschouwing genomen. Het vóórkomen van deze contacten wordt op vrij intensieve manier geïnventariseerd.

De keuze van de te meten 'gevolgen' beperkt zich voornamelijk tot het seksueel functioneren. Hiervan worden echter meerdere aspecten in beschouwing genomen, terwijl zowel negatieve als positieve effecten tot uitdrukking kunnen komen. Voor de vaststelling van eventuele gevolgen zijn met gestandaardiseerde vragen bij de respondenten zowel subjectieve als meer objectieve gegevens verzameld. Deze variabelen zijn vaak gebaseerd op meerdere vragen. Ten dele zijn bij deze metingen schalen gebruikt met een van te voren vastgestelde, bevredigende betrouwbaarheid.

Op basis van zowel de reacties van de respondenten en de interviewers, als de gegevens over de betrouwbaarheid van verschillende schalen, kan geconcludeerd worden dat het gehanteerde onderzoeksinstrument in ruime mate voldoet.

De andere aanpak komt ook tot uitdrukking in de keuze van de onderzoekssubgroepen. Van contacten met leeftijdgenoten worden niet alleen de onvrijwillige maar ook de vrijwillige in beschouwing genomen, terwijl ook een groep jongeren zonder seksuele ervaringen is onderzocht.

Voorzover het gaat om contacten met volwassenen zijn jongeren niet uitsluitend via de hulpverlening geworven, maar is ook van minder specifieke kanalen gebruik gemaakt. Tegelijkertijd is het daarbij gelukt om zowel meisjes als jongens te vinden.

Door een deel van de werving van respondenten via bevolkingsregisters van grote en kleine gemeentes te laten plaatsvinden is het ook gelukt om voor de jongeren die geen seksueel contact hebben gehad of dat alleen met leeftijdgenoten hebben gehad, relatief aselecte subgroepen samen te stellen.

Het huidige onderzoek heeft ook verschillende beperkingen.

Ten eerste is het niet gelukt om een voldoende grote subgroep jongeren samen te stellen die seksuele contacten met ouders of verzorgers hebben gehad; het aantal groepen dat bij de statistische analyses met elkaar vergeleken kan worden, wordt hierdoor beperkt.

Ten tweede wordt ook in dit onderzoek gewerkt met een correlationeel design. Dit betekent dat bij het interpreteren van verbanden een zekere terughoudendheid is geboden. Ook is het niet direct mogelijk om causale verbanden vast te stellen. Om tot meer gefundeerde uitspraken te kunnen komen, zijn in het design echter wel verschillende achtergrondvariabelen opgenomen die als covariaten in de analyses kunnen worden opgenomen.

De interpretatie van verbanden wordt eveneens bemoeilijkt doordat een groot deel van de gegevens retrospectief is verzameld. Hoewel mede op basis van een vooronderzoek maatregelen zijn getroffen om het effect van vergeten en vertekening zoveel mogelijk tegen te gaan, is niet duidelijk of deze maatregelen ook het beoogde effect hebben gesorteerd. Afgezien van de positieve indruk van de interviewers bestaat er geen volledige zekerheid over de validiteit van de gerapporteerde gegevens.

Ten slotte zijn er beperkingen aan de externe validiteit. De jongeren in de verschillende subgroepen vormen geen aselecte vertegenwoordiging van de populaties waar de respectievelijke subgroepen uit afkomstig zijn. Door bij de werving diversiteit tussen respondenten zoveel mogelijk te bevorderen, is echter wel de kans verkleind dat eventuele bevindingen verklaard kunnen worden door de selectie van de onderzoeksgroep. In vergelijking met eerder bestudeerde onderzoeksgroepen is de samenstelling van de huidige groep veelzijdig: er zitten via de hulpverlening benaderde personen in die zeer ingrijpende ervaringen hebben meegemaakt, maar via andere kanalen zijn ook jongeren gevonden die minder ingrijpende ervaringen hebben meegemaakt.

Om meer zekerheid te krijgen over de mate waarin de op dit onderzoek gedane uitspraken geldig zijn, zal het onderzoek eventueel in andere opzetten gerepliceerd dienen te worden.

Seksuele contacten geschiedenissen en hun samenhang met achtergrondvariabelen 4

4.1 Inleiding

Van alle 283 geïnterviewde jongeren zeggen 84 jongens (68%) en 126 meisjes (79%) dat zij voor hun zestiende jaar wel eens seksueel contact hebben gehad. In de interviews met de jongeren die dergelijk contact hebben gehad zijn 700 personen geïnventariseerd met wie deze seksuele contacten hebben plaatsgevonden. Van de contacten met deze 700 personen zijn er 572 uitgebreid besproken.

In paragraaf 2 wordt een beschrijving van deze 572 seksuele contacten en relaties gegeven. Dat gebeurt om drie redenen. Ten eerste om een overzicht te geven van de diversiteit van de besproken ervaringen. Ten tweede om te onderzoeken in hoeverre het zinvol is om vrijwillige en onvrijwillige ervaringen van elkaar te onderscheiden. Ten derde wordt bekeken of het zinvol is om binnen de groep onvrijwillige contacten en relaties een onderscheid te maken naar de mate waarin die ervaringen ingrijpend zijn geweest.

De tweede vraag wordt beantwoord op basis van vergelijkingen tussen verschillende subgroepen van contacten en relaties, die met t-toetsen zijn gemaakt. Daarbij wordt gekeken of er voor alle ervaringen en voor de ervaringen van de jongens en van de meisjes afzonderlijk, verschillen zijn tussen vrijwillige en onvrijwillige ervaringen; dezelfde vergelijkingen zijn gemaakt waarbij rekening is gehouden met de leeftijd van de ander (leeftijdgenoot of volwassene). Ook binnen de groepen vrijwillige ervaringen en onvrijwillige ervaringen zijn subgroepen vergeleken; dit gebeurde om te bekijken of ervaringen met leeftijdgenoten verschillen van die met volwassenen, en of ervaringen van de jongens verschillen van ervaringen van de meisjes. De resultaten van de vergelijkingen binnen de groepen vrijwillige en onvrijwillige ervaringen worden in de respectievelijke tabellen wel vermeld, maar staan in de tekst niet centraal.

Ter beantwoording van de derde vraag zijn correlatie-coëfficiënten berekend; voor zover daarbij tussen de ernstscores en andere kenmerken van de seksuele ervaringen samenhangen worden gevonden, zijn deze tot op zekere hoogte kunstmatig. Bij het vaststellen van de ernstcores kunnen de beoordelaars bepaalde informatie, zoals het leeftijdsverschil tussen de betrokkenen, immers gebruikt hebben om vast te stellen in welke mate een ervaring ingrijpend is geweest; de samenhang tussen ernstscores en leeftijdsverschil reflecteert dan óók de visie van de beoordelaars (zie bijlage 17 voor een overzicht van de informatie waarop de ernstscores zijn vastgesteld).

Bij de 572 besproken seksuele ervaringen gaat het in 170 gevallen om een contact dat met een bepaalde persoon één keer heeft plaatsgevonden; in de overige 402 gevallen heeft met eenzelfde persoon vaker dan één keer seksueel contact plaatsgevonden. Van de 572 besproken seksuele contacten en relaties zijn er volgens de jongeren 188 onvrijwillig geweest; dat betekent dat het seksuele contact met een bepaalde persoon één keer of vaker tegen de zin van de jongere heeft plaatsgevonden, of dat er in het contact dingen zijn gebeurd die de jongere helemaal niet wilde. De onvrijwillige seksuele

ervaringen verschillen in een aantal opzichten van de vrijwillige. Ook binnen de groep onvrijwillige contacten en relaties gaat het om uiteenlopende ervaringen. De personen met wie seksueel contact heeft plaatsgevonden zijn in 183 van de 572 gevallen (32%) volwassenen; dat wil zeggen dat zij op het moment dat het contact plaatsvond 17 jaar of ouder waren èn het verschil in leeftijd met de jongere minimaal zes jaar was (4.2).

Bij de bespreking van de afzonderlijke seksuele contacten en relaties moeten twee dingen in de gaten worden gehouden. Zowel in de beschrijving als bij de uitgevoerde analyses is net gedaan alsof de verschillende contacten en relaties onafhankelijke onderzoekselementen zijn. Dat is echter geenszins het geval. Wanneer van een respondent meerdere ervaringen besproken zijn, vormt deze persoon de verbindende schakel tussen deze ervaringen; eerder is al verondersteld dat binnen individuele geschiedenissen het ene seksuele contact van invloed is op daarop volgende seksuele contacten (2.3). Ten tweede worden hier seksuele ervaringen besproken die de respondenten in dit onderzoek hebben gehad. Op basis hiervan zijn in principe geen uitspraken mogelijk over hoe seksuele contacten van jongeren in het algemeen eruit zien. Dit geldt eveneens voor de seksuele contacten geschiedenissen welke in paragraaf 3 worden beschreven.

De eenheid van analyse binnen dit onderzoek zijn niet de afzonderlijke seksuele contacten en relaties, maar de jongeren die verschillende soorten en aantallen seksuele ervaringen hebben gehad. Deze jongeren worden met elkaar vergeleken in termen van 'seksuele contacten geschiedenissen'. Voor deze verschillende geschiedenissen vormen de afzonderlijke contacten en relaties zowel inhoudelijk als methodologisch de bouwstenen. Een beschrijving van de verschillende seksuele contacten geschiedenissen vindt plaats in paragraaf 3, op basis van vergelijkingen tussen verschillende subgroepen jongeren, die met t-toetsen zijn uitgevoerd. Ten eerste is hierbij voor de totale groep en voor de jongens en de meisjes afzonderlijk bekeken in hoeverre de jongeren met alleen vrijwillige ervaringen, de jongeren met alleen onvrijwillige ervaringen en de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen van elkaar verschillen. Verder is binnen de drie laatste groepen nagegaan of de seksuele contacten geschiedenissen van de jongens en die van de meisjes van elkaar verschillen.

De leeftijd waarop men voor de eerste keer seksueel contact heeft gehad loopt volgens de respondenten uiteen van twee tot vijftien jaar. Het aantal personen met wie de jongeren seksueel contact hebben gehad varieert van één tot 24. Van de totale groep van 283 jongeren zeggen er 88 dat ze voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillige contacten en relaties hebben gehad (31 %). Door 46 personen wordt gezegd dat ze uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad (16%), terwijl 76 jongeren zeggen zowel vrijwillige als onvrijwillige seksuele contacten en relaties te hebben gehad (27%). De overige 73 jongeren hebben voor hun zestiende jaar vrijwillige noch onvrijwillige ervaringen gehad (26%). Deze vier onderscheiden groepen verschillen ook in andere opzichten van elkaar.

In paragraaf 4 wordt bekeken in hoeverre het hebben van een bepaalde seksuele contacten geschiedenis samenhangt met verschillende achtergrondvariabelen. Aansluitend bij de wijze waarop de hypotheses zijn geformuleerd,

worden eerst de jongeren zonder seksuele contacten vergeleken met de jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillige contacten en relaties hebben gehad. Daarna wordt de eerste groep vergeleken met de jongeren die uitsluitend onvrijwillige seksuele ervaringen hebben gehad. De jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen laten zich minder eenvoudig met andere groepen vergelijken, omdat de contacten geschiedenissen binnen deze groep zeer uiteenlopend zijn. Verschillen tussen twee groepen zijn alleen dan getoetst wanneer een variantie-analyse op alle vier de groepen, een significante F-ratio opleverde, of de verdeling van een dichotome variabele niet onafhankelijk was van de groepsindeling. Bij vergelijkingen met subgroepen zijn vanwege de kleine aantallen geen toetsen uitgevoerd. In enkele gevallen wordt een bepaalde trend die voor de totale groep en voor sommige subgroepen wordt vastgesteld, niet bij één of twee andere subgroepen gevonden. Wanneer zo'n subgroep uit een paar personen bestaat, wordt op deze afwijkingen niet afzonderlijk ingegaan, omdat onduidelijk is welke betekenis aan het verschil moet worden toegekend. Aan het slot volgt een voorlopige interpretatie van de vastgestelde verbanden.

In dit hoofdstuk en de hierop volgende worden in de tekst alleen percentages vermeld wanneer deze niet in de respectievelijke tabellen zijn terug te vinden. Terwille van de beknoptheid en de overzichtelijkheid worden de exacte aantallen ervaringen en de aantallen jongeren in de verschillende subgroepen (zie respectievelijk tabel 4.1 en 4.14) niet in alle tabellen vermeld; een nadeel hiervan is dat niet altijd direct duidelijk is dat sommige maten op een erg kleine subgroep berekend zijn.

4.2 Vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten en relaties

Eén-derde deel van de in totaal 572 besproken seksuele contacten en relaties wordt door de respondenten als onvrijwillig beschouwd. Of een contact of relatie vrijwillig of onvrijwillig is geweest, hangt bij de besproken ervaringen samen met het geslacht van degene die het seksueel contact heeft gehad en met de leeftijd van de persoon met wie het seksueel contact heeft plaatsgevonden, dat wil zeggen of de ander een leeftijdgenoot of een volwassene was.

Van de besproken ervaringen is bij de meisjes een groter deel onvrijwillig geweest dan bij de jongens (tabel 4.1). Dat geldt voor de ervaringen met volwassenen en ook voor de seksuele contacten en relaties met leeftijdgenoten: terwijl deze ervaringen bij de jongens bijna altijd vrijwillig waren, is dat voor de meisjes bij twee-derde van de ervaringen het geval. Ook is, zowel bij de meisjes als bij de jongens een groter deel van de ervaringen met volwassenen onvrijwillig geweest dan van de ervaringen van leeftijdgenoten.

De onvrijwillige contacten en relaties variëren in de mate waarin zij ingrijpend geweest en ervaren zijn (zie tabel 4.2; zie bijlage 17 voor de beschrijving van een aantal onvrijwillige ervaringen in samenhang met de mate waarin zij ingrijpend zijn geweest). Deze variatie hangt, zoals uit het vervolg blijkt, samen met verschillende andere kenmerken van de seksuele

Tabel 4.1
Relatieve aantallen onvrijwillige contacten en relaties naar leeftijd partner

Contacten en relaties	Met leeftijdgenoten	Met volwassenen	Totaal
Van jongens	8/189[1] (4%)	16/56 (29%)	24/245 (10%)
Van meisjes	67/200 (33%)	97/127 (76%)	164/327 (50%)
Totaal	75/389 (19%)	113/183 (62%)	188/572 (33%)

[1] Aantal onvrijwillige ervaringen/aantal vrijwillige en onvrijwillige ervaringen.

Tabel 4.2
Gemiddelde ernstscores van onvrijwillige seksuele contacten en relaties naar leeftijd partner

Contacten en relaties	Met leeftijdgenoten	Met volwassenen	Totaal
Van jongens			
M	2.19^{ad}	4.19^{ae}	3.52^{f}
SD	(1.28)	(1.94)	(1.97)
Van meisjes			
M	3.94^{bd}	5.94^{be}	5.13^{f}
SD	(2.25)	(1.97)	(2.31)
Totaal			
M	3.75^{c}	5.69^{c}	4.92
SD	(2.23)	(2.05)	(2.32)

Noot. Ernstscores: nauwelijks ingrijpend (1) - zeer ingrijpend (10). Gemiddelden met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p < .01$). Zie tabel 4.1 voor de aantallen ervaringen in de verschillende cellen.

ervaringen. Onvrijwillige contacten en relaties zijn minder ingrijpend geweest wanneer de ander een leeftijdgenoot in plaats van een volwassene was. De onvrijwillige ervaringen van de jongens, zowel die met leeftijdgenoten als die met volwassenen, zijn minder ingrijpend geweest dan die van de meisjes.

Wanneer een contact of relatie door een respondent als onvrijwillig wordt beschouwd, hoeft het niet altijd de ander geweest te zijn die de respondent tot het seksuele contact dwong. Dit blijkt uit de verhalen van enkele respondenten. Een meisje dat onvrijwillig seksueel contact met haar moeder heeft gehad, blijkt hiertoe door haar vader gedwongen te zijn. Een ander meisje ervaarde dwang vanuit de situatie: op een feestje deed iedereen 'het' en wanneer ze niet had meegedaan zou ze als spelbreker worden gezien.

Frequentie en duur
Seksuele relaties die onvrijwillig zijn geweest hebben gemiddeld langer geduurd dan vrijwillige relaties; ook is binnen de onvrijwillige relaties vaker seksueel contact voorgekomen dan in de vrijwillige relaties (tabel 4.3). De verschillen die bij de totale groep ervaringen gevonden worden, worden vooral veroorzaakt door de onvrijwillige relaties die de meisjes met volwassenen hebben gehad; in vergelijking met alle andere duurden die relaties het langst en is in die relaties ook het meest frequent seksueel contact voorgekomen. De langere duur en hogere frequentie zijn waarschijnlijk één van de

Tabel 4.3
Gemiddelde duur van relaties en gemiddeld aantal contacten binnen relaties naar (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

Contacten en relaties	Vrijwillig met:			Onvrijwillig met:		
	Leeftijdgenoten	Volwassenen	Totaal	Leeftijdgenoten	Volwassenen	Totaal
Van jongens						
Duur						
M	2.48^{a}	4.08^{ai}	2.76	2.50	2.88^{j}	2.75^{k}
SD	(1.73)	(2.81)	(2.06)	(2.00)	(2.42)	(2.25)
Aantal						
M	2.67^{ls}	3.73^{l}	2.87	2.13	3.06	2.75^{t}
SD	(1.71)	(1.81)	(1.77)	(1.73)	(2.24)	(2.09)
Van meisjes						
Duur						
M	2.56	2.90^{bi}	2.62^{c}	2.63^{d}	5.06^{bdj}	4.07^{ck}
SD	(1.70)	(1.94)	(1.75)	(2.04)	(3.56)	(3.25)
Aantal						
M	3.10^{s}	3.33^{m}	3.14^{o}	2.97^{n}	4.18^{mn}	3.68^{ot}
SD	(1.88)	(1.81)	(1.86)	(1.97)	(2.06)	(2.10)
Totaal						
Duur						
M	2.51^{e}	3.57^{ef}	2.70^{g}	2.61^{h}	4.75^{fh}	3.90^{g}
SD	(1.72)	(2.53)	(1.93)	(2.03)	(3.50)	(3.17)
Aantal						
M	2.85^{q}	3.56^{p}	2.98^{q}	2.88^{q}	4.02^{r}	3.56^{q}
SD	(1.79)	(1.81)	(1.82)	(1.95)	(2.11)	(2.12)

Noot. Duur: (leeftijd laatste seksuele contact in relatie + 1) - leeftijd eerste seksuele contact in relatie, in jaren. Aantal: 2 tot 5 keer (1) - 50 keer of meer (5). Gemiddelden van de afzonderlijke variabelen met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leqslant .05$).

redenen waarom deze ervaringen van de meisjes, in vergelijking met de andere, het meest ingrijpend zijn geweest (tabel 4.2).

Vooral onvrijwillige seksuele contacten en relaties met volwassenen zijn ingrijpender geweest naarmate vaker seksueel contact is voorgekomen en de relatie langer heeft geduurd (tabel 4.4). Voor onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten zijn deze samenhangen vrijwel afwezig. In vergelijking met de ervaringen met volwassenen zijn die met leeftijdgenoten gemiddeld minder ingrijpend. De behoefte om onvrijwillige relaties met leeftijdgenoten af te breken zal daarom mogelijk kleiner zijn geweest dan bij onvrijwillige ervaringen met volwassenen. Daarnaast is het mogelijk dat binnen de afzonderlijke relaties met leeftijdgenoten, in vergelijking met die met volwassenen, er naast de onvrijwillige contacten relatief meer vrijwillige zijn voorgekomen.

Relationele context

De seksuele contacten hebben met uiteenlopende personen plaatsgevonden (tabel 4.5). De jongeren noemen de ander een 'gewone' of vaste vriend of vriendin bij 431 ervaringen (75%). De ander wordt het meest vaak zo beschouwd bij de vrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten (70% van 314).

Tabel 4.4

Samenhang (Pearson r) van ernstscores met duur van relaties en aantal contacten binnen onvrijwillige relaties

Contacten en relaties	Aantal			Duur		
	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal
Van jongens	−.37	.44*	.34*	−.27	.74***	.51**
Van meisjes	−.07	.36***	.27***	.23*	.29***	.38***
Totaal	−.05	.41***	.30***	.20*	.38***	.40***

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .00$.

Tabel 4.5

Aantallen contacten en relaties met soorten partners naar (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

Soort partner	Van jongens				Van meisjes			
	Vrijwillig met:		Onvrijwillig met:		Vrijwillig met:		Onvrijwillig met:	
	L	V	L	V	L	V	L	V
Gewone vriend								
man	16	5	1	2	46	1	9	3
vrouw	59	—	2	—	5	—	1	—
Vaste vriend								
man	8	8	—	—	48	8	21	2
vrouw	37	1	2	—	1	—	—	1
Binnen gezin								
broer	1	2	1	—	—	—	10	5
zus	3	—	—	—	1	—	1	—
vader		2		3		2		24
stief-/pleegvader		1		1		1		6
moeder		1		—		—		1
Ander familielid								
man	4	1	—	1	—	2	1	21
vrouw	5	1	—	1	3	—	—	—
Kennis van ouders								
man	—	2	—	2	—	1	—	7
vrouw	—	2	—	—	—	1	—	—
Andere bekende								
man	7	6	—	2	22	10	12	20
vrouw	30	1	2	—	—	—	1	—
Vreemde								
man	4	7	—	4	7	4	11	7
vrouw	7	—	—	—	—	—	—	—

Noot. L = leeftijdgenoten; V = volwassenen.

Het minst gebeurt dit bij onvrijwillige ervaringen met volwassenen (7% van 113). Ook bij vrijwillige seksuele ervaringen met volwassenen wordt de ander soms een vriend genoemd (33% van 23). Bij de onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten is de ander bij 48% van de 75 ervaringen een 'vriend(in)'. 'Vriend' en 'vriendin' worden zowel bij heteroseksuele als bij homoseksuele contacten en relaties gebruikt.

Van het totaal aantal seksuele ervaringen heeft een-vijfde plaatsgevonden met gezins- of familieleden. Met deze personen zijn vrijwillige ervaringen voorgekomen, maar het merendeel (72 %) van de 106 ervaringen wordt als onvrijwillig beschouwd. Bij meisjes is dit in sterkere mate het geval dan bij jongens: 88% van de 78 ervaringen van de meisjes met familieleden zijn onvrijwillig tegenover 29% van de 28 ervaringen met familieleden van de jongens.

Een kwart van de 572 ervaringen is voorgekomen met personen die men wel kende, maar waar men geen vriendschappelijke of familiale band mee had; het merendeel van deze ervaringen is vrijwillig (64%). Zowel voor de jongens als voor de meisjes geldt dat wanneer de ander een leeftijdgenoot was, de ervaringen met deze personen vaker vrijwillig waren dan wanneer de ander een volwassene was (respectievelijk 80% van 74 en 57% van 54).

Van alle 572 ervaringen heeft 9% plaatsgevonden met 'vreemden': mensen die men, voordat het eerste seksuele contact plaatsvond, nooit eerder persoonlijk heeft ontmoet. Ook hier worden deze ervaringen door de meisjes vaker als onvrijwillig beschouwd dan door de jongens (respectievelijk 62% van 18 en 18 % van 22).

Onvrijwillige seksuele ervaringen vonden vrijwel altijd plaats met iemand van het mannelijk geslacht (94% van de 188 onvrijwillige ervaringen). Alleen de onvrijwillige contacten en relaties van de jongens met leeftijdgenoten hebben vaker met meisjes dan met jongens plaatsgevonden.

Bijna een-derde deel van de volwassenen met wie onvrijwillig seksueel contact heeft plaatsgevonden, had een verzorgende verantwoordelijkheid ten opzichte van het meisje of de jongen. De seksuele contacten die zich in deze context afspeelden waren gemiddeld ingrijpender dan de contacten met de andere volwassenen (respectievelijk 6.85 versus 5.16, $t=-4.80$, $p<.00$).

Verschillen in leeftijd, ervaring en macht

In samenhang met verschillende aspecten van de relationele context blijken sommige ervaringen vaker onvrijwillig te zijn geweest dan anderen. Deze aspecten betreffen het leeftijdsverschil tussen de twee personen, en het toeschrijven aan de ander van ervaring en macht.

Een eerste aspect is het leeftijdsverschil. Seksuele contacten en relaties zijn vaker onvrijwillig geweest wanneer de ander op het moment dat het seksuele contact plaatsvond ouder was (46% van de 373 ervaringen waarbij de ander ouder was tegenover 8% van de 198 ervaringen waarbij de ander even oud of jonger was). De kans dat een seksueel contact of relatie onvrijwillig is geweest neemt toe naarmate het leeftijdsverschil tussen de respondent en de ander groter wordt ($r=.41$, $p<.00$). Ofwel, indien de ander minder dan twee jaar ouder was, zijn minder ervaringen onvrijwillig dan wanneer het leeftijdsverschil groter was dan 20 jaar (respectievelijk 27% van de 66 en 78% van de 91 ervaringen).

Het verband tussen leeftijdsverschil en onvrijwilligheid komt ook tot uitdrukking in het gemaakte onderscheid tussen leeftijdgenoten en volwassenen (tabel 4.1). De seksuele ervaringen met volwassenen blijken vaker onvrijwillig te zijn geweest dan die met leeftijdgenoten (62% versus 19%).

Wanneer de ander ouder was, lijkt het bij de onvrijwillige ervaringen wat uit te maken of deze persoon al dan niet als van gelijke leeftijd is ervaren:

wanneer de ander ouder is maar toch als van gelijke leeftijd is ervaren, wordt 22% van de contacten en relaties als onvrijwillig beschouwd. Van de contacten en relaties waarbij de ander ouder was en ook als zodanig is ervaren, wordt 57% onvrijwillig genoemd ($Chi^2=36.8$, $p<.00$). Dit verschil wordt zowel voor de jongens als voor de meisjes gevonden.

Voor zowel de jongens als de meisjes is er een verband tussen de grootte van het leeftijdsverschil en de mate waarin een onvrijwillige ervaring ingrijpend is geweest: naarmate het leeftijdsverschil groter was, is de ervaring ingrijpender geweest (respectievelijk $r=.47$ en $r=.48$, beide $p<.01$)

Hoewel de respondenten over het algemeen meer ervaring toeschrijven aan de ander dan aan zichzelf (in 61% van het totaal aantal ervaringen) gebeurt dit bij de onvrijwillige contacten en relaties aanzienlijk vaker dan bij de vrijwillige ervaringen (tabel 4.6). Dat de meisjes de ander over het algemeen meer ervaring toeschrijven dan de jongens dat doen, kan ten dele worden verklaard doordat de meisje ook vaker dan de jongens zeggen dat de ander ouder was (83% versus 41%). Verschil in ervaring heeft niet automatisch tot onvrijwilligheid geleid: de jongens en de meisjes schrijven de ander bij vrijwillige ervaringen met volwassenen vrijwel even vaak meer ervaring toe als bij onvrijwillige ervaringen met volwassenen.

Sterker dan met verschil in leeftijd en ervaring hangt onvrijwilligheid samen met of men de ander meer macht toeschrijft. Dat gebeurt bij de onvrijwillige contacten en relaties aanzienlijk vaker dan bij de vrijwillige contacten en relaties (tabel 4.6). Met uitzondering van de vrijwillige ervaringen van de jongens, wordt volwassenen vaker meer macht toegeschreven dan leeftijdgenoten, ongeacht of het om vrijwillige of onvrijwillige ervaringen gaat. Ook hier is het verband dus niet perfect: ook in vrijwillige contacten en relaties komt het voor dat de ander meer macht wordt toegeschreven; anderzijds zijn er ook contacten en relaties waarbij men zichzelf evenveel of meer macht toeschrijft en welke toch als onvrijwillig worden beschouwd.

Verschillen in leeftijd, toegeschreven ervaring en macht, aspecten die ook onderling samenhangen, kunnen bijdragen tot een machtsoverwicht, welke de kans vergroot dat een seksueel contact onvrijwillig is. Tegelijkertijd blijkt echter dat de aanwezigheid van machtsverschillen tussen personen er niet noodzakelijk toe leidt dat seksuele contacten onvrijwillig zijn.

Vormen van seksueel contact

In de vrijwillige en onvrijwillige contacten en relaties zijn verschillende, vaak meerdere vormen van seksueel contact voorgekomen (tabel 4.7). De minder vergaande vormen van seksueel contact blijken het meest frequent, dat wil zeggen in de meeste contacten en relaties, te zijn voorgekomen; verdergaande vormen van seksueel contact kwamen relatief in minder contacten en relaties voor.

Omdat rekening moet worden gehouden met het geslacht van zowel de respondenten als van de partners, is het gezien de kleine aantallen vaak moeilijk om vergelijkingen te maken tussen de vrijwillige en de onvrijwillige contacten en relaties. De verschillen die zich bij de heteroseksuele contacten van de meisjes voordoen zijn over het algemeen niet groot en weinig

Tabel 4.6
Aantal contacten en relaties waarbij de partner meer ervaring en meer macht heeft naar (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

Contacten en relaties	Vrijwillig met:			Onvrijwillig met:		
	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal
Van jongens						
Meer ervaring	53	36	89	4	16	20
	(29%)	(90%)	(40%)	(50%)	(100%)	(83%)
Meer macht	28	6	34	2	13	15
	(15%)	(15%)	(15%)	(25%)	(81%)	(63%)
N	181	40	221	8	16	24
Van meisjes						
Meer ervaring	73	28	101	43	93	136
	(55%)	(93%)	(62%)	(65%)	(96%)	(83%)
Meer macht	31	12	43	40	87	127
	(23%)	(40%)	(27%)	(61%)	(90%)	(78%)
N	133	30	163	67	97	164
Totaal						
Meer ervaring	126	64	190	47	109	156
	(40%)	(91%)	(49%)	(63%)	(96%)	(83%)
Meer macht	59	18	77	42	100	142
	(19%)	(26%)	(20%)	(56%)	(88%)	(76%)
N	314	70	384	75	113	188

systematisch. Zowel in de onvrijwillige contacten met leeftijdgenoten als in die met volwassenen zijn de relatief verdergaande vormen als vaginaal en anaal contact vaker voorgekomen dan in de overeenkomstige vrijwillige contacten en relaties. Het aanraken of laten strelen van de borsten is relatief vaker voorgekomen in de vrijwillige contacten en relaties. Bij de jongens valt op dat in de vrijwillige homoseksuele contacten en relaties met volwassenen alle afzonderlijke vormen van seksueel contact vaker zijn voorgekomen dan in de onvrijwillige homoseksuele contacten en relaties.

Een duidelijker zicht op de samenhang tussen (on)vrijwilligheid en mate van lichamelijke intimiteit geven de vormscores; deze scores zijn gebaseerd op de meest vergaande vorm van seksueel contact welke in een relatie of in eenmalig contact is voorgekomen (3.4). Het onderscheid tussen ervaringen met leeftijdgenoten en met volwassenen is hierbij relevant (tabel 4.8). Zowel voor de jongens als voor de meisjes verschilt de mate van lichamelijke intimiteit in de vrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten niet van die in de onvrijwillige contacten en relaties met leeftijdgenoten. Voor de contacten en relaties met volwassenen zijn er wel verschillen, voor de jongens en de meisjes echter in verschillende richting. Voor de jongens zijn de vrijwillige contacten en relaties met volwassenen van lichamelijk meer intieme aard geweest dan de onvrijwillige; voor de meisjes waren juist de onvrijwillige contacten van lichamelijk meer intieme aard.

Binnen de groep onvrijwillige ervaringen is er verder een verband tussen de mate van lichamelijke intimiteit en de mate waarin het contact ingrijpend

Tabel 4.7
Voorgekomen vormen van seksueel contact (aantallen) naar (on)vrijwilligheid, en leeftijd en geslacht partner

Contacten en relaties	Vrijwillig met:		Onvrijwillig met:	
	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Leeftijd-genoten	Volwas-senen
Van jongens				
Heteroseksueel	($n = 141$)	($n = 6$)	($n = 6$)	($n = 1$)
Strelen van borsten	126 (89%)	6	5	1
Geslachtsdelen laten aanraken	105 (74%)	6	6	1
Geslachtsdelen aanraken	105 (74%)	6	5	1
Oraal passief	27 (19%)	5	0	1
Oraal actief	20 (14%)	5	0	0
Vaginaal	51 (36%)	6	1	1
Anaal	0	1	0	0
Homoseksueel	($n = 40$)	($n = 34$)	($n = 2$)	($n = 15$)
Geslachtsdelen laten aanraken	37 (93%)	33 (97%)	2	13 (87%)
Geslachtsdelen aanraken	38 (95%)	33 (97%)	2	10 (67%)
Oraal passief	21 (53%)	23 (68%)	1	5 (33%)
Oraal actief	24 (60%)	17 (50%)	1	4 (27%)
Anaal actief	6 (15%)	3 (9%)	0	0 (0%)
Anaal passief	3 (8%)	7 (21%)	0	2 (13%)
Van meisjes				
Heteroseksueel	($n = 123$)	($n = 29$)	($n = 63$)	($n = 94$)
Borsten laten strelen	120 (98%)	27 (93%)	56 (89%)	75 (80%)
Geslachtsdelen laten aanraken	89 (72%)	24 (83%)	46 (73%)	80 (85%)
Geslachtsdelen aanraken	79 (64%)	19 (66%)	36 (57%)	49 (52%)
Oraal passief	32 (26%)	11 (38%)	12 (19%)	34 (36%)
Oraal actief	29 (24%)	9 (31%)	12 (19%)	33 (35%)
Vaginaal	35 (28%)	11 (38%)	25 (40%)	48 (51%)
Anaal	2 (2%)	1 (3%)	6 (10%)	12 (13%)
Homoseksueel	($n = 10$)	($n = 1$)	($n = 3$)	($n = 2$)
Borsten laten strelen	7	1	1	2
Borsten strelen	6	1	3	2
Geslachtsdelen laten aanraken	5	0	2	2
Geslachtsdelen aanraken	4	1	1	2
Oraal passief	2	0	0	0
Oraal actief	1	0	0	0

is geweest: met uitzondering van de contacten en relaties van de jongens met leeftijdgenoten (waar de spreiding laag is), blijken onvrijwillige ervaringen ingrijpender te zijn geweest wanneer er lichamelijk meer intieme vormen van seksueel contact zijn voorgekomen (tabel 4.9).

Belevingsaspecten

In de vrijwillige seksuele contacten en relaties zijn vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren dan in de onvrijwillige contacten en relaties; ook zijn de vrijwillige contacten en relaties positiever beleefd (tabel 4.10). Deze verschillen worden zowel gevonden als het gaat om de ervaringen van de

Tabel 4.8
Gemiddelde vormscores van contacten en relaties naar (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

Contacten en relaties	Vrijwillig met:			Onvrijwillig met:		
	Leeftijdgenoten	Volwassenen	Totaal	Leeftijdgenoten	Volwassenen	Totaal
Van jongens						
M	2.62^{a}	3.53^{abi}	2.79^{j}	2.38	2.75^{b}	2.63
SD	(1.17)	(1.30)	(1.24)	(.74)	(1.29)	(1.14)
Van meisjes						
M	2.45	2.80^{ci}	2.52^{ej}	2.70^{d}	3.33^{cd}	3.07^{e}
SD	(1.21)	(1.19)	(1.21)	(1.37)	(1.37)	(1.40)
Totaal						
M	2.55^{f}	3.21^{f}	2.67^{g}	2.66^{h}	3.25^{h}	3.02^{g}
SD	(1.18)	(1.30)	(1.23)	(1.32)	(1.37)	(1.38)

Noot. Vormscores: lichamelijk weinig intiem (1) - lichamelijk zeer intiem (6). Gemiddelden met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leqslant .05$).

Tabel 4.9
Samenhang (Pearson r) tussen ernstscores en vormscores bij onvrijwillige contacten en relaties

Contacten en relaties	Met leeftijdgenoten	Met volwassenen	Totaal
Van jongens	.08	.43*	.38*
Van meisjes	.29**	.18*	.29***
Totaal	.28**	.24**	.32***

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .00$.

jongens als die van de meisjes, en zowel wanneer het gaat om de ervaringen met leeftijdgenoten als die met volwassenen.

Naarmate onvrijwillige ervaringen ingrijpender zijn geweest heeft men er ook minder vaak seksuele opwinding in ervaren (tabel 4.11). Wat het ervaren van orgasmes betreft is dit verband veel minder uitgesproken; dit komt voor een belangrijk deel doordat het vrij weinig is voorgekomen dat men in onvrijwillige ervaringen orgasmes ervaren heeft. Naarmate onvrijwillige contacten en relaties ingrijpender zijn geweest, zijn deze ook negatiever beleefd. Dit wordt niet alleen voor de totale groep onvrijwillige contacten en relaties gevonden, maar ook binnen de afzonderlijke groepen (tabel 4.11).

Verschillen binnen groepen
Zoals de verschillende tabellen laten zien doet zich ook binnen de groep vrijwillige contacten en relaties en binnen de groep onvrijwillige contacten en relaties een aantal verschillen voor. Dit zijn verschillen tussen ervaringen van de jongens en die van de meisjes, en verschillen tussen de ervaringen met leeftijdgenoten en die met volwassenen.

De volgende verschillen worden binnen de groep *vrijwillige ervaringen*

Tabel 4.10
Gemiddelden van ervaren seksuele opwinding en orgasmes in, en globale beleving van contacten en relaties naar (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

Contacten en relaties	Vrijwillig met:			Onvrijwillig met:		
	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Totaal
Seksuele opwinding						
Jongens						
M	3.13^{al}	4.00^{abm}	3.29^{cn}	2.38	1.81^{b}	2.00^{c}
SD	(1.53)	(1.20)	(1.51)	(1.69)	(1.22)	(1.38)
Meisjes						
M	2.66^{dl}	2.79^{em}	2.68^{en}	1.78^{df}	1.38^{f}	1.54^{e}
SD	(1.53)	(1.63)	(1.54)	(1.15)	(.81)	(.98)
Totaal						
M	2.93^{gh}	3.49^{gi}	3.03^{j}	1.85^{hk}	1.44^{ik}	1.60^{j}
SD	(1.55)	(1.51)	(1.55)	(1.22)	(.89)	(1.05)
Orgasmes						
Jongens						
M	2.23^{ak}	3.80^{abl}	2.52^{cm}	1.50	1.69^{b}	1.63^{c}
SD	(1.47)	(1.20)	(1.55)	(1.07)	(1.25)	(1.17)
Meisjes						
M	1.49^{dk}	1.57^{el}	1.50^{fm}	1.18^{d}	1.12^{e}	1.14^{f}
SD	(1.03)	(1.17)	(1.05)	(.52)	(.46)	(.49)
Totaal						
M	1.92^{gh}	2.84^{gi}	2.09^{j}	1.22^{h}	1.20^{i}	1.21^{j}
SD	(1.35)	(1.62)	(1.45)	(.60)	(.66)	(.64)
Globale beleving						
Jongens						
M	4.22^{a}	4.22^{b}	4.22^{c}	2.87^{a}	2.37^{bl}	2.54^{cm}
SD	(.73)	(.77)	(.74)	(1.36)	(.89)	(1.06)
Meisjes						
M	4.07^{d}	3.97^{e}	4.05^{f}	2.31^{dk}	1.48^{egl}	1.82^{fm}
SD	(.96)	(.77)	(.93)	(1.23)	(.86)	(1.10)
Totaal						
M	4.15^{h}	4.11^{i}	4.15^{j}	2.37^{hk}	1.61^{ik}	1.91^{j}
SD	(.84)	(.77)	(.83)	(1.25)	(.91)	(1.12)

Noot. Seksuele opwinding en orgasmes: nooit (1) - altijd voorgekomen (5). Globale beleving: zeer onplezierig (1) - heel erg plezierig (5). Gemiddelden van dezelfde variabele met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leq .05$).

aangetroffen. De seksuele relaties van de jongens met volwassenen duurden langer dan die met leeftijdgenoten; ook is in de vrijwillige relaties van de jongens met volwassenen vaker seksueel contact voorgekomen dan in hun relaties met leeftijdgenoten (tabel 4.3). In de relaties die de meisjes met leeftijdgenoten hebben gehad is weer vaker seksueel contact voorgekomen dan in de relaties van de jongens met leeftijdgenoten. Zowel in vergelijking met de ervaringen van de jongens met leeftijdgenoten, als in vergelijking met de

Tabel 4.11
Samenhang (Pearson r) tussen ernstscores en belevingsaspecten in onvrijwillige contacten en relaties

Contacten en relaties	Met leeftijdgenoten	Met volwassenen	Totaal
Seksuele opwinding			
Jongens	−.57	−.24	−.37*
Meisjes	−.28**	−.19*	−.29***
Totaal	−.32***	−.23**	−.32***
Orgasmes			
Jongens	−.03	−.14	−.06
Meisjes	−.09	−.03	−.08
Totaal	−.12	−.14	−.12*
Globale beleving			
Jongens	−.56	−.67***	−.61***
Meisjes	−.75***	−.59***	−.72***
Totaal	−.73***	−.64***	−.72***

* $p < .05$. ** $p < .01$. *** $p < .00$.

ervaringen van de meisjes met volwassenen hebben de jongens in de ervaringen met volwassenen verdergaande vormen van seksueel contact meegemaakt (tabel 4.8).

Binnen de groep vrijwillige contacten en relaties doen zich ook met betrekking tot belevingsaspecten enkele verschillen voor. In de contacten en relaties van de jongens zijn vaker seksuele opwinding en orgasmes voorgekomen dan in die van de meisjes, ongeacht of de ander een leeftijdgenoot of een volwassene was. Tegelijkertijd blijken seksuele opwinding en orgasmes in vrijwillige ervaringen van de jongens met volwassenen vaker te zijn voorgekomen dan in die met leeftijdgenoten (tabel 4.10). Mogelijk kunnen de verschillen in belevingsaspecten worden verklaard door de mate van lichamelijke intimiteit die in de verschillende contacten en relaties is voorgekomen. Om in contacten zowel seksuele opwinding als orgasmes te ervaren moet immers zowel voldoende als adequate stimulatie hebben plaatsgevonden; sommige vormen van seksueel contact voldoen niet noodzakelijk aan deze eis. De verschillen tussen de vormscores blijken inderdaad hetzelfde patroon te vertonen (zie tabel 4.8).

Binnen de groep *onvrijwillige ervaringen* hebben de meisjes in de contacten en relaties met volwassenen verdergaande vormen van seksueel contact meegemaakt dan in de contacten en relaties met leeftijdgenoten (tabel 4.8).

Bij de ervaringen van zowel de jongens als van de meisjes met leeftijdgenoten is vaker seksuele opwinding voorgekomen dan in die met volwassenen. Mogelijk wordt dit veroorzaakt door het al eerder genoemde verschil, dat de onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten minder ingrijpend zijn, en de kans dat binnen die relaties ook vrijwillig seksueel contact voorkomt groter is.

Ook de algehele beleving verschilt binnen de groep onvrijwillige ervaringen. De onvrijwillige contacten en relaties met volwassenen zijn negatiever beleefd dan die met leeftijdgenoten. Ook zijn er verschillen tussen de

jongens en de meisjes: onvrijwillige ervaringen zijn door de meisjes negatiever beleefd dan door de jongens (tabel 4.10).

Samenvatting en conclusie
De 572 besproken seksuele contacten en relaties zijn voorgekomen met verschillende personen in uiteenlopende relationele contexten. Voor bijna éénderde deel gaat het om contacten die met eenzelfde persoon één keer hebben plaatsgevonden. In eveneens één-derde deel gaat het om seksuele relaties die langer dan 2 jaar duurden.

Vooral gezien vanuit belevingsaspecten blijkt het zinvol om vrijwillige contacten en relaties van onvrijwillige te onderscheiden; ook binnen de groep onvrijwillige ervaringen blijkt een onderscheid naar de mate waarin die ervaring ingrijpend is geweest relevant. Over het algemeen zijn de vrijwillige ervaringen positiever beleefd dan de onvrijwillige ervaringen en wordt de beleving negatiever naarmate onvrijwillige ervaringen ingrijpender zijn geweest. Dit geldt voor de contacten en relaties met leeftijdgenoten maar ook voor die met volwassenen.

Belangrijke verschillen doen zich voor tussen de seksuele contacten en relaties van de jongens en die van de meisjes. Het meest in het oog springende verschil is dat de contacten en relaties van de meisjes veel vaker onvrijwillig zijn dan die van de jongens. Maar ook binnen de groep vrijwillige ervaringen en binnen de groep onvrijwillige ervaringen doen zich verschillen tussen de jongens en de meisjes voor. Tegelijkertijd blijken er binnen die groepen relevante verschillen tussen de contacten en relaties met leeftijdgenoten en die met volwassenen te zijn.

De in deze paragraaf beschreven verbanden laten zien dat zowel de ervaringen van de jongens en die van de meisjes, als de ervaringen met leeftijdgenoten en die met volwassenen, niet zonder meer als identiek kunnen worden beschouwd.

4.3 Seksuele contacten geschiedenissen; verschillen en overeenkomsten

4.3.1 Inleiding

In de voorafgaande paragraaf zijn de seksuele contacten en relaties beschreven alsof het onafhankelijke elementen zijn. Voorzover het contacten en relaties betreffen van eenzelfde persoon is die veronderstelling onjuist. Dat wordt bijvoorbeeld duidelijk wanneer gekeken wordt naar de samenhang tussen iemands eerste seksuele contact of de eerste relatie en eventuele ervaringen die hier op volgen (4.3.2).

Op basis van het eerste contact en eventueel daarop volgende ervaringen kunnen drie soorten 'seksuele contacten geschiedenissen' worden onderscheiden:
(1) jongeren met uitsluitend vrijwillige contacten en relaties;
(2) jongeren met uitsluitend onvrijwillige contacten en relaties;
(3) jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten en relaties.
De indeling van de jongeren in deze drie groepen is globaal, omdat de groepen ieder weer uiteenvallen in verschillende subgroepen, afhankelijk van of

men seksueel contact heeft gehad met leeftijdgenoten, met volwassenen, of met beiden. De derde groep, de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen, omvat theoretisch de meest uiteenlopende patronen. Afhankelijk van degene met wie het vrijwillige en met wie het onvrijwillig contact heeft plaatsgevonden (leeftijdgenoot, volwassene, of beiden) komen hier 9 mogelijke subgroepen voor (4.3.3).

Ook met betrekking tot andere aspecten verschillen de seksuele contacten geschiedenissen van elkaar. Deze verschillen worden hier onderzocht door de jongeren met uitsluitend vrijwillige contacten en relaties te vergelijken met de jongeren die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad. Bij de mensen met uitsluitend onvrijwillige ervaringen wordt bekeken of er een samenhang is tussen hoe ernstig de meest ingrijpende ervaring is geweest en andere kenmerken van de seksuele contacten geschiedenis.

Bij alle vergelijkingen wordt bekeken of verschillen die zich tussen groepen voordoen, ook naar voren komen komen als naar subgroepen wordt gekeken. Ook wordt bekeken in hoeverre bij de vergelijkingen tussen groepen verschillen tussen subgroepen overschaduwd worden. Het is soms moeilijk om hier goed zicht op te krijgen; sommige subgroepen zijn nogal klein waardoor het niet altijd duidelijk is waaraan eventuele verschillen moeten worden toegeschreven.

De respondenten met zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten en relaties vormen waarschijnlijk een zeer uiteenlopende groep; bekeken wordt inhoeverre deze groep zich onderscheidt van de andere twee groepen en of zich binnen deze groep bepaalde samenhangen voordoen.

4.3.2 Het eerste seksuele contact en de betekenis ervan voor de verdere seksuele contacten geschiedenis

De jongeren die voor hun zestiende jaar seksuele contacten en relaties hebben gehad, hebben hun eerste contact op verschillende leeftijden, uiteenlopend van 2 tot 16 jaar. Het eerste contact vond voor de meisjes gemiddeld op iets jongere leeftijd plaats dan voor de jongens (11.0 versus 11.9 jaar).

Er blijkt een duidelijk verband met onvrijwilligheid: indien de eerste ervaring op jongere leeftijd heeft plaatsgevonden is de kans groter dat de ervaring onvrijwillig was dan wanneer de ervaring op oudere leeftijd heeft plaatsgevonden (voor de totale groep: Chi^2=35.03, p<.00; zie tabel 4.12). De onvrijwillige ervaringen die op jongere leeftijd plaatsvonden waren ook ingrijpender dan die op latere leeftijd. Hiermee samenhangend zijn contacten en relaties die op jongere leeftijd plaatsvonden ook negatiever beleefd (r=-.46, p<.00). Wanneer alleen naar vrijwillige contacten en relaties wordt gekeken is er geen verband tussen de leeftijd waarop het eerste contact plaatsvond en de beleving ervan.

In samenhang met het voorafgaande zijn er tussen de eerste seksuele contacten van de jongens en die van de meisjes grote verschillen (tabel 4.13). De eerste ervaringen van de meisjes waren aanzienlijk vaker onvrijwillig dan die van de jongens (Chi^2=57.34, p<.00). Verder hebben de meisjes hun eerste contact of relatie vaker met een volwassene gehad dan de jongens, en in vergelijking met de jongens is een veel groter deel van de eerste contacten en relaties van de meisjes met volwassenen onvrijwillig geweest. Binnen de

Tabel 4.12

Eerste seksuele contacten (aantallen) in samenhang met leeftijd en (on)vrijwilligheid, en gemiddelde ernstscores

Leeftijd eerste contact:	Vrijwillig		Onvrijwillig		Ernstscore[1]	Totaal	
	n	%	*n*	%	*M*	*n*	%
Jongens							
Voor 9 jaar	9	(64)	5	(36)	5.4[a]	14	(100)
Vanaf 9 tot 12 jaar	13	(76)	4	(24)	3.6	17	(100)
Vanaf 12 tot 14 jaar	19	(90)	2	(10)	4.0	21	(100)
Vanaf 14 tot 16 jaar	31	(97)	1	(3)	2.5[a]	32	(100)
Meisjes							
Voor 9 jaar	2	(6)	33	(94)	6.4[ab]	35	(100)
Vanaf 9 tot 12 jaar	6	(26)	17	(74)	5.1[a]	23	(100)
Vanaf 12 tot 14 jaar	11	(35)	20	(65)	5.4	31	(100)
Vanaf 14 tot 16 jaar	22	(59)	15	(41)	4.0[b]	37	(100)
Totaal							
Voor 9 jaar	11	(22)	38	(78)	6.3[ab]	49	(100)
Vanaf 9 tot 12 jaar	19	(47)	21	(53)	4.8[a]	40	(100)
Vanaf 12 tot 14 jaar	30	(58)	22	(42)	5.3	52	(100)
Vanaf 14 tot 16 jaar	53	(77)	16	(23)	3.9[b]	69	(100)

Noot. Ernstscores: nauwelijks ingrijpend (1) - zeer ingrijpend (10). Ernstscores met dezelfde letter binnen de afzonderlijke groepen (jongens, meisjes en totaal) verschillen significant van elkaar ($p \leqslant .05$).

[1] Berekend voor contacten en relaties die onvrijwillig zijn.

Tabel 4.13

Eerste contacten (aantallen) in samenhang met (on)vrijwilligheid en leeftijd partner

	Vrijwillig met:			Onvrijwillig met:			Totaal
	Leeftijd-genoot	Volwas-sene	Totaal	Leeftijd-genoot	Volwas-sene	Totaal	
Jongens	60	12	72	3	9	12	84
	71%	14%	86%	4%	11%	14%	100%
Meisjes	36	5	41	26	59	85	125
	29%	4%	33%	21%	47%	67%	100%
Totaal	96	17	113	29	68	97	210
	46%	8%	54%	14%	32%	46%	100%

groep onvrijwillige ervaringen waren die van de meisjes ingrijpender dan die van de jongens (5.3 versus 4.3). Naarmate het eerste seksuele contact of de eerste relatie ingrijpender was, is het negatiever beleefd ($r=.57$, $p<.00$).

Zoals mag worden verwacht komt het verschil tussen de jongens en de meisjes ook terug in de beleving van alle eerste seksuele contacten en relaties: door de meisjes is de eerste ervaring in ruim de helft van de gevallen overwegend of uitsluitend negatief beleefd. Voor de jongens was de beleving in ruim drie kwart van de gevallen overwegend of uitsluitend positief. Wanneer er alleen wordt gekeken naar de eerste contacten die onvrijwillig

zijn geweest, is er geen verschil in de beleving van de jongens en van de meisjes; het zelfde geldt voor de eerste seksuele contacten die vrijwillig zijn geweest.

Na het eerste seksuele contact of de eerste relatie heeft 77% van de jongens en 67% van de meisjes nog seksueel contact met een of meer andere personen gehad. Wanneer de eerste ervaring vrijwillig is geweest had 13% van de 72 jongens en 39% van de 41 meisjes minimaal ook nog een onvrijwillige seksuele ervaring met een ander. De kans dat men na een onvrijwillige ervaring ook nog met iemand vrijwillig seksueel contact heeft gehad is groter: 58% van de 12 jongens en 64% van de 85 meisjes.

Of men na een eerste ervaring nog andere seksuele contacten had, lijkt mede door de eerste ervaring te worden beïnvloed. Naarmate de eerste ervaring op jongere leeftijd heeft plaatsgevonden, heeft men vervolgens vaker met meer andere personen (vrijwillig of onvrijwillig) seksueel contact gehad ($r=-.24$, $p<.00$). Naarmate het eerste contact of de eerste relatie positiever is beleefd heeft men vervolgens met meer personen vrijwillige seksuele ervaringen en met minder personen onvrijwillig contact gehad (respectievelijk $r=.51$ en $r=-.57$, beide $p<.00$). Indien de eerste ervaring onvrijwillig is geweest heeft men vervolgens met minder personen vrijwillig en met meer personen onvrijwillig contact gehad (respectievelijk $r=-.24$ en $r=.21$, beide $p<.00$).

In totaal zijn er 63 jongens en 25 meisjes die voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillige seksuele ervaringen met leeftijdgenoten, volwassenen of beiden hebben gehad (tabel 4.14). Alleen onvrijwillige ervaringen met anderen hadden 5 jongens en 41 meisjes. De derde groep jongeren had zowel vrijwillige als onvrijwillige seksuele ervaringen met anderen: 16 jongens en 60 meisjes. Voor deze laatste groep kunnen zowel de vrijwillige als de onvrijwillige ervaringen hebben plaatsgevonden met leeftijdgenoten, met volwassenen of met beiden. Naast deze drie groepen zijn er ten slotte 39 jongens en 34 meisjes die voor hun zestiende jaar noch met leeftijdgenoten, noch met volwassenen seksuele ervaringen hebben gehad (tabel 4.14).

De seksuele contacten geschiedenissen van de onderzochte jongeren zijn in tabel 4.14 beschreven in termen van (on)vrijwilligheid van de ervaringen.

Tabel 4.14
Soort seksuele contacten geschiedenis (aantallen)

	Geen seksueel contact	Alleen vrijwillige ervaringen	Alleen onvrijwillige ervaringen	Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen	Totaal
Jongens	39	63	5	16	123
	32%	51%	4%	13%	100%
Meisjes	34	25	41	60	160
	21%	16%	26%	38%	100%
Totaal	73	88	46	76	283
	26%	31%	16%	27%	100%

Zoals in de volgende subparagrafen wordt getoond verschillen deze geschiedenissen ook met betrekking tot andere kenmerken. Tot op zekere hoogte hangen deze verschillen samen met het eerste seksuele contact dat de jongeren met anderen hebben gehad.

In vergelijking met de jongeren van wie het eerste seksuele contact of relatie vrijwillig was, hebben de jongeren van wie de eerste ervaring onvrijwillig was:

- in verdere vrijwillige contacten minder vergaande vormen van seksueel contact meegemaakt;
- in onvrijwillige contacten verdergaande vormen van seksueel contact meegemaakt;
- voor hun zestiende jaar minder vaak seksuele opwinding ervaren;
- seksuele contacten en relaties voor het zestiende jaar over het algemeen als onplezieriger beleefd.

Voor de totale groep zijn de genoemde verschillen significant ($p<.00$). In vrijwel alle gevallen geldt dit ook afzonderlijk voor de jongens en voor de meisjes; bij de variabelen waar dit niet het geval is, is het verschil wel in de verwachte richting.

Wanneer de eerste seksuele ervaring met een ander onvrijwillig is geweest, zijn er ook samenhangen tussen de mate waarin die ervaring ingrijpend was en andere kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen. Naarmate de eerste ervaring minder ingrijpend was, hebben zich in vrijwillige contacten en relaties verdergaande vormen van lichamelijke intimiteit voorgedaan ($r=-.18$, $p<.04$), en heeft men binnen de gehele contacten geschiedenis vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren (respectievelijk $r=-.17$, $p<.05$, en $r=-.18$, $p<.04$).

Hoewel seksuele ervaringen met anderen niet uitsluitend zullen worden bepaald door het eerste seksuele contact dat men heeft, lijken eerste ervaringen wel invloed te hebben op wat men verder meemaakt. Binnen individuele geschiedenissen kunnen de afzonderlijke contacten en relaties dus niet als onafhankelijke elementen worden beschouwd. Wanneer het gaat om het mogelijke effect van seksuele ervaringen, is het zodoende relevant om niet naar afzonderlijke contacten maar naar het patroon van ervaringen te kijken.

4.3.3 Soorten en aantallen partners

De jongeren met *uitsluitend vrijwillige seksuele ervaringen* voor hun zestiende jaar, hebben deze gehad met leeftijdgenoten, met volwassenen, of met beiden (tabel 4.15). Slechts een klein aantal jongens en een klein aantal meisjes hebben uitsluitend met volwassenen vrijwillige ervaringen gehad. In de groep jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben drie jongens en één meisje uitsluitend of ook vrijwillig seksueel contact met een verzorger gehad.

Ook de jongeren met *uitsluitend onvrijwillige seksuele ervaringen* kunnen deze met volwassenen, leeftijdgenoten of met beiden hebben gehad. Van alle meisjes hebben er 24 (15%) uitsluitend met een of meer volwassenen onvrijwillige ervaringen gehad. Voor zes meisjes hadden deze volwassenen een verzorgende verantwoordelijkheid. Een kleiner aantal meisjes heeft uitsluitend onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten, of

Tabel 4.15
Soort seksuele contacten geschiedenis in samenhang met leeftijd partner (aantallen)

Ervaringen met volwassenen	Ervaringen met leeftijdgenoten			
	Geen	Alleen vrijwillig	Alleen onvrijwillig	Vrijwillig en onvrijwillig
Jongens				
Geen	39 (32%)[1]	46 (37%)	1 (1%)	4 (3%)
Alleen vrijwillig	3 (2%)	14 (11%)	— —	2 (2%)
Alleen onvrijwillig	4 (3%)	6 (5%)	— —	— —
Vrijwillig en onvrijwillig	2 (2%)	2 (2%)	— —	— —
Meisjes				
Geen	34 (21%)	18 (11%)	10 (6%)	12 (8%)
Alleen vrijwillig	2 (1%)	5 (3%)	2 (1%)	4 (3%)
Alleen onvrijwillig	24 (15%)	18 (11%)	7 (4%)	9 (6%)
Vrijwillig en onvrijwillig	2 (1%)	4 (3%)	5 (3%)	4 (3%)
Totaal				
Geen	73 (26%)	64 (23%)	11 (4%)	16 (6%)
Alleen vrijwillig	5 (2%)	19 (7%)	2 (1%)	6 (2%)
Alleen onvrijwillig	28 (10%)	24 (8%)	7 (2%)	9 (3%)
Vrijwillig en onvrijwillig	4 (1%)	6 (2%)	4 (1%)	5 (2%)

[1] Respectievelijk zijn vermeld de percentages van het totaal aantal jongens, meisjes, en alle respondenten.

Tabel 4.16
Gemiddelde ernstscores in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis

	Uitsluitend onvrijwillige ervaringen met:				Zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen:
	Leeftijdgenoten	Volwassenen	Beiden	Totaal	Totaal
Jongens	4.50	4.75	—	4.70	3.47[c]
Meisjes	4.10	6.56	8.07	6.22[a]	5.23[ac]
Totaal	4.14	6.30	8.07	6.05[b]	4.86[b]

Noot. Ernstscores: nauwelijks ingrijpend (1) - zeer ingrijpend (10). Alleen gemiddelden van de totale subgroepen contacten geschiedenissen zijn getoetst; scores met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leq .03$). Zie tabel 4.15 voor de aantallen jongeren in de verschillende cellen.

zowel met leeftijdgenoten als volwassenen gehad. In vergelijking met de jongens zijn er veel meisjes die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad (4% versus 26%). Terwijl geen van de jongens zowel met leeftijdgenoten als met volwassenen onvrijwillige ervaringen heeft gehad, zijn er zeven meisjes bij wie dit wel het geval is.

Voor de jongeren met uitsluitend onvrijwillige seksuele ervaringen lopen de ernstscores van de ervaring die het meest ingrijpend is geweest uiteen (tabel 4.16). Wanneer men uitsluitend of óók met volwassenen onvrijwillige ervaringen heeft gehad, heeft de meest ingrijpende ervaring gemiddeld een hogere ernstscore dan wanneer men uitsluitend met leeftijdgenoten onvrijwillige ervaringen heeft gehad (gezien de kleine aantallen zijn deze verschillen niet getoetst; de genoemde verschillen komen wel overeen met wat bij de beschrijving van de afzonderlijke contacten en relaties is gevonden, zie 4.2).

Voor de jongeren met *zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen* is de situatie ingewikkelder (tabel 4.15); zowel de vrijwillige als de onvrijwillige ervaringen kunnen namelijk met leeftijdgenoten, met volwassenen of met beiden zijn voorgekomen. Dit geldt in het bijzonder voor de meisjes. De jongens in deze groep hebben naast vrijwillige ervaringen, onvrijwillige contacten en relaties gehad met volwassenen óf met leeftijdgenoten, maar nooit met beiden tegelijk. Het komt binnen deze groep beduidend vaker voor dat men (ook) met een volwassene onvrijwillige ervaringen heeft gehad dan met een leeftijdgenoot. Toch zijn er ook enkele meisjes die naast onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten vrijwillige ervaringen met volwassenen hebben gehad.

Geen rekening houdend met de leeftijd van de ander is de verhouding tussen het aantal partners met wie vrijwillig en met wie onvrijwillig contact heeft plaatsgevonden voor de jongeren binnen deze groep als volgt:

35 jongeren hebben met meer personen vrijwillig dan onvrijwillig contact gehad;

23 jongeren hebben met evenveel personen vrijwillig en onvrijwillig contact gehad;

18 jongeren hebben met meer personen onvrijwillig dan vrijwillig contact gehad.

Ook binnen deze groep varieert de ernstscore van de meest ingrijpende ervaring (tabel 4.16). Binnen deze groep geldt eveneens dat indien men uitsluitend of ook onvrijwillige ervaringen met volwassenen heeft gehad, de gemiddelde ernstscore hoger is dan wanneer men uitsluitend met leeftijdgenoten onvrijwillige ervaringen had.

Het aantal personen met wie de jongeren voor hun zestiende jaar een keer of vaker seksueel contact hebben gehad loopt uiteen van één tot en met 24. In tabel 4.17 staan de gemiddelde aantallen partners van de jongeren in de verschillende groepen weergegeven.

De jongeren met alleen vrijwillige contacten en relaties hebben gemiddeld met meer personen seksueel contact gehad dan de jongeren met uitsluitend onvrijwillige contacten en relaties. Voor de jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen is er een verband met de ernstscore van de meest ingrijpende ervaring: naarmate deze ervaring ingrijpender is geweest, heeft men met meer personen onvrijwillig seksueel contact gehad ($r=.31$, $p<.02$).

Tabel 4.17
Gemiddelde aantal partners in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis

	Alleen vrijwillige ervaringen	Alleen onvrijwillige ervaringen	Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen
Jongens			
M	3.65^{a}	1.20^{a}	5.56^{a}
SD	(3.40)	(.45)	(3.35)
Meisjes			
M	2.52^{b}	1.80^{c}	4.42^{bc}
SD	(2.42)	(2.12)	(3.40)
Totaal			
M	3.33^{d}	1.74^{d}	4.66^{d}
SD	(3.18)	(2.02)	(3.40)

Noot. Gemiddelden met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p < .01$). Zie tabel 4.14 voor de aantallen jongeren in de verschillende cellen.

Gemiddeld heeft men voor het zestiende jaar de meeste seksuele partners gehad wanneer men zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten en relaties heeft gehad. Dit verband is ten dele kunstmatig: deze jongeren hebben op basis van hun indeling al met minimaal twee personen seksueel contact gehad. Wanneer men met meer personen seksueel contact heeft gehad is bovendien de kans groter dat er ook wel eens iets onvrijwilligs is gebeurd.

De samenhang tussen het aantal personen met wie men seksueel contact heeft gehad en de (on)vrijwilligheid van die contacten kan ook op een andere manier worden bekeken. Wanneer de jongeren met één persoon seksueel contact hebben gehad, is de kans vrijwel even groot dat die ervaring vrijwillig of onvrijwillig was. Wanneer de jongeren met meer dan één persoon seksueel contact hebben gehad, wordt de kans dat men *uitsluitend* onvrijwillige contacten gehad heeft kleiner. Naarmate men met meer personen seksueel contact heeft gehad wordt de kans groter dat men ook wel eens een onvrijwillige ervaring heeft meegemaakt dan dat men uitsluitend vrijwillige ervaringen heeft gehad.

4.3.4 Mate van ervaring met lichamelijke intimiteit in vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten en relaties

De jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben voor hun zestiende jaar niet meer of minder vergaande vormen van seksueel contact meegemaakt dan de jongeren die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad; dat geldt zowel voor de jongens als de meisjes (tabel 4.18). Bij de meisjes met uitsluitend onvrijwillige ervaringen is, wanneer ze verdergaande vormen van lichamelijke intimiteit hebben meegemaakt, de ernstscore van hun meest ingrijpende ervaring hoger ($r=.40$, $p<.01$).

In de contacten en relaties van de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen zijn in vergelijking met beide andere groepen verdergaande vormen van seksueel contact voorgekomen.

Tabel 4.18

Gemiddelde vormscores in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis

	Alleen vrijwillige ervaringen	Alleen onvrijwillige ervaringen	Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen
Jongens			
M	3.48^{a}	2.40^{b}	4.38^{ab}
SD	(1.42)	(1.14)	(1.03)
Meisjes			
M	3.12^{c}	3.61^{d}	4.37^{cd}
SD	(1.56)	(1.75)	(1.33)
Totaal			
M	3.38^{e}	3.48^{f}	4.37^{ef}
SD	(1.47)	(1.72)	(1.26)

Noot. Vormscores: lichamelijk weinig intiem (1) - lichamelijk zeer intiem (6). Gemiddelden met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leqslant .02$).

Tabel 4.19

Gemiddelden van ervaren seksuele opwinding en orgasmes in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis

	Alleen vrijwillige ervaringen	Alleen onvrijwillige ervaringen	Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen
Seksuele opwinding			
Jongens			
M	2.65^{a}	1.00^{af}	2.94^{ag}
SD	(.60)	(.00)	(.25)
Meisjes			
M	2.54^{b}	1.33^{bcf}	2.58^{cg}
SD	(.78)	(.53)	(.70)
Totaal			
M	2.62^{d}	1.29^{de}	2.66^{e}
SD	(.65)	(.51)	(.64)
Orgasmes			
Jongens			
M	2.19^{f}	1.40^{a}	2.56^{ag}
SD	(.91)	(.89)	(.73)
Meisjes			
M	1.44^{bf}	1.02^{bc}	1.77^{cg}
SD	(.65)	(.16)	(.87)
Totaal			
M	1.98^{d}	1.07^{de}	1.93^{e}
SD	(.91)	(.33)	(.90)

Noot. Seksuele opwinding en orgasmes: nooit ervaren (1) - vaker dan een enkele keer ervaren (3). Gemiddelden van dezelfde belevingsvariabele met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p < .01$).

4.3.5 Beleving van seksuele contacten en relaties

Of de jongeren voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillige of onvrijwillige seksuele ervaringen hebben gehad, komt ook tot uitdrukking in de wijze waarop die contacten en relaties zijn beleefd.

De jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben voor hun zestiende jaar in seksuele contacten vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren dan de jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen (tabel 4.19). Dit verschil doet zich ook afzonderlijk voor de jongens en de meisjes voor. Verder blijkt het er niet toe te doen of men contact heeft gehad met leeftijdgenoten of met volwassenen: de gemiddelden voor de subgroepen met uitsluitend vrijwillige ervaringen blijken afzonderlijk allen hoger te zijn dan de gemiddelden voor de subgroepen met uitsluitend onvrijwillige ervaringen.

Binnen de groep jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen is er alleen voor de meisjes een samenhang met de hoogste ernstscore: naarmate de meest ingrijpende ervaring meer inbreuk heeft gemaakt, heeft men voor het zestiende jaar minder vaak seksuele opwinding ervaren ($r=-.27$, $p<.05$). Dat zich verder geen samenhangen voordoen wordt mede veroorzaakt doordat bij seksuele opwinding en orgasmes, de spreiding binnen deze groepen klein is.

Voor de jongeren die naast onvrijwillige ook vrijwillige contacten en relaties hebben gehad, lijken de vrijwillige ervaringen er toe bij te dragen dat hun contacten geschiedenissen afwijken van die van de jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen: gemiddeld hebben zij voor hun zestiende jaar vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren (tabel 4.19). Hierdoor lijken deze contacten geschiedenissen meer op die van de jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen. Op een enkele uitzondering na blijken zij daar niet van te verschillen. Deze uitzondering doet zich voor bij de jongens, wanneer het gaat om seksuele opwinding. De jongens met vrijwillige èn onvrijwillige ervaringen hebben voor hun zestiende jaar gemiddeld meer opwinding ervaren dan de jongens met uitsluitend vrijwillige ervaringen. Dit verschil kan verklaard worden door eerdere verschillen: de jongens met zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten hebben ook verdergaande vormen van seksueel contact meegemaakt en hebben ook met meer personen seksueel contact gehad.

De jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben deze contacten en relaties over het algemeen positiever beleefd dan de jongeren die uitsluitend onvrijwillige contacten hebben gehad (tabel 4.20). Het doet er daarbij niet toe of men seksueel contact heeft gehad met een leeftijdgenoot of met een volwassene: de belevingsscores van de subgroepen met vrijwillige ervaringen zijn in alle gevallen hoger dan die van de subgroepen met onvrijwillige ervaringen. De jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen hebben hun seksuele contacten en relaties gemiddeld minder positief beleefd dan de jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen en minder negatief dan de jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen.

Wat de globale beleving betreft zijn er wel samenhangen met de hoogste ernstcores: naarmate de meest ingrijpende ervaring meer inbreuk heeft gemaakt zijn de seksuele contacten en relaties die men voor het zestiende jaar heeft gehad globaal minder positief beleefd (voor de jongeren met uitslui-

Tabel 4.20

Gemiddelde belevingsscores in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis

	Alleen vrijwillige ervaringen	Alleen onvrijwillige ervaringen	Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen
Jongens			
M	4.65^{a}	1.40^{a}	3.06^{ad}
SD	(.65)	(.89)	(1.12)
Meisjes			
M	4.32^{b}	1.51^{b}	2.43^{bd}
SD	(.95)	(1.12)	(1.00)
Totaal			
M	4.56^{c}	1.50^{c}	2.57^{c}
SD	(.76)	(1.09)	(1.05)

Noot. Belevingsscores: men heeft alleen uitsluitend of overwegend onplezierig ervaringen gehad (1) - men heeft alleen uitsluitend of overwegend plezierige ervaringen gehad (5). Gemiddelden met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leq .04$).

tend onvrijwillige ervaringen: $r=-.57$, $p<.00$, en voor de jongeren die ook vrijwillige ervaringen hebben gehad: $r=-.51$, $p<.00$).

Er zijn enkele respondenten die uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad en de seksuele contacten en relaties toch als neutraal of overwegend positief hebben ervaren. Het seksueel contact dat deze jongeren gehad hebben blijkt minder ingrijpend geweest en minder 'vergaand'; bovendien hebben deze jongeren, in vergelijking met andere jongeren met onvrijwillige ervaringen, in totaal met minder personen seksueel contact gehad.

Binnen de afzonderlijke groepen zijn er met betrekking tot belevingsaspecten enkele verschillen tussen de jongens en de meisjes (tabel 4.19 en 4.20). De jongens met uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben vaker orgasmes ervaren dan de meisjes met uitsluitend vrijwillige ervaringen ($t=4.32$, $p<.00$; tabel 4.19). Hetzelfde verschil wordt gevonden tussen de jongens en de meisjes met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen ($t=3.72$, $p<.00$). In de laatste groep hebben de jongens ook vaker dan de meisjes seksuele opwinding ervaren ($t=3.24$, $p<.00$) en zijn de seksuele contacten en relaties ook plezieriger beleefd ($t=2.04$, $p<.05$). Binnen de groep jongeren die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad hebben de meisjes weer vaker seksuele opwinding ervaren dan de jongens ($t=-3.91$, $p<.00$).

4.3.6 Samenvatting

Afhankelijk van of men voor het zestiende jaar al dan niet vrijwillige of onvrijwillige seksuele contacten heeft gehad, of beide, kunnen de jongeren in verschillende groepen worden ingedeeld. Het aantal en de soort seksuele ervaringen die men heeft gehad lijken ten dele te worden bepaald door het eerste seksuele contact, met name of dat contact vrijwillig of onvrijwillig is geweest. De jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben gehad blijken in verschillende opzichten te verschillen van de jongeren die uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad. Onder andere heeft de eerste groep de seksuele contacten positiever beleefd. Zoals

ook bij de beschrijving van de afzonderlijke contacten en relaties naar voren kwam, hebben de jongeren die onvrijwillig contact hebben gehad met volwassenen, meer ingrijpende ervaringen meegemaakt dan de jongeren die onvrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten hebben gehad.

Opvallend is de positie die de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen in vergelijking met de anderen innemen. Ze hebben met verdergaande vormen van seksueel contact ervaring, met meer partners seksueel contact gehad, de onvrijwillige ervaringen zijn minder ingrijpend, en gemiddeld heeft men het meest vaak seksuele opwinding en orgasmes ervaren. Hoewel de groep qua contacten geschiedenis heterogeen van samenstelling is, lijkt deze groep gemiddeld actiever dan de andere groepen. Dit kan te maken hebben met een grotere geneigdheid om seksuele situaties op te zoeken en contacten aan te gaan. Mogelijk brengt deze geneigdheid met zich mee dat men ook sneller in situaties terecht komt, waarin men onvrijwillige contacten heeft.

4.4 Samenhang achtergrondvariabelen en seksuele contacten geschiedenissen

4.4.1 Vastgestelde samenhangen

Vrijwillig contact versus geen contact
De jongeren die uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad verschillen in een aantal opzichten van de jongeren die geen seksuele contacten hebben gehad (tabel 4.21). Hoewel in enkele gevallen niet significant doen de verschillen zich ook steeds bij de jongens en bij de meisjes afzonderlijk voor.

Voor de ouders van de jongeren met vrijwillige seksuele ervaringen is geloof minder belangrijk geweest dan voor de jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Ouders van de jongeren met vrijwillige ervaringen hebben ook meer permissieve opvattingen over seksualiteit. De jongeren met vrijwillige contacten en relaties waren op jongere leeftijd geslachtsrijp. In vergelijking met de jongeren zonder seksueel contact heeft een groter aantal van hen in hun jeugd seksuele spelletjes gedaan en voor het zestiende jaar gemasturbeerd.

Met een enkele uitzondering worden verschillen in dezelfde richting ook gevonden wanneer de jongeren uit de zes subgroepen (de jongens en de meisjes met uitsluitend vrijwillige ervaringen met leeftijdgenoten, met volwassenen of met beiden) vergeleken worden met de jongens en de meisjes zonder seksueel contact voor het zestiende jaar.

Onvrijwillig contact versus geen contact
Verschillen tussen de jongeren met onvrijwillige ervaringen en de jongeren zonder seksueel contact zijn niet altijd tegelijkertijd voor de jongens en de meisjes significant of voor beiden in dezelfde richting. Voor beiden geldt dat wanneer men onvrijwillige ervaringen heeft gehad, de kans groter is dat men niet thuis bij beide ouders is opgegroeid. De meisjes met onvrijwillige ervaringen hebben zowel de vader als de moeder als minder warm en minder liefhebbend ervaren dan de meisjes die voor hun zestiende jaar geen sek-

Tabel 4.21
Achtergrondvariabelen in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis (aantallen, percentages en gemiddelden)

	Geen seksueel contact	Alleen vrijwillige ervaringen				Alleen onvrijwillige ervaringen				Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen	Chi²/F
		Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Beiden	Totaal	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Beiden	Totaal		
Aantal respondenten											
Jongens	39	46	3	14	63	1	4	—	5	16	
Meisjes	34	18	2	5	25	10	24	7	41	60	
Totaal	73	64	5	19	88	11	28	7	46	76	
Niet opgevoed door beide ouders											
Jongens	13%	9%	0%	36%	14%	0%	50%	—	40%	38%	
Meisjes	15%[a]	28%	50%	20%	28%	0%	29%	86%	32%	37%[a]	Chi²=
Totaal	14%[ab]	14%	20%	32%	18%[c]	0%	32%	86%	33%[a]	37%[bc]	15.31**
Belang levens-beschouwing (klein-groot)											
Jongens *M*	1.44	1.24	.67	1.21	1.21	3.00	2.00	—	2.20	1.19	
Meisjes *M*	1.85[bd]	1.22	2.00	1.20	1.28[d]	1.40	1.42	1.43	1.41	1.08[b]	F=
Totaal *M*	1.63[ab]	1.23	1.20	1.21	1.23[a]	1.35	1.50	1.43	1.50[c]	1.11[cd]	4.40**
Vader (koud-warm)											
Jongens *M*	3.91	3.97	3.07	3.42	3.86	4.40	4.00	—	4.08	3.51	
Meisjes *M*	4.01[db]	3.86	3.38	4.04	3.86[a]	3.54	3.22	4.10	3.43[ad]	3.51[b]	F=
Totaal *M*	3.96[dc]	3.94	3.19	3.73	3.86[ba]	3.62	3.33	4.10	3.51[db]	3.51[ca]	6.44**
Moeder (koud-warm)											
Jongens *M*	4.10	4.17	3.80	4.13	4.14	4.40	4.30	—	4.32[c]	3.81[c]	
Meisjes *M*	4.29[dc]	4.28	4.40	4.40	4.31[ba]	4.14	3.85	3.66	3.89[cb]	3.82[ca]	F=
Totaal *M*	4.19[c]	4.20	4.04	4.20	4.19[ba]	4.16	3.92	3.66	3.94[b]	3.82[ca]	5.80**

Vervolg op de volgende pagina

Tabel 4.21-vervolg

Achtergrondvariabelen in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenis (aantallen, percentages en gemiddelden)

	Geen seksueel contact	Alleen vrijwillige ervaringen				Alleen onvrijwillige ervaringen				Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen	Chi²/F
		Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Beiden	Totaal	Leeftijd-genoten	Volwas-senen	Beiden	Totaal		
Informatie ouders over seksualiteit[1]											
Jongens *M*	.038	.070	.866	.535	.195	−.367	.223	—	.105	.157	
Meisjes *M*	.240[cbd]	.014	.304	.451	.129[a]	−.256	−.506	−.269	−.407[ca]	−.196[d]	F=
Totaal *M*	.132[c]	.055	.585	.512	.176[ba]	−.267	−.394	−.269	−.346[cb]	−.124[a]	4.27*
Opvattingen ouders over seksualiteit[2]											
Jongens *M*	2.98[ab]	3.25	3.89	3.55	3.34[a]	2.75	4.08	—	3.82	3.50[b]	
Meisjes *M*	2.79[c]	3.22	2.96	4.10	3.39[ca]	2.88	2.75	3.47	2.89[a]	3.14	F=
Totaal *M*	2.89[cb]	3.24	3.52	3.72	3.35[ca]	2.87	2.98	3.47	3.01[a]	3.22[b]	4.60**
Seksuele spelletjes gedaan											
Jongens	49%[ab]	78%	67%	79%	78%[a]	100%	50%	—	60%	94%[b]	
Meisjes	44%[b]	56%	50%	80%	60%	70%	63%	71%	66%	78%[b]	Chi²=
Totaal	47%[abd]	72%	60%	79%	73%[ac]	73%	61%	71%	65%[bce]	82%[de]	22.50**
Voor 16e gemasturbeerd											
Jongens	74%[a]	89%	100%	100%	92%[a]	100%	100%	—	100%	100%	
Meisjes	38%[a]	61%	50%	60%	60%	50%	58%	29%	51%	70%[a]	Chi²=
Totaal	58%[ab]	81%	80%	90%	83%[ac]	55%	64%	29%	57%[cd]	76%[bd]	17.77**
Leeftijd geslachtsrijpheid (in jaren)											
Jongens *M*	13.8[db]	13.1	12.0	12.2	12.9[d]	14.0	12.5	—	12.8	12.1[b]	
Meisjes *M*	13.4[abc]	12.7	12.5	12.7	12.6[a]	13.0	12.4	11.7	12.4[c]	12.7[b]	F=
Totaal *M*	13.6[abc]	13.0	12.2	12.2	12.8[a]	13.1	12.4	11.7	12.5[c]	12.6[b]	8.94**

Noot. Bij waarden van dezelfde achtergrondvariabele met dezelfde letter is afzonderlijk voor jongens, meisjes en totaal het verschil tussen gemiddelden van groepen significant, respectievelijk de verdeling niet onafhankelijk ($p \leq .05$).

[1] Een hogere score betekent meer, en meer open informatieverschaffing. [2] Een hogere score betekent meer permissieve opvattingen over seksualiteit.

* $p < .01$. ** $p < .00$.

sueel contact hebben gehad. Aan de meisjes met onvrijwillige ervaringen is door de ouders ook in mindere mate en met meer moeite informatie verstrekt over seksualiteit dan de meisjes zonder seksueel contact. Zowel de jongens als de meisjes met onvrijwillige ervaringen hebben voor hun zestiende jaar vaker seksuele spelletjes gedaan en waren ook op jongere leeftijd geslachtsrijp.

Ook deze samenhangen worden gevonden wanneer de jongens en de meisjes zonder contacten vergeleken worden met de jongens en de meisjes uit de zes subgroepen (de jongens en de meisjes met uitsluitend onvrijwillige contacten met leeftijdgenoten, met volwassenen of met beiden). Er zijn echter wat meer uitzonderingen. De meisjes die zowel met volwassenen als met leeftijdgenoten onvrijwillig seksueel contact hebben gehad beoordelen hun vader als vrijwel even liefhebbend en warm als de meisjes zonder seksueel contact (zie verder tabel 4.21).

Meer ingewikkeld is de samenhang met de opvoedingssituatie. Van de totale groep jongeren met onvrijwillige seksuele ervaringen is 33% niet door beide ouders opgevoed. Alle elf jongens en meisjes die uitsluitend onvrijwillig contact met leeftijdgenoten hebben gehad zijn echter wel thuis door beide ouders opgevoed. Voor een beter inzicht in de samenhang met de opvoedingssituatie moet ook naar de subgroepen van de jongeren met vrijwillige contacten worden gekeken. De opvoedingssituatie blijkt dan meer te maken te hebben met het al dan niet gehad hebben van seksueel contact met volwassenen: de jongeren die voor hun zestiende jaar niet door beide ouders zijn opgevoed blijken vaker seksueel contact met volwassenen gehad te hebben dan de jongeren die wel bij beide ouders thuis zijn opgegroeid (respectievelijk 70% van 69 jongeren en 33% van 214 jongeren; $Chi^2=28.35$, $p<.00$). Het maakt daarbij vrijwel geen verschil of het contact met de volwassene vrijwillig of onvrijwillig is geweest.

Vrijwillig contact versus onvrijwillig contact
Er zijn ook verschillen tussen de jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen en de jongeren die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad. Ouders van de jongeren met vrijwillige ervaringen hebben meer, en meer open, informatie verstrekt over seksualiteit en hebben ook minder restrictieve opvattingen over seksualiteit dan ouders van de jongeren met uitsluitend onvrijwillige seksuele contacten en relaties. De jongens met onvrijwillige ervaringen hebben voor hun zestiende jaar ook vaker seksuele spelletjes gedaan. De meisjes die uitsluitend onvrijwillige contacten hebben gehad zeggen zowel hun vader als moeder significant als kouder en minder liefhebbend te hebben ervaren dan de meisjes met vrijwillige seksuele ervaringen.

Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact
Voor de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen liggen de verbanden minder duidelijk, soms lijken ze meer op de groep met uitsluitend vrijwillige ervaringen, dan weer op een van de andere twee groepen. In vergelijking met de jongeren zonder seksueel contact of alleen vrijwillig contact, zijn de jongeren met zowel vrijwillige als onvrijwillige ervaringen relatief minder vaak thuis door beide ouders opgevoed en hebben ze de beide ouders als minder warm en liefhebbend ervaren. In vergelijking

met de jongeren zonder seksuele contacten zijn ze op jongere leeftijd geslachtsrijp en heeft een groter deel seksuele spelletjes gedaan. Ook in vergelijking met de jongeren met uitsluitend onvrijwillige seksuele ervaringen heeft een groter deel van hen seksuele spelletjes gedaan (zie verder tabel 4.21).

Een aantal achtergrondvariabelen blijkt niet met de onderscheiden seksuele contacten geschiedenissen samen te hangen. Het gaat hierbij om:
- het hebben van oudere broers of zussen;
- het door beide ouders gecontroleerd of vrijgelaten zijn;
- de mate waarin ouders sekse-rol stereoptiepe opvattingen hebben;
- de wijze waarop thuis met lichamelijkheid is omgegaan;
- de sociale klasse.

4.4.2 Interpretatie van gevonden verbanden

De gerapporteerde verbanden tussen de seksuele contacten geschiedenissen en de achtergrondvariabelen kunnen geïnterpreteerd worden vanuit verschillende factoren. Deze elkaar beïnvloedende factoren kunnen begrijpelijk maken waarom de jongeren voor hun zestiende jaar al dan niet seksueel contact hebben, en waarom de een meer kans heeft vrijwillige of onvrijwillige ervaringen te hebben. De volgende factoren kunnen hierbij van belang zijn:
- een aangeboren of aangeleerde tendentie om seksuele contacten op te zoeken of situaties waarin dergelijke contacten tot stand kunnen komen. Deze tendentie hoeft er niet noodzakelijk toe te leiden dat men vaker *vrijwillige* ervaringen heeft, ook de kans op onvrijwillige ervaringen wordt er door vergroot;
- factoren die jongeren van seksuele contacten afhouden of hen in het aangaan van die contacten belemmeren;
- beschermende factoren die onvrijwillige contacten kunnen voorkomen, of die, wanneer het om een onvrijwillige seksuele relatie gaat, deze kunnen afbreken;
- het in seksuele contactsituaties niet beschikken over vermogens of vaardigheden om eigen verlangens te realiseren, en het zodoende niet voorbereid zijn om te voorkómen dat een seksueel contact uitloopt op een onvrijwillige ervaring;
- seksuele ervaringen, die afhankelijk van hun vrijwillige of onvrijwillige aard, de verdere verloop van de seksuele contacten geschiedenis en de werking van andere factoren beïnvloeden (zie 4.3.2).

Bij de interpretatie van de vastgestelde verbanden vanuit deze factoren, blijken de achtergrondvariabelen soms tegelijkertijd een indicator te kunnen zijn van meerdere factoren.

Ter ondersteuning van de gemaakte interpretaties worden ook verbanden gepresenteerd tussen achtergrondvariabelen enerzijds en kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen, zoals het aantal personen met wie men vrijwillig of onvrijwillig contact heeft gehad en de mate waarin men ervaring heeft met vormen van seksueel contact anderzijds.

Een sterkere *tendentie om seksuele contacten aan te gaan* of seksuele situa-

ties op te zoeken kan tot uitdrukking komen in het voor het zestiende jaar vaker gemasturbeerd hebben en seksuele spelletjes gedaan hebben. Indien de jongeren geen seksueel contact hebben gehad, hebben ze minder vaak gemasturbeerd en minder vaak seksuele spelletjes gedaan, dan wanneer ze uitsluitend of ook vrijwillig seksueel contact hebben gehad. Er zijn andere verbanden met kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen die in dezelfde richting wijzen. Indien men gemasturbeerd heeft, heeft men ook met meer personen vrijwillig seksueel contact gehad, vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren, in vrijwillige contacten ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact, en een meer positieve beleving van seksuele ervaringen met anderen voor het zestiende jaar. Wanneer men seksuele spelletjes heeft gedaan is de kans ook groter dat men zowel meer vrijwillige als meer onvrijwillige contacten met anderen heeft gehad. Ook heeft men, wanneer men seksuele spelletjes heeft gedaan vaker opwinding en orgasmes ervaren en in zowel vrijwillige als onvrijwillige seksuele contacten ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact.

Ook een vroege puberteit kan, al dan niet mede als gevolg van reacties van anderen, leiden tot een grotere seksuele activiteit. Zo hebben de jongeren die op een latere leeftijd geslachtsrijp zijn voor hun zestiende jaar vaker geen seksueel contact gehad dan de jongeren die op een jongere leeftijd geslachtsrijp zijn. Verder blijkt dat naarmate de puberteit op jongere leeftijd heeft plaatsgevonden men zowel meer vrijwillige als onvrijwillige contacten heeft gehad, men heeft voor het zestiende jaar vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren en men heeft in zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact.

Wanneer het geloof voor ouders belangrijk is geweest, kan dat een zodanig effect hebben dat jongeren *van seksueel contact worden afgehouden*. Naarmate het geloof voor de ouders belangrijker is geweest heeft men immers minder vaak uitsluitend of ook vrijwillige seksuele contacten gehad. Ook is naarmate geloof thuis belangrijker was, het aantal personen met wie men vrijwillig seksueel contact heeft gehad kleiner, heeft men voor het zestiende jaar in seksuele contacten minder vaak seksuele opwinding en orgasmes ervaren, en heeft men in vrijwillige contacten met minder vergaande vormen van seksueel contact ervaring.

Wanneer ouders meer restrictieve opvattingen hebben over seksualiteit, kan dat jongeren ook van seksueel contact afhouden. De ouders van de jongeren met uitsluitend of ook onvrijwillige seksuele ervaringen blijken namelijk meer permissieve opvattingen te hebben dan de ouders van de jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksuele contacten hebben gehad. Wanneer de jongeren thuis bij beide ouders opgroeien kan dat er ook toe leiden dat de jongeren minder vaak (vrijwillige of onvrijwillige) seksuele contacten hebben, mogelijk omdat in die situatie er meer betrokkenheid of controle ten opzichte van de kinderen aanwezig is.

Wanneer geloof voor ouders belangrijk is geweest kan daar echter ook een *beschermende werking* van uit zijn gegaan, bijvoorbeeld omdat het binnen een gezin als een bindende kracht functioneert. Naarmate geloof voor de ouders belangrijker was heeft men met minder personen onvrijwillig seksueel contact gehad en zijn onvrijwillige contacten lichamelijk van minder vergaande aard geweest.

Ook van een warm gezinsklimaat kan een beschermende werking uitgaan: indien minder warm dan is de kans groter dat men uitsluitend of ook onvrijwillige seksuele ervaringen heeft gehad; dit in vergelijking met de jongeren die geen of uitsluitend vrijwillige seksuele contacten hebben gehad. Opgegroeid in een warmer gezinsklimaat heeft men ook met minder personen onvrijwillig seksueel contact gehad, en is het eerste contact, wanneer het onvrijwillig is, minder ingrijpend geweest. Indien afkomstig uit een warm gezinsklimaat heeft men in onvrijwillige contacten ook minder vergaande vormen van seksueel contact meegemaakt. Opgevoed in een warm gezinsklimaat is de beleving van seksuele contacten en relaties voor het zestiende jaar ook positiever.

De bescherming tegen onvrijwillige seksuele contacten kan kleiner zijn wanneer men, om uiteenlopende redenen, niet thuis door beide ouders is opgevoed. De jongeren die in die situaties opgroeien hebben voor hun zestiende jaar vaker uitsluitend of óók onvrijwillig seksueel contact gehad; daarnaast hebben de jongeren die in dergelijke situaties zijn opgegroeid met significant meer personen onvrijwillig seksueel contact gehad dan de jongeren die wel bij beide ouders zijn opgegroeid. Ook was het eerste seksuele contact van deze jongeren vaker onvrijwillig en wanneer het onvrijwillig is geweest van meer ingrijpende aard. Ook de meest ingrijpende ervaring van deze jongeren is ernstiger, en binnen onvrijwillige ervaringen hebben ze verdergaande vormen van seksueel contact meegemaakt. Als gevolg hiervan zijn seksuele contacten en relaties negatiever beleefd dan de ervaringen van de jongeren die wel bij beide ouders zijn opgegroeid.

De rol en het belang van de opvoedingssituatie is niet zonder meer evident. Het kan zijn dat wanneer men niet bij beide ouders opgroeit, de betrokkenheid op het kind al dan niet om praktische redenen kleiner is. Het niet beschikbaar zijn van twee ouders kan ook het gevolg zijn van relatieproblematiek die met zich mee brengt dat er minder positieve aandacht voor aanwezige kinderen is. De aantallen laten zien dat het echter niet om een absoluut verband gaat: ook wanneer beide ouders wel aanwezig zijn geweest kan van een kleinere daadwerkelijke betrokkenheid of van verwaarlozing sprake zijn, terwijl bijvoorbeeld ook in een-ouder gezinnen warme aandacht voorkomt. Toch kan de kans op onvoldoende bescherming, en daarmee de kans op onvrijwillige seksuele ervaringen, groter zijn in situaties waarin het kind niet bij beide ouders is opgegroeid.

Jongeren zullen onder andere beter *voorbereid zijn op het functioneren in seksuele contacten* wanneer ze thuis meer informatie hebben gekregen over seksualiteit, en wanneer dat is gebeurd in een permissieve in plaats van een restrictieve context. Ook vanuit betrokkenheid op de jongere, tot uitdrukking komend in een warmer gezinsklimaat, kunnen ouders hen beter hebben voorbereid. Indien beter voorbereid zijn jongeren mogelijk meer in staat om onvrijwillige contacten te voorkomen of te vermijden. Ook dit wordt door de data ondersteund: indien de ouders meer, en meer open, informatie over seksualiteit hebben verschaft is de kans kleiner dat men (uitsluitend of ook) onvrijwillige seksuele contacten of relaties heeft gehad. Zowel het eerste contact als de meest ingrijpende ervaring, zijn dan minder ernstig. In onvrijwillige ervaringen heeft men minder vergaande vormen van seksueel contact meegemaakt. Ook heeft men voor het zestiende jaar

vaker orgasmes ervaren in vergelijking met de jongeren die van hun ouders minder informatie hebben gekregen over seksualiteit. Verder zeggen de jongeren met uitsluitend vrijwillige contacten dat hun ouders liefhebbender en warmer waren dan de jongeren met uitsluitend of ook onvrijwillige contacten.

Wanneer ouders meer permissieve opvattingen hebben, hebben de jongeren voor hun zestiende jaar met meerdere personen seksueel contact gehad. Doordat men met meer personen contact heeft gehad is de kans groter dat daar ook onvrijwillige ervaringen bijzitten. Tegelijkertijd blijkt de beleving van het eerste seksuele contact positiever te zijn geweest, en heeft men voor het zestiende jaar vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren dan wanneer ouders restrictieve opvattingen hebben over seksualiteit. In vrijwillige contacten heeft men, indien ouders permissieve opvattingen hebben, ook ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact.

Huidig seksueel en sociaal functioneren en de samenhang met achtergrondvariabelen 5

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het seksueel en sociaal functioneren van de jongeren beschreven, zoals dat er uit zag op het moment dat de interviews werden afgenomen; vrijwel alle jongeren zijn dan tussen de 18 en de 23 jaar oud. Deze beschrijving geschiedt los van wat de jongeren voor hun zestiende jaar hebben meegemaakt. Dit betekent dat bij een aantal verbanden alleen een voorlopige interpretatie mogelijk is, en dat pas meer inzicht kan worden verkregen wanneer ook de seksuele ervaringen die men voor het zestiende jaar heeft gehad bij de interpretaties worden betrokken.

Op het moment dat de interviews werden afgenomen heeft ruim de helft van de jongeren een vaste relatie. Ruim drie kwart van de jongeren heeft recent seksueel contact gehad, in de huidige relatie of, wanneer zij nu geen vaste relatie hebben, in het voorafgaande half jaar daar buiten (5.2). Bij de verdere beschrijving van het huidig functioneren staan de afhankelijke variabelen centraal zoals die in hoofdstuk 3 zijn beschreven. Eerst wordt bij de jongeren die recent seksueel contact hebben gehad gekeken naar het voorkomen van eventuele klachten bij deze contacten; bij jongeren die geen seksueel contact hebben gehad wordt gekeken naar de mate waarin zij in socio-erotische contactsituaties problemen ervaren (5.3). Los van de concrete praktijk komt vervolgens aan de orde: de mate waarin mensen zin in seks hebben, de seksuele opwindbaarheid en het voorkomen van angst voor seksueel contact (5.4). Het eigen subjectieve oordeel over het seksueel functioneren komt tot uitdrukking in de mate waarin jongeren tevreden zijn met hun seksuele leven (5.5). Een laatste aspect van het huidig functioneren, dat conceptueel enigszins losstaat van de eerder behandelde, is de mate waarin men nu psychische en lichamelijke klachten ervaart, ofwel psychoneuroticisme (5.6).

Bij elk aspect van het huidig functioneren wordt steeds de samenhang met andere afhankelijke variabelen beschreven. Hierbij wordt alleen dan een samenhang besproken wanneer beide variabelen minimaal 5% gemeenschappelijke variantie hebben, ofwel de correlatie een absolute waarde heeft van minimaal .23 (Pearson r); deze correlatie moet dan bovendien significant zijn (minimaal $p<.05$). Wanneer vermeld wordt dat voor een bepaalde groep geen samenhang tussen variabelen wordt gevonden betekent dat, dat de correlatie niet significant is en niet groter dan .20.

Het huidig functioneren wordt voor jongens en meisjes apart beschreven. Het is onduidelijk of de antwoorden van jongens en meisjes zonder meer met elkaar vergeleken kunnen worden; het is namelijk mogelijk dat zij, in samenhang met hun geslachtsrol, sommige vragen vanuit een ander referentiekader hebben beantwoord. Verschillen die zich tussen jongens en meisjes voordoen zijn tot op zekere hoogte in lijn met wat op basis van de literatuur kan worden verwacht. Het is echter de vraag of deze verschillen aan de geslachtsrol kunnen worden toegeschreven. In het vorige hoofdstuk is immers duidelijk geworden dat jongens als groep andere seksuele erva-

ringen hebben gehad dan meisjes. Een goede kijk op de mogelijke oorzaak van eventuele verschillen tussen jongens en meisjes is dus pas mogelijk wanneer ook die ervaringen in beschouwing worden genomen (zie hoofdstuk 6). Daar waar verbanden tussen variabelen voor jongens en meisjes beide significant zijn en in dezelfde richting wordt alleen het verband voor de totale groep jongeren vermeld.

Om aan te geven dat het gaat om het huidig functioneren en niet om ervaringen van voor het zestiende jaar, is dit hoofdstuk gesteld in de voltooid of onvoltooid tegenwoordige tijd; dit in tegenstelling tot de beschrijving van de seksuele contacten en relaties in het vorige hoofdstuk. Hierdoor wordt de indruk gewekt dat het gaat om hoe de situatie van de jongeren er nu uitziet. Dit is niet helemaal juist, de interviews zijn immers afgenomen in de jaren '85 en '86. Ook dient er rekening mee te worden gehouden dat het gaat om het functioneren van de onderzochte groep jongeren; de resultaten kunnen dus niet zonder meer van toepassing worden geacht op jongeren in het algemeen.

Al eerder is gebleken dat er verschillen zijn tussen de jongeren wat betreft hun woonsituatie, dagelijkse bezigheden en leeftijd, in samenhang met het soort ervaringen dat ze voor hun zestiende hebben gehad (hoofdstuk 3). Ook bleek het gehad hebben van bepaalde seksuele contacten of relaties samen te hangen met achtergrondvariabelen (4.4). Bij de beschrijving van het huidig functioneren wordt daarom steeds bekeken of zich in samenhang met deze achtergrondkenmerken tussen de jongeren verschillen voordoen. Hierbij gaat het er in eerste instantie om vast te stellen òf dergelijke verbanden er zijn en niet hoe deze verbanden inhoudelijk kunnen worden geïnterpreteerd. Wanneer dergelijke verbanden er zijn, kunnen ze van invloed zijn op de samenhang tussen wat men voor het zestiende jaar heeft meegemaakt en het functioneren op latere leeftijd. Bij de interpretatie van deze samenhangen moet dus ook rekening kunnen worden gehouden met de mogelijke invloed van deze achtergrondkenmerken.

Alleen die verbanden tussen het huidig functioneren en de achtergrondvariabelen worden beschreven waar een significante correlatie voor gevonden wordt; als minimum waarde is bij deze verbanden .20 aangehouden. Afgezien van deze hoogte zijn 72 van de 180 berekende correlaties significant. Er zijn meer significante correlaties dan op basis van kans kan worden verwacht; het blijkt dus dat er heel wat ware verbanden aanwezig zijn.

Omdat voor jongens en meisjes vaak verschillende achtergrondvariabelen van belang zijn, worden de verbanden tussen de achtergrondvariabelen en het huidig functioneren voor jongens en meisjes afzonderlijk gepresenteerd.

Hoewel de gevonden verbanden niet uitzonderlijk hoog zijn, blijkt het zinvol om met de invloed van de achtergrondvariabelen op het huidig functioneren rekening te houden. Het is echter niet duidelijk hoe de verbanden moeten worden geïnterpreteerd. Zonder meer een oorzakelijk verband aannemen lijkt niet altijd juist. Hierbij komt dat de achtergrondvariabelen ook onderling met elkaar samenhangen. Daardoor bestaat de mogelijkheid dat een bepaalde samenhang verdwijnt wanneer voor de invloed van een andere achtergrondvariabele wordt gecontroleerd. Om zicht te krijgen op de manier waarop het verband tussen achtergrondvariabelen en het huidig

functioneren inhoudelijk in elkaar zit worden de verbanden in de laatste paragraaf vanuit de de achtergrondvariabelen bekeken (5.7). Daarbij wordt aangesloten bij de inhoudelijke interpretaties welke eerder zijn gemaakt om de verbanden tussen achtergrondvariabelen en de seksuele contacten geschiedenissen te begrijpen (4.4).

5.2 Huidige seksuele en relationele situatie

Vaste relatie
Ruim de helft van de jongeren heeft op het moment dat ze zijn geïnterviewd een vaste relatie; meisjes hebben dit vaker dan jongens (tabel 5.1). Wanneer men een vaste relatie heeft, vindt binnen die relatie meestal ook seksueel contact plaats. Negen jongeren met een vaste relatie hebben in die relatie echter (nog) geen seksueel contact gehad; twee van hen hebben dat in het half jaar voorafgaand aan het interview wel met iemand anders gehad.

De duur van de relaties waarin seksueel contact voorkomt loopt uiteen van minder dan een maand tot langer dan een jaar. Ruim de helft van de relaties duurt langer dan een jaar; de overige relaties duren voor het merendeel een maand tot een jaar (44%). De meeste relaties waarin ook seksueel contact voorkomt zijn heteroseksueel; 11% van de relaties is homoseksueel. Eén meisje heeft tegelijkertijd een relatie met een jongen en met een meisje.

Geen vaste relatie
Bijna twee derde van de 138 jongeren die op het moment van het interview geen vaste relatie hebben, heeft in het half jaar voorafgaand aan het interview wel seksueel contact gehad (tabel 5.1). Ongeveer de helft van deze jongeren heeft dat seksuele contact in dat half jaar met één andere persoon gehad. De anderen hebben met meer dan een persoon seksueel contact gehad. In de meeste gevallen zijn het heteroseksuele contacten (82%). Acht jongens (22%) en twee meisje (4%) hebben alleen homoseksueel contact gehad, terwijl twee jongens en drie meisjes zowel hetero- als homoseksuele contacten hebben gehad.

Tabel 5.1
Aantal jongeren dat nu vaste relatie heeft en recent seksueel contact heeft gehad

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	Wel seks	Geen seks	Totaal	Wel seks	Geen seks	Totaal	Wel seks	Geen seks	Totaal
Wel relatie	48	2	50 (41%)	90	5	95 (59%)	138	7	145 (51%)
Geen relatie	36	37	73 (59%)	44	21	65 (41%)	80	58	138 (49%)
Totaal	84 (68%)	39 (32%)	123 (100%)	134 (84%)	26 (16%)	160 (100%)	218 (77%)	65 (23%)	283 (100%)

Wel of geen seksueel contact
Ongeacht of dit plaatsvindt in de huidige relatie, hebben 218 van de 283 jongeren recent seksueel contact gehad. De overige 65 jongeren, waarvan er zeven nu wel een vaste relatie hebben, hebben dus noch in een huidige relatie, noch in het voorafgaande half jaar daarbuiten, seksueel contact gehad; bij jongens komt dit vaker voor dan bij meisjes (tabel 5.1). Ruim de helft van de jongeren die het laatste half jaar geen seksueel contact hebben gehad, zegt dat ze dit wel graag gewild hadden; jongens zeggen dit vaker dan meisjes (61% versus 42%).

Wanneer jongeren recent seksueel contact hebben gehad kan dat in verschillende verbanden hebben plaatsgevonden en voor hen uiteenlopende betekenissen hebben. Terwijl het voor de ene jongere bijvoorbeeld gaat om seksueel contact dat regelmatig plaatsvindt met een partner met wie wordt samengewoond, kan het voor een ander de eerste, voorzichtige stap op het gebied van de seksualiteit zijn, terwijl het voor weer een ander om een reeks vluchtige eenmalige contacten kan gaan. In samenhang hiermee zouden jongeren, wanneer ze problemen hebben, ook verschillende soorten problemen kunnen hebben.

Andere kenmerken huidige situatie
Jongeren die recent seksueel contact hebben gehad zijn gemiddeld ouder dan de jongeren die in het voorafgaande half jaar geen seksueel contact hebben gehad (20 versus 19,5 jaar, $t=-3.14$, $p<.00$). Jongeren die nu een vaste relatie hebben zijn niet ouder of jonger dan jongeren zonder vaste relatie.

Of men recent seksueel contact heeft gehad en of men een vaste relatie heeft, hangen niet samen met de aard van de dagelijkse bezigheden, wel met de huidige woonsituatie. Er zijn 27 jongeren die een vaste relatie hebben en ook samenwonen. Zowel van de jongeren die zelfstandig wonen als van de jongeren die bij de ouders thuis wonen heeft bijna de helft nu een vaste relatie ($Chi^2=24.34$, $p<.00$). Alle jongeren die met een vaste partner samenwonen hebben het voorafgaande half jaar seksueel contact gehad. Van de jongeren die zelfstandig wonen is dit 85% en van de jongeren die bij de ouders thuis wonen is dit 68% ($Chi^2=19.45$, $p<.00$).

5.3 Voorkomen van problemen bij seksuele contacten en in socio-erotische contactsituaties

5.3.1 Problemen bij seksuele contacten

Aan de jongeren die recent seksueel contact hebben gehad is gevraagd of en in welke mate zij in die contacten problemen hebben ervaren. Jongens zeggen vaker dan meisjes dat ze in die contacten helemaal geen problemen ervaren (respectievelijk 30% van 84 en 8% van 134). Gemiddeld ervaren meisjes bij deze contacten ook meer problemen dan jongens (tabel 5.2).

Deze 'problemenindex' is samengesteld op basis van problemen die te maken hebben met:
- zich angstig en gespannen voelen in seksuele contacten;
- niet opgewonden raken in contacten, terwijl men dit wel wil;
- niet klaarkomen in contacten, terwijl men dit wel wil (zie 3.4).

Tabel 5.2

Voorkomen van problemen bij recent seksueel contact en in socio-erotische contactsituaties (gemiddelden)

	Jongens			Meisjes			Totaal		
	M	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*
Problemen bij recent seksueel contact	2.61[a]	1.66	(84)	4.57[a]	1.83	(134)	3.81	2.00	(218)
Problemen in socio-erotische contactsituaties	2.96	.81	(37)	2.92	.81	(24)	2.94	.81	(61)

Noot. Seksuele problemenindex: geen problemen (1) - zeer veel problemen (7). Problemen in socio-erotische contactsituaties: geen probleem (1) - zeer veel problemen (5).
[a] Gemiddelden verschillen significant: $t = -8.16, p < .00$.

Voor het voorkomen van deze afzonderlijke problemen zijn door de jongeren verschillende redenen gegeven.

De jongeren noemen verschillende redenen waarom ze in seksuele contacten *last hebben van angst of spanning*. De reden die door jongens het meest wordt genoemd is onwennigheid en onzekerheid (45% van de 40 jongens); specifieke angsten die zij noemen zijn: angst voor bepaalde seksuele handelingen, voor zwangerschap en voor ontdekking door de ouders (23%). Meisjes schrijven het voorkomen van angst of spanning bij seksuele contacten ook vaak toe aan onwennigheid en onzekerheid (19% van 72); andere redenen die vaak door meisjes worden genoemd zijn: herinneringen aan vervelende seksuele ervaringen (24%) en relationele omstandigheden (18%).

Wanneer jongens er bij seksueel contact last van hebben dat ze *niet opgewonden raken*, schrijven ze dat vooral toe aan hun fysieke conditie (moe zijn, alcohol gebruik; 50% van 30). Negen jongens (30%) zeggen dat ze afgeleid worden door problemen op andere terreinen. Door meisjes worden dezelfde twee redenen genoemd (respectievelijk 20% en 23% van 91). Een andere reden die door meisjes veel genoemd wordt is geen zin in seks hebben of andere behoeften hebben dan de partner (18%).

De fysieke conditie en afgeleid worden zijn voor jongens ook de meest genoemde redenen waarom ze bij seksueel contact *problemen* hebben *met klaarkomen* (respectievelijk 32% en 20% van 25); een derde reden die zij noemen is geen zin hebben in seksueel contact (16%). De reden voor problemen met klaarkomen die door de 103 meisjes die zeggen daar last van te hebben het meest worden gegeven zijn: afgeleid worden (23%) en gebrek aan vaardigheden (het gaat te snel, pijn hebben, niet op elkaar ingespeeld zijn; 17%). Dertien meisjes (13%) zeggen het onbelangrijk te vinden dat men geen orgasme krijgt en veertien meisjes (14%) zeggen niet te weten hoe het komt dat ze geen orgasme krijgen.

Angst bij seksueel contact en problemen om opgewonden te raken en klaar te komen, hangen afzonderlijk ook samen met de seksuele problemen zoals die op de schriftelijke klachtenlijst zijn vermeld (bijlage 12). Voor de de totale groep zijn 41 van de 54 correlaties significant ($p<.05$, Pearson r varieert

van .11 tot .71) Voor meisjes zijn er meer significante samenhangen dan voor jongens (57% versus 41%); dit wordt ten dele veroorzaakt door het feit dat jongens minder last van problemen zeggen te hebben en er voor hen zodoende weinig variatie op de afzonderlijke items is.

Alle verbanden zijn in de te verwachten richting, met uitzondering van het probleem van te vroeg klaarkomen: wanneer men hier last van heeft, heeft men in seksueel contact juist minder vaak problemen met seksueel opgewonden raken en klaarkomen. De samenhangen zijn uiteraard hoog als het gaat om de min of meer identieke problemen: niet seksueel opgewonden raken bij het vrijen, het niet stijf worden van de penis of het niet vochtig worden van de vagina bij het vrijen, en het niet klaar kunnen komen.

Andere items van de seksuele klachtenlijst die samenhangen met de drie problemen waarop de probleemindex is gebaseerd, zijn:

- bang zijn dat het vrijen niet zou lukken;
- het moeilijk vinden om te laten merken dat men geen zin in seks heeft;
- zich weinig op het gemak voelen bij het vrijen;
- het moeilijk vinden om duidelijk te maken hoe men wil vrijen;
- willen dat de ander minder actief is bij het vrijen;
- net doen alsof men het vrijen leuk vindt;
- de ander verlangt bij het vrijen dingen die men tegenstaat.

Voor zowel jongens als meisjes doen zich geen of slechts een enkele samenhang voor als het gaat om:

- willen dat de ander meer met hen vrijt voor het klaarkomen;
- zich zorgen maken of de ander het wel leuk vindt;
- willen dat de ander actiever is bij het vrijen;
- bang zijn dat de ander niet klaarkomt;
- het duurt te lang voordat men klaarkomt;
- het neuken doet pijn.

Vooral bij jongeren die nu een vaste (seksuele) relatie hebben lijken de problemen van invloed te zijn op de beleving van seksuele contacten; naarmate men in een vaste relatie meer last heeft van seksuele problemen (de probleemindex is hoger) worden seksuele contacten negatiever beleefd ($r=-.44$, $p<.00$). Deze samenhang wordt niet gevonden voor jongeren die het laatste half jaar wel seksueel contact hebben gehad maar nu geen vaste relatie hebben; naarmate deze jongeren meer problemen hebben gehad zeggen zij de seksuele contacten niet meer of minder onplezierig beleefd te hebben ($r=-.15$, n.s.). Het kan zijn dat de laatste groep jongeren de problemen minder laat meewegen in de evaluatie van de seksuele contacten die zij hebben gehad, omdat die problemen niet meer actueel ervaren worden. Voor de eerste groep vormen de problemen nog steeds een belemmering om plezier aan de contacten te beleven.

Last hebben van angst of spanning, niet opgewonden raken en problemen met klaarkomen, blijken afzonderlijk met verschillende andere kenmerken van het huidig functioneren samen te hangen. Zo blijkt onder andere dat men zich in seksueel contact vaker angstig of gespannen voelt naarmate men met verschillende vormen van seksueel contact minder ervaring heeft. Niet opgewonden raken en problemen met klaarkomen komen vaker voor wanneer men meer angst heeft voor seksueel contact in het algemeen. In het

vervolg wordt echter niet van de afzonderlijke problemen uitgegaan, maar van de probleemindex die op het voorkomen van de afzonderlijke problemen is gebaseerd.

Wanneer van deze index wordt uitgegaan verdwijnen de verbanden tussen de afzonderlijke problemen en kenmerken van het huidig functioneren uit het zicht. Er zijn namelijk geen samenhangen met de mate waarin men zin heeft in seks, de seksuele opwindbaarheid, en angst voor seksueel contact. Er is alleen een samenhang met de mate waarin men nu psychische en lichamelijke klachten ervaart: naarmate zowel jongens als meisjes meer seksuele problemen hebben, ervaren ze nu ook meer psychische en lichamelijke klachten (respectievelijk $r=.35$ en $r=.32$, beide $p<.00$). Meisjes zijn, naarmate zij meer problemen bij het vrijen hebben, bovendien minder tevreden met hun seksuele leven ($r=-.29$, $p<.00$); bij jongens doet deze samenhang zich niet voor ($r=-.11$, n.s.).

Huidige situatie

De mate waarin men bij seksuele contacten problemen ervaart, verschilt niet voor jongeren die nu een vaste (seksuele) relatie hebben en jongeren die buiten een huidige relatie seksueel contact hebben gehad. Er is ook geen samenhang met de leeftijd en de dagelijkse bezigheden van de jongeren. Er is wel een samenhang met de woonsituatie: jongeren die bij een of beide ouders thuis wonen hebben minder seksuele klachten dan jongeren die zelfstandig of met een vaste partner wonen (respectievelijk: 3.29, 4.30 en 4.26, $F=7.18$, $p<.00$). Mogelijk is het seksuele gedrag van de thuiswonende jongeren nog weinig frequent en weinig uitgekristalliseerd, zodat problemen minder snel tot uitdrukking komen. Misschien stellen zij ook minder eisen of hebben zij nog minder uitgesproken verwachtingen, zodat ze minder ontevreden zijn.

Achtergrondvariabelen

De mate waarin men bij de recente seksuele contacten last heeft gehad van problemen, hangt voor jongens en meisjes met verschillende achtergrondvariabelen samen (tabel 5.7). Jongens rapporteren vooral meer problemen wanneer de ouders minder en op minder open wijze informatie hebben gegeven over seksualiteit en wanneer ouders minder permissieve opvattingen hebben over seksualiteit. Voor meisjes zijn er meer significante verbanden. Meisjes hebben nu vooral meer problemen wanneer ze vroeger seksuele spelletjes hebben gedaan, wanneer ze voor hun zestiende hebben gemasturbeerd, en ze op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden. Meisjes rapporteren nu ook meer klachten wanneer ze hun vader en moeder als koud hebben ervaren en wanneer geloof voor beide ouders minder belangrijk is geweest (zie ook 5.7).

5.3.2 Problemen in socio-erotische contactsituaties

De 65 jongeren die recent geen seksueel contact hebben gehad, is gevraagd naar het voorkomen van problemen in socio-erotische contactsituaties. Er blijkt geen verschil te zijn in de mate waarin jongens en meisjes hier last van hebben (tabel 5.2). Naarmate men meer last heeft van dergelijke problemen is men nu minder tevreden met het seksuele leven ($r=-.26$, $p<.02$; voor jon-

gens en meisjes afzonderlijk is de correlatie even hoog maar niet significant). Met de andere kenmerken van het huidig functioneren doen zich geen samenhangen voor.

De mate waarin men problemen heeft in socio-erotische contactsituaties hangt niet samen met de huidige leeftijd, de woonsituatie, en de aard van de dagelijkse bezigheden. Wel zijn er enkele verbanden met de andere achtergrondvariabelen. Zowel jongens als meisjes rapporteren meer problemen wanneer ouders minder en minder open informatie hebben verstrekt over seksualiteit ($r=-.30$, $p<.01$), ze uit sociaal lagere klassen afkomstig zijn ($r=-.33$, $p<.00$) en moeder meer stereotiepe opvattingen heeft over sekserollen ($r=.23$, $p<.04$; deze samenhang is alleen voor de totale groep significant). Jongens hebben minder problemen in contactsituaties wanneer zij moeder als meer vrijlatend hebben ervaren ($r=-.34$, $p<.02$).

5.4 Seksueel functioneren los van concrete praktijk

In vergelijking met meisjes hebben jongens meer zin in seks, zijn ze sterker seksueel opwindbaar en hebben ze minder angst voor seksueel contact (tabel 5.3). De verschillen zijn in de richting die op basis van de literatuur verwacht kan worden: in vergelijking met meisjes hebben jongens een sterker seksueel verlangen, zijn ze sterker seksueel opwindbaar en hebben ze minder angst voor seksueel contact.

De mate waarin men zin heeft in seks, de seksuele opwindbaarheid en de angst voor seksueel contact hangen zowel voor jongens als meisjes onderling sterk met elkaar samen (tabel 5.3). Deze samenhangen kunnen als volgt worden geïnterpreteerd: de angst van mensen voor seksueel contact vermindert hun seksuele opwindbaarheid. Door die angst is seksueel contact ook minder aantrekkelijk en het seksuele verlangen dus kleiner. Naarmate mensen seksueel contact meer opwindend vinden, neemt ook hun seksuele verlangen toe. Verlangen wordt hier dus gezien als een soort resultante. Een

Tabel 5.3
Primaire correlaties (Pearson r), gemiddelden en standaarddeviaties van seksueel verlangen, opwindbaarheid en angst bij jongens (n = 21) en meisjes (n = 153)

	Verlangen	Opwindbaarheid	Angst	*M*	*SD*
Seksueel verlangen	—	.79*	−.56*	3.46[a]	.66
Seksuele opwindbaarheid	.78*	—	−.49*	3.90[b]	.49
Angst voor seksueel contact	−.58*	−.52*	—	1.81[c]	.65
M	3.19[a]	3.61[b]	2.12[c]		
SD	.73	.62	.84		

Noot. Jongens boven de diagonaal, meisjes onder de diagonaal. Verlangen: seksueel contact staat tegen (1) - seksueel contact is zeer plezierig (5). Opwindbaarheid: seksueel contact is niet opwindend (1) - seksueel contact is zeer opwindend (5). Angst: seksueel contact roept geen angst op (1) - seksueel contact roept zeer veel angst op (5). Gemiddelden verschillen significant: [a]: $t = 3.24$, $p < .00$.; [b]: $t = 4.42$, $p < .00$.; [c]: $t = 3.46$, $p < .00$.
* $p < .00$.

omgekeerd verband ligt minder voor de hand: door een sterker seksueel verlangen zal men niet minder angstig zijn voor seksueel contact, terwijl het ook de opwindbaarheid niet zal versterken. Seksueel verlangen en opwindbaarheid hangen zowel voor jongens als meisjes onderling sterker met elkaar samen dan met angst; een mogelijke verklaring hiervoor is dat angst voor seksueel contact op verschillende manieren kan doorwerken. Terwijl het vaak een negatief effect zal hebben op de seksuele opwinbaarheid en het verlangen, kan het in andere gevallen juist ook een versterkend effect hebben (Bancroft, 1983; Hatfield & Rapson, 1987).

Naast de onderlinge samenhangen hangen de drie kenmerken van het seksueel functioneren voor meisjes ook samen met de mate waarin ze tevreden zijn met hun seksuele leven (5.5) en de mate waarin ze nu psychische en lichamelijke klachten ervaren (5.6).

Voor twee jongens en zeven meisjes zijn geen gegevens beschikbaar over de sterkte van het seksuele verlangen, de seksuele opwindbaarheid en de angst voor seksueel contact. In het interview is respondenten namelijk de gelegenheid geboden om, wanneer seksualiteit geen wezenlijke betekenis voor hen had of zij daar, naar hun zeggen, geen behoefte aan hadden, de desbetreffende vragen over te slaan.

In hun antwoord op de vraag wat seks voor hen betekent, geven vrijwel al deze jongeren te kennen dat ze (nu) geen behoefte (meer) hebben aan seksualiteit, er negatief tegenover staan of er niet mee geconfronteerd willen worden. Een respondente zegt vanwege haar geloof niet aan seks te doen. Van deze negen jongeren hebben er zes voor hun zestiende óók of uitsluitend onvrijwillig seksueel contact met een volwassene gehad; de hoogste ernstscores variëren van 3 tot 9 (gemiddeld 6.9). De negen jongeren zijn aanzienlijk minder tevreden met hun seksuele leven dan gemiddeld voor de totale groep wordt gevonden (5.13 versus 6.97).

Het is onduidelijk hoe het seksueel verlangen, de seksuele opwindbaarheid en de angst voor seksueel contact er voor deze jongeren uit zou zien, wanneer ze het desbetreffende onderdeel wel zouden hebben beantwoord. Verondersteld kan worden dat hun seksueel verlangen en hun seksuele opwindbaarheid laag zouden zijn, terwijl ze juist wel angst hebben voor seksueel contact. Dit hoeft echter niet zo te zijn; het is namelijk mogelijk dat seksualiteit voor sommige van hen juist een ambivalente betekenis heeft, en dat zij willen voorkomen dat zij daar, door de vragen te beantwoorden, mee geconfronteerd worden.

Huidige situatie
Er zijn geen systematische verschillen in de drie kenmerken van het huidig functioneren in samenhang met de leeftijd van de jongeren, de aard van hun dagelijkse bezigheden en hun woonsituatie. Er zijn wel voor de hand liggende verschillen tussen jongeren die recent wel of geen seksueel contact hebben gehad.

Zowel jongens als meisjes die recent seksueel contact hebben gehad, rapporteren in vergelijking met jongeren die geen seksueel contact hebben gehad:
- een sterker seksueel verlangen (3.38 versus 3.06, $t=-3.04$, $p<.00$);
- en minder angst voor seksueel contact (1.92 versus 2.23, $t=2.70$, $p<.01$).

Het verschil in mate van seksuele opwindbaarheid is alleen voor meisjes significant (3.21 versus 3.67, t=-2.75, p<.01).

Hierbij sluit de samenhang aan die wordt gevonden voor jongens die nu geen vaste relatie hebben maar in het voorafgaande jaar wel seksueel contact hebben gehad: wanneer zij met meer personen seksueel contact hebben gehad, hebben zij ook meer zin in seks (r=.31, p<.04). Ook voor de jongens die recent geen seksueel contact hebben gehad worden ondersteunende samenhangen gevonden: wanneer zij wel graag seksueel contact hadden willen hebben, is zowel hun seksuele opwindbaarheid als hun seksueel verlangen groter (respectievelijk r=-.36, p<.02 en r=-.30, p<.04). Bij de 26 meisjes die recent geen seks hebben gehad doet zich een op het eerste gezicht vreemde samenhang voor: zij zouden juist wel graag seksueel contact gehad willen hebben naarmate hun angst voor seksueel contact sterker is (r=-.45, p<.00). Deze meisjes blijken in vergelijking met andere meisjes ook minder ervaring te hebben met seksueel contact. De angst lijkt dus voort te komen uit onbekendheid; de reden waarom het seksuele contact aantrekkelijk is, zou dan dezelfde reden zijn waarom het seksuele contact ook een zekere angst oproept.

Achtergrondvariabelen

Zowel jongens als meisjes hebben nu meer *zin in seks* wanneer ze voor hun zestiende jaar gemasturbeerd hebben en hun ouders meer permissieve opvattingen hebben over seks (tabel 5.7). Jongens hebben nu ook een sterker seksueel verlangen wanneer zij seksuele spelletjes hebben gedaan en zij op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden. Meisjes hebben nu bovendien een sterker seksueel verlangen wanneer moeder als meer vrijlatend ervaren is en minder stereotiepe opvattingen over sekse-rollen heeft, ouders meer permissieve opvattingen hebben over seksualiteit, zij meer, en meer open, informatie over seksualiteit hebben verstrekt en er thuis meer open en vanzelfsprekend met lichamelijkheid is omgegaan. Ook is er een samenhang met sociale klasse: naarmate meisjes uit een hogere klasse komen rapporteren zij een sterker seksueel verlangen.

Ten aanzien van *seksuele opwindbaarheid* wordt voor jongens en meisjes vrijwel het zelfde patroon van verbanden gevonden als bij het seksueel verlangen. Hier geldt echter ook voor meisjes dat de seksuele opwindbaarheid groter is wanneer zij seksuele spelletjes gedaan hebben. Verder is hier niet voor meisjes maar wel voor jongens een verband met de mate waarin ouders sekse-rol stereotiepe opvattingen hebben: naarmate dit minder het geval is rapporteren jongens een sterkere seksuele opwindbaarheid.

Zowel jongens als meisjes hebben nu meer *angst voor seksueel contact* wanneer zij voor hun zestiende jaar niet gemasturbeerd hebben, en wanneer moeder meer sekse-rol stereotiepe opvattingen heeft. Meisjes hebben nu bovendien meer angst voor seksueel contact als zij hun moeder als meer controlerend en koud hebben ervaren. Jongens rapporteren meer angst wanneer geloof voor de ouders belangrijker was, de ouders meer restrictieve opvattingen hebben over seksualiteit, de jongens op latere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden en voor hun zestiende jaar geen seksuele spelletjes hebben gedaan.

5.5 Tevredenheid met het seksuele leven

De jongeren zijn gemiddeld redelijk tevreden met hun seksuele leven (tabel 5.4). Jongens zijn iets meer tevreden dan meisjes, maar het verschil is niet groot. Een ander verschil tussen jongens en meisjes is dat de spreiding bij meisjes groter is; de meisjes wijken gemiddeld dus meer af van het gemiddelde dan de jongens dat doen.

De mate waarin men tevreden is met het seksuele leven hangt met verschillende andere aspecten van het huidig functioneren samen. Het gaat daarbij vooral om de manier waarop men in de afgelopen tijd seksueel contact heeft beleefd en de mate waarin men bij die contacten of in andere situaties problemen ervaart. Deze samenhangen bevestigen de bruikbaarheid van deze algemene maat voor tevredenheid, waarvoor voor bijna alle respondenten waarden bekend zijn.

Uit de toelichting die jongeren bij de vraag naar tevredenheid hebben gegeven blijkt wel, dat de beantwoording niet altijd op dezelfde basis heeft plaatsgevonden. Zo zegt een jongen die zijn tevredenheid uitdrukt in een acht:

> *"Ik heb nu net een vriendin. Daar gebeurt nog niks mee, hoor, maar in de toekomst misschien wel."*

Een andere jongen:

> *"Als ik niet aan zelfbevrediging deed zou ik mezelf een 10 geven. Maar nu geef ik een acht."*

Een meisje:

> *"Dat cijfer heeft betrekking op de laatste paar weken."*

Een ander meisje:

> *"Dat cijfer geef ik voor de kwantiteit, niet voor de kwaliteit."*

Dat jongeren hun antwoord op de vraag naar tevredenheid op uiteenlopende aspecten baseren, komt ook doordat deze vraag bij de bespreking van het huidig functioneren het eerst is gesteld. Indien de vraag aan het eind was gesteld zouden jongeren waarschijnlijk van meer identieke dimensies zijn uitgegaan. Het was echter de bedoeling om het antwoord op de vraag naar de tevredenheid zo weinig mogelijk te beïnvloeden.

Tabel 5.4
Tevredenheid met huidige seksuele leven (gemiddelden)

Jongens			Meisjes			Totaal		
M	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*
7.07	1.87	(122)	6.89	2.20	(158)	6.97	2.06	(280)

Noot. Tevredenheid: zeer ontevreden (1) - zeer tevreden (10).

Voor alle jongeren hangt tevredenheid met het seksuele leven samen met de mate waarin men angst heeft voor seksueel contact: naarmate deze angst kleiner is, is men meer tevreden ($r=-.28$, $p<.00$). Meisjes zijn ook meer tevreden met hun seksuele leven naarmate hun seksuele verlangen sterker en hun seksuele opwindbaarheid groter is (respectievelijk $r=.42$ en $r=.41$, beide $p<.00$; voor jongens zijn deze correlaties respectievelijk: $r=-.01$ en $r=-.02$).

Zowel de jongens als de meisjes zijn ook minder tevreden met hun seksuele leven naarmate zij meer psychische en lichamelijke klachten ervaren (voor de totale groep $r=-.33$, $p<.00$). Mogelijk belemmeren deze klachten het seksueel functioneren (Mathew & Weinman, 1982), waardoor men vervolgens minder tevreden is met het seksuele leven; hoewel minder voordehandliggend is het ook mogelijk dat de psychische en lichamelijke klachten door seksueel dysfunctioneren worden veroorzaakt.

Jongens en meisjes met een vaste relatie zijn meer tevreden met hun seksuele leven, wanneer ze met die relatie meer tevreden zijn en ze het seksuele contact in die relatie plezieriger vinden (voor alle jongeren respectievelijk $r=.36$ en $r=.48$, beide $p<.00$). De tevredenheid met de huidige relatie en de beleving van de seksuele contacten hangen ook onderling positief samen ($r=.26$, $p<.00$). Bij de jongeren die geen vaste relatie hebben maar in het voorafgaande half jaar wel seksueel contact hebben gehad, geldt alleen voor de meisjes dat zij meer tevreden zijn met het seksuele leven wanneer zij het seksuele contact plezieriger hebben beleefd ($r=.33$, $p<.01$). Voor jongens is dit verband wel in dezelfde richting, maar lager en niet significant ($r=.16$, n.s.).

Voor de meisjes die recent, al dan niet in een vaste relatie, seksueel contact hebben gehad, is er ook een samenhang met problemen die bij dat contact ervaren zijn: naarmate men meer problemen heeft is men minder tevreden met het seksuele leven ($r=-.29$, $p<.00$). Voor jongens zijn dergelijke samenhangen er wel wanneer naar afzonderlijke seksuele problemen wordt gekeken, maar niet voor de totale probleemindex ($r=-.11$, n.s.).

Jongeren die recent geen seksueel contact hebben gehad, zijn ten slotte meer tevreden met hun seksuele leven, naarmate ze in socio-erotische contacten minder problemen ervaren ($r=-.28$, $p<.02$).

Huidige situatie

Jongeren die nu een vaste relatie hebben zijn gemiddeld duidelijk meer tevreden met het seksuele leven dan jongeren zonder vaste relatie (7.72 versus 6.18, $t=-6.68$, $p<.00$). Ook wanneer men recent seksueel contact heeft gehad is men meer tevreden dan wanneer men geen seksueel contact heeft gehad (7.22 versus 6.10, $t=-3.81$ $p<.00$). Bij een twee-weg variantie-analyse wordt er een hoofdeffect gevonden voor het hebben van een vaste relatie ($F=30.31$, $p<.00$) en een significant interactie-effect ($F=7.05$, $p<.01$). Men blijkt meer tevreden wanneer men een vaste relatie heeft en die tevredenheid wordt groter wanneer men in die relatie ook seksueel contact heeft.

De tevredenheid met het seksuele leven hangt niet samen met huidige leeftijd en dagelijkse bezigheden. Alleen voor meisjes is er wel een samenhang met de huidige woonsituatie: wanneer men zelfstandig woont is men

gemiddeld minder tevreden dan wanneer men nog bij de ouders thuis of met een vaste partner woont (respectievelijk 6.36, 7.36 en 7.26; $r=3.96$, $p<.02$). Het is niet duidelijk hoe dit verband moet worden geïnterpreteerd.

Achtergrondvariabelen
Voor meisjes zijn er aanzienlijk meer verbanden tussen de achtergrondvariabelen en de mate waarin men tevreden is met het seksuele leven dan voor jongens (tabel 5.7). Voor beiden is de tevredenheid groter wanneer de ouders meer, en meer open, informatie hebben verstrekt over seksualiteit, en vader minder sekse-rol stereotiepe opvattingen heeft. De leeftijd waarop men geslachtsrijp is geworden hangt voor jongens en meisjes op verschillende manieren met tevredenheid samen: jongens zijn nu meer tevreden wanneer ze op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden, terwijl dit verband voor meisjes andersom is.

Naast de al genoemde verbanden zijn meisjes bovendien meer tevreden met hun seksuele leven wanneer geloof voor ouders belangrijk was, wanneer ze zowel vader en moeder als meer vrijlatend en warmer hebben ervaren, ze bij beide ouders zijn opgevoed, er thuis op een meer open en vanzelfsprekende manier met lichamelijkheid is omgegaan en moeder minder stereotiepe opvattingen heeft over sekse-rollen.

5.6 Actueel ervaren psychische en lichamelijke klachten

In lijn met eerder genoemde verschillen rapporteren meisjes gemiddeld vaker last te hebben van psychische en lichamelijke klachten dan jongens (tabel 5.5).

Huidig seksueel functioneren
De mate waarin de jongeren rapporteren last te hebben van psychische en lichamelijke klachten hangt tot op zekere hoogte samen met kenmerken van hun huidig seksueel functioneren. Opvallend is dat deze samenhangen zich vrijwel uitsluitend bij de meisjes voordoen. De enige uitzondering hierop is de mate waarin men bij recente seksuele contacten problemen heeft ervaren: zowel jongens als meisjes rapporteren meer van dergelijke problemen wanneer ze ook meer psychische en lichamelijke klachten hebben (voor de totale groep: $r=.38$, $p<.00$). Bij meisjes doen zich ook nog andere verbanden voor (tabel 5.6). Voor hen gaan meer psychische en lichamelijke klachten samen met een kleiner seksueel verlangen, een geringere seksuele opwindbaarheid, meer angst voor seksueel contact en een gerin-

Tabel 5.5
Actueel ervaren psychische en lichamelijke klachten (psychoneuroticisme, gemiddelden)

Jongens			Meisjes			Totaal		
M	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*	*M*	*SD*	*n*
1.58[a]	.39	(123)	1.85[a]	.72	(159)	1.73	.61	(182)

Noot. Psychoneuroticisme: geen klachten (1) - zeer veel klachten (5).
[a] Gemiddelden verschillen significant: $t=-3.98$, $p<.00$.

Tabel 5.6
Samenhang (Pearson r) van psychoneuroticisme-scores met kenmerken van het huidig seksueel functioneren van jongens (n = 121) en meisjes (n = 153)

	Seksueel verlangen	Seksuele opwindbaarheid	Angst voor seksueel contact	Tevredenheid met seksuele leven
Jongens	.10	.12	.10	−.17*
Meisjes	−.28**	−.31**	.40**	−.39**

* $p < .05$, ** $p < .00$.

gere tevredenheid met het huidige seksuele leven. Het laatste geldt in mindere mate ook voor jongens.

Een mogelijke verklaring voor de verbanden die bij de meisjes worden gevonden is dat de psychische en lichamelijke klachten, ofwel een minder positief algemeen welbevinden, ook het seksueel functioneren beïnvloeden en zodoende leiden tot minder zin in seks, een geringere seksuele opwindbaarheid, en zodoende een lagere tevredenheid met het huidige seksuele leven. De ervaren psychische en lichamelijke klachten kunnen ten dele voortkomen uit de sterkere angst voor seksueel contact.

Het feit dat er voor meisjes wèl, en voor jongens geen verbanden worden gevonden kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Het afwezig zijn van verbanden bij jongens kan worden veroorzaakt door de lage spreiding bij de psychoneuroticisme scores. Ten dele in samenhang hiermee kan van invloed zijn dat de jongens als groep andere seksuele ervaringen hebben gehad dan de meisjes. Er is ook een inhoudelijke verklaring mogelijk: bij jongens functioneert het seksuele systeem gemiddeld onafhankelijker van andere gedragssystemen dan dat bij meisjes het geval is. Bij meisjes zou het seksueel functioneren dan meer geïntegreerd zijn in het persoonlijk functioneren in het algemeen. Een dergelijke interpretatie sluit aan bij de literatuur over sekse-verschillen in het seksueel functioneren (Simon & Gagnon, 1973; Jackson, 1982).

Huidige situatie
Jongeren met een vaste relatie rapporteren gemiddeld vrijwel evenveel psychische en lichamelijke klachten als jongeren die nu geen vaste relatie hebben. Er is geen verschil tussen jongeren die recent wel of geen seksueel contact hebben gehad. Men heeft ook niet meer of minder klachten naarmate men ouder is.

Wel zijn er samenhangen met de aard van de dagelijkse bezigheden en de huidige woonsituatie. Meisjes die een vaste baan hebben rapporteren meer klachten dan meisjes die een opleiding volgen of die andere dagelijkse bezigheden hebben (gemiddelde psychoneuroticisme scores respectievelijk: 2.15, 1.73 en 1.86, $F=3.76$, $p<.01$). De jongens die samenwonen met een vaste partner ($n=4$) rapporteren meer klachten dan jongens die bij de ouders thuis of zelfstandig wonen (respectievelijk: 2.09, 1.54 en 1.65, $F=4.81$, $p<.01$).

Achtergrondvariabelen
Zowel jongens als meisjes rapporteren meer psychische en lichamelijke

klachten wanneer ze hun vader en moeder beide als minder warm en liefhebbend hebben ervaren (tabel 5.7). Ook wanneer vader als meer controlerend is ervaren hebben jongeren nu meer klachten; voor meisjes geldt een zelfde verband ten aanzien van moeder. Jongeren hebben ook meer klachten wanneer zowel vader als moeder meer stereotiepe opvattingen hebben over sekse-rollen en de ouders minder, en minder open informatie hebben verstrekt over seksualiteit. Voor meisjes is ook van belang hoe thuis met lichamelijkheid is omgegaan: naarmate dit op meer open en vanzelfsprekende wijze is geschiedt, rapporteren ze nu minder psychische en lichamelijke klachten. Ook alleen voor meisjes geldt dat ze meer klachten hebben wanneer ze op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden, ze niet bij beide ouders zijn opgevoed en geloof voor de ouders minder belangrijk was.

5.7 Achtergrondvariabelen en kenmerken van het huidig seksueel functioneren

In de voorafgaande paragrafen is duidelijk geworden dat kenmerken van het huidig seksueel functioneren op verschillende manieren samenhangen met de in dit onderzoek opgenomen achtergrondvariabelen. Om zicht te krijgen op de mogelijke betekenis van de afzonderlijke achtergrondvariabelen voor het huidig seksueel functioneren worden deze verbanden in deze paragraaf, uitgaande van de achtergrondvariabelen, op een rijtje gezet.

Het eerste dat opvalt bij een inspectie van de verbanden vanuit de achtergrondvariabelen (tabel 5.7) is dat er maar weinig variabelen zijn die niet of nauwelijks samenhangen met de kenmerken van het huidig seksueel functioneren. Dit zijn eigenlijk alleen: sociale klasse en het bij de eigen ouders opgegroeid zijn. Of men oudere broers of zussen heeft hangt met geen van de kenmerken samen en is daarom niet in de tabel opgenomen. Tegelijkertijd valt op dat er niet veel achtergrondvariabelen zijn die zowel voor de jongens als voor de meisjes met dezelfde afhankelijke variabele samenhangen; een duidelijke uitzondering is: voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben. Hieraan moet worden toegevoegd dat er voor meisjes duidelijk meer significante samenhangen zijn dan voor jongens.

In deze paragraaf wordt bekeken of de verbanden tussen de achtergrondvariabelen en kenmerken van het huidig functioneren begrepen kunnen worden vanuit de inhoudelijke interpretatie van de achtergrondvariabelen zoals die in 4.4.2 gegeven is; in die paragraaf zijn de verbanden tussen de achtergrondvariabelen en de verschillende kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen geïnterpreteerd vanuit verschillende, samenhangende factoren. Deze factoren zouden de kans beïnvloeden dat men voor het zestiende jaar vrijwillige of onvrijwillige seksuele contacten heeft. Hierbij zijn factoren onderscheiden die:

- jongeren afhouden van seksualiteit of hen in het aangaan van seksuele contacten belemmeren;
- jongeren leren omgaan met seksualiteit of bevorderlijk zijn voor het aanleren van sociaal-seksuele vaardigheden;
- jongeren beschermen tegen ongewenste of onvrijwillige contacten;
- een indicatie vormen van een tendentie om seksuele situaties op te zoeken of seksuele contacten aan te gaan.

Tabel 5.7
Samenhang (Pearson r) tussen achtergrondvariabelen en kenmerken van het huidig functioneren van jongens (J) en meisjes (M) afzonderlijk

	Seksuele problemen		Seksueel verlangen		Seksuele opwindbaarheid		Angst voor seksueel contact		Tevredenheid met seksuele leven		Psycho-neuroticisme	
	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M	J	M
Opgevoed bij beide ouders									(−.10)	.28	(−.03)	−.28
Belang levensbeschouwing (klein-groot)	(.15)	−.15					.26	(.02)	(−.13)	.24	(−.04)	−.22
Vader (koud-warm)	(−.14)	−.20							(.00)	.22	−.36	−.47
Moeder (koud-warm)	(−.14)	−.20					(.02)	−.16	(.03)	.36	−.21	−.39
Vader (controlerend-vrijlatend)									(−.02)	.21	−.18	−.19
Moeder (controlerend-vrijlatend			(−.01)	.19	(−.02)	.16	(−.12)	−.24	(.15)	.23	(.02)	−.14
Seksuele spelletjes gedaan	(−.09)	.25	.33	(.13)	.26	.14	−.20	(−.03)				
Leeftijd geslachtsrijpheid	(−.01)	−.21	−.16	(.04)	−.18	(.11)	.15	(−.03)	−.25	.14	(−.09)	−.15
Voor 16e gemasturbeerd	(.01)	.21	.26	.35	.31	.33	−.29	−.30				
Informatie ouders over seksualiteit[1]	−.31	(−.12)	(.06)	.14	(.00)	.14			.19	.27	−.26	−.28
Omgang met lichamelijkheid binnen gezin[2]			(−.09)	.15	(.04)	.15			(.02)	.22	(−.10)	−.28
Opvattingen ouders over seksualiteit	−.20	(−.09)	.24	.18	.18	.21	−.29	(−.13)				
Vader sekse-rol stereotiepe opvattingen[3]					−.16	(.05)			(−.29)	−.20	.20	.31
Moeder sekse-rol stereotiepe opvattingen[3]			(−.13)	−.17	−.16	(−.12)	.21	.22	(−.09)	−.21	.16	.18
Sociale klasse			(.07)	.14								

Noot. Alleen significante correlaties ($p < .05$.) zijn in de tabel opgenomen. Onder de niet-significante correlaties is er geen die groter is dan |.17|. Wanneer een verband alleen voor jongens of voor meisjes significant is, is tussen haakjes het niet-significante verband voor het andere geslacht vermeld.
[1] Een hogere score betekent meer, en meer open informatieverschaffing. [2] Een hogere score betekent meer permissieve opvattingen over seksualiteit. [3] Een hogere score betekent meer sekse-rol stereotiepe opvattingen.

Het gaat hier om interpretaties van verbanden die achteraf ontwikkeld zijn en niet om verbanden waarvoor vooraf hypotheses zijn opgesteld. Hoewel de interpretaties aansluiten bij in andere onderzoeken vastgestelde verbanden (Chilman, 1980; Dreyer, 1982), hebben ze zodoende een voorlopig karakter; alternatieve verklaringen van de gevonden verbanden zijn niet uitgesloten.

Bij de interpretatie van de verbanden tussen de achtergrondvariabelen en de kenmerken van het huidig seksueel functioneren worden alleen correlaties beschreven die significant zijn en een minimale absolute waarde hebben van .20. Wanneer dergelijke verbanden worden gevonden voor de totale groep en afzonderlijk voor jongens òf meisjes, terwijl het verband voor respectievelijk meisjes of jongens wel significant maar onvoldoende hoog is, wordt het laatste verband ook beschreven.

Belang levensbeschouwing
Wanneer geloof voor ouders belangrijker was, bleek daar een beschermende werking van uit te gaan. Tegelijkertijd kon dat geloof jongeren ook van seksueel contact afhouden. Als het gaat om het huidig seksueel functioneren lijkt het geloof van de ouders weinig invloed te hebben. Alleen voor jongens geldt dat naarmate geloof voor de ouders belangrijker was, ze nu meer angst voor seksueel contact hebben. Mogelijk hebben zij, doordat het geloof hen van seksueel contact afhield, minder ervaring met seksueel contact opgedaan en zijn ze vanuit die onervarenheid nu angstiger voor seksueel contact. Jongeren blijken naarmate geloof voor de ouders belangrijker was, inderdaad ook minder ervaring met seksueel contact te hebben. Onduidelijk is echter waarom meisjes nu dan ook niet meer angst voor seksueel contact hebben; mogelijk spelen voor hen andere factoren een meer bepalende rol.

Geloof leek meisjes tegen vervelende ervaringen te beschermen. Dat is dan mogelijk ook de reden waarom naarmate geloof voor de ouders belangrijker was, meisjes nu meer tevreden zijn met hun seksuele leven.

Gezinsklimaat
Verondersteld is dat in een warm gezinsklimaat jongeren beter beschermd worden tegen ongewenste ervaringen en zij tegelijkertijd ook beter worden voorbereid op het hebben van seksuele contacten. Voor meisjes lijkt dit inderdaad op te gaan: naarmate vader en/of moeder als warmer is ervaren, zeggen zij nu in seksuele contacten minder klachten te hebben en zijn zij ook meer tevreden met hun seksuele leven.

De mate waarin ouders als controlerend of vrijlatend ervaren zijn bleek met geen van de kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen samen te hangen. Voor meisjes zijn er wel samenhangen met kenmerken van het huidig seksueel functioneren: naarmate moeder meer vrijlatend is ervaren, zijn meisjes nu minder angstig voor seksueel contact. Wanneer vader en/of moeder als meer vrijlatend zijn ervaren, zijn meisjes nu ook meer tevreden met hun seksuele leven. Het kan zijn dat ouders die hun kinderen vrijlaten, hen ook niet van seksualiteit afhouden en hen meer gelegenheid laten om seksuele ervaring op te doen. Dit kan er toe bijdragen dat de angst voor seksueel contact bij meisjes van vrijlatende moeders kleiner is. De afwezigheid van angst zou er dan mede toe kunnen leiden dat jongeren met meer vrijlatende ouders meer tevreden zijn met hun seksuele leven.

Dat vrijlatende ouders jongeren meer ervaring laten opdoen, waardoor zij beter zijn voorbereid op het omgaan met seksualiteit, kan ook verklaren waarom jongens met een vrijlatende moeder die recent geen seksueel contact hebben gehad, in socio-erotische contactsituaties minder problemen ervaren ($r=-.34$, $p<.02$).

Informatie over seksualiteit
Het meer en op meer open wijze verstrekken van informatie door de ouders, leek jongeren beter voor te bereiden op het omgaan met seksualiteit. Het is zodoende begrijpelijk dat beter geïnformeerde jongens bij recent seksueel contact minder klachten ervaren. Zowel jongens als meisjes blijken, wanneer zij meer, en meer open, informatie hebben gekregen, nu meer tevreden te zijn met hun seksuele leven; ook dat kan komen doordat zij vertrouwder met seksualiteit zijn opgegroeid en beter zijn voorbereid.
De rol van het verstrekken van informatie over seksualiteit komt ook naar voren bij de jongeren die recent geen seksueel contact hebben gehad: indien zij meer informatie hebben gekregen ervaren zij in socio-erotische contactsituaties nu minder problemen ($r=-.30$, $p<.01$).

Opvattingen van ouders over seksualiteit
Uit samenhangen met kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen bleek dat wanneer ouders restrictieve in plaats van permissieve opvattingen hebben over seksualiteit, jongeren van seksueel contact worden afgehouden en zij ook minder worden voorbereid op het omgaan met seksualiteit. Dat komt ook in samenhangen met kenmerken van het huidig functioneren tot uitdrukking: naarmate de opvattingen van ouders permissiever zijn, hebben jongeren meer zin in seks, zijn ze sterker seksueel opwindbaar en hebben vooral jongens ook minder angst voor seksueel contact. Ouders met permissieve opvattingen geven jongeren mogelijk meer ruimte om seksuele ervaring op te doen. Wanneer die ervaringen plezierig zijn, leiden die tot een sterker seksueel verlangen en een grotere seksuele opwindbaarheid. Als gevolg van die ervaringen verdwijnt ook eventuele angst voor seksueel contact, terwijl ouders met restrictieve opvattingen die angst voor seksueel contact eerder aan hun kinderen zullen overbrengen.

Opvattingen van ouders over sekse-rollen
Wat de samenhangen met kenmerken van de seksuele contacten geschiedenis betreft, leek het niet uit te maken of ouders meer of minder stereotiepe opvattingen hebben over sekse-rollen. Als het gaat om het huidig functioneren zijn die samenhangen er wel. Naarmate vader minder stereotiepe opvattingen heeft zijn jongeren nu meer tevreden met hun seksuele leven. Meisjes zijn ook meer tevreden wanneer moeder minder stereotiepe opvattingen over sekse-rollen heeft; zowel jongens als meisjes hebben dan bovendien minder angst voor seksueel contact.
Het zou kunnen zijn, dat wanneer ouders minder stereotiepe opvattingen over sekse-rollen hebben, jongeren ook minder stereotiep worden opgevoed. Als gevolg daarvan raken ze mogelijk minder 'vervreemd' van het seksueel functioneren van personen van het andere geslacht. Omdat ze daardoor in seksuele contacten beter functioneren, zouden ze nu dan ook meer tevreden met hun seksuele leven zijn.

Seksuele spelletjes, masturbatie en geslachtsrijpheid
Het gedaan hebben van seksuele spelletjes, het voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben en een vroege puberteit, zijn opgevat als aanwijzingen voor een grotere seksuele activiteit en een grotere geneigdheid om seksuele contacten op te zoeken. Een aantal van de vastgestelde verbanden sluit bij deze interpretatie aan. Dat geldt met name voor samenhangen met het gedaan hebben van seksuele spelletjes en het voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben.

Jongeren die seksuele spelletjes hebben gedaan, hebben nu een sterkere seksuele opwindbaarheid; jongens hebben in die situatie ook een sterker seksueel verlangen. Jongeren die voor hun zestiende jaar gemasturbeerd hebben, hebben nu meer zin in seks en hebben ook een sterkere seksuele opwindbaarheid. Het kan zijn dat jongeren die een sterkere neiging hebben om seksuele situaties op te zoeken, ook meer ervaring hebben met seksueel contact. Dat zowel jongens als meisjes nu minder angst voor seksueel contact hebben kan hiervan het gevolg zijn. Aansluitend bij het bovenstaande zou in eerste instantie verwacht worden dat meisjes die seksuele spelletjes hebben gedaan en voor hun zestiende jaar hebben gemasturbeerd nu ook minder problemen hebben bij seksuele contacten. Het tegendeel blijkt echter waar. Dit zou als volgt verklaard kunnen worden. Door te masturberen leren meisjes beter hoe ze voor zichzelf opwinding en orgasmes kunnen bewerkstelligen. Hun verwachtingen bij seksuele contacten zijn zodoende hoger dan bij meisjes die niet gemasturbeerd hebben. In de seksuele contacten kunnen deze verwachtingen onbevredigd blijven. Dit kan komen omdat de partner niet adequaat reageert of omdat de stimulatie onvoldoende is om een seksueel contact met dezelfde intensiteit te beleven als men gewend is bij het masturberen. Meisjes die niet gemasturbeerd hebben, zouden dan een minder duidelijk beeld hebben van wat zij van seksueel contact kunnen verwachten en er zodoende minder problemen bij ervaren. Een andere mogelijkheid is dat wanneer meisjes seksuele spelletjes doen en masturberen de reactie van ouders daarop negatiever is; die negatieve reacties kunnen het seksueel ontwikkelingsproces verstoren en in het later functioneren problemen veroorzaken.

In het verlengde van de rol van seksuele spelletjes en masturbatie zou verwacht kunnen worden dat de leeftijd waarop de puberteit plaatsvindt ook samenhangt met kenmerken van het huidig functioneren. Dit blijkt vrijwel niet het geval te zijn. Wel zijn jongens naarmate hun puberteit op jongere leeftijd plaatsvindt, nu meer tevreden met hun seksuele leven. Meisjes die op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn, zeggen bij recent seksueel contact meer problemen te hebben. Omdat meisjes die eerder geslachtsrijp zijn vaker onvrijwillige ervaringen hebben gehad, lijkt het niet juist om hier een oorzakelijk verband te veronderstellen.

Samenvattend blijken veel verbanden tussen de achtergrondvariabelen en het huidig seksueel functioneren te interpreteren vanuit de eerder veronderstelde rol van de achtergrondvariabelen. Er zijn vrijwel geen verbanden gevonden die in tegenspraak zijn met de gedane interpretaties.

Vroegjeugdige seksuele contacten en seksualiteit op latere leeftijd

6

6.1 Inleiding

Maakt het wat uit voor de seksualiteit op latere leeftijd of men voor het zestiende levensjaar vrijwillig of onvrijwillig seksueel contact heeft gehad? Als antwoord op deze vraag is in hoofdstuk 2 verondersteld dat vrijwillige contacten positieve leerervaringen zijn en er toe bijdragen dat men op latere leeftijd minder seksuele problemen heeft, meer zin in seks heeft, sterker seksueel opwindbaar is, minder angst heeft voor seksueel contact, en meer tevreden is met het seksuele leven. Onvrijwillige contacten zijn opgevat als negatieve leerervaringen; dergelijke ervaringen worden verwacht er toe te leiden dat men op latere leeftijd meer problemen heeft in seksueel contact, minder zin in seks heeft, minder seksueel opwindbaar is, meer angst heeft voor seksueel contact, en minder tevreden is met het seksuele leven. Onvrijwillige contacten zouden bovendien leiden tot meer psychische en lichamelijke klachten in het latere leven. Wanneer in dit hoofdstuk over 'seksueel contact' wordt gesproken, gaat het steeds om contacten die voor het zestiende jaar hebben plaatsgevonden, tenzij anders wordt aangegeven.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht of de veronderstellingen over het effect van vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten door de gegevens worden ondersteund. Dat gebeurt in verschillende etappes en op verschillende manieren. Eerst wordt bekeken of er verschillen zijn in het huidig functioneren tussen jongeren die voor hun zestiende jaar géén, uitsluitend vrijwillig, uitsluitend onvrijwillig, of zowel vrijwillig als onvrijwillig seksueel contact hebben gehad (6.2).

De uitkomsten van deze vergelijkingen ondersteunen de veronderstellingen over de positieve en negatieve effecten van de seksuele contacten. Het is echter de vraag, of deze 'effecten' door de seksuele contacten worden veroorzaakt. Het is namelijk ook mogelijk dat bepaalde achtergrondvariabelen de oorzaak zijn van vastgestelde verbanden. De achtergrondvariabelen bleken immers op verschillende manieren zowel met de seksuele contacten geschiedenissen als met het huidig functioneren samen te hangen. Wanneer jongeren met vrijwillige seksuele ervaringen nu meer zin in seks hebben, kan dat bij voorbeeld mede worden bepaald doordat zij ook voor hun zestiende jaar gemasturbeerd hebben. Andersom kan het ook zijn, dat bepaalde achtergrondvariabelen eventuele verbanden tussen de vroegjeugdige contacten en het huidig functioneren overschaduwen. Deze beide effecten kunnen worden veroorzaakt door de achtergrondvariabelen, maar ook door andere variabelen zoals kenmerken van de huidige situatie en de seksuele contacten die men gehad heeft tussen het zestiende jaar en het moment dat het interview is afgenomen. Er zijn bijvoorbeeld jongeren die voor hun zestiende alleen vrijwillig seksueel contact hebben gehad, maar na die leeftijd ook onvrijwillige ervaringen hebben gehad. Het ligt in het verlengde van de gemaakte veronderstellingen dat hun huidig functioneren er minder 'gunstig' uitziet dan dat van jongeren die na hun zestiende jaar uitsluitend nog vrijwillig contact hebben gehad. Om te onderzoeken of deze

verschillende variabelen het verband tussen de vroegjeugdige contacten en het huidig functioneren beïnvloeden, zijn twee series covariantie-analyses uitgevoerd. Bij deze analyses worden

- jongeren die uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad en
- jongeren die uitsluitend onvrijwillig seksueel contact hebben gehad

respectievelijk vergeleken met jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad (6.3). Bij deze analyses worden achtergrondvariabelen als covariaat opgenomen. De seksuele contacten die men na het zestiende jaar heeft gehad zijn opgevat als een afzonderlijke hoofdfactor. Ook langs deze weg wordt ondersteuning gevonden voor de veronderstellingen over de betekenis van de vrijwillige en onvrijwillige seksuele ervaringen. Er zijn geen uitkomsten die tegenovergesteld zijn aan wat werd verwacht.

Bij de in 6.3 gemaakte vergelijkingen is een grote groep jongeren buiten beschouwing gebleven: de jongeren die zowel vrijwillig als onvrijwillig seksueel contact hebben gehad. Dit is gebeurd omdat deze groep niet 'zuiver' is - het zijn geen jongeren met uitsluitend vrijwillige of uitsluitend onvrijwillige contacten - en de groep qua samenstelling zeer heterogeen is. Voor deze groep zijn vooraf ook geen specifieke hypotheses geformuleerd. Deze jongeren worden wel bij een volgende reeks analyses betrokken (6.4). Bij deze analyses, die voor de totale groep jongeren worden uitgevoerd, wordt bovendien niet alleen gekeken naar de betekenis van het gehad hebben van vrijwillige of onvrijwillige contacten. Ook andere kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen worden hierbij betrokken. Het ligt namelijk voor de hand dat deze kenmerken, zoals de mate waarin bij onvrijwillig contact inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit, het aantal partners dat men heeft gehad, of de mate waarin men seksuele opwinding en orgasmes heeft ervaren, het later functioneren mede beïnvloeden. Ook binnen de groepen jongeren met uitsluitend vrijwillige of uitsluitend onvrijwillige contacten bleek met betrekking tot deze kenmerken reeds variatie voor te komen (hoofdstuk 4). De resultaten van de vergelijkingen die in 6.4 worden beschreven geven een meer gedifferentieerd inzicht in de mogelijke betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren voor het seksueel functioneren op latere leeftijd.

In 6.5 worden de bevindingen uit de voorafgaande paragrafen samengevat en besproken.

Bij de hypotheses is geen onderscheid gemaakt tussen contacten met leeftijdgenoten of contacten met volwassenen. Ook zijn voor jongens en meisjes afzonderlijk geen verbanden gespecificeerd. Het is de vraag of dit terecht is. In de voorafgaande hoofdstukken zijn al verschillen tussen jongens en meisjes gevonden, zowel als het gaat om hun huidig functioneren als om de seksuele contacten die zij hebben gehad. Ook bleken contacten met volwassenen in een aantal opzichten te verschillen van contacten met leeftijdgenoten.

Het is dan ook niet uitgesloten dat wanneer er voor de totale groep een significant verband wordt gevonden, dit door een specifieke groep wordt veroorzaakt en niet voor andere subgroepen geldt. Ook kan het zijn dat de hypotheses bij een bepaalde subgroep wel worden ondersteund terwijl voor de totale groep geen effect wordt vastgesteld. Dit probleem wordt ver-

sterkt doordat bepaalde subgroepen in een grotere groep soms oververtegenwoordigd zijn. Zo zitten in de groep jongeren met vrijwillige contacten vooral jongens die contacten met leeftijdgenoten hebben gehad. Bij de onvrijwillige contacten vormen meisjes met contacten met volwassenen de grootste groep.

Omdat sommige subgroepen nogal klein zijn, is het niet eenvoudig om hier langs statistische weg meer zicht op te krijgen. Zo zijn er maar weinig jongens die uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben gehad, en er zijn eveneens weinig meisjes die uitsluitend of ook met een volwassene vrijwillig seksueel contact hebben gehad. In enkele gevallen wordt het probleem vergroot door het voorkomen van zogenaamde 'missing values'. In de komende paragrafen wordt op verschillende manieren bekeken in hoeverre zich verschillen voordoen in verband met het geslacht van de jongeren en van de leeftijd van de partner met wie men seksueel contact heeft gehad. Voorafgaand aan de presentatie van de resultaten wordt dit per paragraaf toegelicht.

Voor bijna alle kenmerken van het huidig functioneren zijn gegevens van de jongeren beschikbaar. Er zijn twee belangrijke uitzonderingen: de mate waarin men bij recent seksueel contact problemen ervaart, en de mate waarin men in socio-erotische contactsituaties problemen ervaart. Voor het eerste kenmerk zijn alleen gegevens beschikbaar voor jongeren die recent seksueel contact hebben gehad. Alleen voor de jongeren die dit niet hebben gehad zijn gegevens voor het tweede kenmerk beschikbaar. Omdat dit samenhangt met het feit of men voor het zestiende jaar seksueel contact heeft gehad, is de onderlinge vergelijkbaarheid van de subgroepen voor deze twee kenmerken niet optimaal. Bij de jongens zijn het met name zij die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad, die ook recent geen seksueel contact hebben gehad (51% van 39 jongens tegenover 23% van de overige 84 jongens). Hoewel meisjes recent over het algemeen vaker seksueel contact hebben gehad dan jongens, doet zich bij hen een vergelijkbaar verschil voor: 35% van de 34 meisjes die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad, hebben dat ook recent niet gehad; bij de overige 126 meisjes is dit 11%. Jongeren die voor hun zestiende jaar vrijwillig contact hebben gehad hebben nu niet vaker of minder vaak seksueel contact dan jongeren die onvrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Naar het voorkomen van problemen in socio-erotische contactsituaties wordt alleen in 6.2 gekeken; het aantal personen in de verschillende subgroepen is te klein om hier op een meer gedifferentieerde manier naar te kijken.

6.2 Vrijwillige en onvrijwillige contacten in samenhang met het huidig functioneren

6.2.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt bekeken of er verschillen zijn in het huidig functioneren in samenhang met het voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillige of onvrijwillige seksuele contacten. Hierbij worden vier groepen met elkaar vergeleken:

Tabel 6.1
Kenmerken van het huidig functioneren van jongens in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenissen (gemiddelden)

	Geen seksueel contact ($n = 39$)[1]	Alleen vrijwillige ervaringen			Alleen onvrijwillige ervaringen			Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen ($n = 16$)	F
		Totaal ($n = 63$)	Met leeftijdgenoten ($n = 46$)	Uitsluitend of ook met volwassenen ($n = 17$)	Totaal ($n = 5$)	Met leeftijdgenoten ($n = 1$)	Uitsluitend of ook met volwassenen ($n = 4$)		
Seksuele problemen	2.74	2.49	2.54	2.36	3.00	2.00	3.33	2.75	n.s.
Problemen in socio-erotische contactsituaties	2.99	2.96	2.85	3.00	3.38	—	3.38	2.69	n.s.
Seksueel verlangen	3.15[ab]	3.58[a]	3.58	3.59	3.62	2.71	3.85	3.72[b]	4.92***
Seksuele opwindbaarheid	3.72[ab]	3.96[a]	3.93	4.05	4.01	3.14	4.23	4.09[b]	2.93**
Angst voor seksueel contact	2.17[ab]	1.64[a]	1.66	1.61	1.90	2.57	1.73	1.55[b]	7.13***
Tevredenheid met seksuele leven	6.51[a]	7.52[a]	7.39	7.88	6.60	8.00	6.25	6.88	2.60*
Psychoneuroticisme	1.45[ab]	1.61[a]	1.59	1.66	1.78	2.21	1.67	1.72[b]	2.88**

Noot. Gemiddelden van de afzonderlijke variabelen met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leq .05$).
[1] Aantal mensen in de desbetreffende categorie; bij sommige kenmerken is de n kleiner omdat het kenmerk op een kleiner aantal respondenten van toepassing is of als gevolg van missing values.
* $p < .10$. ** $p < .05$. *** $p < .00$.

- jongeren die *geen* seksueel contact hebben gehad;
- jongeren die *uitsluitend vrijwillige* seksuele contacten hebben gehad;
- jongeren die *uitsluitend onvrijwillige* seksuele contacten hebben gehad;
- jongeren die *zowel vrijwillige als onvrijwillige* seksuele contacten hebben gehad.

Deze vergelijkingen zijn uitgevoerd middels variantie analyses. Wanneer voor de vier groepen gezamenlijk een significante F-waarde is gevonden, zijn de vier groepen onderling vergeleken met behulp van een t-toets (Duncan procedure). Significante F-waarden laten immers nog niet zien welke groepen van elkaar verschillen en of die verschillen in de voorspelde richting zijn. Bij variabelen waar de groepen niet significant van elkaar verschillen wordt ter indicatie gekeken of eventueel aanwezige verschillen wel in de voorspelde richting zijn. De jongeren met uitsluitend vrijwillige ervaringen en de jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen staan bij deze vergelijkingen centraal.

Gezien de verschillen die er zijn in de contacten die zij hebben gehad en in het huidig functioneren zijn de vergelijkingen voor jongens en meisjes afzonderlijk uitgevoerd. Bij de analyses is vanwege de kleine aantallen geen rekening gehouden met het feit of jongeren contacten met leeftijdgenoten, met volwassenen of met beiden hebben gehad. Wel worden de gemiddelden van de verschillende subgroepen geïnspecteerd om te bekijken of zich dezelfde verschillen voordoen als welke voor de totale groep worden gevonden. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen jongeren die uitsluitend seksueel contact hebben gehad met leeftijdgenoten en jongeren die dat ook of uitsluitend met volwassenen hebben gehad.

6.2.2 Jongens

Bij vijf van de zeven kenmerken van het huidig functioneren wordt een significante F-waarde gevonden (tabel 6.1). De variabelen waarbij dit niet het geval is, zijn de mate waarin men bij recent seksueel contact last heeft van klachten en de mate waarin men in socio-erotische contactsituaties problemen ervaart.

Vrijwillig contact versus geen contact
In vergelijking met jongens zonder seksueel contact hebben jongens die uitsluitend vrijwillige ervaringen hebben gehad nu significant meer zin in seks, ze zijn sterker seksueel opwindbaar, en hun angst voor seksueel contact is minder; jongens met vrijwillige ervaringen zijn ook meer tevreden met hun seksuele leven. Deze verschillen zijn alle in de verwachte richting. Het verschil in de mate waarin jongens bij recent seksueel contact last hebben van klachten is niet significant, maar wel in de verwachte richting. Dit laatste geldt niet voor de mate waarin jongens in socio-erotische contactsituaties problemen ervaren. Een identiek patroon van verschillen wordt gevonden wanneer de twee subgroepen - jongens die alleen met leeftijdgenoten contact hebben gehad en jongens die dat ook of uitsluitend met volwassenen hebben gehad - afzonderlijk worden vergeleken met jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad.

Ten aanzien van de mate waarin men last heeft van psychische en licha-

melijke klachten is geen voorspelling gedaan; er blijkt echter een significant verschil te zijn: jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad, hebben nu minder vaak last van dergelijke klachten dan jongens die vrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Onvrijwillig contact versus geen contact
De verschillen tussen de jongens zonder seksueel contact en de jongens met uitsluitend onvrijwillig contact zijn vaak even groot of groter dan de verschillen die hiervoor zijn beschreven. Jongens met uitsluitend onvrijwillig seksueel contact vormen echter een kleine groep; het is zodoende onduidelijk welke waarde aan de verschillen moet worden gehecht. Dat de groep klein is, is waarschijnlijk ook de belangrijkste oorzaak dat de verschillen geen enkele keer significant zijn.

Opvallend is dat de verschillen slechts in drie gevallen in de voorspelde richting zijn. In vergelijking met jongens zonder contact, hebben jongens met uitsluitend onvrijwillig contact meer problemen bij recent seksueel contact en in het algemeen meer psychische en lichamelijke klachten. De ene jongen met onvrijwillig seksueel contact, die recent geen seksueel contact heeft gehad, heeft nu ook meer problemen in socio-erotische contactsituaties, dan de jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. De andere verschillen zijn in de tegenovergestelde richting: jongens met uitsluitend onvrijwillige ervaringen hebben nu meer zin in seks, ze zijn minder angstig voor seksueel contact en zijn sterker seksueel opwindbaar.

De twee subgroepen zijn in dit geval te klein om specifieke uitspraken over te doen.

Vrijwillig contact versus onvrijwillig contact
Wanneer jongens met vrijwillige ervaringen vergeleken worden met jongens met onvrijwillige ervaringen doen zich geen significante verschillen voor; de verschillen zijn ten dele wel in de richting die mag worden verwacht. Jongens met onvrijwillige ervaringen hebben meer klachten bij recent seksueel contact, ze hebben meer angst voor seksueel contact, zijn minder tevreden met hun seksuele leven en hebben meer last van psychische en lichamelijke klachten. Er zijn geen verschillen als het gaat om de sterkte van het seksueel verlangen en de mate van seksuele opwindbaarheid.

Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact
De jongens die zowel vrijwillige als onvrijwillige seksuele contacten hebben gehad lijken een bijzondere groep te vormen. In vergelijking met alle andere groepen hebben ze nu het meeste zin in seks, zijn ze het sterkst seksueel opwindbaar en hebben ze het minste angst voor seksueel contact; ze verschillen hierin significant van de jongens die geen seksueel contact hebben gehad. Ten aanzien van andere kenmerken van het huidig functioneren neemt deze groep in vergelijking met de andere groepen een soort middenpositie in. Ze hebben bijvoorbeeld gemiddeld iets meer problemen bij recent seksueel contact dan jongens die alleen vrijwillig contact hebben gehad, maar weer minder dan de jongens die voor hun zestiende jaar alleen onvrijwillig contact hebben gehad. Hetzelfde geldt voor de mate waarin men nu last heeft van psychische en lichamelijke klachten.

6.2.3 Meisjes

Bij de meisjes wordt voor vier van de zeven kenmerken van het huidig functioneren een significante F-waarde gevonden (tabel 6.2). De kenmerken waarbij dit niet het geval is, zijn de mate waarin men angst heeft voor seksueel contact, de mate waarin men in socio-erotische contactsituaties problemen ervaart, en de mate van tevredenheid met het seksuele leven.

Vrijwillig contact versus geen contact
In vergelijking met meisjes zonder seksueel contact hebben meisjes die uitsluitend vrijwillige contacten hebben gehad nu significant meer zin in seks en zijn ze sterker seksueel opwindbaar. De andere verschillen tussen beide groepen zijn niet significant. Als het gaat om angst voor seksueel contact en problemen in socio-erotische contactsituaties, zijn de verschillen wel in de verwachte richting: meisjes met vrijwillige ervaringen hebben minder angst voor seksueel contact en ze ervaren ook minder problemen. Meisjes die geen seksueel contact hebben gehad hebben nu echter minder problemen bij recent seksueel contact en zijn meer tevreden met hun seksuele leven in het algemeen. Het verschil tussen beide groepen in de mate waarin men last heeft van psychische en lichamelijke klachten is klein.

De beschreven verschillen worden ook gevonden wanneer de twee subgroepen - meisjes die alleen met leeftijdgenoten contact hebben gehad en meisjes die dat ook of uitsluitend met volwassenen hebben gehad - worden vergeleken met de meisjes die geen seksueel contact hebben gehad. De verschillen zijn in dezelfde richting en wijken niet sterk van elkaar af. Een uitzondering vormt de mate waarin meisjes bij recent seksueel contact last hebben van problemen; deze komen vooral voor bij meisjes die uitsluitend of ook met volwassenen vrijwillig contact hebben gehad.

Onvrijwillig contact versus geen contact
Ten aanzien van twee kenmerken van het huidig functioneren verschillen de meisjes met uitsluitend onvrijwillig contact significant van de meisjes zonder seksueel contact. De laatste groep heeft bij recent seksueel contact minder last van problemen en heeft ook minder psychische en lichamelijke klachten.

De verschillen zijn niet significant maar wel in de voorspelde richting als het gaat om de mate van seksuele opwindbaarheid, de mate waarin men in socio-erotische contactsituaties problemen ervaart, en de tevredenheid met het seksuele leven. Niet in de verwachte richting zijn de verschillen in de sterkte van het seksueel verlangen en de angst voor seksueel contact; deze verschillen zijn echter niet groot. Wanneer de twee subgroepen vergeleken worden met de meisjes zonder seksueel contact, doet zich het zelfde patroon van verschillen voor, met uitzondering van seksuele opwindbaarheid.

Een onderlinge vergelijking van de twee subgroepen suggereert dat wanneer meisjes ook onvrijwillig contact met een volwassene hebben gehad ze vaak 'slechter' af zijn dan wanneer ze uitsluitend onvrijwillig contact met leeftijdgenoten hebben gehad. In het eerste geval is het seksueel verlangen en de seksuele opwindbaarheid kleiner, is men minder tevreden met het seksuele leven en heeft men ook meer last van psychische en lichamelijke klachten.

Tabel 6.2
Kenmerken van het huidig functioneren van meisjes in samenhang met soort seksuele contacten geschiedenissen (gemiddelden)

	Geen seksueel contact ($n = 34$)[1]	Alleen vrijwillige ervaringen			Alleen onvrijwillige ervaringen			Vrijwillige en onvrijwillige ervaringen ($n = 60$)	F
		Totaal ($n = 25$)	Met leeftijdgenoten ($n = 18$)	Uitsluitend of ook met volwassenen ($n = 7$)	Totaal ($n = 41$)	Met leeftijdgenoten ($n = 10$)	Uitsluitend of ook met volwassenen ($n = 31$)		
Seksuele problemen	3.45^{ab}	4.14^{c}	3.75	5.17	5.27^{ac}	5.22	5.29	4.78^{b}	5.34***
Problemen in socio-erotische contactsituaties	2.81	3.13	3.13	—	3.01	3.00	3.01	—	n.s.
Seksueel verlangen	2.93^{ab}	3.44^{ac}	3.43	3.48	3.04^{c}	3.32	2.93	3.32^{b}	3.64***
Seksuele opwindbaarheid	3.50^{a}	3.88^{ab}	3.90	3.81	3.44^{b}	3.77	3.32	3.65	2.97**
Angst voor seksueel contact	2.30	1.94	1.90	2.05	2.23	2.13	2.26	2.03	n.s.
Tevredenheid met seksuele leven	7.39	7.12	7.17	7.00	6.23	7.30	5.87	6.97	n.s.
Psychoneuroticisme	1.52^{ab}	1.57^{cd}	1.58	1.55	2.17^{ac}	1.93	2.24	1.93^{bd}	7.35***

Noot. Gemiddelden van de afzonderlijke variabelen met dezelfde letter verschillen significant van elkaar ($p \leqslant .05$).
[1] Aantal mensen in de desbetreffende categorie; bij sommige kenmerken is de n kleiner omdat het kenmerk op een kleiner aantal respondenten van toepassing is of als gevolg van missing values.
* $p < .10$. ** $p < .05$. *** $p < .00$.

Vrijwillig contact versus onvrijwillig contact
Wanneer meisjes met vrijwillige ervaringen vergeleken worden met meisjes met onvrijwillige ervaringen doen zich bij vier kenmerken van het huidig functioneren significante verschillen voor. Meisjes met vrijwillige ervaringen hebben minder klachten bij recent seksueel contact, een sterker seksueel verlangen en seksuele opwindbaarheid, en minder psychische en lichamelijke klachten. Als het gaat om angst voor seksueel contact en tevredenheid met het seksuele leven zijn de verschillen niet significant, maar wel in de verwachte richting.

De onderlinge vergelijking van de vier subgroepen laat een ingewikkelder patroon zien. Het valt op dat de gemiddelden van meisjes die uitsluitend onvrijwillig contact met leeftijdgenoten hebben gehad vrijwel altijd tussen die van de meisjes met vrijwillig contact en die van de meisjes die (uitsluitend of ook) met een volwassene onvrijwillig seksueel contact hebben gehad in liggen.

Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact
De groep meisjes die zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten hebben gehad lijkt ten aanzien van de meeste kenmerken van het huidig functioneren in vergelijking met de groep meisjes die alleen vrijwillige contacten hebben gehad en de groep meisjes die alleen onvrijwillige contacten hebben gehad een soort middenpositie in te nemen. Ze zijn meer tevreden met hun seksuele leven dan de meisjes die uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad, maar weer minder tevreden dan de meisjes die uitsluitend vrijwillig contact hebben gehad. Ook als het gaat om seksuele klachten, seksueel verlangen, seksuele opwindbaarheid, angst voor seksueel contact en het last hebben van psychische en lichamelijke klachten, ligt de groep meisjes met zowel vrijwillig als onvrijwillig contact tussen beide groepen in. In vergelijking met de meisjes zonder seksueel contact doen zich zowel positieve als negatieve verschillen voor: meisjes met zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten hebben significant meer klachten bij recent seksueel contact, een sterker seksueel verlangen en hebben ook meer psychische en lichamelijke klachten.

6.3 Vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten in samenhang met het huidig functioneren gecontroleerd voor achtergrondvariabelen

6.3.1 Inleiding

Om te onderzoeken inhoeverre bij de interpretatie van het verband tussen de vroegjeugdige contacten en het huidig functioneren rekening moet worden gehouden met andere variabelen - kenmerken van de huidige situatie, achtergrondvariabelen, en seksuele contacten die hebben plaatsgevonden na het zestiende jaar - zijn twee series covariantie-analyses uitgevoerd. Bij de eerste serie gaat het om de betekenis van vrijwillige seksuele contacten. Aansluitend bij de wijze waarop de hypotheses zijn geformuleerd, worden hierbij jongeren die uitsluitend vrijwillig contact hebben gehad vergeleken

met jongeren zonder seksueel contact (6.3.2). Bij de tweede serie covariantie-analyses gaat het om de betekenis van onvrijwillige contacten. Hierbij worden jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen vergeleken met jongeren die geen seksueel contact hebben gehad (6.3.3).

Bij een covariantie-analyse kan slechts een beperkt aantal variabelen als covariaat worden opgenomen. De keuze van de op te nemen achtergrondvariabelen heeft plaatsgevonden op statistische gronden. Afhankelijk van de te 'voorspellen' variabelen en de groepen jongeren die met elkaar vergeleken worden, zijn die achtergrondvariabelen uitgekozen waarvan middels stapsgewijze regressie-analyses was gebleken dat zij bij opname in de regressievergelijking zorgen voor een significante toename in de verklaarde variantie van de criterium variabele (significantie niveau minimaal .05).

Naast de achtergrondvariabelen zijn kenmerken van de huidige situatie als covariaat opgenomen, wanneer deze samenhangen met kenmerken van het huidig functioneren (hoofdstuk 5) en bij de covariantie-analyse een significant effect bleken te hebben. De variabelen woonsituatie en dagelijkse bezigheden, die beide uit drie categorieën bestaan, zijn bij deze analyses gedichotomiseerd. De twee categorieën waarvan de gemiddelden het dichtst bij elkaar lagen zijn steeds samengevoegd, zodat het verschil tussen het gemiddelde van de zo ontstane categorie en van de andere categorie zo groot mogelijk is.

Bij de analyses zijn de seksuele contacten die jongeren na hun zestiende jaar hebben gehad niet opgevat als covariaat, maar als één van de factoren. Op deze manier was het mogelijk om vast te stellen of zich tussen de ervaringen voor en na het zestiende jaar ook interactie-effecten voordoen. In verband met de ervaringen na hun zestiende jaar zijn de jongeren in drie groepen ingedeeld:
- jongeren die na hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad;
- jongeren die na hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad;
- jongeren die na hun zestiende jaar uitsluitend of ook onvrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Deze factor blijkt slechts in een enkel geval voor een significant verschil in de afhankelijke variabelen te zorgen; indien er geen significant effect is wordt deze factor niet in de tabellen vermeld. Bij de vergelijkingen voor de totale groep doen zich geen interactie-effecten voor.

In verband met de kleine aantallen in de verschillende subgroepen zijn deze analyses uitgevoerd voor de totale groep. Er is in eerste instantie dus geen rekening gehouden met het geslacht van de respondenten en met de leeftijd van de partners met wie het seksuele contact heeft plaatsgevonden. Om hier toch enig zicht op te krijgen is, analoog aan de procedure bij de totale groep, dezelfde reeks covariantie-analyses uitgevoerd voor op verschillende wijze samengestelde subgroepen. Ten eerste is gekeken of voor jongens en voor meisjes afzonderlijk het zelfde resultaat wordt gevonden als voor de totale groep; hierbij wordt dus geen rekening gehouden met de leeftijd van de partner met wie men seksueel contact heeft gehad. Ten tweede is bekeken of bij jongeren die uitsluitend met leeftijdgenoten vrijwillig of onvrijwillig contact hebben gehad, hetzelfde effect wordt vastgesteld als voor jongeren die uitsluitend of óók met volwassenen respectievelijk vrijwillig of onvrij-

willig seksueel contact hebben gehad; hierbij wordt dus geen rekening gehouden met het geslacht van de respondent. Op deze manier wordt het mogelijk om vast te stellen of significante resultaten op de totale groep betrekking hebben of door een specifieke subgroep worden veroorzaakt.

Bij de gevolgde procedure is het belangrijk om in de gaten te houden dat de analyses op de subgroepen niet onafhankelijk van elkaar zijn. Dezelfde respondenten zijn, weliswaar in verschillende samenstelling, bij meerdere analyses betrokken. De jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad worden bij alle analyses betrokken. Jongens die uitsluitend vrijwillig contact hebben gehad met leeftijdgenoten, zijn bijvoorbeeld bij de analyses betrokken wanneer het gaat om de mogelijke betekenis van vrijwillige contacten voor jongens en van de betekenis van vrijwillige contacten met leeftijdgenoten voor jongens en meisjes gezamenlijk.

In deze paragraaf worden de uitkomsten van de verschillende covariantieanalyses beschreven. Daarbij wordt eerst bekeken of zich voor de totale groep significante hoofdeffecten voordoen en vervolgens in hoeverre eventuele verschillen alleen op specifieke groepen betrekking hebben of juist van toepassing zijn op de totale groep. Ook de samenhangen die zich voordoen tussen de kenmerken van het huidig functioneren en de achtergrondvariabelen worden beschreven.

6.3.2 Jongeren zonder seksueel contact en jongeren met uitsluitend vrijwillig seksueel contact

Ook wanneer voor de mogelijke invloed van covariaten wordt gecorrigeerd, blijkt dat de eerder gevonden verschillen in het huidig functioneren tussen jongeren die geen seksueel contact hebben gehad en jongeren die voor hun zestiende jaar vrijwillig seksueel contact hebben gehad, grotendeels overeind blijven (tabel 6.3). Er zijn geen verbanden die pas zichtbaar worden wanneer voor de mogelijke invloed van covariaten wordt gecorrigeerd.

Net als bij de eerdere vergelijkingen blijken jongeren die voor hun zestiende jaar vrijwillig seksueel contact hebben gehad nu bij seksuele contacten niet minder problemen te hebben dan jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Dit wordt zowel gevonden voor jongeren die vrijwillige ervaringen hebben gehad met leeftijdgenoten, als voor jongeren die vrijwillige ervaringen met volwassenen hebben gehad.

Voor de andere kenmerken van het huidig functioneren worden wel verschillen gevonden die significant zijn. Achtereenvolgens wordt hier bekeken of die verschillen van toepassing zijn op de totale groep of alleen betrekking hebben op specifieke subgroepen (jongens, meisjes, jongeren die uitsluitend met leeftijdgenoten seksueel contact hebben gehad, jongeren die uitsluitend of ook met volwassenen seksueel contact hebben gehad). Waar aanvankelijk significante verschillen verdwijnen, wordt bekeken door welke achtergrondvariabelen dit wordt veroorzaakt.

Wanneer in deze subparagraaf over 'de totale groep' wordt gesproken, worden daarmee de jongeren aangeduid die voor hun zestiende jaar géén of uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Tabel 6.3
Covariantie-analyse: het 'effect' van vrijwillig seksueel contact op de kenmerken van het huidig functioneren gecorrigeerd voor achtergrondvariabelen bij jongeren met uitsluitend vrijwillig contact en jongeren zonder seksueel contact voor het zestiende jaar

	F	p ⩽
Seksuele problemen		
Vrijwillig seksueel contact	.23	n.s.
Seksueel verlangen		
Voor 16e gemasturbeerd	9.89	.00
Seksuele spelletjes gedaan	6.07	.02
Opvattingen ouders over seksualiteit	5.98	.02
Vrijwillig seksueel contact	10.31	.00
Seksuele opwindbaarheid		
Voor 16e gemasturbeerd	23.11	.00
Vrijwillig seksueel contact	9.63	.00
Angst voor seksueel contact		
Voor 16e gemasturbeerd	19.70	.00
Belang levensbeschouwing	6.15	.01
Vrijwillig seksueel contact	11.14	.00
Tevredenheid met seksuele leven		
Moeder (koud-warm)	2.46	n.s.
Vrijwillig seksueel contact	2.60	n.s.
Psychoneuroticisme		
Moeder (koud-warm)	15.88	.00
Vader (controlerend-vrijlatend)	4.01	.05
Moeder (controlerend-vrijlatend)	1.99	n.s.
Vrijwillig seksueel contact	3.67	.06

Tabel 6.4
Covariantie-analyses: het 'effect' van vrijwillig seksueel contact op de kenmerken van het huidig functioneren gecorrigeerd voor achtergrondvariabelen bij verschillende subgroepen jongeren met geen of uitsluitend vrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar (F-waarden)

	Jongens	Meisjes	Jongeren met uitsluitend contacten met leeftijdgenoten	Jongeren met uitsluitend of ook contacten met volwassenen	Totaal
Seksuele problemen	.07	.51	.54	1.10	.23
Seksueel verlangen	3.42*	5.84**	20.39***	5.07**	10.31***
Seksuele opwindbaarheid	1.12	5.26**	13.66***	4.15**	9.63***
Angst voor seksueel contact	8.21***	1.98	20.50***	3.19*	11.14***
Tevredenheid met seksuele leven	7.69***	.67	1.45	2.21	2.60
Psychoneuroticisme	3.75*	.89	3.40*	3.25*	3.67*

* $p < .10$. ** $p < .05$. *** $p < .01$.

Seksueel verlangen
Jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad, hebben nu gemiddeld meer zin in seks dan jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Het verschil blijft zich voordoen wanneer voor de mogelijke invloed van achtergrondvariabelen wordt gecontroleerd. Dit geldt voor alle onderscheiden subgroepen (tabel 6.4).

De achtergrondvariabelen waarvoor bij deze analyses wordt gecontroleerd, zijn: voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben, seksuele spelletjes gedaan hebben, en de (permissieve) opvattingen van ouders over seksualiteit. Deze variabelen hangen allemaal positief samen met de sterkte van het seksuele verlangen.

Seksuele opwindbaarheid
Ten aanzien van seksuele opwindbaarheid wordt min of meer hetzelfde resultaat gevonden als ten aanzien van het seksueel verlangen: jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend vrijwillig seksueel contact hebben gehad, zijn nu sterker seksueel opwindbaar dan jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. De achtergrondvariabele waarvoor bij deze analyse gecontroleerd wordt is eveneens het voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben; indien men dat gedaan heeft is de seksuele opwindbaarheid nu groter.

Een significant effect van de vrijwillige seksuele contacten wordt voor alle subgroepen gevonden, behalve wanneer de jongens met uitsluitend vrijwillig seksueel contact worden vergeleken met de jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Toen de achtergrondvariabelen buiten beschouwing bleven werd voor hen wel een significant verschil gevonden (6.2.2). Het lijkt niet juist om dit verschil in zijn geheel aan de achtergrondvariabelen toe te schrijven. Bij de vergelijkingen van de jongeren die geen seksueel contact hebben gehad met de jongeren die contact hebben gehad met leeftijdgenoten en met de jongeren die contact hebben gehad met volwassenen zijn de verschillen, na controle voor de invloed van achtergrondvariabelen, namelijk wel significant. Deze verschillen kunnen niet uitsluitend door de meisjes worden veroorzaakt, omdat hun aandeel in beide groepen relatief klein is.

Angst voor seksueel contact
Voor de totale groep wordt een significant effect gevonden van de vrijwillige seksuele contacten als het gaat om angst voor seksueel contact: jongeren met vrijwillige seksuele contacten zijn nu minder angstig voor seksueel contact dan jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad.

De achtergrondvariabelen waarvoor hier gecontroleerd wordt zijn: masturbatie en het belang van geloof voor de ouders. Wanneer men voor het zestiende jaar heeft gemasturbeerd en naarmate geloof voor ouders minder belangrijk is geweest heeft men nu minder angst voor seksueel contact.

Het verschil in de mate waarin men angst heeft voor seksueel contact wordt voor alle subgroepen gevonden, behalve wanneer meisjes met uitsluitend vrijwillig seksueel contact worden vergeleken met meisjes die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Ook toen niet voor

de invloed van achtergrondvariabelen werd gecontroleerd was het verschil, hoewel wel in de verwachte richting, niet significant. Gelet op de F-waarden bij de verschillende vergelijkingen lijkt het verband dat voor de totale groep gevonden wordt, vooral te worden veroorzaakt door de jongens die vrijwillige contacten met leeftijdgenoten hebben gehad.

Tevredenheid met het seksuele leven
Voor de totale groep is er geen samenhang tussen het voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig seksueel contact en de tevredenheid met het seksuele leven. Dat er geen samenhang wordt gevonden ligt voor de hand. De verschillen tussen de gemiddelden van jongeren met vrijwillig contact en jongeren zonder contact zijn voor jongens en voor meisjes afzonderlijk namelijk in de tegenovergestelde richting (zie tabel 6.1 en 6.2).

Alleen voor de jongens als subgroep wordt een effect van de vrijwillige contacten gevonden: wanneer zij deze contacten gehad hebben zijn zij nu meer tevreden met hun seksuele leven dan jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad, ook nadat voor de mogelijke in-

Tabel 6.5
Covariantie-analyse: het 'effect' van onvrijwillig seksueel contact op de kenmerken van het huidig functioneren gecorrigeerd voor achtergrondvariabelen bij jongeren met uitsluitend onvrijwillig contact en jongeren zonder seksueel contact voor het zestiende jaar

	F	p ≤
Seksuele problemen		
Moeder (koud-warm)	6.40	.01
Seksuele spelletjes gedaan	7.59	.01
Bij ouders wonend	5.71	.02
Onvrijwillig seksueel contact	6.15	.02
Seksueel verlangen		
Voor 16e gemasturbeerd	17.37	.00
Onvrijwillig seksueel contact	.64	n.s.
Seksuele opwindbaarheid		
Voor 16e gemasturbeerd	13.57	.00
Omgang met lichamelijkheid binnen gezin	5.17	.03
Onvrijwillig seksueel contact	.01	n.s.
Angst voor seksueel contact		
Vader (koud-warm)	11.81	.00
Voor 16e gemasturbeerd	11.88	.00
Onvrijwillig seksueel contact	2.74	n.s.
Tevredenheid met seksuele leven		
Moeder (koud-warm)	12.80	.00
Onvrijwillig seksueel contact	.46	n.s.
Psychoneuroticisme		
Vader (koud-warm)	39.80	.00
Voor 16e gemasturbeerd	5.74	.02
Met vaste partner wonend	4.01	.05
Onvrijwillig seksueel contact na 16e	14.48	.00
Onvrijwillig seksueel contact	3.59	.03

vloed van achtergrondvariabelen is gecorrigeerd. Dat bij de andere vergelijkingen waarbij jongens betrokken zijn geen significante verschillen worden gevonden, wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat het positieve effect van de contacten van de jongens wordt tegengegaan door het licht negatieve effect bij de meisjes.

De achtergrondvariabele waarvoor bij de totale groep gecontroleerd wordt is de mate waarin men moeder als warm en liefhebbend heeft ervaren; naarmate dit sterker het geval is, is men nu meer tevreden met het seksuele leven.

Psychoneuroticisme
Voor jongens, maar niet voor meisjes, was al gevonden dat wanneer men voor het zestiende jaar vrijwillig seksueel contact heeft gehad, men nu meer psychische en lichamelijke klachten heeft; dit in vergelijking met jongens of meisjes die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad (6.2). Bij covariantie-analyse wordt een zelfde verschil voor de totale groep gevonden. Gezien het patroon van de F-waarden lijkt dit verschil echter te moeten worden toegeschreven aan de jongens die vrijwillige contacten hebben gehad met leeftijdgenoten of met volwassenen.

De achtergrondvariabelen waarvoor bij de totale groep gecontroleerd wordt zijn: de mate waarin moeder als liefhebbend en warm is ervaren, en de mate waarin vader als vrijlatend is ervaren. Voor de totale groep geldt dat men meer last van psychische en somatische klachten heeft indien men moeder als minder warm en vader als minder vrijlatend ervaren heeft.

6.3.3 Jongeren zonder seksueel contact en jongeren met uitsluitend onvrijwillig seksueel contact

Bij de vergelijking tussen jongeren die geen seksueel contact hebben gehad en jongeren die uitsluitend onvrijwillig seksueel contact hebben gehad, worden er voor de totale groep noch voor afzonderlijke subgroepen significante verschillen gevonden als het gaat om: de mate waarin men nu zin heeft in seks, de sterkte van de seksuele opwindbaarheid, de angst voor seksueel contact en de mate waarin men tevreden is met het seksuele leven. Dit sluit aan bij de eerdere bevindingen waarbij groepen jongens en groepen meisjes afzonderlijk met elkaar vergeleken zijn; deze bevindingen blijven dus van toepassing als voor de mogelijke invloed van andere variabelen is gecontroleerd (zie tabel 6.5 voor de relevante achtergrondvariabelen).

Voor de twee andere kenmerken van het huidig functioneren worden wel significante verschillen gevonden.

Wanneer in deze subparagraaf over 'de totale groep' wordt gesproken, worden daarmee de jongeren aangeduid die voor hun zestiende jaar géén of uitsluitend onvrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Problemen bij recent seksueel contact
Ook wanneer gecontroleerd wordt voor de mogelijke invloed van achtergrondvariabelen hebben jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend onvrijwillig seksueel contact hebben gehad bij hun huidige seksuele contacten meer problemen, dan jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Dit verschil wordt bij alle vergelijkingen gevonden,

behalve bij de vergelijking tussen jongens met onvrijwillig contact en jongens zonder seksueel contact; de jongens met uitsluitend onvrijwillig contact vormen echter een zeer kleine groep (tabel 6.6).

De achtergrondvariabelen waarvoor bij de totale groep gecontroleerd wordt zijn de mate waarin moeder als warm en liefhebbend ervaren is, of men seksuele spelletjes heeft gedaan, en of men bij beide ouders is opgegroeid. Men zegt bij huidig seksueel contact meer klachten te hebben indien men moeder als minder warm ervaren heeft, men seksuele spelletjes heeft gedaan, en men nu niet bij de ouders maar zelfstandig of met een vaste partner woont.

Psychoneuroticisme
Ook wanneer voor de mogelijke invloed van achtergrondvariabelen wordt gecontroleerd hebben jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend onvrijwillig seksueel contact hebben gehad, nu meer psychische en lichamelijke klachten dan jongeren die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Dit verschil wordt gevonden voor zowel jongens als meisjes, ongeacht of het onvrijwillige contact heeft plaatsgevonden met leeftijdgenoten of met volwassenen.

Alleen bij dit kenmerk van het huidig functioneren wordt ook een effect gevonden van de seksuele contacten die men na het zestiende jaar heeft gehad: in vergelijking met jongeren die na hun zestiende jaar geen of alleen vrijwillig seksueel contact hebben gehad, hebben jongeren met onvrijwillige ervaringen nu meer last van psychische en lichamelijke klachten.

Wat de achtergrondvariabelen betreft lijkt met name belangrijk in hoeverre vader als warm of koud ervaren is: naarmate vader als kouder is ervaren heeft men nu meer last van psychische en lichamelijke klachten. Men rapporteert eveneens meer klachten indien men voor het zestiende jaar niet gemasturbeerd heeft. Ook hebben jongeren die nu met een vaste partner wonen meer klachten dan jongeren die zelfstandig of bij de ouders thuis wonen.

Tabel 6.6.
Covariantie-analyses: het 'effect' van onvrijwillig seksueel contact op de kenmerken van het huidig functioneren gecorrigeerd voor achtergrondvariabelen bij verschillende subgroepen jongeren met geen of uitsluitend onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar (F-waarden)

	Jongens	Meisjes	Jongeren met uitsluitend contacten met leeftijdgenoten	Jongeren met uitsluitend of ook contacten met volwassenen	Totaal
Seksuele problemen	.31	3.93*	4.94**	4.11**	6.15**
Seksueel verlangen	2.79	.17	1.32	.09	.64
Seksuele opwindbaarheid	.10	.42	2.10	1.44	.01
Angst voor seksueel contact	.06	1.90	.67	3.16*	2.74
Tevredenheid met seksuele leven	.01	1.07	.38	1.37	.46
Psychoneuroticisme	3.82*	5.39**	12.16***	15.74***	14.48***

* $p < .10$. ** $< .05$. *** $p < .01$.

6.4 Vrijwillige en onvrijwillige contacten met leeftijdgenoten en volwassen; analyses voor de totale groep

6.4.1 Inleiding

Worden de in de vorige paragrafen gerapporteerde resultaten ook gevonden wanneer naar de totale groep wordt gekeken? Kunnen eventuele effecten aan meer specifieke kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen worden toegeschreven? Om antwoord te vinden op deze vragen zijn verscheidene multipele regressie-analyses uitgevoerd. Voor de beantwoording van de eerste vraag (6.4.2) zijn daarbij de volgende vijf dummyvariabelen gecreëerd:

- wel of niet voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig contact met leeftijdgenoten;
- wel of niet voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig contact met volwassenen;
- wel of niet voor het zestiende jaar gehad hebben van onvrijwillig contact met leeftijdgenoten;
- wel of niet voor het zestiende jaar gehad hebben van onvrijwillig contact met volwassenen;
- wel of niet voor het zestiende jaar gehad hebben van zowel vrijwillig als onvrijwillig seksueel contact.

Deze dummyvariabelen zijn als tweede blok in een stapsgewijze regressie-analyse ingevoerd. Het eerste blok variabelen bestond uit de in dit onderzoek opgenomen achtergrondvariabelen. Als derde 'blok' is de hoogste ernstscore ingevoerd (voor jongeren met uitsluitend vrijwillig of geen contact is de waarde 0 gebruikt). De multipele regressie-analyses die hier worden beschreven zijn uitgevoerd voor de totale groep en voor de jongens en meisjes afzonderlijk.

De variabelen zijn in de regressievergelijking opgenomen, wanneer de toename in verklaarde variantie van de criterium variabele een significante F-waarde heeft ($p<.05$); opname van andere achtergrondvariabelen vergroot weliswaar de multipele R, maar deze toename is weinig betekenisvol. Om inzicht in de rol van de achtergrondvariabelen mogelijk te maken, worden in de tabellen ook de primaire correlaties vermeld tussen de dummyvariabelen enerzijds en de achtergrondvariabelen en de kenmerken van het huidig functioneren anderzijds. Soms blijken de achtergrondvariabelen de effecten van de seksuele contacten te overschaduwen.

Multipele regressie-analyses zijn eveneens uitgevoerd voor de beantwoording van de vraag inhoeverre de gevonden effecten van vrijwillige en onvrijwillige contacten kunnen worden toegeschreven aan specifieke kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen (6.4.3). Dit is gebeurd op twee manieren. In beide gevallen zijn stapsgewijs als mogelijke voorspellers opgenomen:

- het aantal personen met wie men voor het zestiende jaar vrijwillig seksueel contact heeft gehad;
- het aantal personen met wie men voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact heeft gehad;

- mate waarin men in seksuele contacten voor het zestiende jaar seksuele opwinding heeft ervaren;
- mate waarin men in seksuele contacten voor het zestiende jaar orgasmes heeft ervaren;
- mate van lichamelijke intimiteit in de vrijwillige contacten die men voor het zestiende jaar heeft gehad;
- mate van lichamelijke intimiteit in de onvrijwillige contacten die men voor het zestiende jaar heeft gehad;
- mate waarin bij de meest ingrijpende onvrijwillige ervaring inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit (hoogste ernstscore).

Bij de ene reeks analyses zijn deze variabelen als enige blok ingevoerd. Bij de andere reeks is dit blok voorafgegaan door het blok met de achtergrondvariabelen, waarbij eveneens gebruik is gemaakt van de stapsgewijze procedure. Voor opname van variabelen in de regressievergelijking is hetzelfde criterium aangehouden als hiervoor is omschreven. Ook deze analyses zijn zowel voor de totale groep als voor jongens en meisjes afzonderlijk uitgevoerd.

De resultaten van beide reeksen regressie-analyses geven onderling geen grote verschillen te zien. Op één geval na leveren de regressie-analyses met de achtergrondvariabelen een hogere R op dan de regressie-analyse zonder achtergrondvariabelen; de verschillen tussen de multipele correlatiecoëfficienten lopen uiteen van .02 tot .17. In de meeste gevallen worden dezelfde kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen in de regressievergelijkingen opgenomen. Wanneer niet dezelfde kenmerken worden opgenomen, blijkt dat het bij de twee reeksen meestal wel om onderling sterk samenhangende kenmerken gaat. Een belangrijk verschil tussen de twee reeksen analyses is dat er bij de analyses zonder de achtergrondvariabelen meer kenmerken van de contacten geschiedenissen in de regressievergelijking worden opgenomen. Ook omdat de informatie over de rol van de achtergrondvariabelen vrijwel identiek is aan die bij de analyses in 6.3 en 6.4.2, worden hier de uitkomsten van de regressie-analyses gepresenteerd waarbij de achtergrondvariabelen buiten beschouwing zijn gebleven.

6.4.2 Samenhangen tussen vroegjeugdige contacten en huidig functioneren voor de totale groep

De resultaten van de regressie-analyses die voor de totale groep zijn uitgevoerd, zijn vaak meer uitgesproken dan de resultaten van de analyses die voor de jongens en voor de meisjes afzonderlijk zijn uitgevoerd. In vergelijking met de resultaten voor de totale groep worden er afzonderlijk voor jongens en voor meisjes meestal minder en soms geen dummyvariabelen in de regressievergelijkingen opgenomen.

Een van de mogelijke oorzaken hiervan is dat voor de totale groep de spreiding op bepaalde variabelen groter is. Dat bij de totale groep meer voorspellers worden gevonden ligt ook aan de kleine aantallen wanneer naar jongens en meisjes afzonderlijk gekeken wordt; naarmate het aantal kleiner wordt, neemt ook het aantal vrijheidsgraden af. Dit betekent echter dat de effecten niet zo robuust zijn dat ze ook afzonderlijk voor jongens en voor meisjes zichtbaar zijn. Dat de samenhangen voor jongens en meisjes afzonderlijk niet geheel afwezig zijn, blijkt uit de primaire correlaties tus-

sen de dummyvariabelen en de verschillende kenmerken van het huidig functioneren. Wanneer de gegevens voor de totale groep niet in strijd zijn met de informatie die deze primaire correlaties voor jongens en meisjes afzonderlijk geven, worden in deze subparagraaf alleen de resultaten voor de totale groep vermeld. Indien de resultaten voor jongens en voor meisjes afzonderlijk afwijken van wat voor de totale groep wordt gevonden, worden de resultaten alleen voor meisjes en voor jongens afzonderlijk gepresenteerd.

Problemen bij recent seksueel contact

Jongeren hebben in hun recente seksuele contacten meer problemen indien zij voor hun zestiende jaar onvrijwillig contact hebben gehad met volwassenen of met leeftijdgenoten. Belangrijker is het negatieve 'effect' van de mate waarin onvrijwillige contacten ingrijpend zijn geweest; wanneer deze variabele in de regressievergelijking wordt opgenomen zijn de beta's van de twee dummyvariabelen niet meer significant. Men heeft nu bij seksueel contact minder problemen wanneer men voor het zestiende jaar vrijwillig contact heeft gehad met leeftijdgenoten; de beta bij deze dummyvariabele is ook in de uiteindelijke vergelijking significant (tabel 6.7).

Gezien de zwaarte van het gewicht (beta) blijkt met name van belang in welke mate bij die onvrijwillige contacten inbreuk is gemaakt op de psychische en lichamelijke integriteit. Hoe groter die inbreuk is geweest, hoe meer last men blijkt te hebben van problemen bij de huidige seksuele contacten.

De achtergrondvariabele die in de regressievergelijking wordt opgenomen is de mate waarin en de wijze waarop ouders informatie over seksualiteit hebben verstrekt. Men heeft bij recent seksueel contact meer problemen, wanneer ouders minder, en minder open, informatie hebben verstrekt over seksualiteit. Het belang van deze achtergrondvariabele is onduidelijk:

Tabel 6.7

Primaire correlaties (Pearson r) en multipele regressie (R) van problemen bij seksuele contacten op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen voor de totale groep

	r_1	r	*R*	Beta	*F*
I Informatie ouders over seksualiteit[1]		−.22	.22	−.12	
Onvrijwillig contact met volwassenen	−.19	.39	.42	+.15	
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.10	.22	.45	+.09	
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.05	−.16	.47	−.14	
Ernst van onvrijwillig contact	−.24	.45	.49	+.26	12.87*
Vrijwillig contact met volwassenen	.01	.03			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	−.16	.24			

Noot. r_x verwijst naar de primaire correlaties tussen de respectievelijke achtergrondvariabelen en de andere 'voorspellers'; r verwijst naar de primaire correlaties van de criteriumvariabele met de achtergrondvariabelen en de andere 'voorspellers'. De F-waarde geeft de significantie aan van de R tussen de criteriumvariabele en de 'voorspellers'. Zie tekst voor de criteria op basis waarvan 'voorspellers' in de regressievergelijking zijn opgenomen. De tabellen 6.8 tot 6.13 zijn op identieke wijze opgezet.

[1] Een hogere score betekent meer, en meer open informatieverschaffing.

* $p < .00$.

het kan zijn dat de huidige problemen zowel worden veroorzaakt door de onvrijwillige contacten als door het feit dat ouders weinig, en weinig open informatie hebben verschaft over seksualiteit. Het is echter ook mogelijk dat, doordat ouders minder, en minder open informatie hebben verschaft over seksualiteit, de kans groter is dat men onvrijwillige ervaringen heeft, en dat men als gevolg daarvan nu meer problemen heeft; er zijn immers samenhangen met het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact: naarmate ouders minder, en minder open, informatie hebben verstrekt is de kans groter dat men voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact heeft gehad met volwassenen of leeftijdgenoten, en dat die contacten ingrijpender zijn geweest. Bovendien wordt, wanneer de achtergrondvariabele buiten de regressievergelijking wordt gehouden, een vrijwel identieke R bereikt (.48). Ook is het gewicht van de achtergrondvariabele niet langer significant wanneer de ernstscore in de vergelijking wordt opgenomen.

Seksueel verlangen

Jongeren die voor hun zestiende jaar vrijwillig seksueel contact hebben gehad, ongeacht of dit heeft plaatsgevonden met leeftijdgenoten of met volwassenen, hebben nu een sterker seksueel verlangen dan jongeren die geen vrijwillig contact hebben gehad (tabel 6.8). Er is geen samenhang tussen het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact en de mate waarin men nu zin in seks heeft.

De achtergrondvariabelen waarvoor bij deze analyse is gecorrigeerd zijn het gedaan hebben van seksuele spelletjes en het voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben. Beide variabelen hangen positief samen met de sterkte van het seksuele verlangen. Er zijn ook positieve samenhangen met de twee dummyvariabelen die in de regressievergelijking worden opgenomen: wanneer jongeren seksuele spelletjes hebben gedaan en/of voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben, hebben zij voor hun zestiende jaar vaker vrijwillig seksueel contact gehad met volwassenen of met leeftijdgenoten.

Seksuele opwindbaarheid

Naast de achtergrondvariabele - voor het zestiende jaar gemasturbeerd

Tabel 6.8

Primaire correlaties (Person r) en multipele regressie (R) van seksueel verlangen op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen voor de totale groep

	r_1	r_2	r	*R*	Beta	*F*
1 Voor 16e gemasturbeerd			.35	.35	+.29	
2 Seksuele spelletjes gedaan			.20	.38	+.10	
Vrijwillig contact met volwassenen	.13	.14	.22	.41	+.12	
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.22	.24	.23	.43	+.15	14.95*
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.11	.12	.03			
Onvrijwillig contact met volwassenen	−.03	.10	−.06			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	.07	.19	.10			
Ernst van onvrijwillig contact	−.10	.12	−.09			

Noot. Zie noot tabel 6.7.
* $p < .00$.

hebben - worden twee variabelen in de regressievergelijking opgenomen: het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact met volwassenen en van onvrijwillig seksueel contact met volwassenen (tabel 6.9). Indien men vrijwillig contact heeft gehad met volwassenen is de seksuele opwindbaarheid nu groter, terwijl onvrijwillig contact met volwassenen negatief samenhangt met de mate van seksuele opwindbaarheid. Ook indien men voor het zestiende jaar gemasturbeerd heeft is de seksuele opwinbaarheid nu groter. Voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben blijkt bovendien positief samen te hangen met het voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig seksueel contact, zowel met volwassenen als met leeftijdgenoten.

Er is ook een sterke primaire samenhang tussen het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact met leeftijdgenoten en de sterkte van de seksuele opwindbaarheid. Dit effect wordt echter overschaduwd door dat van de andere variabelen die al in de regressievergelijking zijn opgenomen. Wanneer 'voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben' als achtergrondvariabele buiten de regressievergelijking wordt gehouden, draagt het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact met leeftijdgenoten nog wel significant bij tot de verklaarde variantie in de seksuele opwindbaarheid ($R=.30$).

De resultaten voor jongens en meisjes afzonderlijk sluiten aan bij die voor de totale groep. Er is echter een belangrijk verschil. Terwijl er voor meisjes een negatieve samenhang is tussen het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact met volwassenen en de mate van seksuele opwindbaarheid is deze primaire correlatie voor jongens positief (respectievelijk $r=-.16$ en $r=.13$).

Angst voor seksueel contact

Na twee achtergrondvariabelen wordt als dummy in de regressievergelijking opgenomen: het voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig seksueel contact met leeftijdgenoten (tabel 6.10). Indien men dergelijke contacten heeft gehad, heeft men nu minder angst voor seksueel contact. Er is ook een primaire, negatieve samenhang tussen het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact met volwassenen en de angst die men nu voor seksueel contact heeft; de bijdrage in de toename in de verklaarde variantie

Tabel 6.9

Primaire correlaties (Pearson r) en multipele regressie (R) van seksuele opwindbaarheid op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen voor de totale groep

	r_1	r	*R*	Beta	*F*
1 Voor 16e gemasturbeerd		.38	.38	+.35	
Vrijwillig contact met volwassenen	.13	.19	.41	+.16	
Onvrijwilig contact met volwassenen	−.03	−.15	.44	−.16	20.92*
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.21	.18			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.11	.01			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	.06	.02			
Ernst van onvrijwillig contact	−.11	−.17			

Noot. Zie noot tabel 6.7.
* $p < .00$.

Tabel 6.10

Primaire correlaties (Pearson r) en multipele regressie (R) van angst voor seksueel contact op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen voor de totale groep

	r_1	r_2	r	*R*	Beta	*F*
1 Voor 16e gemasturbeerd			−.33	.33	−.30	
2 Moeder (controlerend-vrijlatend)			−.22	.39	−.20	
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.21	.08	−.22	.41	−.14	17.07*
Vrijwillig contact met volwassenen	.13	.08	−.16			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.08	−.06	.02			
Onvrijwillig contact met volwassenen	.01	−.06	.04			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	.09	−.03	−.07			
Ernst van onvrijwillig contact	−.07	−.14	.10			

Noot. Zie noot tabel 6.7.
* $p < .00$.

Tabel 6.11

Primaire correlaties (Pearson r) en multipele regressie (R) van tevredenheid met seksuele leven op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen afzonderlijk voor jongens en meisjes

Jongens	r_1	r_2	r	*R*	Beta	*F*
1 Vader sekse-rol stereotiepe opvattingen[1]			−.28	.28	−.30	
2 Leeftijd geslachtsrijpheid			−.25	.37	−.19	
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.10	−.27	.21	.41	+.19	8.06*
Vrijwillig contact met volwassenen	−.14	−.35	.17			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.08	−.08	.09			
Onvrijwillig contact met volwassenen	.07	−.22	−.14			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	.04	−.24	−.04			
Ernst van onvrijwillig contact	.05	−.29	−.06			

Meisjes	r_1	r_2	r_3	r	*R*	Beta	*F*
1 Moeder (koud-warm)				.37	.37	+.27	
2 Vader (controlerend-vrijlatend)				.24	.41	+.18	
3 Belang levensbeschouwing (klein-groot)				.23	.45	+.17	
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	−.19	−.06	−.20	.04	.48	+.23	
Ernst van onvrijwillig contact	−.38	−.21	−.27	−.32	.51	−.22	10.75*
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.09	−.02	−.19	.04			
Vrijwillig contact met volwassenen	.06	.13	−.10	.11			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.07	.01	−.09	−.05			
Onvrijwillig contact met volwassenen	−.34	−.14	−.24	−.24			

Noot. Zie noot tabel 6.7.
[1] Een hogere score betekent meer sekse-rol stereotiepe opvattingen.
* $p < .00$.

is echter te klein om deze variabele nog in de regressievergelijking op te nemen.

De achtergrondvariabele die in de regressievergelijking wordt opgenomen en ook positief met het voorkomen van vrijwillig seksueel contact samenhangt, is het voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben. Indien men dit gedaan heeft is nu de angst voor seksueel contact kleiner. De andere achtergrondvariabele is de mate waarin moeder als vrijlatend ervaren is: naarmate dit sterker het geval is heeft men nu minder angst voor seksueel contact.

Ook wanneer naar de primaire correlaties wordt gekeken heeft men nu niet meer angst voor seksueel contact wanneer men voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact heeft gehad.

Tevredenheid met het seksuele leven

Meer dan bij de voorafgaande kenmerken van het huidig functioneren doen zich hier verschillen tussen jongens en meisjes voor (tabel 6.11). Voor de totale groep hangt vrijwillig seksueel contact positief samen met een grotere tevredenheid met het seksuele leven, terwijl onvrijwillig contact daar negatief mee samenhangt. Het eerste verband kan vooral bij jongens worden waargenomen, waarbij het dan vooral om vrijwillig contact met leeftijdgenoten gaat. De negatieve samenhang doet zich bij meisjes voor. Het gaat dan met name om onvrijwillig contact met volwassenen, waarbij vooral de mate waarin bij dat onvrijwillig contact inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit een rol blijkt te spelen. Het negatieve 'effect' van de onvrijwillige contacten lijkt bij meisjes die onvrijwillig contact hebben gehad enigszins te worden tegengegaan wanneer zij daarnaast ook nog vrijwillig seksueel contact hebben gehad.

Voor jongens en meisjes worden verschillende achtergrondvariabelen in de regressievergelijking opgenomen. Jongens zijn nu meer tevreden met hun seksuele leven wanneer vader minder sekse-rol stereotiepe opvattingen heeft en zij op jongere leeftijd geslachtsrijp zijn geworden. Meisjes zijn nu meer tevreden wanneer moeder als warmer is ervaren, vader als meer vrijlatend, en wanneer geloof voor ouders belangrijker is geweest.

Psychoneuroticisme

Ook wanneer het gaat om de mate waarin jongeren nu last hebben van psychische en lichamelijke klachten, is het zinvol om de resultaten voor jongens en meisjes afzonderlijk te bespreken.

Wat betreft het last hebben van psychische en lichamelijke klachten, worden er voor jongens na de achtergrondvariabele geen dummyvariabelen meer in de regressievergelijking opgenomen (tabel 6.12). Die achtergrondvariabele is hier de mate waarin vader als warm ervaren is; naarmate dit minder het geval is heeft men nu meer last van psychische en lichamelijke klachten. De betekenis van deze achtergrondvariabele lijkt hier cruciaal: naarmate vader als kouder ervaren is, is namelijk ook de kans groter dat jongens vrijwillig en/of onvrijwillig seksueel contact met volwassenen hebben gehad. Wanneer deze achtergrondvariabele buiten de regressievergelijking wordt gehouden, worden het vrijwillig en het onvrijwillig contact gehad hebben met volwassenen wel in de regressievergelijking opgenomen: in-

Tabel 6.12

Primaire correlaties (Pearson r) en multipele regressie (R) van psychoneuroticisme op vrijwillig en onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en achtergrondvariabelen afzonderlijk voor jongens en meisjes

Jongens	r_1		r	R	Beta	F
1 Vader (koud-warm)			−.34	.34	−.34	16.33*
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	.05		.05			
Vrijwillig contact met volwassenen	−.29		.24			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	.11		−.02			
Onvrijwillig contact met volwassenen	−.19		.23			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	−.15		.14			
Ernst van onvrijwillig contact	−.10		.17			
Meisjes	r_1	r_2	r	R	Beta	F
1 Vader (koud-warm)			−.47	.47	−.30	
2 Moeder (koud-warm)			−.42	.53	−.19	
Onvrijwillig contact met volwassenen	−.28	−.35	.33	.55	−.06	
Ernst van onvrijwillig contact	−.34	−.40	.44	.58	+.30	19.37*
Vrijwillig contact met leeftijdgenoten	−.04	−.08	−.07			
Vrijwillig contact met volwassenen	−.08	.02	.04			
Onvrijwillig contact met leeftijdgenoten	.00	−.09	.10			
Zowel vrijwillig als onvrijwillig contact	−.16	−.22	.09			

Noot. Zie noot tabel 6.7 * $p < .00$.

dien men voor het zestiende jaar vrijwillig of onvrijwillig seksueel contact met volwassenen heeft gehad, blijkt men nu meer last van psychische en lichamelijke klachten te hebben (R=.32).

Bij meisjes komt het effect van onvrijwillige contacten met volwassenen wel in de regressievergelijking tot uitdrukking. Vooral wanneer bij die onvrijwillige contacten meer inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit rapporteert men nu meer psychische en lichamelijke klachten. In strijd met het voorafgaande lijkt dat het gewicht (beta) bij 'onvrijwillig contact met volwassenen' negatief is. Dit gewicht wordt echter pas negatief wanneer ook de ernstscore in de vergelijking wordt opgenomen; het gewicht is dan ook niet langer significant. Bovendien draagt bij een regressie-analyse waar de achtergrondvariabelen buiten worden gelaten, zowel onvrijwillig contact met volwassen als de ernstscore 'positief' bij aan de mate waarin men nu psychische en lichamelijke klachten ervaart (R=.44).

De achtergrondvariabelen die bij meisjes in de regressievergelijking worden opgenomen zijn de mate waarin zowel vader als moeder als warm of koud zijn ervaren; beide hangen negatief samen met het voorkomen van psychische en lichamelijke klachten, dat wil zeggen dat men nu meer klachten heeft wanneer vader en moeder als minder warm en liefhebbend ervaren zijn. Wanneer het gezinsklimaat als kouder ervaren is, is ook de kans groter dat meisjes onvrijwillig contact met volwassenen hebben gehad. De mate waarin beide ouders als koud ervaren zijn lijkt in de uiteindelijke vergelijking belangrijker dan het effect van het onvrijwillige contact met volwassenen.

6.4.3 Samenhangen tussen kenmerken van seksuele contacten geschiedenissen en huidig functioneren voor de totale groep

De uitkomsten van de regressie-analyses van de kenmerken van het huidig functioneren op de kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen laten een opvallend patroon zien (tabel 6.13). Bepaalde kenmerken blijken vrijwel systematisch in 'gunstige' zin samen te hangen met het huidig functioneren terwijl andere kenmerken juist steeds een 'ongunstige' samenhang vertonen.

Wanneer meisjes voor het zestiende jaar met meer *partners vrijwillig seksueel contact* gehad hebben, hebben zij nu een sterker seksueel verlangen en zijn ze sterker seksueel opwindbaar; het laatste wordt ook voor de totale groep, maar niet afzonderlijk voor jongens gevonden.

Vergelijkbare verbanden doen zich voor naarmate men in seksuele contacten voor het zestiende jaar meer *seksuele opwinding* of vaker *orgasmes* heeft ervaren; jongens hebben dan minder seksuele problemen bij de huidige seksuele contacten en zijn nu sterker seksueel opwindbaar (beide verbanden worden ook voor de totale groep gevonden), jongens en meisjes hebben dan minder angst voor seksueel contact, en jongens en meisjes zijn dan ook meer tevreden met hun huidige seksuele leven. Meisjes hebben naarmate ze voor hun zestiende jaar vaker orgasmes hebben gehad nu ook minder last van psychische en lichamelijke klachten.

Ten slotte lijken er in 'gunstige' zin verbanden te zijn met de mate waarin men in vrijwillige contacten voor het zestiende jaar met lichamelijk *meer intieme vormen van contact* ervaring heeft gehad. In dat geval hebben jongens nu meer zin in seks. Voor de totale groep wordt gevonden dat men, wanneer men met meer intieme vormen ervaring heeft, een sterker seksueel verlangen en minder angst voor seksueel contact heeft. Het positieve verband tussen de mate van ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact in vrijwillige ervaringen en het voorkomen van problemen bij de huidige contacten, welk verband voor de totale groep wordt gevonden, sluit niet aan bij eerdere resultaten en is moeilijk te verklaren; het gewicht bij deze variabele is in vergelijking met de andere die in de vergelijking worden opgenomen, laag. Voor jongens wordt hier ook een 'afwijkend' verband gevonden: zij hebben naarmate ze in vrijwillige contacten voor hun zestiende jaar met lichamelijk meer intieme vormen ervaring hebben, nu juist meer last van psychische en lichamelijke klachten; dit sluit aan bij het eerder gevonden verschil dat jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad in vergelijking met de andere drie groepen nu het minst last hebben van psychische en lichamelijke klachten (zie 6.2.2).

De kenmerken die 'ongunstig' met het huidig functioneren samenhangen, zijn het aantal partners met wie men voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact heeft gehad, de mate waarin in de meest ingrijpende onvrijwillige ervaring inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit, en de mate waarin men in onvrijwillig contact met verdergaande vormen van seksueel contact ervaring heeft.

Voor de totale groep blijkt dat naarmate men met meer *personen onvrijwillig contact* heeft gehad, men nu minder tevreden is met het seksuele leven. Jongens lijken in huidige seksuele contacten minder problemen te heb-

Tabel 6.13
Multipele regressie (R) van kenmerken van het huidig functioneren op kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen

Jongens	*R*	Beta	Meisjes	*R*	Beta	Totaal	*R*	Beta
Seksuele problemen								
Ervaren orgasmes	.22	−.28	Hoogste ernstscore	.33	+.33	Hoogste ernstscore	.44	+.42
Vormscore onvrijwillige contacten	.32	+.61				Ervaren orgasmes	.50	−.31
Aantal partners onvrijwillig	.42	−.46				Vormscore vrijwillige contacten	.51	+.15
Seksueel verlangen	*R*	Beta		*R*	Beta		*R*	Beta
Vormscore vrijwillige contacten	.33	+.33	Aantal partners vrijwillig	.33	+.33	Vormscore vrijwillige contacten	.33	+.34
						Hoogste ernstscore	.35	−.11
Seksuele opwindbaarheid	*R*	Beta		*R*	Beta		*R*	Beta
Ervaren seksuele opwinding	.32	+.32	Aantal partners vrijwillig	.25	+.25	Aantal partners vrijwillig	.28	+.13
						Hoogste ernstscore	.32	−.18
						Ervaren seksuele opwinding	.35	+.19
Angst voor seksueel contact	*R*	Beta		*R*	Beta		*R*	Beta
Ervaren seksuele opwinding	.42	−.42	Ervaren orgasmes	.30	−.30	Ervaren orgasmes	.34	−.24
						Hoogste ernstscore	.37	+.13
						Vormscore vrijwillige contacten	.39	−.16
Tevredenheid met seksuele leven	*R*	Beta		*R*	Beta		*R*	Beta
Ervaren orgasmes	.27	+.27	Hoogste ernstscore	.32	−.34	Aantal partners onvrijwillig	.25	−.25
			Ervaren orgasmes	.37	+.18	Ervaren orgasmes	.33	+.21
Psychoneuroticisme	*R*	Beta		*R*	Beta		*R*	Beta
Vormscore vrijwillige contacten	.22	+.22	Hoogste ernstscore	.43	+.45	Hoogste ernstscore	.44	+.44
			Ervaren orgasmes	.47	−.17			

ben wanneer ze met meer personen onvrijwillig contact hebben gehad. Deze variabele speelt in de vergelijking echter een relatief ondergeschikte rol. Veel bepalender voor de problemen die men heeft is de mate waarin men in onvrijwillige contacten ervaring heeft met verdergaande vormen van seksueel contact. Bovendien is het primaire verband tussen het aantal partners met wie jongens onvrijwillig seksueel contact hebben gehad en de huidige problemen positief.

De mate waarin de meest ingrijpende onvrijwillige ervaring inbreuk heeft gemaakt, hangt vooral voor de meisjes met het huidig functioneren samen. Naarmate in onvrijwillige contacten met meisjes meer inbreuk is gemaakt hebben ze in de huidige seksuele contacten meer problemen, ze hebben nu meer last van psychische en lichamelijke klachten en ze zijn ook minder tevreden met hun seksuele leven. De eerste twee samenhangen worden ook voor de totale groep gevonden. Voor de totale groep blijkt bovendien dat naarmate onvrijwillig contact ingrijpender is geweest, het seksueel verlangen en de seksuele opwindbaarheid kleiner is, en men meer angst heeft voor seksueel contact.

Dat de opgenomen kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen in twee groepen zijn in te delen, blijkt ook uit hun onderlinge samenhangen (tabel 6.14; voor jongens en meisjes afzonderlijk wordt een identiek patroon gevonden). De hoge onderlinge samenhangen binnen de twee groepen maken duidelijk waarom er bij de jongens en meisjes afzonderlijk per groep meestal niet meer dan één kenmerk van de contacten geschiedenissen in de regressievergelijkingen wordt opgenomen; de variantie die dat kenmerk in de criterium variabele verklaart is vrijwel identiek aan de variantie die door de andere kenmerken wordt verklaard. De hoogte van de samenhangen binnen de twee groepen laat ook zien dat het tot op zekere hoogte toeval is dat een bepaald kenmerk in een regressievergelijking is opgenomen; wanneer de samenhang van een andere variabele uit dezelfde 'gunstige' of 'ongunstige' groep iets hoger was geweest, dan zou die andere variabele in de vergelijking zijn opgenomen. Binnen een groep lijken de kenmerken min of meer verwisselbaar. Dat wordt ook duidelijk wanneer wordt gekeken naar de primaire samenhangen tussen de kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen en de kenmerken van het huidig functioneren; hierbij doen zich tussen jongens en meisjes zowel overeenkomsten als verschillen voor (tabel 6.15).

Tabel 6.14
Onderlinge samenhang (Pearson r) tussen kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen

	1	2	3	4	5	6	7
1 Aantal partners vrijwillig contact		.70	.64	.77	−.06	−.10	−.12
2 Ervaren seksuele opwinding			.67	.74	.15	.10	.04
3 Ervaren orgasmes				.64	.04	−.01	−.04
4 Vormscore vrijwillig contact					.07	.05	.01
5 Vormscore onvrijwillig contact						.79	.83
6 Aantal partners onvrijwillig contact							.78
7 Hoogste ernstscore							

Tabel 6.15
Samenhang (Pearson r) tussen kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen en kenmerken van het huidig functioneren

	Seksueel verlangen	Seksuele opwindbaarheid	Angst voor seksueel contact	Tevredenheid met seksuele leven	Seksuele problemen	Psychoneuroticisme
Jongens						
Aantal partners vrijwillig contact	.23	.25	−.33	.25	−.03	.17
Ervaren seksuele opwinding	.33	.32	−.42	.22	−.10	.21
Ervaren orgasmes	.23	.18	−.34	.27	−.22	.20
Vormscore vrijwillig contact	.33	.29	−.35	.27	−.04	.22
Vormscore onvrijwillig contact	.10	.11	−.08	−.08	.18	.17
Aantal partners onvrijwillig contact	.15	.13	−.14	−.02	.00	.08
Hoogste ernstscore	.12	.13	−.08	−.06	.17	.17
Meisjes						
Aantal partners vrijwillig contact	.33	.25	−.24	.10	−.05	−.12
Ervaren seksuele opwinding	.26	.22	−.21	.07	.04	−.01
Ervaren orgasmes	.28	.25	−.30	.15	−.09	−.13
Vormscore vrijwillig contact	.33	.22	−.27	.10	.06	−.10
Vormscore onvrijwillig contact	.07	−.01	−.05	−.25	.29	.40
Aantal partners onvrijwillig contact	.04	.03	.00	−.32	.30	.31
Hoogste ernstscore	−.04	−.14	.05	−.32	.33	.44

De mate waarin men nu zin heeft in seks, de seksuele opwindbaarheid en de angst voor seksueel contact hangen voor zowel jongens als meisjes vooral samen met de 'gunstige' kenmerken. Een hogere waarde op deze kenmerken - met meer partners vrijwillig contact gehad, vaker seksuele opwinding en orgasmes ervaren en in vrijwillige contacten meer ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact - betekent dat men nu meer zin in seks heeft, de seksuele opwindbaarheid groter is, en men minder angst heeft voor seksueel contact. Wanneer het gaat om het seksueel verlangen, de seksuele opwindbaarheid en de angst voor seksueel contact, lijken de 'ongunstige' kenmerken van minder of geen belang. Zoals uit tabel 6.13 blijkt, komt het effect van een 'ongunstig' kenmerk wel bij de regressie-analyses voor de totale groep tot uitdrukking; het gaat dan om het negatieve effect van de mate waarin een onvrijwillig contact ingrijpend is geweest. Wanneer men een ingrijpender contact heeft meegemaakt, is nu het seksuele verlangen en de seksuele opwindbaarheid lager en de angst voor seksueel contact groter.

Bij het voorkomen van problemen bij huidige seksuele contacten zijn er, in het bijzonder bij meisjes, vooral samenhangen met de 'ongunstige' kenmerken; naarmate deze kenmerken sterker aanwezig zijn - met meer personen onvrijwillig contact gehad, in onvrijwillige contacten meer ervaring met verdergaande vormen van seksueel contact, en de meest ingrijpende ervaring heeft een hogere ernstscore - heeft men in de huidige seksuele contacten meer problemen. Op één uitzondering na lijken de 'gunstige' kenmerken hier geen rol te spelen. Die uitzondering doet zich voor bij de jongens: zij hebben nu minder problemen bij seksuele contacten wanneer ze

voor hun zestiende jaar in seksuele contacten vaker orgasmes hebben ervaren.

Tussen de jongens en meisjes doen zich verschillen voor wanneer het gaat om tevredenheid met het seksuele leven. Voor jongens zijn er vooral samenhangen met de 'gunstige' kenmerken van de seksuele contacten geschiedenissen; de 'ongunstige' kenmerken lijken hierbij vrijwel geen rol te spelen. Voor meisjes is de situatie omgekeerd: bij hen zijn er vooral samenhangen tussen de 'ongunstige' kenmerken en hun tevredenheid met het seksuele leven. Voor meisjes is de tevredenheid lager naarmate ze meer ingrijpende, onvrijwillige contacten hebben gehad, ze met meer personen onvrijwillig contact hebben gehad, en de onvrijwillige contacten lichamelijk van meer intieme aard waren. Dat de 'gunstige' kenmerken voor meisjes niet geheel onbelangrijk zijn, blijkt uit het feit dat het voor het zestiende jaar meegemaakt hebben van orgasmes, nog wel als 'gunstig' kenmerk in de regressievergelijking wordt opgenomen (tabel 6.13).

Ook de mate waarin men nu last heeft van psychische en lichamelijke klachten hangt vooral bij de meisjes samen met de 'ongunstige' kenmerken. De 'gunstige' kenmerken lijken op het eerste gezicht onbelangrijk. Toch wordt ook hier de mate waarin meisjes voor hun zestiende jaar in seksueel contact orgasmes hebben ervaren nog wel in de regressievergelijking opgenomen; deze samenhang is negatief: naarmate meisjes in seksueel contact meer orgasmes hebben ervaren hebben ze nu minder last van psychische en lichamelijke klachten.

Zoals ook eerder al duidelijk werd, is de situatie voor jongens ingewikkelder. Hier hangen bijna alle kenmerken van de contacten geschiedenissen positief samen met het voorkomen van psychische en lichamelijke problemen, zij het dat de samenhangen met de 'gunstige' kenmerken wat sterker zijn.

6.5 Samenvatting en bespreking van de resultaten

In hoofdstuk 2 is verondersteld dat vrijwillige seksuele contacten positieve leerervaringen zijn, terwijl onvrijwillige seksuele contacten een negatieve invloed hebben op het huidig functioneren. Meer specifiek werd verwacht dat jongeren die in hun vroege jeugdjaren onvrijwillige contacten hebben gehad, in vergelijking met jongeren die geen seksuele contacten hebben gehad, op latere leeftijd:

- minder zin hebben in seks;
- minder sterk seksueel opwindbaar zijn;
- meer angst hebben voor seksueel contact;
- in het huidig seksueel functioneren meer problemen ervaren;
- minder tevreden zijn met hun seksuele leven;
- en meer last hebben van psychische en lichamelijke klachten.

Jongeren die voor hun zestiende jaar vrijwillig seksueel contact gehad hebben, zouden, in vergelijking met jongeren die geen seksuele contacten hebben gehad, op latere leeftijd:

- meer zin in seks hebben;
- sterker seksueel opwindbaar zijn;
- minder angst hebben voor seksueel contact;
- in het huidig seksueel functioneren minder problemen ervaren;
- en meer tevreden zijn met hun seksuele leven.

In deze laatste paragraaf wordt bekeken in hoeverre de resultaten die in de voorafgaande paragrafen beschreven zijn, een ondersteuning vormen voor deze veronderstellingen. Daarbij wordt ook de mogelijke rol van relevante achtergrondvariabelen belicht. Bij deze bespreking wordt niet alleen uitgegaan van de vergelijkingen tussen groepen zoals die uit de veronderstellingen voortvloeien; ook de uitkomsten van analyses waarbij jongeren betrokken zijn die voor hun zestiende jaar zowel vrijwillige als onvrijwillige contacten hebben gehad worden in beschouwing genomen.

Wanneer de balans wordt opgemaakt blijken de resultaten de veronderstellingen niet volledig te bevestigen. De statistisch significante resultaten die worden gevonden zijn op één uitzondering na echter wel steeds in de verwachte richting. Ook laten verbanden die niet significant zijn vaak wel een trend in de voorspelde richting zien; hier doen zich echter meer uitzonderingen voor.

Problemen bij recent seksueel contact

Onvrijwillige seksuele contacten lijken een duidelijke rol te spelen wanneer het gaat om problemen die jongeren bij recent seksueel contact ervaren. Met name wanneer bij dat onvrijwillig contact meer inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit, blijkt men bij de huidige contacten meer problemen te hebben. Dit lijkt dan vooral een gevolg van onvrijwillige contacten met volwassenen, in het bijzonder van contacten met volwassenen die in een verzorgende relatie tot de jongeren staan. Gebleken is immers dat onvrijwillige seksuele contacten met hen ingrijpender zijn dan de onvrijwillige contacten die jongeren met leeftijdgenoten hebben gehad (4.2).

Het effect van de onvrijwillige contacten doet zich vooral voor bij meisjes en in mindere mate bij jongens. Zoals ook ten aanzien van andere kenmerken geldt, kan het zijn dat onvrijwillig seksueel contact een minder duidelijke invloed heeft op het seksueel functioneren van jongens dan op dat van meisjes. Mogelijk worden seksuele problemen bij jongens door andere factoren veroorzaakt dan door onvrijwillige seksuele contacten. Het kan ook zijn dat het effect bij jongens statistisch minder zichtbaar is, doordat er veel minder jongens zijn die onvrijwillig contact hebben gehad en doordat de onvrijwillige contacten van meisjes gemiddeld ingrijpender zijn geweest dan die van jongens. Jongens blijken bij de huidige seksuele contacten over het algemeen ook minder problemen te ervaren dan meisjes.

De verwachting dat vrijwillig seksueel contact leidt tot minder problemen bij de seksuele contacten die jongeren nu hebben, wordt ondersteund door de uitkomst van de regressie-analyse (6.4.2). Voorzover ze een rol spelen, lijken vooral vrijwillige seksuele contacten met leeftijdgenoten tot minder problemen te leiden.

De achtergrondvariabelen die bij de verschillende analyses naar voren komen, leveren geen verder inzicht in de gegeven samenhangen tussen de

vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten en de mate waarin men later bij seksueel contact problemen heeft.

Seksueel verlangen, seksuele opwindbaarheid en angst voor seksueel contact
De mate waarin jongeren zin hebben in seks, hun seksuele opwindbaarheid en de mate waarin zij angst hebben voor seksueel contact hangen vooral samen met het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact. Door die vrijwillige contacten lijkt het seksueel verlangen en de seksuele opwindbaarheid sterker te worden, terwijl de angst voor seksueel contact juist afneemt. Dit wordt zowel voor jongens als voor meisjes gevonden. Het maakt daarbij ook geen of weinig verschil of men die contacten met leeftijdgenoten of met volwassenen heeft gehad.

Onvrijwillige contacten lijken op deze drie aspecten van het seksueel functioneren weinig of geen invloed te hebben. Bij jongens worden eerder tegenovergestelde trends gevonden: wanneer zij onvrijwillig contact hebben gehad is hun seksueel verlangen en seksuele opwindbaarheid sterker en hun angst voor seksueel contact minder groot, dan bij jongens die geen seksueel contact hebben gehad. Voorzover er bij meisjes verbanden zijn lijkt onvrijwillig seksueel contact met een volwassene tot een lagere seksuele opwindbaarheid te leiden. Dit zou kunnen betekenen dat jongens eerder vanuit een sterkere seksuele interesse in onvrijwillig seksueel contact terecht komen, terwijl het bij meisjes misschien eerder zo is dat dit soort contacten hen overkomt. Ook is het mogelijk dat die onvrijwillige contacten niet bij meisjes maar wel bij jongens tot een sterker verlangen of opwindbaarheid leiden. Analyses die voor de jongens en meisjes gezamenlijk zijn uitgevoerd suggereren dat wanneer men onvrijwillig contact heeft gehad waarbij in sterke mate inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit, het seksueel verlangen en de opwindbaarheid minder sterk worden en de angst voor seksueel contact groter.

Het verband tussen de vrijwillige seksuele contacten en het sterkere *seksuele verlangen* kan ook op een andere manier worden geïnterpreteerd. Het grotere verlangen kan ontstaan zijn door die vrijwillige contacten, maar het lijkt even vanzelfsprekend om oorzaak en gevolg hier om te draaien: doordat sommige jongeren een sterker seksueel verlangen hebben, zijn ze voor hun zestiende jaar ook vaker (vrijwillige) seksuele contacten aangegaan; het op oudere leeftijd gevonden verschil zou dus al op jongere leeftijd aanwezig zijn geweest. Deze laatste interpretatie is echter weinig aannemelijk. In het voorafgaande (4.4) bleken masturbatie en het doen van seksuele spelletjes te kunnen worden opgevat als een indicatie voor een sterker seksueel verlangen op jongere leeftijd. Juist voor het effect van deze variabelen wordt bij verschillende analyses gecorrigeerd. Dit betekent dat de vrijwillige seksuele contacten een onafhankelijke bijdrage leveren, ook al zou er op jongere leeftijd tussen de jongeren reeds een aangeboren of constitutioneel verschil geweest zijn in de sterkte van het seksuele verlangen Bancroft, 1983). Dit wordt zowel voor jongens als voor meisjes gevonden. De betekenis van vrijwillige contacten lijkt in dit opzicht ook niet afhankelijk van het feit of men seksueel contact heeft gehad met een volwassene of met een leeftijdgenoot.

Gemasturbeerd hebben hoeft echter niet uitsluitend te worden opgevat als een indicatie voor een sterker seksueel verlangen. Het kan daar ook een

gevolg van zijn en er op zichzelf toe hebben bijgedragen, dat men nu meer zin heeft in seks. Een aanwijzing hiervoor is het feit dat jongeren die geen vrijwillig seksueel contact hebben gehad - jongeren zonder seksueel contact of jongeren met uitsluitend onvrijwillig seksueel contact - nu ook meer zin in seks hebben wanneer ze voor hun zestiende jaar hebben gemasturbeerd. Masturberen en het aangaan van seksueel contact kunnen elkaar als vormen van seksueel gedrag ook onderling versterken, en naast de afzonderlijke invloed van de vrijwillige seksuele contacten ook gezamenlijk nog een versterkende invloed op het seksueel verlangen hebben.

Het positieve verband tussen vrijwillig seksueel contact en *seksuele opwindbaarheid* wordt voor de totale groep en afzonderlijk voor de meisjes en in mindere mate voor de jongens bij verschillende analyses gevonden. Uit de regressie-analyse blijkt dat vooral vrijwillig seksueel contact met volwassenen er toe leidt dat de seksuele opwindbaarheid nu groter is. Zowel bij meisjes als bij jongens is gemasturbeerd hebben een belangrijke achtergrondvariabele. Ervaring met masturbatie lijkt tot een grotere seksuele opwindbaarheid te leiden. Bij de jongens lijkt de invloed van gemasturbeerd hebben zo sterk, dat het bij enkele analyses het effect van het vrijwillig seksueel contact overschaduwt. Andere analyses laten echter zien dat hoewel masturbatie belangrijk is, een grotere seksuele opwindbaarheid ook bij jongens niet alleen aan het gemasturbeerd hebben kan worden toegeschreven. De vrijwillige seksuele contacten lijken ook voor hen een zelfstandige bijdrage te leveren tot die sterkere seksuele opwindbaarheid.

Vrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar, in het bijzonder contacten met leeftijdgenoten, lijkt er toe te leiden dat men nu minder *angst heeft voor seksueel contact*. Het zou kunnen zijn dat er, wanneer men voor het eerst seksueel contact heeft, er altijd een zekere angst aanwezig is en dat deze verdwijnt door vrijwillige seksuele ervaringen te hebben. Een aanwijzing hiervoor is dat 'gemasturbeerd hebben' ook hier een belangrijke achtergrondvariabele is: door te masturberen raakt men vertrouwd met de lichamelijke processen die zich afspelen wanneer men seksueel opgewonden raakt en klaarkomt. Deze vertrouwdheid kan met zich meebrengen, dat men ook ten aanzien van seksueel contact minder angstig is. Een andere mogelijkheid is dat de angst voor seksualiteit al op jongere leeftijd in verschillende mate aanwezig is. Jongeren die angstiger zijn zouden daardoor seksueel contact uit de weg gaan. Doordat zij zodoende geen seksuele ervaring opdoen, hebben zij later ook meer angst voor seksueel contact. Ondersteuning voor deze redenering wordt gevonden in het feit dat bij de covariantie-analyse (6.3.2) geloof als een belangrijke achtergrondvariabele naar voren komt. Naarmate geloof voor ouders belangrijker was blijkt men nu meer angst voor seksueel contact te hebben. Dit kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Gebleken is dat wanneer ouders gelovig zijn, jongeren van seksueel contact worden afgehouden (4.4), door het ontbreken van seksuele ervaring zouden zij dan later meer angst hebben voor seksueel contact. Een andere mogelijkheid, die ook tegelijkertijd van toepassing kan zijn, is dat wanneer geloof voor ouders belangrijker is, zij angst voor seksualiteit induceren. Ongeacht de invloed van deze achtergrondvariabelen blijkt men, wanneer men vrijwillig contact heeft gehad, nu minder angst voor seksueel contact te hebben.

Tevredenheid met het seksuele leven
Duidelijke verbanden tussen het voor het zestiende jaar gehad hebben van vrijwillig of onvrijwillig seksueel contact en de tevredenheid met het seksuele leven, komen vooral naar voren bij de regressie-analyses die afzonderlijk voor de totale groep jongens en de totale groep meisjes zijn uitgevoerd.

Voor meisjes lijkt de mate waarin zij tevreden zijn met hun huidige seksuele leven vooral beïnvloed te worden door het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact; dergelijke contacten verminderen hun tevredenheid, vooral wanneer ze hebben plaatsgevonden met volwassenen en het onvrijwillige contact ingrijpender is geweest. Wanneer meisjes naast onvrijwillig contact ook vrijwillig seksueel contact hebben gehad, zijn zij meer tevreden dan wanneer zij uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad; de vrijwillige contacten lijken het effect van de onvrijwillige contacten enigszins te verzachten. Bij jongens zijn juist vrijwillige seksuele contacten belangrijker; wanneer zij deze gehad hebben zijn zij gemiddeld het meest tevreden met hun seksuele leven.

Dat samenhangen tussen de vrijwillige en de onvrijwillige contacten niet manifester zijn, kan zijn veroorzaakt door het feit dat de jongeren bij de beoordeling van hun tevredenheid zijn uitgegaan van uiteenlopende dimensies (zie 5.5). Inzicht in die dimensies zou ook duidelijk kunnen maken waarom meisjes die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad, in tegenstelling tot wat verwacht werd, in vergelijking met de andere meisjes het meest tevreden zijn met hun seksuele leven.

Psychoneuroticisme
Onvrijwillig seksueel contact hangt het meest duidelijk samen met het hebben van psychische en lichamelijke klachten. Zowel jongens als meisjes hebben meer last van dergelijke klachten wanneer ze voor hun zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact hebben gehad. Het maakt daarbij niet uit of dat onvrijwillig contact met leeftijdgenoten of met volwassenen heeft plaatsgevonden; wel is het effect sterker wanneer bij die onvrijwillige contacten meer inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit van de jongere.

Een belangrijke, bij verschillende analyses terugkerende achtergrondvariabele, is de mate waarin men vader of moeder als koud en afstandelijk of als warm en liefhebbend heeft ervaren. De wijzen waarop vader en moeder afzonderlijk ervaren zijn, hangen sterk met elkaar samen, zodat hier ook van koud en warm gezinsklimaat gesproken wordt.

De resultaten lijken er op te wijzen, dat een koud gezinsklimaat er naast onvrijwillig seksueel contact zelfstandig toe bijdraagt, dat men nu meer psychische en lichamelijke klachten heeft; ook wanneer jongeren met onvrijwillige contacten buiten beschouwing worden gelaten, blijkt een koud gezinsklimaat immers samen te gaan met meer klachten (6.3.2).

Onvrijwillige seksuele contacten blijken vooral voor te komen wanneer ouders als koud ervaren zijn. Het lijkt daarom niet uitgesloten dat de klachten een gevolg zijn van het koude gezinsklimaat in plaats van de onvrijwillige contacten. Dat onvrijwillig seksueel contact een zelfstandige bijdrage levert tot de problemen op latere leeftijd, blijkt echter uit het feit dat het

verband blijft bestaan wanneer voor het effect van het gezinsklimaat gecontroleerd wordt.

Voor jongens en niet voor meisjes, hangt ook het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact samen met het hebben van psychische en lichamelijke klachten. Het verband is in een andere richting dan men zou verwachten: jongens die vrijwillig contact hebben gehad hebben nu ook meer last van psychische en lichamelijke klachten dan jongens die voor hun zestiende jaar geen seksueel contact hebben gehad. Het lijkt daarbij zowel om contacten met leeftijdgenoten als om contacten met volwassenen te gaan.

Dit verband kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, vooral als daarbij met relevante achtergrondvariabelen rekening wordt gehouden. Al gebleken is dat jongens die vrijwillig seksueel contact hebben gehad nu meer zin in seks hebben. Het kan zijn dat zij zichzelf op basis van hun ervaringen, een sterker seksueel verlangen toeschrijven, en seksualiteit voor hen, in vergelijking met jongens die geen seksueel contact hebben gehad, veel bepalender is voor hun eigenwaarde of algemeen welbevinden. Meer klachten kan dan een gevolg zijn van het feit dat iemand met een sterker verlangen ook meer behoefte heeft om zichzelf in dit opzicht waar te maken. Zonder dat duidelijk is hoe dat dan verklaard moet worden, is het ook mogelijk dat vrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar inderdaad direct tot meer klachten leidt, en dat die klachten tot een sterker seksueel verlangen leiden: seksueel contact zou dan gezocht worden ter ontkenning van die klachten of om zichzelf te bewijzen.

Een koud of warm gezinsklimaat blijkt voor jongens niet alleen samen te hangen met het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact, maar ook met vrijwillig seksueel contact, vooral als het om contact met volwassenen gaat. De kans dat jongens dergelijke ervaringen hebben gehad is groter wanneer zij hun vader als koud hebben ervaren. Wanneer men de drie variabelen tegelijkertijd in beschouwing neemt, zijn er op basis van de gevonden verbanden meerdere oorzakelijke interpretaties mogelijk. Het kan zijn dat doordat jongens de vader als koud hebben ervaren, zij vaker seksuele contacten hebben, waardoor dan op latere leeftijd meer klachten ontstaan. Een andere mogelijkheid is dat een koud gezinsklimaat de gemeenschappelijke oorzaak is van zowel de vrijwillige contacten als van de psychische en lichamelijke klachten, en dat het verband tussen de twee laatste - vrijwillig seksueel contact en het voorkomen van klachten - kunstmatig is. De laatste interpretatie wordt ondersteund door het resultaat van de regressie-analyse. Daar blijkt geen samenhang meer te zijn tussen vrijwillig seksueel contact en het voorkomen van klachten, wanneer voor het effect van het gezinsklimaat is gecorrigeerd (6.4.2). Bij de covariantie-analyse, waar jongens zonder seksueel contact vergeleken zijn met jongens met uitsluitend vrijwillig contact, wordt echter wel een onafhankelijk effect van het vrijwillige contact gevonden. Dit ondersteunt de eerste interpretatie: rekening houdend met de invloed van relevante achtergrondvariabelen leiden vrijwillige seksuele contacten voor jongens tot meer psychische en lichamelijke klachten (6.3.2).

Samenvattend blijkt er duidelijke ondersteuning voor het idee dat onvrijwillige seksuele contacten voor het zestiende jaar, op latere leeftijd tot meer psychische en lichamelijke klachten leiden. Onafhankelijk van de contacten die men heeft gehad, leidt ook het opgroeien in een koud gezinsklimaat tot

meer klachten. Voor meisjes is er geen verband met vrijwillige contacten. Voor jongens is dat verband er wel, en hangt het hebben van meer klachten samen met het voor het zestiende jaar gehad hebben van verdergaande vormen van vrijwillig seksueel contact; dit verband kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden.

Algemeen
De resultaten die worden gevonden voor de jongeren die zowel vrijwillige als onvrijwillige seksuele contacten hebben gehad, ondersteunen de veronderstellingen over de betekenis van vrijwillige en onvrijwillige contacten. Deze jongeren lijken ten aanzien van jongeren met uitsluitend vrijwillige contacten en jongeren met uitsluitend onvrijwillige contacten vaak een soort middenpositie in te nemen: zowel het effect van de vrijwillige contacten als het effect van de onvrijwillige contacten lijkt in hun huidig functioneren tot uitdrukking te komen.

Dat onvrijwillig seksueel contact bij meisjes een sterker effect lijkt te hebben dan bij jongens kan voor een deel worden verklaard doordat er maar weinig jongens met onvrijwillige ervaringen waren, en eventuele effecten daardoor statistisch niet tot uitdrukking komen. Het is echter niet uitgesloten dat jongens onvrijwillig seksueel contact op een andere manier verwerken dan meisjes en dat het bij hen minder duidelijke gevolgen heeft.

Een opvallend resultaat is dat wanneer seksuele contacten het huidig functioneren beïnvloeden het vooral de seksuele contacten zijn die de jongeren voor hun zestiende jaar hebben gehad. Afgezien van de mate waarin men last heeft van psychische en somatische klachten, lijken de vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten die jongeren na hun zestiende jaar hebben van minder grote invloed op het huidig functioneren; op de mogelijke betekenis van dit resultaat wordt in het volgend hoofdstuk teruggekomen.

7 Bespreking onderzoeksresultaten

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek besproken. Voordat wordt bekeken in hoeverre de probleemstelling van het onderzoek is beantwoord en wat de betekenis is van de gevonden resultaten (7.3), wordt eerst een aantal redenen besproken waarom het van belang is om voorzichtig te zijn bij het interpreteren van de vastgestelde verbanden; deze redenen vloeien voort uit de wijze waarop het onderzoek is opgezet en uitgevoerd (7.2).

Het beschreven onderzoek staat niet op zichzelf; er zijn reeds uiteenlopende onderzoeken naar het bestudeerde onderwerp verricht. In 7.4 wordt de aansluiting van het huidige onderzoek bij de reeds verrichte onderzoeken besproken. Daarbij wordt ingegaan op gegevens die in dit onderzoek zijn gevonden en die niet direct van belang zijn voor de behandelde probleemstelling maar in verricht onderzoek wel aandacht hebben gekregen. Het gaat daarbij onder andere over de frequentie waarmee seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen voorkomen en de zogenaamde risicofactoren.

Het uitgevoerde onderzoek laat nog veel vragen onbeantwoord; in de laatste paragraaf worden suggesties gegeven voor aspecten die nader onderzocht zouden moeten worden en voor de manier waarop dat kan worden gedaan.

7.2 Kanttekeningen bij interpretaties van gevonden verbanden

Zoals dat ook gold voor het merendeel van de in het eerste hoofdstuk beschreven onderzoeken, zijn er verschillende redenen waarom men voorzichtig moet zijn bij het interpreteren van de in dit verslag beschreven verbanden. Binnen de gehanteerde onderzoeksopzet is het niet mogelijk om aan te geven op welke wijze en in welke mate de verschillende factoren de resultaten precies hebben beïnvloed.

Een belangrijke beperking aan het onderzoek is het feit dat de gegevens verzameld zijn via *zelfrapportage* en dat de *dataverzameling op één moment* heeft plaatsgevonden. Een gevolg hiervan kan zijn dat men zijn herinneringen zodanig heeft aangepast, dat een verhaal wordt verteld dat naar eigen beleving consistent is. Het kan ook zijn dat het verhaal consistent is gemaakt met de algemeen geaccepteerde manier van praten over zichzelf als man of vrouw, of over bepaalde ervaringen.

Het mogelijk vertekenende effect van zelfrapportage kan zich bijvoorbeeld hebben voorgedaan bij de meting van het seksueel verlangen. De weliswaar niet grote verschillen tussen jongens en meisjes die zijn gevonden kunnen werkelijke verschillen zijn; het is echter ook mogelijk dat men de

desbetreffende vragen heeft ingevuld in overeenstemming met de algemeen heersende opvatting dat mannen een sterker seksueel verlangen hebben dan vrouwen (Howells, 1986). Hier kan tegenin worden gebracht dat de wijze waarop de sterkte van het seksueel verlangen hier is gemeten, in ander onderzoek valide en betrouwbaar is gebleken. In hoeverre dat echter ook hier het geval is, kan niet gecontroleerd worden, omdat er geen objectieve maat is om de meting aan te relateren.

Een extreem voorbeeld van de mogelijke tendentie om een intern consistent verhaal te vertellen, heeft betrekking op het verband tussen de vrijwillige seksuele contacten en de sterkte van het seksueel verlangen. Verondersteld is dat het sterkere verlangen mede door die vrijwillige contacten is veroorzaakt. Het is echter ook mogelijk dat men een sterker seksueel verlangen rapporteert, omdát men voorafgaand uitgebreid over die vrijwillige seksuele contacten heeft verteld. Dan zouden niet de vrijwillige contacten zèlf maar het praten erover het sterkere verlangen veroorzaken.

Het risico van deze vorm van vertekening zou aanzienlijk groter geweest zijn, indien niet met een gestructureerde en grotendeels geprecodeerde vragenlijst was gewerkt. Het effect is ook tegengegaan door de vorm waarin de gegevens verzameld werden binnen het interview te variëren.

Het gevaar van vertekening door gebruik van zelfrapportage en het op één moment verzamelen van gegevens, wordt versterkt doordat een belangrijk deel van de gegevens is verzameld via *retrospectie*.

Het is waarschijnlijk dat het eventuele effect van retrospectie varieert per variabele: de herinnering van feitelijke gegevens zal minder vertekend zijn dan de herinnering van gegevens waarin de respondent meer vanuit zijn huidige situatie kan projecteren. Of men voor het zestiende jaar seksueel contact heeft gehad zal beter herinnerd worden dan de wijze waarop men zijn ouders ervaren heeft.

In samenhang met de soort gegevens zal het effect van retrospectie ook per persoon verschillen. Iemand die voor zijn zestiende jaar met meer dan tien personen seksueel contact heeft gehad, heeft meer kans dat hij een seksuele relatie vergeet dan iemand die voor zijn zestiende jaar met een of twee personen seksueel contact heeft gehad. In dit geval heeft het effect van vergeten geen wezenlijke invloed op de hier gevonden samenhangen. Dat is bijvoorbeeld wel het geval als het gaat om het gezinsklimaat. Zo bleken jongeren die hun ouders als koud en afstandelijk hebben ervaren nu meer last te hebben van psychische en lichamelijke klachten. Die klachten kunnen door het gezinsklimaat zijn veroorzaakt. Het is echter ook mogelijk, dat die klachten een geheel andere oorzaak hebben die niet noodzakelijk in het verleden hoeft te liggen. Het kan zijn dat men een negatiever beeld geeft van het gezinsklimaat omdat men zich nu slechter voelt. Of andersom: mensen die zich nu goed voelen, ofwel weinig klachten hebben, geven een positiever beeld van hun relatie met hun ouders. Bij andere verbanden die gerapporteerd zijn is het eveneens mogelijk dat de oorzakelijkheid in omgekeerde richting is dan is verondersteld.

Over de mate waarin vertekening en vergeten de onderzoeksresultaten hebben beïnvloed kan geen definitieve uitspraak worden gedaan. Wel is het reëel om er vanuit te gaan dàt het een rol heeft gespeeld. De genomen maatregelen om de mogelijke effecten van retrospectie tegen te gaan, - zoals de

feitelijke, gestructureerde manier van vragen, het bij het herinneren laten inleven in situaties, het met voorbeelden stimuleren van het herinneringsproces, en de houding van de interviewers - maken het echter onwaarschijnlijk dat de gevonden verbanden geheel aan vertekening moeten worden toegeschreven.

Vergeleken met veel van het tot nu toe op dit gebied verrichte onderzoek lijken de in dit onderzoek gehanteerde *analyse-technieken* geavanceerd. Ook hier is een kanttekening op zijn plaats. De hier gebruikte technieken zijn bruikbaar voor het opsporen van lineaire verbanden tussen variabelen. Het is zodoende niet uitgesloten dat verbanden die wel aanwezig maar niet lineair zijn, onzichtbaar zijn gebleven; bij het gebruik van andere technieken zouden dergelijke verbanden wel naar voren zijn gekomen.

Een andere kanttekening heeft te maken met de formele eisen waaraan gegevens moeten voldoen wil men bepaalde technieken kunnen toepassen. Aan deze eisen is niet altijd voldaan. Bij sommige variabelen is de verdeling scheef; soms is het aantal waarnemingen in een cel erg klein. Over het algemeen wordt er echter vanuit gegaan dat de gebruikte technieken vrij robuust zijn, en dat het niet voldoen aan de formele eisen geen vergaande consequenties hoeft te hebben. Bij dit onderzoek is eveneens van die veronderstelling uitgegaan; onduidelijk is inhoeverre dit terecht is.

Tenslotte moet worden opgemerkt dat evenals in de beschreven studies in dit onderzoek is gekeken naar groepsgemiddelden en groepstendenties. Dit betekent dat wanneer er voor de ene persoon een verband is tussen een bepaalde ervaring en het later functioneren, dit verband zich bij een andere persoon niet noodzakelijk ook hoeft voor te doen. De gevonden samenhangen zijn geen enkele keer zo sterk dat het mogelijk is in individuele gevallen te stellen dat het een altijd tot het andere leidt.

7.3 Samenvatting en bespreking van de onderzoeksresultaten

Dit onderzoek was bedoeld om antwoord te vinden op de vraag wat het betekent voor het seksueel gedrag en beleven op latere leeftijd wanneer men in de vroege jeugdjaren al dan niet, vrijwillig of onvrijwillig seksueel contact heeft gehad met leeftijdgenoten of volwassenen. Daarbij werd verondersteld dat deze seksuele contacten, wanneer ze vrijwillig zijn, een positieve invloed hebben op het functioneren op latere leeftijd. Onvrijwillige contacten zouden het latere functioneren negatief beïnvloeden.

Zoals in 6.5 is beschreven, worden de veronderstellingen over de betekenis van vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten voor het zestiende levensjaar ondersteund door de gevonden resultaten. De verwachtingen worden echter niet allemaal bevestigd.

Het negatieve effect van onvrijwillig seksueel contact lijkt vooral tot uitdrukking te komen in de problemen die de jongeren nu in seksuele contacten hebben; ook hebben de jongeren met die ervaringen nu meer last van psychische en lichamelijke klachten. De meisjes met onvrijwillig contact zijn nu ook minder tevreden met hun seksuele leven.

Het effect van de onvrijwillige contacten lijkt sterker naarmate bij het onvrijwillig contact meer inbreuk is gemaakt op de psychische en lichamelijke integriteit. Naarmate die inbreuk sterker is, is er ook een samenhang met de andere kenmerken van het huidig functioneren: het seksuele verlangen en de seksuele opwindbaarheid worden kleiner en de angst voor seksueel contact groter.

Het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact hangt vooral samen met de mate waarin men nu zin heeft in seks, de sterkte van de seksuele opwindbaarheid en de geringere angst die men heeft voor seksueel contact. Terwijl het verlangen en de opwindbaarheid door het vrijwillige seksuele contact sterker lijkt te worden, wordt de angst voor seksueel contact kleiner. Voor de jongens is er ook een samenhang met tevredenheid; deze samenhang suggereert dat vrijwillige seksuele contacten leiden tot een grotere tevredenheid met het seksuele leven op latere leeftijd.

De beschreven samenhangen worden zowel gevonden voor contacten die de jongeren met leeftijdgenoten hebben gehad, als voor contacten die de jongeren met volwassenen hebben gehad. De invloed van onvrijwillig seksueel contact met volwassenen op het later functioneren lijkt sterker dan de invloed van onvrijwillig contact met leeftijdgenoten. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het feit dat de onvrijwillige contacten met leeftijdgenoten gemiddeld minder ingrijpend zijn geweest dan de contacten met volwassenen. Wanneer bij onvrijwillig seksueel contact in dezelfde mate inbreuk wordt gemaakt op de persoonlijke integriteit zou het dan niet van belang zijn of de andere een leeftijdgenoot of een volwassene is.

In het onderzoek zijn verschillende verbanden vastgesteld tussen achtergrondfactoren enerzijds en het gehad hebben van vrijwillige en onvrijwillige contacten en het later functioneren anderzijds. Een deel van deze factoren blijkt de verbanden tussen de vroegjeugdige contacten en het later functioneren te beïnvloeden. Zo speelt bijvoorbeeld een rol of men voor het zestiende jaar gemasturbeerd heeft en of men is opgegroeid in een warm of koud gezinsklimaat. Wanneer voor het effect van deze factoren wordt gecorrigeerd, blijven de verbanden tussen de contacten en het later functioneren over het algemeen bestaan, hoewel ze wel minder sterk worden.

In tegenstelling tot wat werd verwacht, is er geen verband vastgesteld tussen het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact en de mate waarin men nu bij seksueel contact problemen heeft. Wanneer geen rekening wordt gehouden met de mate waarin onvrijwillige contacten ingrijpend zijn geweest, zijn er ook geen samenhangen gevonden tussen het gehad hebben van onvrijwillig seksueel contact voor het zestiende jaar en de huidige sterkte van het seksueel verlangen en de seksuele opwindbaarheid, en de mate waarin men nu angst heeft voor seksueel contact.

Inhoudelijke kanttekeningen

Voordat de betekenis van de gevonden resultaten kan worden besproken dient er een aantal inhoudelijke kanttekeningen te worden gemaakt. Deze kanttekeningen hebben betrekking op de gekozen leeftijdsgroep en de in dit verslag gehanteerde begrippen. Verder blijkt bij de beschrijving van de onderzoeksresultaten een moreel standpunt of een impliciet idee over wat gezond is naar binnen te zijn geslopen.

Met opzet zijn in dit onderzoek jongeren geïnterviewd in de leeftijd van

achttien tot drie-en-twintig jaar oud; dit is gedaan om de afstand tussen de jeugdervaringen en het moment van het interview zo klein mogelijk te houden en zo het gevaar van retrospectieve vertekening te verkleinen. De keuze van deze *leeftijdsgroep* heeft echter verschillende nadelen.

Eén van de nadelen is dat jongeren in deze leeftijdsfase in persoonlijk en relationeel opzicht sterk van elkaar verschillen (Jongeren enz., 1985). Terwijl de één getrouwd is en een volwassen status heeft, woont de ander nog bij de ouders en staat nog voor de drempel naar volwassenheid. Een mogelijk gevolg hiervan is dat geobserveerde verschillen tussen jongeren voor een deel ook door situatieve factoren worden bepaald. Voor het effect van een aantal van deze factoren is gecorrigeerd. Toch is het mogelijk, dat indien het onderzoek was uitgevoerd bij personen bij wie het seksueel en relationeel functioneren meer is uitgekristalliseerd, sommige bevindingen meer uitgesproken naar voren zouden zijn gekomen. Daarnaast kan het zijn dat de verschillen die nu tussen jongeren zijn vastgesteld op een latere leeftijd verdwijnen. Jongeren met geen of weinig seksuele ervaring moeten misschien nog door een onzekere fase heen waar de anderen met meer ervaring reeds door heen zijn gegaan. Zoals Kelley (1983) opmerkt kan die onzekerheid voortkomen uit het conflict tussen afhankelijkheidsbehoeften en de ontwikkeling van zelfstandigheid (zie ook Dreyer, 1982 en Gadpaille, 1971). Seksueel actief zijn is naar ouders en leeftijdgenoten toe een teken van zelfstandigheid. Omdat men zelf verantwoordelijk is voor de gevolgen van dergelijke ervaringen, kan men minder een beroep doen op de geruststellende afhankelijkheid ten opzichte van ouders. Op twintigjarige leeftijd zal een dergelijk conflict vooral een rol spelen bij mensen die geen seksuele contacten hebben meegemaakt. Mensen die voor hun zestiende jaar vrijwillige contacten hebben gehad zullen dit probleem, in ieder geval ten dele, reeds hebben opgelost. Het is niet uitgesloten dat op een latere leeftijd, wanneer dit soort problemen zijn opgelost, de verschillen tussen jongeren, zoals die rond de twintigjarige leeftijd worden gevonden, verdwijnen.

De keuze van de specifieke leeftijdsgroep kan ook een gevolg hebben voor de zichtbaarheid van eventuele effecten van onvrijwillige seksuele contacten. Hoewel daar volgens Browne & Finkelhor (1986) weinig empirische ondersteuning voor is, wordt vaak aangenomen dat er een zogenaamde latentieperiode bestaat: jongeren met misbruik-ervaringen functioneren in eerste instantie ogenschijnlijk 'normaal' en eventuele problemen komen pas veel later naar boven (Albach, 1986). Het is echter de vraag in hoeverre die latentieperiode niet voortkomt uit het taboe op seksueel misbruik. Met een toenemende aandacht voor het verschijnsel zou het kunnen zijn dat een dergelijke periode nu minder voorkomt. In ieder geval zijn er in dit onderzoek wel jongeren met zeer negatieve jeugdervaringen, bij wie op de huidige leeftijd problemen kunnen worden vastgesteld in de vorm van meer psychische en lichamelijke klachten en meer problemen bij seksuele contacten. Wel zou het kunnen zijn dat wanneer deze jongeren ouder worden en in een andere levenssituatie terecht komen, de aard van de problemen, als gevolg van de contacten, verandert.

In dit onderzoek zijn ook concepten gebruikt als seksueel verlangen en angst voor seksueel contact, alsof het om *eenduidige, concrete begrippen* gaat. Hoewel alle variabelen op een gestandaardiseerde wijze zijn gemeten,

is de inhoud van sommige begrippen diffuser dan op het eerste gezicht lijkt. Bij de beschrijving van de resultaten zijn uitspraken gedaan over 'seksuele contacten in de vroege jeugdjaren'. Zowel het begrip 'contact' als de periode waarin de bestudeerde contacten zijn voorgekomen, zijn vooraf duidelijk afgebakend. Binnen de omschrijving van contact gaat het echter om zeer uiteenlopende, meer en minder intieme vormen, bovendien kunnen deze contacten zich in psychologisch gezien verschillende ontwikkelingsstadia hebben voorgedaan. Wanneer gesproken wordt over jongeren die vroegjeugdige seksuele contacten hebben gehad kunnen zich tussen die jongeren zodoende grote verschillen voordoen. Zo zijn er jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend hebben meegemaakt dat de geslachtsdelen werden gestreeld, terwijl anderen alle genoemde vormen van seksueel contact hebben meegemaakt. Terwijl sommige jongeren hun eerste ervaringen voor hun negende jaar opdoen, hebben andere die pas op hun veertiende jaar. In dit verslag is geen rekening gehouden met de leeftijden waarop de bestudeerde seksuele contacten hebben plaatsgevonden. Het valt echter te verwachten dat de betekenis van seksuele jeugdervaringen afhankelijk is van het moment in het leven waarop men die contacten heeft (Martinson, 1981).

Met betrekking tot het concept angst voor seksueel contact kwam al eerder naar voren dat het om een veelzijdig begrip gaat. Bij de bespreking van de samenhang met opwindbaarheid en op andere plaatsen bleek dat er met betrekking tot seksualiteit verschillende soorten angst zijn, zoals angst die voortkomt uit traumatische ervaringen, angst voor zwangerschap en angst die te maken heeft met onervarenheid of onwennigheid. Angst kan ook op verschillende manieren het seksuele functioneren beïnvloeden: terwijl angst in het ene geval tot gevolg heeft dat men niet opgewonden raakt, kan het in een andere situatie juist een versterkend effect hebben op de seksuele opwinding (Bancroft, 1983).

Ook 'seksueel verlangen' kan verschillende betekenissen hebben. Het is omschreven als een tendentie om seksuele situaties op te zoeken en seksuele contacten aan te gaan. De motieven van waaruit men dit doet kunnen echter uiteenlopend zijn. Het hoeft niet noodzakelijk te gaan om de verwachting van seksuele lust. Het kan gaan om interpersoonlijke motieven als het uitdrukken van liefde of het krijgen van bevestiging. Men kan geleerd hebben om seksueel contact te gebruiken om innerlijke spanningen af te reageren. Ook kunnen mensen geleerd hebben om instrumenteel gebruik te maken van sekueel contact om buitenliggende doelen te bereiken zoals het krijgen van affectie. Met name in de tienerjaren zou seksualiteit volgens Gadpaille (1971) ook gebruikt worden om persoonlijke autonomie te veroveren of te bewijzen. Om aan te geven dat het bij seksueel gedrag om een veelheid van motieven kan gaan spreekt Frenken (1976) van seksueel gedrag als "complex sociaal gedrag".

Bij verder onderzoek zou met deze diversiteit van betekenissen rekening moeten worden gehouden. Daarbij zou kunnen blijken dat onvrijwillig contact in de vroege jeugdjaren, zoals hier wordt gevonden, inderdaad niet leidt tot angst voor seksueel contact als zodanig, maar wel tot angst voor het interpersoonlijke aspect van seksueel contact, bijvoorbeeld het zich niet kwetsbaar durven of assertief kunnen opstellen. Daarmee zou één van de voorwaarden voor een bevredigend seksueel functioneren (Bancroft, 1983)

niet zijn vervuld. Een analoge redenering kan gelden voor het hier niet vastgestelde verband tussen de onvrijwillige seksuele contacten en de sterkte van het seksueel verlangen; wanneer ook was gekeken naar wat men in seksuele contacten zoekt, was mogelijk gebleken dat mensen met onvrijwillige ervaringen weliswaar geen sterker of minder sterk seksueel verlangen hebben, maar dat zij in seksueel contact naar andere dingen op zoek zijn. Vaak wordt gesuggereerd dat jongeren door onvrijwillig contact of seksueel contact met volwassenen seksualiteit leren gebruiken om aandacht en affectie te verkrijgen (Browne & Finkelhor, 1986).

In het eerste hoofdstuk is de vaak impliciete *morele stellingname* bekritiseerd van onderzoekers die seksuele contacten van kinderen met volwassenen per definitie als misbruik beschouwen. Door in dit onderzoek van gunstig en ongunstig, en van 'positieve' en 'negatieve' leerervaringen te spreken is ook hier een moreel standpunt of impliciet idee over wat gezond is naar binnen geslopen. 'Goed' zou zijn: een sterker seksueel verlangen, een grotere seksuele opwindbaarheid, minder angst voor seksueel contact, minder seksuele problemen, een grotere tevredenheid met het seksuele leven en minder psychische en lichamelijke klachten.

Ten aanzien van een aantal van deze concepten is het eenvoudig om er overeenstemming over te bereiken dat het tegendeel - meer seksuele problemen, meer psychosomatische klachten, meer angst voor seksualiteit - onwenselijk is. Ten aanzien van seksueel verlangen en seksuele opwindbaarheid is meer discussie mogelijk. Vooral mensen die een sterk seksueel verlangen maar lastig vinden, zullen dat geen wenselijk kenmerk achten. Het weinig zin in seks hebben of het seksueel moeilijk opwindbaar zijn hoeven het persoonlijk functioneren niet per se nadelig te beïnvloeden (Jehu, 1979). De mate waarin men hier last van heeft is afhankelijk van de situatie waarin men verkeert en de betekenis die men aan de situatie geeft. Voor de meisjes in dit onderzoek zijn er echter wel duidelijke samenhangen tussen de mate van tevredenheid enerzijds en de sterkte van het seksuele verlangen en de seksuele opwindbaarheid anderzijds; deze verbanden suggereren dat wanneer zij meer zin in seks hebben en sterker seksueel opwindbaar zijn, zij ook meer tevreden zijn met hun seksuele leven.

Hoe een sterker seksueel verlangen en een grotere seksuele opwindbaarheid ook geëvalueerd worden, in dit onderzoek wordt een positieve samenhang gevonden met het gehad hebben van vrijwillig seksueel contact. Zoals Fisher en mede-auteurs (1987) opmerken is het echter belangrijk om in de gaten te houden dat empirisch onderzoek wel samenhangen tussen constructen kan vaststellen, maar het geen evaluaties van die verbanden levert.

Externe validiteit

Het is niet mogelijk om definitief iets te zeggen over de mate waarin de samenhangen tussen vrijwillige en onvrijwillige contacten in de vroege jeugd en het later functioneren, zoals die in dit verslag zijn beschreven, van toepassing zijn op mensen in het algemeen. Het is namelijk onduidelijk in hoeverre de subgroepen in het onderzoek een vertegenwoordiging vormen van de respectievelijke populaties waar ze uit afkomstig zijn.

Het kan zijn dat met de wervingsprocedures bepaalde jongeren met specifieke ervaringen niet bereikt zijn, of dat de bereikte jongeren selectief tot

deelname hebben besloten. Als gevolg hiervan is het mogelijk dat er relatief weinig mensen met zeer traumatiserende ervaringen in de onderzoeksgroep zitten. Een aansluitende beperking is dat er in sommige subgroepen relatief weinig personen zitten; zo is het aantal jongens met uitsluitend onvrijwillige seksuele ervaringen zeer klein.

Gelet op de mate waarin onvrijwillige ervaringen ingrijpend kunnen zijn, is echter wel een groot scala van onvrijwillige ervaringen in de onderzoeksgroep vertegenwoordigd. De gevonden verbanden vormen bovendien een ondersteuning voor de veronderstelling dat vrijwillige seksuele contacten positieve leerervaringen zijn en onvrijwillige contacten het later functioneren negatief beïnvloeden. Om vast te stellen of die verbanden algemeen geldig zijn, of onder welke omstandigheden ze wel of niet opgaan, zal nieuw onderzoek moeten worden uitgevoerd.

Zoals hiervoor reeds gebleken is het mogelijk dat de verbanden die voor deze onderzoeksgroep zijn gevonden alleen van toepassing zijn op mensen uit een bepaalde leeftijdscategorie. In hoeverre de hier op basis van de ervaringen gevonden verschillen in de latere leeftijdsfasen aanwezig blijven of juist verdwijnen, moet worden uitgezocht.

Bij de vraag naar de generaliseerbaarheid speelt ook het tijdselement een rol. De interviews zijn afgenomen in 1985 en 1986. Dat betekent dat de besproken seksuele jeugdervaringen zich kunnen hebben afgespeeld in de periode van 1967 tot 1984. In die periode en erna is er op het gebied van seksualiteit een en ander veranderd. Seksueel misbruik is een meer bespreekbaar onderwerp geworden. Dit kan gevolgen hebben voor de wijze waarop die contacten zich nu voordoen en voor de wijze waarop ze verwerkt worden. Een andere factor die het huidige seksueel gedrag van jongeren, maar ook de houding van ouders er tegenover, zal beïnvloeden is AIDS. Op al dan niet reële gronden is er tegenwoordig een andere reden om in de jeugdjaren niet seksueel actief te zijn. Wat precies het effect van deze ontwikkeling is, is onduidelijk. Er moet echter rekening mee worden gehouden dat de verbanden zoals die hier gevonden zijn, vooral op de onderzoeksgroep betrekking hebben en niet zonder meer van toepassing zijn op jongeren van nu.

Een vergelijkbare restrictie geldt voor generalisatie naar andere culturen. Het valt te verwachten dat in een maatschappij waarin men positiever of negatiever staat ten opzichte van seksualiteit van jongeren of seksualiteit tussen volwassenen en kinderen, vroegjeugdige seksuele contacten een andere betekenis zullen hebben.

Betekenis van de resultaten

Hoewel de externe validiteit van de gevonden verbanden onduidelijk is, kan hier niet uit geconcludeerd worden dat de resultaten zonder betekenis zijn. Seksuologisch gezien vormen de resultaten ondersteuning voor het idee dat seksueel verlangen, seksuele opwindbaarheid en angst voor seksueel contact fenomenen zijn die ten dele geleerd worden (Hardy, 1964); dit idee wordt zowel voor jongens als voor meisjes ondersteund. Het is dus niet uitsluitend zo dat, zoals Fisher en mede-auteurs (1988) schrijven, de reacties van ouders op 'seksuele' gedragingen bepalen welke positie men inneemt op de evaluatieve dimensie ten aanzien van seksualiteit; het seksuele gedrag zelf speelt hierbij eveneens een rol. Dit komt bijvoorbeeld ook tot uitdruk-

king in het model voor seksueel gedrag van Byrne (1983b), waar de 'uitkomsten' van seksueel gedrag weer van invloed zijn op factoren die dat seksuele gedrag mede bepalen.

Vrijwillige contacten dragen bij tot een sterker seksueel verlangen ook wanneer gecontroleerd wordt voor het voor het zestiende jaar al dan niet gemasturbeerd hebben. Voor het zestiende jaar gemasturbeerd hebben bleek zowel samen te hangen met het hebben van vrijwillige vroegjeugdige contacten als met de sterkte van het seksueel verlangen op latere leeftijd. Dit masturberen is opgevat als een uitdrukking van een aangeboren en aangeleerde tendentie om seksuele situaties op te zoeken. Het is niet uitgesloten dat er al op vroege leeftijd verschillen zijn in de mate waarin men op seksualiteit gericht is, verschillen waardoor de een op jongere leeftijd seksueel contact heeft dan de ander, waardoor het seksueel verlangen opnieuw wordt versterkt. De oorzaak van deze aanvankelijke verschillen in de mate waarin men op seks is gericht, wordt door Fisher en mede-auteurs (1988) toegeschreven aan reacties van de ouders; volgens Bancroft (1983) kunnen er ook aangeboren of constitutionele factoren zijn die deze verschillen bepalen. Een longitudinale aanpak zou meer inzicht geven in de rol die verschillende factoren spelen.

Een ander belangrijk resultaat van het onderzoek is dat gebleken is dat het zinvol is om een onderscheid te maken tussen vrijwillige en onvrijwillige vroegjeugdige seksuele contacten; in tegenstelling tot wat algemeen wordt aangenomen geldt dat zowel voor contacten met leeftijdgenoten als voor contacten met volwassenen. Dat dit onderscheid zinvol is blijkt uit het feit dat de vrijwillige en onvrijwillige contacten van elkaar verschillen, in het bijzonder als het gaat om de wijze waarop ze zijn beleefd. Ook hangen de vrijwillige en de onvrijwillige contacten op verschillende wijze met het huidig functioneren samen; de vrijwillige contacten, zowel die met leeftijdgenoten als die met volwassenen, lijken een andere rol te spelen in het seksuele leerproces dan de onvrijwillige contacten. Bij het maken van het onderscheid tussen vrijwillige en onvrijwillige contacten blijkt de wijze waarop een persoon de totstandkoming van het contact herinnert en heeft beleefd, een bruikbaar criterium te zijn.

Naast het onderscheid tussen vrijwillige en onvrijwillige contacten laten de onderzoeksresultaten zien dat wanneer seksuele contacten onvrijwillig zijn, het om uiteenlopende contacten en situaties gaat; dit komt ook naar voren uit de beschrijving van een aantal onvrijwillige seksuele ervaringen (bijlage 17). Het gaat om situaties waarin de persoon vanuit uiteenlopende motieven actief betrokken is en om contacten die de persoon, zonder het contact zelf te willen, overkomen. Het gedrag van de ander lijkt te variëren van onhandigheid tot opzettelijk misbruik, van overhalen tot verbaal of lichamelijk bedreigen. Er blijkt een duidelijk onderscheid mogelijk naar meer en minder ingrijpende gevallen van onvrijwillig seksueel contact; een onderscheid dat ook in het later functioneren tot uitdrukking komt.

De term *seksueel misbruik* doet dus geen recht aan deze verschillen tussen en binnen vrijwillige en onvrijwillige contacten. Omdat deze term een te grote verscheidenheid aan ervaringen omvat is hij voor zowel hulpverlening als onderzoek weinig bruikbaar. Gezien de evocatieve kracht, heeft het begrip waarschijnlijk alleen politieke betekenis.

De morele opvatting dat seksueel contact tussen kinderen en volwassenen altijd een vorm van misbruik is - een opvatting die ook het uitgangspunt is geweest bij veel onderzoek naar dit onderwerp - wordt niet door de empirie gesteund. De resultaten van het onderzoek maken namelijk duidelijk dat er jongeren zijn die in hun vroege jeugdjaren seksueel contacten hebben met volwassenen, welke contacten door hen, volgens hun beoordeling achteraf, als vrijwillig zijn ervaren. Verschillen in macht tussen twee personen, welke kunnen voortvloeien uit leeftijd en ervaring, blijken er niet noodzakelijk toe te leiden dat seksuele contacten onvrijwillig tot stand komen; opvallend is in dit verband dat meisjes ook in vrijwillige seksuele contacten de ander vaak meer macht en ervaring toeschrijven, ook als het om contacten met leeftijdgenoten gaat. Uitgaande van de hier beschouwde kenmerken van het huidig functioneren, lijken de vrijwillige contacten met volwassenen geen nadelige gevolgen te hebben gehad; de effecten lijken identiek aan die van de vrijwillige contacten die jongeren met leeftijdgenoten hebben. Morele standpunten impliceren een keuze en worden niet uitsluitend gedicteerd door de empirie; de hier gevonden resultaten leiden dan ook niet dwingend tot een andere morele stellingname. Gezien de resultaten is het echter wel wenselijk om bij de toepassing van morele regels enige voorzichtigheid te betrachten, ook omdat, wanneer er wel van onvrijwilligheid sprake is, het om ervaringen gaat die zeer uiteenlopen in de mate waarin ze ingrijpend zijn geweest.

7.4 Aansluiting bij verricht onderzoek

Het beschreven onderzoek staat niet op zich; zoals in het eerste hoofdstuk is beschreven zijn naar het bestudeerde onderwerp reeds verschillende onderzoeken gedaan. De vraag is in hoeverre de gerapporteerde bevindingen aansluiten bij in ander onderzoek gevonden resultaten.

Een probleem bij het vergelijken van de gerapporteerde resultaten met die van verricht onderzoek, is dat het onderhavige onderzoek op een andere wijze is opgezet. Voor deze andere opzet is gekozen vanuit inhoudelijke en methodologische kritiek op het verrichte onderzoek (1.3). Een inhoudelijk beperking was dat verricht onderzoek vrijwel uitsluitend betrekking heeft op seksuele contacten tussen volwassenen en kinderen. Een belangrijk punt van kritiek hierbij betrof de aanname dat deze contacten altijd een vorm van misbruik zijn. De in de onderzoeken opgenomen variabelen, zowel de kenmerken van de contacten als de eventuele effecten, zijn soms op oppervlakkige wijze geoperationaliseerd. Verder vormen de onderzoeksopzetten vaak onvoldoende basis voor de uitspraken die worden gedaan, met name als het gaat om oorzaak-gevolg relaties. Een ander probleem betreft de, niet altijd door de onderzoekers gerealiseerde, beperkte generaliseerbaarheid van de resultaten.

Het onderzoek waarvan hier verslag is gedaan, is een poging om een aantal kritiekpunten op verricht onderzoek te ondervangen. Een belangrijke uitbreiding is dat niet alleen is gekeken naar de betekenis van ervaringen met volwassenen of naar ervaringen met seksueel misbruik; ook contacten met leeftijdgenoten zijn in beschouwing genomen. Jongeren die geen onvrijwillig seksueel contact hebben gehad zijn niet als een groep beschouwd:

binnen deze groep is er een onderscheid gemaakt tussen jongeren die geen seksueel contact hebben gehad en jongeren die vrijwillige contacten hebben gehad. Ook binnen de groep jongeren met onvrijwillige ervaringen is een onderscheid gemaakt tussen jongeren met uitsluitend onvrijwillige ervaringen en jongeren die daarnaast ook vrijwillig seksueel contact hebben gehad. Verder is bij 'onvrijwilligheid' niet uitgegaan van een veronderstelde maar een door de persoon waargenomen en ervaren onvrijwilligheid en is een onderscheid gemaakt naar de mate waarin onvrijwillige ervaringen ingrijpend zijn geweest. Door van verschillende kanalen gebruik te maken is er bij de werving van respondenten voor gezorgd dat, voorzover het om onvrijwillige ervaringen gaat, zowel jongeren zijn bereikt met weinig ingrijpende ervaringen als jongeren die zeer ernstige vormen van seksueel misbruik hebben meegemaakt.

Er zijn nog een aantal andere punten waarop het beschreven onderzoek verschilt van reeds verricht onderzoek; ook deze verschillen maken de vergelijkbaarheid minder eenvoudig. Voortvloeiend uit theoretische overwegingen is hier een specifieke selectie gemaakt van kenmerken van het huidig functioneren; deze selectie sluit weinig aan bij de selectie die in reeds verricht onderzoek is gemaakt. De wijze waarop hier naar het huidig functioneren is gekeken maakt het ook niet mogelijk om, zoals dat in verricht onderzoek soms wel gebeurt, uitspraken te doen over het aantal mensen waarbij 'geen gevolgen' worden vastgesteld. In ander onderzoek wordt soms een onderscheid gemaakt tussen volwassenen die in een verzorgende relatie ten opzichte van de jongeren staan en andere volwassenen. Gezien het relatief kleine aantal verzorgers met wie contacten hebben plaatsgevonden, is in dit verslag geen onderscheid tussen volwassenen gemaakt; wel bleek dat onvrijwillige contacten met verzorgers vaak meer ingrijpend waren geweest. Een ander verschil is dat in dit onderzoek ook de mogelijke betekenis van seksuele ervaringen op latere leeftijd - na het zestiende jaar - in beschouwing is genomen.

De vraag is gerechtvaardigd of de specifieke opzet waarvoor hier is gekozen zinvol is geweest. Afgaande op de samenhangen met de kenmerken van het huidig functioneren is gebleken dat het zinvol is om bij jongeren die geen onvrijwillig seksueel contact hebben gehad onderscheid te maken tussen jongeren die helemaal geen seksueel contact hebben gehad en jongeren die vrijwillig seksueel contact hebben gehad. Bij de jongeren die onvrijwillig seksueel contact hebben gehad is het zinvol gebleken om een onderscheid te maken tussen jongeren die alleen onvrijwillig seksueel contact hebben gehad en jongeren die daarnaast ook nog vrijwillig seksueel contact hebben gehad; hoewel onduidelijk is waarom jongeren in de laatste groep nog vrijwillig contact hebben gehad, zijn zij over het algemeen 'beter af' dan de eersten. Niet uitgaan van de veronderstelde onvrijwilligheid, maar van de door de betrokkene waargenomen en ervaren onvrijwilligheid bleek eveneens zinvol: het bleek om verschillende soorten onvrijwillige ervaringen te gaan en de ervaringen hingen ook op verschillende wijzen samen met het huidig functioneren. Samenvattend blijkt de gekozen benadering zowel meer inzicht te hebben gegeven in de samenhang tussen onvrijwillige seksuele contacten en het later functioneren, als in de seksuele ontwikkeling in het algemeen.

De in verschillende onderzoeken vastgestelde *prevalentie* van onvrijwillige seksuele contacten of van contacten met volwassenen bleek, in samenhang met de onderzoeksopzetten, uiteen te lopen van 6% tot 62% voor meisjes en van 3% tot 31% voor jongens; het verschil tussen jongens en meisjes is systematisch (Peters, Wyatt & Finkelhor, 1986).

Dit onderzoek was er niet op gericht om vast te stellen hoe veel mensen in hun jeugd onvrijwillig seksueel contact hebben of contact met een volwassene. Door de specifieke wijze waarop de groep is samengesteld kan hier op basis van de totale groep ook niets over gezegd worden. Dat kan echter wel naar aanleiding van de gegevens die zijn gevonden bij de jongeren die via de algemene benadering zijn geworven. Deze jongeren vormen geen echte representatieve steekproef uit de totale populatie van Nederlandse jongeren. Bij de werving is er namelijk naar gestreefd om uit gemeenten met verschillende urbanisatiegraden gelijke aantallen jongeren te krijgen. Daarnaast is de respons bij deze benadering laag (25%), waarbij onduidelijk is òf en in welke mate deze respons selectief is. Gelijke bezwaren gelden echter voor veel onderzoek naar prevalentie. Bovendien vormen de via de algemene benadering geworven jongeren een aselecte groep: ze zijn niet op inhoudelijke kenmerken geselecteerd. Rekening houdend met deze beperkingen is het zinvol om in deze groep te kijken naar het voorkomen van onvrijwillige seksuele contacten.

Van de 83 meisjes hebben er 13 voor hun zestiende jaar seksueel contact met een volwassene gehad (16%), bij de jongens zijn het er 3 van de 92 (3%). Voor de meisjes sluit het percentage aan bij in ander Nederlands onderzoek gevonden percentages (1.2.2). Bij de jongens is het percentage beduidend lager. Het gaat bij deze percentages echter om contacten met volwassenen in het algemeen, ongeacht of ze (on)vrijwillig zijn en of de volwassene een verwante is. Onvrijwillig seksueel contact met volwassenen hebben acht meisjes en een jongen gehad (respectievelijk 10% en 1 %). Geen van deze volwassenen is een ouder of verzorger van de desbetreffende jongeren.

Deze cijfers zijn aanzienlijk lager dan wat in de media 'op basis van onderzoek' over het voorkomen van incest en andere vormen van seksueel misbruik wordt gerapporteerd (zie ook Vastermans, 1988). Er zijn verschillende redenen denkbaar waarom de hier gevonden percentages lager kunnen zijn dan het reële percentage personen met deze specifieke ervaringen. Het kan zijn dat juist jongeren met onvrijwillige contacten met volwassenen niet op onze algemene oproep hebben gereageerd, omdat deelname voor hen te bedreigend was. Juist omdat de onderzoeksgroep klein is, zijn procentueel gezien de gevolgen groot wanneer jongeren met onvrijwillige ervaringen eerder besluiten om niet mee te doen. Daar staat tegenover dat er jongeren zijn die zich voor het onderzoek hebben aangemeld juist omdat zij over onvrijwillige contacten wilden praten.

Een andere mogelijke reden voor de lagere percentages is dat de gehanteerde omschrijving van seksueel contact beperkter is dan de omschrijving die hier doorgaans voor wordt gebruikt; in dit onderzoek moest minimaal sprake zijn geweest van fysiek contact waarbij de borsten of de geslachtsdelen zijn betast of gestreeld.

Het is onwaarschijnlijk dat het lagere percentage is veroorzaakt door de

wijze waarop naar het voorkomen van misbruik-ervaringen is gevraagd; dit heeft op grondige wijze, met meerdere vragen plaatsgevonden.

De vastgestelde frequenties suggereren in ieder geval voor meisjes dan onvrijwillig seksueel contact met volwassenen vaker voorkomt dan vrijwillig contact. De aantallen zijn echter klein zodat onduidelijk is hoeveel waarde aan dit verschil moet worden gehecht. De hier gevonden percentages over het voorkomen van onvrijwillige contacten met volwassenen zijn aanleiding voor enige voorzichtigheid bij hoge schattingen van de getalsmatige omvang van het probleem.

Opvallend is het aantal meisjes in de algemeen benaderde groep dat voor het zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact met leeftijdgenoten heeft gehad: 23 van de 83 (28%). Het totaal aantal meisjes in deze groep dat, naast eventuele vrijwillige ervaringen, onvrijwillig seksueel contact heeft gehad is 31 (37%). Hieronder wordt op dit gegeven nog ingegaan.

In de beschreven onderzoeken blijkt de samenhang tussen de al dan niet onvrijwillige contacten in de vroege jeugdjaren en het functioneren op latere leeftijd geheel of gedeeltelijk te verdwijnen wanneer gecontroleerd wordt voor de mogelijke invloed van achtergrondfactoren (Fromuth, 1986; Kilpatrick, 1986). Ook in dit onderzoek blijkt het *belang van achtergrondvariabelen*. De verbanden tussen het gehad hebben van bepaalde contacten en het later functioneren verdwijnen over het algemeen echter niet wanneer voor de invloed van die variabelen wordt gecorrigeerd.

Afgaande op de primaire correlaties lijken de achtergrondvariabelen soms van grotere betekenis voor het huidig functioneren dan de vrijwillige of onvrijwillige contacten die men heeft gehad. Voor meisjes lijken de variabelen die op de een of andere manier met de gezinssituatie te maken hebben vooral van invloed op de mate waarin zij tevreden zijn met hun seksuele leven en de mate waarin zij last hebben van psychische en lichamelijke klachten. Opvattingen van ouders over seksualiteit lijken een rol te spelen als het gaat om het seksuele verlangen, de seksuele opwindbaarheid, en voor jongens: de mate waarin men angst heeft voor seksueel contact. Zoals reeds besproken lijkt een centrale variabele te zijn of men voor het zestiende jaar gemasturbeerd heeft.

De verbanden met de achtergrondvariabelen maken duidelijk dat zij in onderzoek naar de betekenis van vrijwillige en onvrijwillige seksuele ervaringen voor het later functioneren niet buiten beschouwing kunnen blijven. Om beter inzicht te krijgen in hoe de verbanden nu precies in elkaar zitten, zouden de gegevens meer in chronologisch perspectief geplaatst moeten worden. Dit kan eigenlijk alleen in een longitudinale aanpak worden gerealiseerd. Daarnaast is het wenselijk dat de keuze van achtergrondvariabelen op theoretische gronden wordt gemaakt en dat vooraf de aard van de verwachte relaties wordt gespecificeerd; dit verkleint de kans dat een eventueel statistisch significant verband geen inhoudelijke samenhang weergeeft maar aan toeval moet worden toegeschreven.

In sommige van de tot nu toe verrichte onderzoeken is bekeken in hoeverre *specifieke kenmerken van de onvrijwillige ervaringen* of van de ervaringen met volwassenen de mate en *de aard van de gevolgen* op latere leefijd beïnvloeden (1.2.5). In dit onderzoek is niet gekeken naar kenmerken van erva-

ringen met een specifieke persoon, maar naar kenmerken van seksuele contacten geschiedenissen, zodat het moeilijk is om vergelijkbare uitspraken te doen. Toch kan hier, op basis van de in dit onderzoek gehanteerde ernstscores, wat meer over gezegd worden. Deze ernstscores, die aangeven in welke mate een onvrijwillig contact of een relatie met een bepaalde persoon ingrijpend is geweest, reflecteren de mening van de beoordelaars die die scores hebben vastgesteld. Dat die scores ook inhoudelijk betekenisvol zijn is gebleken uit de samenhang ervan met kenmerken van het huidig functioneren.

Er is van uitgegaan dat de gevolgen van onvrijwillig seksueel contact worden bepaald door de mate waarin dat contact ingrijpend is geweest. Wanneer kan worden vastgesteld welke kenmerken van de onvrijwillige contacten de ernstscore bepalen, kan indirect worden bekeken in welke mate die kenmerken medebepalend zijn voor de intensiteit van de gevolgen van onvrijwillige contacten. Dit is gedaan met behulp van een regressieanalyse, waarbij de ernstscore de te verklaren variabele vormde. Als voorspellers zijn bij de analyse gebruikt: vormen van onvrijwilligheid (milde dwang, bedreiging, extreme dwang; deze vormen zijn het resultaat van een factoranalyse op de desbetreffende items), wie het contact wilde, leeftijdsverschil, ervaringsverschil, machtsverschil, of de andere een volwassene of leeftijdgenoot was, of de ander ten opzichte van de betrokken in een verzorgende relatie stond, frequentie waarmee contact is voorgekomen, de duur van de relatie, of de betrokkene een jongen of een meisje was. In deze analyse kwam het gebruik van extreme dwang als het meest belangrijkst kenmerk naar voren: indien dat was voorgekomen was de ernstscore hoger ($R=.75$). De volgende variabele was wie het contact wilde: wanneer de betrokken dat niet zelf was geweest, was de ernstscore hoger ($R=.85$). De multipele samenhang met de ernstscore was vervolgens ook nog hoger wanneer de betrokkene in het contact was bedreigd, wanneer de ander een volwassene in plaats van een leeftijdgenoot was, het contact vaker was voorgekomen, en de ander meer macht had. De rol van de laatste vier kenmerken is echter aanzienlijk minder belangrijk dan die van de eerste twee.

Deze gegevens sluiten aan bij wat in ander onderzoek is gevonden. Onder andere bleken contacten in sommige onderzoeken meer ingrijpende gevolgen te hebben wanneer daarbij dwang of agressie was voorgekomen, of wanneer de ander een verzorgende verhouding had ten opzichte van de betrokkene.

De uitkomsten van de regressie-analyse suggereren dat de verschillende kenmerken geen onafhankelijke bijdrage leveren aan de intensiteit van de gevolgen. Wanneer in onderzoek een samenhang wordt gerapporteerd tussen de frequentie waarmee contacten zijn voorgekomen en de intensiteit van de gevolgen (zie bijvoorbeeld Russell, 1986) is dat weinig zeggend, omdat andere kenmerken buiten beschouwing worden gelaten. Ook in dit onderzoek wordt een primair verband tussen de frequentie en de ernstscores gevonden. In de regressie-analyse blijkt de frequentie echter maar een zeer beperkte rol te spelen; andere kenmerken van de onvrijwillige contacten zijn hier dus veel bepalender voor de mate waarin een ervaring ingrijpend is geweest en verdergaande gevolgen heeft. Het verdient aanbeveling om in verder onderzoek niet uitsluitend naar de samenhang met een of twee ken-

merken te kijken, maar tegelijkertijd meerdere kenmerken in hun onderlinge samenhang in beschouwing te nemen.

In verricht onderzoek zijn verschillende, zogenaamde *risicofactoren* vastgesteld. In aansluiting bij dat onderzoek worden ook hier achtergrondkenmerken gevonden die samenhangen met het voorkomen van onvrijwillig seksueel contact. In het bijzonder gaat het daarbij om kenmerken van de gezinssituatie.

Ook ten aanzien van de 'risicofactoren' lijkt hét in een aantal opzichten zinvol om wat seksuele ervaringen met volwassene betreft een onderscheid te maken tussen vrijwillige en onvrijwillige contacten; jongeren met vrijwillige ervaringen zeggen door hun ouders bijvoorbeeld beter geïnformeerd te zijn dan jongeren die onvrijwillige ervaringen hebben gehad. Jongeren die voor hun zestiende jaar géén seksuele contacten hebben gehad blijken weer in een aantal opzichten te verschillen van jongeren die die contacten wel hebben gehad.

Hoewel de verzamelde gegevens dit niet onmogelijk maken, is ook in dit onderzoek weinig inzicht verkregen in de wijze waarop de zogenaamde risicofactoren werkzaam zijn; met name had gekeken kunnen worden naar de samenhang tussen soort personen met wie contacten hebben plaatsgevonden en de concrete opvoedingssituaties waarin het kind is opgegroeid. Wel zijn op basis van de vastgestelde verschillen tussen jongeren achteraf enkele verklaringen opgesteld voor het in de vroege jeugdjaren voorkomen van vrijwillige en onvrijwillige seksuele contacten. Daarbij bleek het zinvol om wat betreft het aangaan van seksueel contact of het onvrijwillig daarbij betrokken zijn, niet alleen uit te gaan van omstandigheden waarin het kind verkeert. Ook kenmerken van de kinderen zelf moeten in beschouwing worden genomen, zoals de aangeboren en/of geleerde tendentie om seksuele contacten op te zoeken, een tendentie die uit uiteenlopende motieven kan voorkomen.

Onderzoek naar gevolgen van seksuele jeugdervaringen is vooral verricht bij meisjes en heeft vooral betrekking op onvrijwillige contacten of ervaringen met volwassenen. In dit onderzoek is geprobeerd om niet alleen *meisjes* maar ook *jongens* met dergelijke ervaringen in de onderzoeksgroep op te nemen. Dat is slechts ten dele gelukt. Er is een beperkt aantal jongens gevonden dat ervaringen heeft gehad met volwassenen en minder dan de helft van deze jongens heeft met volwassenen ook onvrijwillige ervaringen gehad.

Het is de vraag of er werkelijk minder jongens dan meisjes zijn die onvrijwillige ervaringen hebben met volwassenen, of dat er specifieke redenen zijn waarom ze moeilijk te benaderen zijn. De antwoorden die in de literatuur op deze vraag worden gegeven lopen in de genoemde twee richtingen uiteen.

Dat meisjes vaker en jongens minder vaak dit soort ervaringen hebben wordt door sommige auteurs toegeschreven aan de patriarchale wijze waarop gezinssystemen zijn georganiseerd (Herman, 1981). Mannen zouden in een dergelijk systeem een sterkere geneigdheid ontwikkelen voor het vertonen van allerlei soorten seksueel exploiterend gedrag, waarvan meisjes

en vrouwen de dupe zijn. 'Seksueel misbruik' wordt hierbij niet beschouwd als uitzonderlijk maar als inherent aan het systeem.

Andere auteurs veronderstellen dat (onvrijwillige) ervaringen met volwassenen bij jongens even vaak voorkomen als bij meisjes, of op zijn minst vaker dan over het algemeen wordt verondersteld. Dat in het merendeel van het onderzoek jongens 'ondervertegenwoordigd' zijn wordt door hen op uiteenlopende wijzen verklaard. Volgens Finkelhor & Baron (1986) is het stereotiepe beeld vooral gericht op meisjes; jongens zouden daardoor door professionele instanties minder snel als slachtoffer worden geïdentificeerd. Jongens zullen volgens hen ook minder snel geneigd zijn om toe te geven dat ze dergelijke ervaringen hebben gehad, omdat dat botst met de eisen die vanuit hun masculiene sekse-rol aan hen worden gesteld. Het is ook mogelijk dat jongens de gebeurtenissen anders percipiëren; volgens Fritz, Stoll & Wagner (1981) zien jongens ervaringen met volwassenen eerder als een initiatie, terwijl meisjes het eerder als een inbreuk ervaren.

Voorzover in dit onderzoek jongens met onvrijwillige ervaringen met volwassenen voorkomen, lijken deze ervaringen bij hen minder duidelijke sporen achter te laten dan bij meisjes. Mogelijke oorzaak hiervan is dat het om andere ervaringen gaat; gemiddeld bleken de onvrijwillige ervaringen van jongens minder ingrijpend dan die van meisjes. Ook Fritz, Stoll & Wagner (1981) stelden in hun onderzoek verschillen vast: bij contacten met jongens zou vaker sprake zijn geweest van 'positieve' dwang dan bij contacten met meisjes. Als gevolg van die positieve dwang zou men vaker schuldgevoelens hebben omdat men aan die druk heeft toegegeven. Het kan ook zijn dat jongens en meisjes de onvrijwillige ervaringen op een verschillende manier verwerken, of, omdat de seksuele leerprocessen van jongens en meisjes op een andere manier verlopen, deze ervaringen dat proces ook op een andere manier beïnvloeden.

Dat de seksuele ontwikkelingsprocessen verschillend verlopen wordt in de literatuur toegeschreven aan fysiologische verschillen en socialisatiefactoren. Door het verschil in lichaamsbouw zouden jongens veel meer dan meisjes bewust zijn van fysieke reakties wanneer zij opgewonden zijn (Langfeldt, 1981a); jongens zouden op basis hiervan ook sneller dan meisjes met elkaar over seksualiteit communiceren. Volgens Carroll, Volk & Hyde (1985) gaan meisjes doordat zij seksuele opwinding minder duidelijk waarnemen, bij seksuele contacten meer belang hechten aan het ervaren van liefde; meisjes zouden geen contact zoeken voor hun eigen seksuele plezier maar voor dat van de partner en om te ervaren dat men wordt liefgehad.

Biologische verschillen worden versterkt door de differentiële effecten van sociale factoren (Bancroft, 1983). Doordat vrouwen minder bewust zijn van hun genitale reakties op seksuele stimuli zouden zij meer ontvankelijk zijn voor sociale invloeden die er op gericht zijn hun seksualiteit te onderdrukken. De culturele modellen die beschikbaar zijn, zouden voor jongens bovendien veel adequater zijn dan voor meisjes om seksueel te leren functioneren (Gagnon & Simon, 1973). Terwijl jongens worden aangemoedigd om seksueel te presteren, wordt bij meisjes een passieve houding gestimuleerd. Volgens Verhofstadt-Denève (1987) is seksueel contact voor meisjes veel vaker dan voor jongens een ervaring waarbij iets wordt prijsgegeven. In het verlengde van deze veronderstellingen is het niet verwonderlijk dat zij vaststelt dat meisjes in seksuele relaties vaak verder gaan dan

ze eigenlijk zelf willen en jongens verdergaande vormen goedkeuren dan ze zelf praktizeren. Ook de bevinding in dit onderzoek dat meisjes in de algemeen benaderde groep beduidend meer contacten met leeftijdgenoten als onvrijwillig ervaren dan jongens sluit hierbij aan.

In hoeverre de veronderstellingen over de verschillen in seksuele ontwikkeling tussen jongens en meisjes juist zijn, en of deze verschillen ook samenhangen met het voorkomen en de verwerking van (onvrijwillige) ervaringen met volwassenen dient nader te worden onderzocht.

In tegenstelling tot verricht onderzoek is hier ook gekeken naar de betekenis van *seksuele contacten* die op latere leeftijd, *na het zestiende jaar*, hebben plaatsgevonden. Het lijkt erop dat deze contacten, ongeacht of deze vrijwillig of onvrijwillig zijn geweest, van geen of weinig invloed zijn op de hier geselecteerde kenmerken van het huidig functioneren. Er kwam alleen een effect naar voren binnen de groep jongeren zonder seksueel contact en de jongeren die voor hun zestiende jaar uitsluitend onvrijwillig contact hebben gehad. Binnen deze groep bleek dat jongeren die na hun zestiende jaar onvrijwillig seksueel contact hebben gehad nu meer last hebben van psychische en lichamelijke klachten dan jongeren die dat niet hadden, ongeacht wat men voor het zestiende jaar voor seksuele ervaringen gehad heeft.

De seksuele ervaringen na het zestiende jaar stonden in dit onderzoek niet centraal. Toch is dit resultaat intrigerend. Het suggereert onder andere dat seksuele ervaringen die men voor het zestiende jaar heeft, belangrijker zijn als het gaat om seksueel verlangen, seksuele opwindbaarheid en angst voor seksueel contact, dan de ervaringen die men na het zestiende jaar heeft - de grens van zestien jaar is hierbij enigszins arbitrair; deze zou wat hoger of lager kunnen liggen. Wanneer deze veronderstelling juist is, betekent dit bijvoorbeeld dat voor de tendentie om seksuele contacten aan te gaan, de belangrijkste bouwsteen al voor het zestiende jaar gelegd kan zijn.

7.5 Verder onderzoek

In het eerste hoofdstuk is als één van de redenen om het beschreven onderzoek uit te voeren gegeven, dat de beschikbare kennis over de betekenis van seksuele contacten in de vroege jeugdjaren voor het functioneren op latere leeftijd beperkt is. Dit onderzoek is gezien de gehanteerde opzet en de vastgestelde resultaten weliswaar een belangrijke aanvulling op verricht onderzoek, het laat tegelijkertijd veel vragen onbeantwoord en roept weer nieuwe vragen op.

In dit hoofdstuk is op verschillende plaatsen reeds gewezen op mogelijkheden om verder onderzoek te doen. Zonder volledig te zijn zouden de volgende punten nader kunnen worden uitgezocht. Een gedifferentieerder inzicht in de betekenis van seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren kan worden verkregen wanneer rekening wordt gehouden met de ontwikkelingsfase waarin de desbetreffende personen verkeren; daarbij kan ook worden bekeken in hoeverre de seksuele contacten die men in de jeugdjaren heeft van kwaliteit veranderen naarmate men ouder wordt. Ook kan worden onderzocht of, zoals in 7.4 verondersteld, er inderdaad zoiets is als een

kritieke fase als het gaat om de ontwikkeling van het seksueel verlangen, of dat verschillen die op een bepaald moment worden waargenomen juist verdwijnen wanneer de personen ouder worden. Rekening houdend met de uiteenlopende motieven om seksueel contact te hebben, kan bekeken worden in hoeverre die motieven voortkomen uit specifieke jeugdervaringen.

Onduidelijk is nog wat het betekent wanneer men na onvrijwillige ervaringen in aanraking komt met de politie of daar zelf contact mee zoekt. In verband met het vóórkomen van onvrijwillige contacten dient bij de zogenaamde risicofactoren te worden vastgesteld wat nu precies oorzaak is en wat gevolg, en op welke manier specifieke factoren werkzaam zijn; bij de beantwoording van deze vraag zal een onderscheid gemaakt moeten worden naar de wijze waarop kinderen in dergelijke contacten betrokken raken. Een andere vraag is op welke wijze kenmerken van de opvoedingssituatie bevorderen of juist tegengaan dat jongeren seksueel actief zijn.

Bij al deze vragen zouden geslachtsverschillen systematisch aan de orde moeten worden gesteld. Dat er verschillen zijn in het seksuele gedrag van jongens en meisjes is genoegzaam bekend. Over de oorzaken van die verschillen en de gevolgen daarvan voor het latere, heteroseksuele functioneren bestaan uiteenlopende theorieën maar weinig empirisch gefundeerd kennis.

Een deel van deze vragen kunnen worden behandeld op basis van gegevens die in het kader van het onderhavige onderzoek zijn verzameld. Omdat de onderzoeksresultaten ten dele afwijken van wat doorgaans wordt vastgesteld is ook aangegeven dat het zinvol is om het verrichte onderzoek te repliceren.

Men kan zich echter afvragen in hoeverre het zinvol is om op dit gebied nieuw onderzoek op te zetten op vergelijkbare wijze als hier is gebeurd, en of een andere benadering niet tot meer gefundeerde inzichten en meer bruikbare kennis leidt. Dat op basis van dit onderzoek alleen voorzichtige en voorlopige interpretaties van verbanden mogelijk zijn, komt niet alleen doordat gebruik is gemaakt van retrospectie. Een andere oorzaak is dat het bestudeerde onderwerp zeer complex is: het gaat om een groot aantal uiteenlopende factoren die elkaar onderling beïnvloeden en soms oorzaak en een andere keer weer gevolg zijn. De complexiteit wordt versterkt doordat in het onderzoek een grote tijdsspanne moet worden omvat, waarin die verschillende factoren werkzaam zijn geweest. Dit maakt het moeilijk om 'effecten' van afzonderlijke factoren te isoleren. Dat seksuele contacten in de vroege jeugdjaren binnen het seksuele ontwikkelingsproces een rol spelen is in dit onderzoek voldoende aannemelijk gemaakt. De wijze waarop die contacten een rol spelen, ofwel of de in dit onderzoek veronderstelde processen ook werkelijk werkzaam zijn zal in onderzoek dat in vergelijkbare wijze wordt opgezet, nooit kunnen worden vastgesteld.

Wanneer het gaat om meer gefundeerd inzicht in het verschijnsel verdient een longitudinale aanpak de voorkeur. De seksuele contacten zouden daarbij gezien moeten worden als één van de aspecten die het seksuele ontwikkelingsproces beïnvloeden. Wat in dit onderzoek 'achtergrondvariabelen' zijn genoemd, zoals gezinsklimaat en seksuele opvoeding, zou bij een dergelijke benadering gelijkwaardige aandacht dienen te krijgen. Bij een longitudinale aanpak kan beter duidelijk worden hoe de verschillende factoren op elkaar inwerken. Verklaringen die achteraf worden gegeven, bij-

voorbeeld voor verschillen in het seksuele ontwikkelingsproces van jongens en van meisjes, kunnen bij een dergelijke benadering ook beter worden getoetst. Gegevens zouden niet alleen bij kinderen of jongeren zelf verzameld moeten worden, maar ook bij personen die hun seksuele ontwikkelingsproces beïnvloeden, zoals ouders en leeftijdgenoten. Voorzover mogelijk zou de verzameling van gegevens zich niet moeten beperken tot zelfrapportage.

Het is om uiteenlopende redenen moeilijk om de geschetste aanpak te realiseren. Het zou echter wenselijk zijn dat studies die worden opgezet een dergelijke longitudinale opzet wat meer zouden benaderen. Dat zou onder andere kunnen door te werken met cohorten, waarbij ook steeds een retrospectief element wordt ingebouwd.

Binnen een meer longitudinale aanpak is het, gezien het probleem om respondenten te localiseren, moeilijk om systematisch te onderzoeken hoe minder frequent voorkomende ervaringen, zoals zeer ingrijpende onvrijwillige contacten of vrijwillige ervaringen met volwassenen, het seksueel ontwikkelingsproces beïnvloeden. Hoewel het van belang is om over dergelijke ervaringen meer te weten te komen, zou onderzoek naar dergelijke ervaringen misschien moeten uitgaan van andere vraagstellingen. Bij ingrijpende ervaringen is het zinvol om te onderzoeken hoe mensen de gevolgen van die ervaringen verwerken en waar de verschillen die zich bij die verwerking tussen mensen voordoen door worden veroorzaakt. Bij kinderen van wie op jonge leeftijd bekend is dat zij desbetreffende ervaringen hebben gehad zouden prospectieve studies kunnen worden uitgevoerd.

Voor een meer fundamentele kijk op processen die zich tijdens de seksuele ontwikkeling voordoen is een longitudinale benadering het meest toegesneden. Bij het bepalen van vraagstellingen die worden onderzocht en de wijze waarop dat gebeurt spelen echter uiteenlopende overwegingen en belangen een rol. In het huidige politieke klimaat lijken er wat sociaalseksuologisch onderzoek betreft vooral mogelijkheden te zijn voor vrij specifieke onderwerpen zoals seksualiteit en geweld, en AIDS. Meer fundamentele vragen, zoals naar het verloop van de seksuele ontwikkeling, dreigen daarbij uit het gezichtsveld te verdwijnen. Gezien het belang dat aan seksualiteit wordt gehecht voor het bepalen van de mate waarin men gelukkig is, is het verwerven van gefundeerder inzicht in het seksuele ontwikkelingsproces, en het belang van seksuele ervaringen daarbinnen, geen luxe.

Literatuur

Acker, H., & Rawie, M. (1982). *Seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes*. Den Haag: Directie Coördinatie Emancipatiezaken.

Ageton, S.S. (1983). *Sexual assault among adolescents*. Massachusetts: Lexington Books.

Albach, F. (1986). Incest als trauma. *De Psycholoog, 21* (11), 557-564.

Alter-Reid, K., Gibbs, M.S., Lachenmeyer, J.R., Sigal, J., & Massoth, N.A. (1986). Sexual abuse of children: A review of the empirical findings. *Clinical Psychology Review, 6*, 249-266.

Angenent, H. (1976a). *Opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling*. Nijkerk: Callenbach.

Angenent, H.L.W. (1976b). De basisdimensies in de opvoeding gemeten met een vragenlijst. *Gedrag, 4* (1), 39-51.

Ansbacher, H.L. (1947). Adler's place today in the psychology of memory. *Journal of Personality, 15*, 197-207.

Arrindell, W.A., & Ettema, H. (1981). Dimensionele structuur, betrouwbaarheid en validiteit van de Nederlandse bewerking van de Symptom Checklist: gegevens gebaseerd op een fobische en 'normale' populatie. *Nederlands Tijdschrift voor Psychologie, 36*, 77-108.

Arrindell, W.A., & Ettema, H. (1987). *SCL-90. Handleiding bij een Multidimensionele Psychopathologie-Indicator*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Baddeley, A. (1979). The limitations of human memory: implications for the design of retrospective surveys. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 13-30). London: University of London Institute of Education.

Baker, A.W., & Duncan, S.P. (1985). Child sexual abuse: a study of prevalence in Great Britain. *Child Abuse and Neglect, 9*, 457-467.

Bancroft, J. (1983). *Human sexuality and its problems*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Barlow, D.H. (1977). The assessment of sexual behavior. In A.R. Ciminero, K.S. Calhoun, & H.E. Adams (Eds.), *Handbook of Behavioral Assessment* (pp. 461-508). New York: Wiley & Sons.

Barlow, D.H., Leitenberg, H., & Agras, W.S. (1969). Experimental control of sexual deviation through manipulation of the noxious scene in covert sensitization. *Journal of Abnormal Psychology, 74* (5), 596-601.

Bentler, P.M. (1968a). Heterosexual behavior assessment - I. *Behavior Research & Therapy, 6*, 21-25.

Bentler, P.M. (1968b). Heterosexual behavior assessment - II. *Behavior Research & Therapy, 6*, 27-30.

Bernard, F. (1981). Pedophilia. Psychological consequences for the child. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 189-200). Boston: Little, Brown and Company.

Blacker, J., & Brass, W. (1979). Experience of retrospective demographic enquiries to determine vital rates. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 48-65). London: University of London Institute of Education.

Boer, J. de (1977). *Toenaderingsgedrag van jongens en meisjes. Deel II: Verslag van de analyse*. Zeist: NISSO.

Borneman, E. (1984). Progress in emperical research on children's sexuality. In R.T. Segraves & E.J. Haeberle, (Eds.), *Emerging dimensions of sexology* (pp. 77-90). New York: Praeger.

Bradburn, N.M., & Sudman, S. (1980). *Improving interviewmethod and questionnaire design*. San Francisco: Jossey-Bass.

Brant, R.S.T., & Tisza, V.B. (1977). The sexually misused child. *American Journal of Orthopsychiatry, 47* (1), 80-90.

Brongersma, E. (1980). Seksualiteit en wetgeving. In J. Frenken, (Ed.), *Seksuologie, een interdisciplinaire benadering* (pp. 36-59). Deventer: Van Loghum Slaterus.

Brongersma, E. (1987). *Jongensliefde*. Amsterdam: SUA.

Browne, A., & Finkelhor, D. (1986). Impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological Bulletin, 99* (1), 66-77.

Brunold, H. (1964). Observations after sexual traumata suffered in childhood. *Excerpta Criminologica*, *4* (1), 5-8.
Burgess, A.W., & Holmstrom, L.L. (1975). Sexual trauma of children and adolescents. *Nursing Clinics of North America*, *10* (3), 551-563.
Burton, L. (1968). *Vulnerable children*. Londen: Routledge & Kegan Paul.
Byrne, D. (1983a). The antecedents, correlates, and consequents of erotophobia-erotophilia. In C.M. Davis, (Ed.), *Challenges in sexual research* (pp. 53-75). Syracuse: Society for the Scientific Study of Sex.
Byrne, D. (1983b). Sex without contraception. In D. Byrne & W.A. Fisher, (Eds.), *Adolescents, sex and contraception* (pp. 3-31). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
Caird, W., & Wincze, J.P. (1977). *Sex therapy; a behavioral approach*. New York: Harper & Row.
Carroll, J.L., Volk, K.D., & Hyde, J.S. (1985). Differences between males and females in motives for engaging in sexual intercourse. *Archives of Sexual Behavior*, *14* (2), 131-139.
CBS (1983). *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1983*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
Cherry, N., & Rodgers, B. (1979). Using a longitudinal study to assess the quality of retrospective data. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 31-47). Londen: University of London Institute of Education.
Chilman, C.S. (1980). *Adolescent sexuality in a changing American society*. Maryland: Department of Health, Education and Welfare.
Constantine, L.L. (1979). The sexual rights of children: Implications of a radical perspective. In M. Cook, & G. Wilson, (Eds.), *Love and attraction* (pp. 503-508). Oxford: Pergamon.
Constantine, L.L. (1981). The effects of early sexual experience, a review and synthesis of research. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 217-244). Boston: Little, Brown and Company.
Conte, J.R., & Schuerman, J.R. (1987). Factors associated with an increased impact of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, *11*, 201-211.
Corsini-Munt, L. (1980). Sexual abuse of children and adolescents. In J.-M. Samson, (Ed.), *Childhood and sexuality* (pp. 649-659). Montréal: Edition Etudes Vivantes.
Corstjens, J.M.H. (1975). *Opvoeding en pedofilie; seksualiteitsbeleving en attitude ten aanzien van pedofilie*. Nijmegen: doctoraalscriptie.
DeLameter, J. (1974). Methodological issues in the study of premarital sexuality. *Sociological Methods and Research*, 3 (1), 30-61.
DeLameter, J., & MacCorquadale, P. (1975). The effects of interview schedule variations on reported sexual behavior. *Sociological Methods and Research*, *4* (2), 215-236.
Derogatis, L.R., & Clearly, P.A. (1977). Confirmation of the dimensional structure of the SCL-90: a study in construct validation. *Journal of Clinical Psychology*, *33* (4), 981-989.
Draijer, N. (1985). *"De omgekeerde wereld", seksueel misbruik van kinderen in het gezin*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
Dreyer, P.H. (1982). Sexuality during adolescence. In B.B. Wolman, (Ed.), *Handbook of developmental psychology* (pp. 559-601). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (1980). Washington D.C.: American Psychiatric Association.
Eeten, P. van (1972). Om de vrijheid van het kind. In F. Bernard et al, *Sex met kinderen* (pp. 90-97). Den Haag: NVSH.
Elias, J. (1979). Three issues relating to sexuality and adolescence. In V. Bullough, (Ed.), *The frontiers of sex research* (pp. 77-86). Buffalo NY: Prometheus Books.
Ensink, B., & Albach, F. (1983). *Angst voor sexueel geweld: van overdreven angst naar gerechtvaardigde woede* I en II. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
Farson, R. (1978). *Birthrights*. Harmondsworth: Penquin.
Field, D. (1981). Retrospective reports by healthy intelligent elderly people of personal events of their adults lives. *International Journal of Behavioral Development*, *4* (1), 77-79.
Finkelhor, D. (1979a). *Sexually victimized children*. New York: Free Press.
Finkelhor, D. (1979b). What's wrong with sex between adults and children? *American Journal of Orthopsychiatry*, *49* (4), 692-697.
Finkelhor, D. (1980). Risk factors in the sexual victimization of children. *Child Abuse and Neglect*, *4*, 265-273.
Finkelhor, D. (1981). Sex between siblings. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 129-149). Boston: Little, Brown and Company.

Finkelhor, D. (1986). Designing new studies. In D. Finkelhor (Ed.), *A sourcebook on child sexual abuse*(pp. 199-223). Beverly Hills: Sage.
Finkelhor, D., & Baron, L. (1986). High-risk children. In D. Finkelhor (Ed.), *A sourcebook on child sexual abuse* (pp. 60-88). Beverly Hills: Sage.
Finkelhor, D., & Browne, A. (1986). Initial and long-term effects: a conceptual framework. In D. Finkelhor (Ed.), *A sourcebook on child sexual abuse* (pp. 180-198). Beverly Hills: Sage.
Fisher, W.A., Byrne, D., White, L.A., & Kelley, K. (1988). Erotophobia-Erotophilia as a dimension of personality. *Journal of Sex Research*, *25* (1), 123-151.
Flavell, J.H. (1977). *Cognitive development*. New Yersey: Prentice-Hall.
Frenken, J. (1976). *Afkeer van seksualiteit*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
Fritz, G.S., Stoll, K., & Wagner, N.N. (1981). A comparison of males and females who were sexually molested as children. *Journal of Sex and Marital Therapy*, *7* (1), 54-59.
Fromuth, M.E. (1986). The relationship of childhood sexual abuse with later psychological and sexual adjustment in a sample of college women. *Child Abuse and Neglect*, *10*, 5-15.
Gadpaille, W.J. (1971). Adolescent sexuality and the struggle over authority. *Mental Health Digest*, *3* (3), 21-24.
Gagnon, J.H. (1965). Female child victims of sex offenses. *Social Problems*, *13*, 176-192.
Gagnon, J.H., & Simon, W. (1973). *Sexual conduct*. Chicago: Aldine.
Gibbens, T.C.N., & Prince, J. (1963). *Child victims of sex offences*. Londen: Institute for the Study and Treatment of Delinquency.
Gittins, D. (1979). Oral history, reliability and recollection. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 82-99). Londen: University of London Institute of Education.
Goddijn, J., & Sandfort, Th. (in druk). Sociale ondersteuning bij de verwerking van traumatische seksuele ervaringen in de jeugdjaren. *Gedrag en Gezondheid*.
Goldin, P.C. (1969). A review of children's reports of parent behaviors. *Psychological Bulletin*, *71* (3), 222-236.
Gorden, R.L. (1975). *Interviewing: strategy, techniques and tactics*. Homewood, Ill.: Dorsey Press.
Green, V. (1985). Experiental factors in childhood and adolescent sexual behavior: Family interaction and previous sexual experiences. *Journal of Sex Research*, *21* (2), 157-182.
Gruber, K.J., & Jones, R.J. (1983). Identifying determinants of risk of sexual victimization of youth: a multivariate approach. *Child Abuse and Neglect*, *7*, 17-24.
Haggard, E.A., Brekstad, A., & Skard, A.G. (1960). On the reliability of the anamnestic interview. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *107*, 85-89.
Hardy, K.R. (1964). An appetitional theory of sexual motivation. *Psychological Review*, *71* (1), 1-18.
Hatfield, E., & Rapson, R.L. (1987). Passionate love/sexual desire: can the same paradigm explain both? *Archives of Sexual Behavior*, *16* (3), 259-278.
Herman, J.L. (1981). *Father-daughter incest*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
Herrman, D.J., & Neisser, U. (1978). An inventory of everyday memory experiences. In M.M. Gruneberg, P.E. Morris, & R.N. Sykes (Eds.), *Practical Aspects of Memory* (pp. 35-51). Londen: Academic Press.
Hindley, C.B. (1979). Problems of interviewing in obtaining retrospective information. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 100-114). Londen: University of London Institute of Education.
Hoon, E.F., Hoon, P.W., & Wincze, J.P. (1976). An inventory for the measurement of female sexual arousability: the SAI. *Archives of Sexual Behavior*, *5* (4), 291-300.
Howells, K. (1986). Sex roles and sexual behavior. In D.J. Hargreaves & A.M. Colley (Eds.), *The psychology of sex roles* (pp. 268-286). Londen: Harper & Row.
Ingram, M. (1979). The participating victim: A study of sexual offences against pre-pubertal boys. In M. Cook & G. Wilson (Eds.), *Love and attraction* (pp. 511-517). Oxford: Pergamon.
Jackson, S. (1982). *Childhood and sexuality*. Oxford: Basil Blackwell.
Jehu, D. (1979). *Sexual dysfunction: a behavioral approach to causation, assessment and treatment*. Chichester: John Wiley & Sons.
Johnson, J.A., Cheek, J.M., & Smither, R. (1983). The structure of empathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45* (6), 1299-1312.
Johnson, R.L., & Shrier, D.K. (1985). Sexual victimization of boys. Experience at an adolescent medicine clinic. *Journal of Adolescent Health Care*, *6*, 372-376.

Jones, R.J., Gruber, K.J., & Freeman, M.H., (1983). Reactions of adolescents to being interviewed about their sexual assault experiences. *Journal of Sex Research, 19* (2), 160-172.
Jongeren in de jaren tachtig. (1985). Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Kappeyne van de Cappello, A., & Korthals Altes, F. (1983). *Voorlopige nota met betrekking tot het beleid ter bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
Kelley, K. (1983). Adolescent sexuality: the first lesson. In D. Byrne & W.A. Fisher, (Eds.), *Adolescents, sex and contraception* (pp. 125-142). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
Kercher, G.A., & McShane, M. (1984). The prevalence of child sexual abuse victimization in an adult sample of Texas residents. *Child Abuse and Neglect, 8*, 495-501.
Kerting, E. (1986). Tienerseksualiteit: het gedrag van jongeren en de zorgen van ouderen. In M.C. Dersjant-Roorda, (Ed.), *Uitvliegen... maar er niet invliegen. Tieners en seksualiteit* (pp. 23-33). Deventer: Van Loghum Slaterus.
Kilpatrick, A.C. (1986). Some correlates of women's childhood sexual experiences: A retrospective study. *Journal of Sex Research, 22* (2), 221-242.
Kilpatrick, A.C. (1987). Childhood sexual experiences: Problems and issues in studying long-range effects. *Journal of Sex Research, 23* (2), 173-196.
Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B., & Martin, C.E. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: Saunders.
Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B., Martin, C.E., & Gebhard, P.H. (1953). *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia: Saunders.
Kleber, R.J., Brom, D., & Defares, P.B. (1986). *Traumatische ervaringen, gevolgen en verwerking*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
Klein, M.F. (1981). Freud's seduction theory: its implications for fantasy and memory in psychoanalitic theory. *Bulletin of the Menninger Clinic, 45* (3), 185-209.
Kooy, J.A. (1972). Jeugd en seksualiteit tegen de jaren zeventig. *Mededelingen Landbouwhogeschool Wageningen, 72* (17), 1-181.
Landis, J.T. (1956). Experiences of 500 children with adult sexual deviation. *Psychiatry Quarterly Supplement, 30*, 91-109.
Langfeldt, T. (1979). Processes in sexual development. In M. Cook, & G. Wilson, (Eds.), *Love and attraction* (pp. 493-498). Oxford: Pergamon.
Langfeldt, T. (1981a). Processes in sexual development. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 37-44). Boston: Little, Brown and Company.
Langfeldt, T. (1981b). Sexual development in children. In M. Cook & K. Howells, (Eds.), *Adult sexual interest in children* (pp. 99-120). Londen: Academic Press.
Langness, L.L. (1965). *The life history in anthropological science*. New York: Holt, Rinehard & Winston.
Livson, N., & McNeill, D. (1962). The accuracy of recalled age of menarche. *Human Biology, 34*, 218-221.
LoPicollo, J., & Steger, J.C. (1974). The Sexual Interaction Inventory: a new instrument for assessment of sexual dysfunction. *Archives of Sexual Behavior, 3* (6), 585-595.
Martinson, F.M. (1976). Eroticism in infancy and childhood. *Journal of Sex Research, 12* (4), 251-262.
Martinson, F.M. (1980). Childhood sexuality. In B.B. Wolman, & J.Money, (Eds.), *Handbook of human sexuality* (pp. 29-59). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
Martinson, F.M. (1981). Eroticism in infancy and childhood. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 23-35). Boston: Little, Brown and Company.
Mathew, R.J., & Weinman, M.L. (1982). Sexual dysfunctions in depression. *Archives of Sexual Behavior, 11* (4), 323-328.
Mede, P. van der (1983). *Doktertje spelen. Seksualiteit en eerstejaars studenten; een enquête over attitudes, kennis en ervaring op het gebied van seksualiteit onder studenten geneeskunde, ergotherapie en verloskunde*. Zeist: NISSO.
Mede, P. van der, & Slob, A.K. (1984). Studenten en hun ervaringen met seksueel contact. In J. Frenken & C. van Lichtenburcht (Eds.), *Incest; feiten, achtergronden en hulpverlening - een symposium* (pp. 141-149). Zeist: NISSO.
Mednick, S.A., & Schaffer, J.B.P. (1963). Mothers' retrospective reports in child rearing research. *American Journal of Orthopsychiatry, 33*, 457-461.

Meiselman, K.C. (1979). *Incest, a psychological study of causes and effects with treatment recommendations*. San Francisco: Jossey-Bass.
Meyer-Bahlburg, H.F.L. (1980). Sexuality in early adolescence. In B.B. Wolman, & J. Money, (Eds.), *Handbook of human sexuality* (pp. 61-82). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
Money, J. (1980). *Love and love sickness*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
Morris, P.E. (1978). Sense and nonsense in traditional mnemonics. In M.M. Gruneberg & R.N. Sykes (Eds.), *Practical aspects of memory*. Londen: Academic Press.
Moss, L. (1979). Overview. In L. Moss & H. Goldstein (Eds.), *The recall method in social surveys* (pp. 159-169). Londen: University of London Institute of Education.
Mrazek, P.B., & Mrazek, D.A. (1981). The effects of child sexual abuse: methodological considerations. In P.B. Mrazek & C.H. Kempe, (Eds.), *Sexually abused children and their families* (pp. 235-246). Oxford: Pergamon.
Neisser, U. (1978). Memory: what are the important questions? In M.M. Gruneberg, P.E. Morris, & R.N. Sykes (Eds.), *Practical Aspects of Memory*. Londen: Academic Press.
Nelson, J.A. (1981). The impact of incest. Factors in self- evaluation. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 163-174). Boston: Little, Brown and Company.
Nelson, J.A. (1986). Incest: Self-report findings from a nonclinical sample. *Journal of Sex Research, 22* (4), 463-477.
O'Carroll, T. (1980). *Paedophilia, the radical case*. Londen: Peter Owen.
Olson, H.A. (1979). Techniques of interpretation. In H.A. Olson (Ed.), *Early recollections, their use in diagnosis and psychotherapy* (pp. 69-82). Springfield: C.C. Thomas.
Peters, J.J. (1976). Children who are victims of sexual assault and the psychology of offenders. *American Journal of Psychotherapy, 30* (3), 398-421.
Peters, S.D., Wyatt, G.E., & Finkelhor, D. (1986). Prevalence. In D. Finkelhor, (Ed.), *A sourcebook on child sexual abuse* (pp. 15-59). Beverly Hills: Sage.
Pierce, R., & Pierce, L.H. (1985). The sexually abused child: a comparison of male and female victims. *Child Abuse and Neglect, 9*, 191-199.
Plummer, K. (in druk). Understanding childhood sexualities. *Journal of Homosexuality*.
Pomeroy, W. (1963). The reluctant respondent. *Public Opinion Quarterly, 27* (2), 287-293.
Powell, G.E., & Chalkey, A.J. (1981). The effects of paedophile attention on the child. In B. Taylor, (Ed.), *Perspectives on paedophilia* (pp. 59-76). Bristol: Batsford Academic.
Powers, E.A., Goudy, W.J., & Keith, P.M. (1978). Congruence between panel data and recall data in longitudinal research. *Public Opinion Quarterly, 42* (3), 380-389.
Renshaw, D.C. (1982). *Incest, understanding and treatment*. Boston: Little, Brown and Company.
Robbins, L.C. (1963). The accuracy of parental recall of aspects of child development and of child rearing practices. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 66* (3), 261-270.
Roe, A., & Siegelman, M.A. (1963). A parent-child relations questionnaire. *Child Development, 34*, 355-369.
Romondt-Maks, M. van (1970). *Seksuele opvoeding/seksuele voorlichting; een exploratief onderzoek naar de relatieve invloed van het opvoedingsklimaat en de seksuele voorlichting op gedrag en houding van jongeren op het terrein van seksualiteit*. Zeist: NISSO.
Russell, D.E.H. (1984). *Sexual exploitation. Rape, child sexual abuse, and workplace harassment*. Beverly Hills: Sage.
Russell, D.E.H. (1986). *The secret trauma: incest in the lives of girls and women*. New York: Basic Books.
Sanders, G. (1977). *Het gewone en bijzondere van de homoseksuele leefsituatie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
Sandfort, Th. (1979). *Pedoseksuele contacten en pedofiele relaties*. Zeist: NISSO.
Sandfort, Th. (1981). *Het seksuele aspect van pedofiele relaties, ervaringen van jongens*. Utrecht: Sociologisch Instituut.
Sandfort, Th. (1982). *Retrospectie als methode van dataverzameling; een overzicht van literatuur met betrekking tot de vraag of retrospectie valide en betrouwbare data op kan leveren*. Utrecht: IKPP.
Sandfort, Th. (1983a). *Evaluatie vragenlijst vooronderzoek van het project 'Seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren'*. Utrecht: IKPP.
Sandfort, Th. (1983b). *Retrospectie als methode van dataverzameling, een empirisch vooronderzoek*. Utrecht: IKPP.

Sandfort, Th. (1985a). *Verantwoording voor de meting van variabelen middels vooraf geconstrueerde schalen binnen het onderzoek naar seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren.* Utrecht: IKPP
Sandfort, Th. (1985b). *Verslag selectie en training interviewers voor het onderzoek naar seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren.* Utrecht: IKPP.
Sandfort, Th. (1986a). *Jongens over vriendschap en seks met mannen.* Amsterdam: SUA.
Sandfort, Th. (1986b). *Werving respondenten voor het onderzoek naar seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren.* Utrecht: vakgroep Klinische Psychologie.
Sandfort, Th.G.M., & Everaerd, W.T.A.M. (in druk). Male juvenile partners in pedophilia. In J. Money & H. Musaph, (Eds.), *Handbook of Sexology*. Amsterdam: Elsevier.
Satterfield, S. (1987). Sexual victimization: true and false accusations. Paper gepresenteerd op het achtste Wereldcongres voor Seksuologie, te Heidelberg.
Schulz, L.G. (1982). Child sexual abuse in historical perspective. *Journal of Social Work and Human Sexuality, 1* (1), 21-35.
Silbert, M.H., & Pines, A.M. (1981). Sexual child abuse as an antecedent to prostitution. *Child Abuse and Neglect, 5*, 407-411.
Silver, R.L., Boon, C., & Stones, M.H. (1983). Searching for meaning in misfortune: Making sense of incest. *Journal of Social Issues, 39* (2), 81-102.
Simon, W., & Gagnon, J.H. (1986). Sexual scripts: Permanence and change. *Archives of Sexual Behavior, 15* (2), 97-120.
Spanier, G.B. (1976). Use of recall data in survey research on human sexual behavior. *Social Biology, 23* (3), 244-253.
Spanier, G.B. (1977). Sexual socialization: A conceptual review. *International Journal of Sociology of the Family, 7*, 87-106.
Steele, B.F., & Alexander, H. (1981). Long-term effects of sexual abuse in childhood. In P.B. Mrazek & C.H. Kempe, (Eds.), *Sexually abused children and their families* (pp. 223-233). Oxford: Pergamon.
Straver, C.J. (1977). *Toenaderingsgedrag van jongens en meisjes.* Zeist: NISSO.
Straver, C.J. (1980). *Jong zijn en contact zoeken. Problemen en processen rond toenaderingsgedrag.* Deventer: Van Loghum Slaterus.
Symonds, C.L., Mendoza, M.J., & Harrell, W.C. (1981). Forbidden sexual behavior among kin: A study among self-selected respondents. In L.L. Constantine & F.M. Martinson, (Eds.), *Children and sex; New findings, new perspectives* (pp. 151-162). Boston: Little, Brown and Company.
Taylor, J.A. (1975). Early recollections as a projective technique: a review of some recent validation studies. *Journal of Individual Psychology, 31* (1), 213-218.
Thomassen, A.J.W.M. (1981). Geheugen. In H.C.J. Duijker, & P.A. Vroon (Eds.), *Codex Psychologicus* (pp. 223-247). Amsterdam: Elsevier.
Thompson, P. (1978). *The Voice of the Past: Oral History.* Oxford: University Press.
Tindall, R.H. (1978). The male adolescent involved with a pederast becomes an adult. *Journal of Homosexuality, 3* (4), 373-382.
Travin, S., Bluestone, H., Coleman, E., Cullen, K., & Melella, J. (1985). Pedophilia: An update on theory and practice. *Psychiatry Quarterly, 57* (2), 89-103.
Tsai, M., Feldman-Summers, S., & Edgar, M. (1979). Childhood molestation: Differential impacts on psychosexual functioning. *Journal of Abnormal Psychology, 88*, 407-417.
Ussel, J.M.W. van (1968). *Geschiedenis van het seksuele probleem.* Meppel: Boom.
Vastermans, P. (1988). Goed nieuws is geen nieuws. Incest en de media: een geval van selectieve waarneming. *Sekstant, 68* (2), 1-3.
Vennix, P. (1983). *De ILKS-gedachte en andere operationalisaties.* Zeist: NISSO.
Vennix, P. (1984a). Incestueus of niet, wat maakt het uit. In J. Frenken & C. van Lichtenburcht (Eds.), *Incest: feiten, achtergronden en hulpverlening - een symposium* (pp. 129-140). Zeist: NISSO.
Vennix, P. (1984b). De invloed van seksuele jeugdervaringen met volwassenen op de latere seksualiteitsbeleving. In J. Frenken & C. van Lichtenburcht (Eds.), *Incest; feiten, achtergronden en hulpverlening - een symposium* (pp. 167-174). Zeist: NISSO.
Verhofstadt-Denève, L. (1987). Seksualiteit bij adolescenten: onderzoek naar normen en gedrag. In L. Ponjaert-Kristoffersen, H. Vertommen, & A. Vansteenwegen, (Eds.), *Psychologen over seksualiteit. 1 Theorie en onderzoek* (pp. 59-74). Leuven: Acco.
Virkkunen, M. (1975). Victim-precipitated pedophilia offences. *British Journal of Criminology, 15* (2), 175-180.

Virkkunen, M. (1981). The child as participating victim. In M. Cook & K. Howells, (Eds.), *Adult sexual interest in children* (pp. 121-134). Londen: Academic Press.
Visser, R.C.H., Vliet-Mulder, J.C. van, Evers, A., & Laak, J. ter, (1982). *Documentatie van tests en testresearch in Nederland*. Amsterdam: Nederlands Instituut voor Psychologen.
Voestermans, P. (1983). Kinderseksualiteit: Seksuele gevoelens in dienst van de orde. *Jeugd en Samenleving*, *13* (2), 140-157.
Vroon, P. (1982). *De hand op vandaag. Over het wetenschappelijk onderzoek in de Nederlands psychologie*. Baarn: Ambo.
Weinstein, S.A. (1984). Social realities and measurement in the scientific study of sex. *Journal of Sex Research*, *20* (3), 217-229.
Wenar, C. (1961). The reliability of mothers' histories. *Child Development*, *32*, 491-500.
Wenar, C., & Coulter, J.B. (1962). A reliability study of developmental histories. *Child Development*, *33*, 453-462.
Westerlaak, J.M. van, Kropman, J.A., & Colaris, J.W.M. (1975). *Beroepenklapper*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
Williams, M.D., & Hollan, J.D. (1981). The process of retrieval from very long-term memory. *Cognitive Science*, *5* (2), 87-120.
Wincze, J.P. (1981). Sexual dysfunction (distress and satisfaction). In S.M. Turner, K.S. Calhoun & H.E. Adams (Eds.), *Handbook of clinical behavior therapy* (pp. 290-317). New York: John Wiley & Sons.
Wincze, J.P., & Lange, J.D. (1981). Assessment of sexual behavior. In D.H. Barlow (Ed.), *Behavioral assessment of adult disorders* (pp. 301-328). New York: Guilford Press.
Wortman, C.B. (1983). Coping with victimization: Conclusions and implications for future research. *Journal of Social Issues*, *39* (2), 195-221.
Wyatt, G.E., & Peters, S.D. (1986a). Issues in the definition of child sexual abuse in prevalence research. *Child Abuse and Neglect*, *10*, 231-240.
Wyatt, G.E., & Peters, S.D. (1986b). Methodological considerations in research on the prevalence of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, *10*, 241-251.
Yarrow, M.R., Campbell, J.D., & Burton, R.V. (1970). Recollections of childhood: A study of the retrospective method. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *35* (5).

Bijlagen

Bijlage 1: Folder voor het werven van jongeren met seksuele ervaringen met volwassenen

Rijksuniversiteit Utrecht

Instituut voor klinische psychologie en persoonlijkheidsleer

NATIONAAL JONGEREN-ONDERZOEK

OPVOEDING, SEKSUALITEIT EN JEUGDERVARINGEN

Jongeren kunnen op verschillende manieren met seksualiteit in aanraking komen. Dat kan op een plezierige manier gebeuren, maar ook op een vervelende manier. Op jongere leeftijd, maar ook op oudere leeftijd. Over de manier waarop dat gaat (en wat dat voor later betekent) is weinig bekend. Dergelijke gegevens zijn echter wel belangrijk. Voor jongeren zelf en ook voor volwassenen die veel met jongeren te maken hebben. Daarom doen wij daar een onderzoek naar en daarom hebben wij deze folder voor jou geschreven.

Wij willen hierover met jongeren praten

Voor dit onderzoek willen wij graag gesprekken hebben met jongens en meisjes van 18 tot en met 22 jaar. Speciaal met hen die vóór hun zestiende seksueel kontakt hebben gehad met hun vader of moeder (of een andere verzorger), of met een volwassene van buiten het gezin.
Het kan iets zijn wat een enkele keer gebeurd is, of iets wat vaker voorkwam. Een heel vervelende ervaring of misschien een plezierige. Het kan ook een neutrale gebeurtenis geweest zijn, die geen indruk op je heeft gemaakt. Of kontakten die later om andere redenen onplezierig zijn geworden. Het kunnen ervaringen zijn die je misschien vergeten bent of waar je nu nog last van hebt. Of die je, bijvoorbeeld door hulp die je gekregen hebt, inmiddels hebt verwerkt. Het kunnen tenslotte ook kontakten zijn, waar je nu met plezier aan terug denkt.
Wanneer jij ervaringen hebt gehad zoals we die hierboven hebben beschreven, dan willen we graag met je praten.

> Het kan zijn dat je deze ervaringen vóór je zestiende niet hebt meegemaakt. Wil je deze folder dan doorgeven aan iemand anders van jouw leeftijd? Misschien ken je toevallig iemand die dergelijke ervaringen wel heeft en daar met ons over wilt praten.
> Je kunt ook meerdere exemplaren van deze folder bij ons aanvragen.

Waar gaan die gesprekken over?

Voor een belangrijk deel gaan die gesprekken over de ervaringen die hierboven beschreven zijn. Maar er komen óók andere onderwerpen aan de orde: de relatie met je ouders, je seksuele opvoeding, andere ervaringen die je op het gebied van seksualiteit hebt gehad, hoe je nu tegen seksualiteit aankijkt, enz. Over deze onderwerpen worden in het gesprek vragen gesteld, die jou helpen je verhaal te vertellen.

Hoe gaat zo'n gesprek in z'n werk?

Bij elkaar willen we met 400 jongeren praten. Ieder gesprek duurt ongeveer twee uur. Het gesprek wordt gevoerd door één van onze medewerkers. Dat is iemand die een speciale training heeft gehad om over dit soort onderwerpen te praten. Je kunt zelf kiezen of je met een vrouw of met een man wilt praten. Bij het gesprek zullen alléén jij en de interviewer aanwezig zijn. Je mag zelf bepalen waar het gesprek plaatsvindt. Bij jou thuis of ergens anders, bijvoorbeeld op een kantoor (je reiskosten worden dan vergoed). Want het gaat er om dat jij je bij zo'n gesprek op je gemak voelt en zo ongestoord mogelijk je verhaal kwijt kunt.

Alles blijft onder ons

De dingen waar we met je over willen praten zijn nogal vertrouwelijk. Het spreekt dan ook vanzelf, dat wij er voor zorgen dat niemand te weten komt dat jij aan het onderzoek hebt meegewerkt en wat je met ons besproken hebt. Wij vinden dat belangrijk en dat geldt ook voor de instanties die aan het onderzoek mee betalen. Dat zijn de Rijksuniversiteit van Utrecht, Het Nederlands Comité voor Kinderpostzegels en de regering.

Wat kan je aan zo'n gesprek hebben?

Als je vervelende ervaringen hebt meegemaakt, zal een gesprek daarover niet zo plezierig lijken. Toch kun je wat aan zo'n gesprek hebben. Dat geldt ook wanneer het om een niet zo belangrijke of om een plezierige ervaring gaat.
Zo'n gesprek kan een manier zijn om samen met iemand anders een en ander op een rijtje te zetten. Je kunt je hart luchten over dingen die je hebt meegemaakt en die je misschien nog nooit aan anderen verteld hebt. Het kan ook zijn dat het je gewoon een leuke ervaring lijkt om eens aan een onderzoek mee te werken. Natuurlijk zijn de resultaten van het onderzoek ook van belang voor andere jongeren, voor ouders en andere volwassenen, zoals hulpverleners, die veel met jongeren te maken hebben.
De jongeren met wie we tot nu toe gesproken hebben, vonden het onder het algemeen plezierig om mee te werken en zeiden vaak dat ze zelf wat aan het gesprek hadden gehad.

Wat moet je doen als je mee wilt werken?

Dus:

* als je vóór je zestiende seksuele kontakten hebt gehad zoals hier boven beschreven,
* als je nu 18 tot en met 22 jaar oud bent,
* en als je hierover met ons wilt praten,

dan moet je het volgende doen.
Bij deze folder zit een antwoordformulier. Dat antwoordformulier moet je aan beide kanten invullen en in een envelop aan ons terug sturen. Op die envelop hoef je alleen te schrijven:

"Antwoordnummer 9115
3500 ZA UTRECHT"

Je hoeft op die envelop geen postzegel te plakken. Binnen een paar weken zal dan een van onze medewerkers kontakt met je opnemen om een afspraak te maken voor het gesprek.
Het zou kunnen zijn dat je er even over wilt nadenken, maar laat het uitstel geen afstel komen. Wil je het formulier zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen één week aan ons terugsturen?
Als je nog wat over het onderzoek wilt weten kun je me bellen op de universiteit onder nummer 030-531488, het liefst op maandag, tussen 16.00 en 18.00 uur. Alvast bedankt voor je medewerking.

Theo Sandfort
projektleider.

P.S. Alle deelnemers die dat willen, ontvangen aan het eind van het onderzoek, gratis een samenvatting van de resultaten.

Bijlage 2: Hoofdvragenlijst

0.1 NUMMER VAN HET INTERVIEW:

0.2 DATUM VAN HET INTERVIEW:

0.3 NUMMER VAN DE INTERVIEWER:

0.4 TIJD VAN AANVANG:

0.5 GESLACHT RESPONDENT
1. mannelijk
2. vrouwelijk

0.6 HUIDIGE WOONPLAATS/GEMEENTE RESPONDENT:

....

1.0 Ik wil beginnen met een paar algemene vragen.

1.1 Wanneer ben je geboren? dag mnd jr

1.2 Dus je bent nu ......
1. 18 jaar
2. 19 jaar
3. 20 jaar
4. 21 jaar
5. 22 jaar

1.3 Wat doe je overdag, heb je een baan, ben je werkeloos, zit je op school, of studeer je? HOOFDBEZIGHEID OMCIRKELEN.

1. school/studie
2. geen vaste baan, wel incidenteel of vrijwilligerswerk
3. werkeloos, geen werkachtige bezigheden
4. militaire dienst
5. anders, namelijk:
6. vaste baan

1.4 Wat voor werk doe je?

1.5 Wat is de laatste schoolopleiding die je gehad hebt? VERDER MET 1.7.

1.6 Wat voor opleiding volg je?
....

1.7 Hoe woon je op dit ogenblik?

1. bij beide ouders thuis
2. zelfstandig
3. met huwelijkspartner of vaste vriend(in)
4. anders, nl. ....

1.8 Leven je beide ouders nog?

1. ja 2. nee

1.9 Hoe oud was jij toen je vader/moeder overleed?

..... jaar toen moeder overleed
..... jaar toen vader overleed

1.10 Hebben je ouders tot je vader/moeder doodging altijd samengewoond?

1. ja 2. nee

1.11 Hoe oud was jij toen je ouders uit elkaar gingen?

.... jaar

VERDER MET VRAAG 1.14

1.12 Wonen je ouders samen?

1. ja 2. nee

1.13 Hoe oud was jij toen je ouders uit elkaar gingen?

.... jaar

1.14 FORMULERING AANPASSEN AAN VOORAFGAANDE:
Heb je tot je zestiende jaar bij je vader en moeder thuis gewoond, of ook ergens anders?
INDIEN 'ANDERS': Kun je daar wat meer over vertellen?

1. altijd bij eigen ouders 2. anders, namelijk:

1.15 Wie hebben tot je zestiende jaar de meeste tijd voor je gezorgd en jou opgevoed?
INDIEN OUDERS GESCHEIDEN OF EEN VAN HEN OVERLEDEN NAGAAN OF ANDERE VOLWASSENE PLAATS HEEFT OVERGENOMEN, EN DOOR RESPONDENT ALS OPVOEDER ERVAREN IS.

1. eigen vader èn moeder
2. andere, nl.: ....

HIER GENOEMDE PERSONEN ZIJN BIJ VOLGENDE VRAGEN 'DE OPVOEDERS' VAN HET KIND. VOLGENDE VRAGEN MET BETREKKING TOT OUDERS AANPASSEN AAN VOORAFGAANDE ANTWOORDEN.

1.16 Wat voor werk doet je vader?
ALS VADER OVERLEDEN IS, NIET MEER WERKT OF WERKELOOS IS, HET LAATSTE BEROEP VRAGEN.
INDIEN NODIG VRAGEN NAAR:
LOONDIENST,
LEIDINGGEVEN,
GROOTTE BEDRIJF,
OPLEIDING.
BEROEP EN DETAILS NOTEREN.

1.17 Wat voor werk doet je moeder?
ZELFDE INSTRUKTIE ALS BIJ VADER.

1.18 Heb je broers en zussen?
INDIEN ERMEE OPGEGROEID OOK STIEFBROERS EN -ZUSSEN, ENZ.
1. nee 2. ja

1.19 Zijn die ouder of jonger dan jij?

1. ouder dan respondent
   aantal zussen ....
   aantal broers ....
2. jonger dan respondent
   aantal zussen ....
   aantal broers ....
3. even oud als respondent
   aantal broers ....
   aantal zussen ....

1.20 In welke stad of dorp woonde je tot je zestiende jaar?
INDIEN MEERDERE PLAATSEN: Waar heb je de langste tijd gewoond?
INDIEN KLEINE PLAATS, VRAGEN NAAR GEMEENTE.
PLAATSNAAM NOTEREN.
....

1.21 Waren je ouders vroeger gelovig of godsdienstig?
HET GAAT ER NIET OM HOE OUDERS ER NU TEGENOVER STAAN.

1. in het geheel niet   2. ja

1.22 Was dat geloof voor je ouders iets heel erg belangrijks, of betekende het niet zo veel voor ze?

1. heel erg belangrijk
2. belangrijk
3. betekende niet zo veel voor ze
4. voor ouders verschillend, namelijk:

1.23 Welk geloof hadden je ouders?

1. R.K.
2. Hervormd
3. Gereformeerd
4. anders, nl. ......

1.24 Ik wil nu graag een aantal dingen weten over de relatie die jij met je vader en moeder hebt gehad.
VRAGENLIJST 1 OVERHANDIGEN.
Op deze lijst staan daar een aantal uitspraken over. Wil je bij elke uitspraak bekijken of die in jouw geval waar of niet waar is?
Bij elke uitspraak kun je kiezen uit vijf antwoorden. Wil je achter elke uitspraak steeds één hokje aankruisen?
Het gaat bij deze uitspraken steeds om de periode dat je op de lagere school zat.

1.25 Heb je naar aanleiding van de lijst die je hebt ingevuld nog wat toe te voegen over de relatie met je ouders?

1.26 Kun je vertellen hoe je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) zo ongeveer tot je twaalfde lichamelijk met jou omgingen: zat je vaak bij hen op schoot en knuffelden ze je vaak, of hadden ze weinig lichamelijk kontakt met je?
Was dat voor je vader en moeder verschillend ?
INDIEN RESPONDENT SEKSUELE KONTAKTEN MET EEN VAN DE OUDERS HEEFT GEHAD GAAT HET OM DE OMGANG BUITEN DIE KONTAKTEN.

Vader:
1. zeer veel lichamelijk kontakt
2. veel lichamelijk kontakt
3. gemiddeld
4. weinig lichamelijk kontakt
5. geen lichamelijk kontakt
6. weet niet/kan niet herinneren
7. niet van toepassing

Moeder:
1. zeer veel lichamelijk kontakt
2. veel lichamelijk kontakt
3. gemiddeld
4. weinig lichamelijk kontakt
5. geen lichamelijk kontakt
6. weet niet/kan niet herinneren
7. niet van toepassing

1.27 En hoe gingen je ouders met elkaar om, haalden ze elkaar wel eens aan, of kusten ze elkaar wel eens waar jullie/jij bij waren/was? (BASISSCHOOLLEEFTIJD).
INDIEN 'JA': Gebeurde dat vaak of kwam dat zelden voor?

1. nooit
2. zelden/af en toe
3. regelmatig
4. vaak
5. zeer vaak
6. weet niet/kan niet herinneren
7. niet van toepassing

1.28 Werd je door je vader en moeder (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) wel eens geslagen?
Zo ja, gebeurde dat vaak of een enkele keer?

Vader:
1. zeer vaak
2. vaak
3. regelmatig
4. zelden/af en toe
5. nooit
6. weet niet/ kan niet herinneren
7. niet van toepassing

Moeder:
1. zeer vaak
2. vaak
3. regelmatig
4. zelden/af en toe
5. nooit
6. weet niet/ kan niet herinneren
7. niet van toepassing

2.0 We hebben nu over de omgang tussen jou en je ouders in het algemeen gesproken. Ik wil nu graag vragen stellen over hoe je seksuele opvoeding geweest is.

2.1 Over seksualiteit kun je op verschillende manieren dingen te weten komen. Op deze kaart staan er een aantal. Op welke twee manieren heb jij het meest geleerd?
KAART 1 GEVEN. TWEE ANTWOORDEN OMCIRKELEN.

1. van ouders
2. van broer(s) en zus(sen)
3. van vriendjes en vriendinnetjes
4. voorlichting op school
5. uit boeken en tijdschriften
6. van films, televisie, radio
7. anders, nl.:

2.2 Ik noem nu een paar onderwerpen die met seksualiteit te maken hebben. Ik wil dan graag dat je aangeeft of jouw vader en/of jouw moeder (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) jou daar voor je zestiende wel eens wat over verteld hebben.

	wel	niet	weet niet
1. de technische kant van seksualiteit, zoals hoe geslachtsgemeenschap gaat	1.	2.	3.
2. over hoe voorbehoedsmiddelen werken	1.	2.	3.
3. wanneer jongeren seksueel kontakt met elkaar mogen hebben	1.	2.	3.
4. over gevaren van seks, zoals geslachtsziekten en ongewenste zwangerschap	1.	2.	3.
5. over zelfbevrediging	1.	2.	3.
6. over homoseksualiteit	1.	2.	3.
7. over prostitutie	1.	2.	3.

2.3 Wanneer je thuis over seksualiteit sprak, was dat dan met je vader of je moeder, of met beiden?

1. niet over gesproken
2. uitsluitend moeder
3. vooral moeder
4. beiden evenveel
5. vooral vader
6. uitsluitend vader
7. vraag niet van toepassing

2.4 Heb je met je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) wel eens over jouw eigen seksuele gevoelens en gedrag gesproken? (VOOR ZESTIENDE)

1. wel over gesproken   2. niet over gesproken   3. weet niet

2.5 Denk je dat je ouders het moeilijk vonden om met jou over seksualiteit te spreken, of hadden ze daar geen problemen mee?

Vader:		Moeder:	
1.	geen enkel probleem	1.	geen enkel probleem
2.	een beetje moeilijk	2.	een beetje moeilijk
3.	tamelijk moeilijk	3.	tamelijk moeilijk
4.	zeer moeilijk	4.	zeer moeilijk
5.	niet van toepassing	5.	niet van toepassing

2.6 Ben je over het algemeen tevreden over de manier waarop je door je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) seksueel bent voorgelicht?

1. zeer tevreden
2. redelijk tevreden
3. het gaat wel
4. tamelijk ontevreden
5. zeer ontevreden
6. neutraal

2.7 In sommige gezinnen is het gewoon dat kinderen hun ouders wel eens bloot zien. In andere gezinnen gebeurt dat niet, bijvoorbeeld omdat men dat niet prettig vindt. Hoe was dat bij jullie ?

1. gebeurde regelmatig, was heel gewoon
2. gebeurde soms, was geen probleem
3. gebeurde soms, werd moeilijk over gedaan
4. heel ongebruikelijk
5. verschillend voor beide ouders

2.8 Je krijgt nu een lijst met verschillende meningen die je vader en je moeder over seksualiteit kunnen hebben. Ik wil graag dat je bij elke uitspraak het rondje aankruist bij het antwoord dat volgens jou het meest van toepassing is. Het gaat daarbij dus niet om hoe jij over die meningen denkt, maar wat volgens jou nu de mening van je vader en je moeder is.
Als je het niet zeker weet, moet je zoveel mogelijk aanstrepen wat naar jouw gevoel het meeste juist is.
LIJST 2 OVERHANDIGEN.

2.9 Als je vergelijkt hoe je ouders nu over deze onderwerpen denken en hoe ze daar vroeger, toen jij twaalf was, over dachten, zijn je vader en moeder volgens jou dan van mening veranderd?

Vader:
1. niet van mening veranderd
2. wel van mening veranderd
3. weet niet

Moeder:
1. niet van mening veranderd
2. wel van mening veranderd
3. weet niet

INTRODUKTIE SEKSUELE ERVARINGEN

3.0 De volgende gedeeltes van het interview gaan over ervaringen die je op het gebied van seksualiteit hebt gehad.

3.1 Heb jij vroeger wel eens seksuele spelletjes gedaan met andere kinderen, zoals doktertje spelen en elkaars geslachtsdelen bekijken?

1. wel
2. nooit DOOR MET: 4.1.
3. weet niet DOOR MET: 4.1.

3.2 Deed je die spelletjes met jongens of met meisjes?
1. jongen(s)
2. meisje(s)
3. beiden

3.3 Kun je je herinneren op welke leeftijden je dat gedaan hebt?

Van .... tot ..... jaar.

3.4 Heb je dat soort spelletjes vaak gedaan of een enkele keer?
1. een enkele keer
2. regelmatig
3. vaak

3.5 Wat deden jullie toen precies, waar bestonden die spelletjes uit? (FYSIEK EN FANTASIE).
MEERDERE ERVARINGEN AFZONDERLIJK NOTEREN.

3.6 Heb je die spelletjes toen als plezierig of onplezierig beleefd?

1. uitsluitend plezierig
2. meer plezierig dan onplezierig
3. even plezierig als onplezierig
4. meer onplezierig dan plezierig
5. uitsluitend onplezierig
6. niet plezierig en niet onplezierig

3.7 Mochten je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) gerust weten dat je die spelletjes deed, of moest je het voor ze verborgen houden?

1. mochten ze gerust weten
2. had liever dat ze het niet wisten
3. moest het verbergen

3.8 Heb je door die seksuele spelletjes wel eens problemen gehad met je ouders of met andere mensen, bijvoorbeeld omdat je straf kreeg toen iemand het gemerkt had?

GESLACHTSRIJPHEID/ZELFBEVREDIGING

4.1 VOOR MEISJES: Kun je je herinneren hoe oud je was toen je de eerste keer menstrueerde?
VOOR JONGENS: Kun je je herinneren hoe oud je was toen je voor de eerste keer een zaadlozing had, dus dat er sperma of zaad uit je penis kwam?

- GENOEG TIJD GEVEN OM EKSAKTE LEEFTIJD TE HERINNEREN
- INDIEN RESPONDENT HET ZICH NIET KAN HERINNEREN, HELPEN MET DE VRAAG: Weet je misschien nog waar dat gebeurd is of in wat voor situatie, of in welke klas je toen zat?
- LEEFTIJD NOTEREN IN JAREN. BEPAALDE LEEFTIJD LOOPT TOT AAN VOLGENDE VERJAARDAG, M.A.W. "BIJNA 14" IS 13 JAAR.
- WANNEER TWEE LEEFTIJDEN WORDEN GENOEMD VRAGEN: Was het vóór of nadat je ...(HOOGST GENOEMDE LEEFTIJD NOEMEN) jaar werd? INDIEN NIET DUIDELIJK OUDSTE LEEFTIJD NOTEREN

.... jaar

4.2 Kun je je nog herinneren of je dat de eerste keer een vervelende of een plezierige ervaring vond?
INDIEN EERSTE KEER TIJDENS SLAAP: Toen je dat de eerste keer merkte, vond je dat toen vervelend of plezierig dat dat gebeurd was?

4.3 Kun je je herinneren, of je voor zestiende jezelf wel eens bevredigd hebt, dus je geslachtsdelen gestreeld hebt, of er mee gespeeld hebt, omdat dat plezierige gevoelens opleverde? (ORGASME NIET NOODZAKELIJK)

1. wel aan zelfbevrediging gedaan
2. niet aan zelfbevrediging gedaan DOOR MET 5.1.

4.4 Kun je je herinneren vanaf welke leeftijd je dat ongeveer gedaan hebt? (WAT ANTWOORD BETREFT ZIE INSTRUKTIE BIJ 4.1)

......jaar

4.5 Kun je zeggen hoe vaak je in die periode, dus van je ...... (ZIE 4.4) tot aan je zestiende, gemiddeld ongeveer aan zelfbevrediging hebt gedaan, was dat een paar keer per jaar, één keer per maand of per week, of veel vaker?

1. minder dan één keer per maand
2. één keer per maand tot één keer per week
3. één of twee keer per week
4. drie keer per week tot één keer per dag
5. één keer per dag of vaker

4.6 Heb je dat toen als iets plezierigs of iets onplezierigs beleefd?

1. uitsluitend plezierig
2. meer plezierig dan onplezierig
3. even plezierig als onplezierig
4. meer onplezierig dan plezierig
5. uitsluitend onplezierig
6. neutraal

4.7 Als je masturbeerde, had je dan ook een orgasme?
INDIEN 'JA': Hoe vaak had je dat ongeveer? (NIET PER KEER, MAAR GEMIDDELD OVER ALLE KEREN.)
1. nooit
2. een enkele keer
3. regelmatig
4. vaak
5. altijd

4.8 Heb je je er wel eens zorgen (IN BREDE ZIN) over gemaakt dat je aan zelfbevrediging deed?
INDIEN 'JA': Deed je dat vaak of een enkele keer?
1. nooit zorgen over gemaakt
2. soms zorgen over gemaakt
3. vaak zorgen over gemaakt

4.9 Kun je vertellen wat voor soort zorgen je je maakte?

vr. 4.10

4.10 Mochten je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) toen gerust weten dat je aan zelfbevrediging deed, of moest je dat voor hen verborgen houden?

1. mochten ze gerust weten
2. had liever dat ze het niet wisten
3. moest het beslist verborgen houden
4. anders, namelijk:

4.11 Wat denk je dat je ouders (EN/OF ANDERE OPVOEDERS) ervan vonden dat je aan zelfbevrediging deed: keurden ze dat goed of zouden ze dat afgekeurd hebben?

Vader:
1. sterk afgekeurd
2. enigszins afgekeurd
3. neutraal
4. enigszins goedgekeurd
5. sterk goedgekeurd
6. weet ik niet

Moeder:
1. sterk afgekeurd
2. enigszins afgekeurd
3. neutraal
4. enigszins goedgekeurd
5. sterk goedgekeurd
6. weet ik niet

INVENTARISATIE SEKSUELE KONTAKTEN EN RELATIES.

DIT GEDEELTE LETTERLIJK!

5.1 In het volgende gedeelte van het interview willen wij een beeld krijgen van de seksuele kontakten en relaties die je in je jeugd hebt gehad. Dit zijn in ieder geval kontakten geweest met ..... (vader/moeder/andere verzorger/andere volwassene). Daar gaan we dadelijk over praten. Ik wil nu eerst kijken of er vóór je zestiende, dus tot en met je vijftiende, nog andere mensen geweest zijn met wie je seksueel kontakt hebt gehad.

Kun je nog herinneren wanneer je zestien werd?
RESPONDENT DUIDELIJK REFERENTIEPUNT LATEN ZOEKEN.

Wat je onder seksueel kontakt verstaat is natuurlijk een beetje willekeurig. Omdat we met alle mensen over dezelfde soort ervaringen willen praten is het belangrijk dat iedereen van dezelfde omschrijving uitgaat. Daarom zal ik eerst vertellen wat er in dit onderzoek onder seksueel kontakt verstaan wordt.

Seksueel kontakt is voor ons niet alleen geslachtsgemeenschap of 'neuken'. Wij spreken al van seksueel kontakt wanneer de ene persoon de blote geslachtsdelen of de borsten van de ander aanraakt of streelt. Wanneer iemand zijn blote geslachtsdelen of borsten láát aanraken door iemand anders is dat natuurlijk ook seksueel kontakt.

KONTROLEER OF BESCHRIJVING WORDT BEGREPEN.

Dergelijke kontakten kun je hebben in uiteenlopende situaties en met verschillende personen.
Om jou te helpen bij het herinneren van eventuele ervaringen, die je vóór je zestiende hebt gehad ga ik nu een aantal verschillende mogelijkheden opnoemen. Die mogelijkheden staan ook op deze kaart, zodat jij tegelijkertijd kunt meelezen. KAART 2 OVERHANDIGEN.
Daarna wil ik graag dat je eerst alle personen met wie jij eventueel dergelijke seksuele kontakten hebt gehad probeert te herinneren. Vervolgens wil ik op een aantal kontakten uitgebreider ingaan.

VERSCHILLENDE SOORTEN KONTAKTEN NIET ROUTINE MATIG AFHANDELEN.
LET GOED OP DE REAKTIES VAN DE RESPONDENT.

Het gaat ons om seksuele kontakten met jongens/meisjes (ANDERE GESLACHT DAN DAT VAN RESPONDENT NOEMEN), maar ook om kontakten met meisjes/jongens (ZELFDE GESLACHT ALS RESPONDENT NOEMEN). Verder ook om seksuele kontakten vóór je geslachtsrijp was, dus voor je eerste zaadlozing/menstruatie, kontakten waarbij je zelf niet aktief geweest bent of waarin je geen seksuele opwinding ervaren hebt.
Het gaat in het onderzoek ook om kontakten die eenmalig zijn geweest, of die je eventueel gehad hebt met iemand die je niet kende of met wie je geen vaste relatie had.
Verder: seksuele kontakten met iemand die veel jonger was dan jij en seksuele kontakten met iemand uit je familie: een broer of een zus, één van je ouders, een oom of een tante, of een ander familielid.
Je kunt ook seksuele kontakten gehad hebben met iemand buiten de familie die beduidend ouder was dan jij, bijvoorbeeld een kennis van je ouders, een onderwijzer of onderwijzeres, een pedofiel, of iemand die je op straat ontmoet hebt.
Jongeren maken soms ook vervelende seksuele kontakten mee, kontakten waar ze soms toe gedwongen worden en waar ze misschien niet graag meer over praten. Het kan ook zijn dat je seksuele kontakten hebt gehad waarvoor je betaald bent, of waarvoor jij zelf hebt betaald. Ook in die kontakten zijn we geïnteresseerd.

Ik heb nu duidelijk gemaakt wat voor verschillende seksuele kontakten er kunnen voorkomen en waarin wij geïnteresseerd zijn. Voor ons is dus al van seksueel kontakt sprake wanneer de een de blote geslachtsdelen of de borsten van de ander streelt. Verder kan dat kontakt voorkomen in heel verschillende situaties. Heb jij vóór je zestiende naast de kontakten met .... (vader/moeder/verzorger/andere volwassene) nog dergelijke kontakten gehad of andere kontakten die ik niet heb genoemd?

1. wel gehad   2. niet gehad
VERDER MET 5.4.

5.2 Wil je dan nu proberen om alle personen te herinneren met wie jij dergelijke kontakten hebt gehad, en ook hoe oud je toen ongeveer was?
(IN HET GEVAL VAN MEERMALIGE KONTAKTEN: LEEFTIJD WAAROP HET EERSTE SEKSUELE KONTAKT PLAATSVOND).
Ik wil graag dat je van elke persoon die je je herinnert, een naam of andere aanduiding op een (SYSTEEM)kaartje schrijft, en ook jouw leeftijd waarop het (eerste) kontakt plaats vond.
OOK PERSOON OPSCHRIJVEN NAAR AANLEIDING WAARVAN RESPONDENT ZICH HEEFT AANGEMELD.
Het is voor ons belangrijk dat je geen enkel kontakt vergeet. Misschien kun je om het wat makkelijker te maken, nog eens naar de kaart kijken.
EVENTUEEL GERUSTSTELLEN: - NAMEN WORDEN NIET IN LIJSTEN GENOTEERD
- RESPONDENT MAG KAARTJES HOUDEN

VERVOLGENS KAARTJES CHRONOLOGISCHE VOLGORDE LATEN LEGGEN.
VRAAG AANPASSEN AAN AANTAL PERSONEN MET WIE RESPONDENT SEKSUEEL KONTAKT HEEFT GEHAD:

5.3 Voordat we over afzonderlijke seksuele relaties en kontakten gaan praten wil ik graag dat je de kaartjes op een rijtje legt, te beginnen met de persoon met wie je de eerste keer seksueel kontakt hebt gehad, daarna de volgende, enzovoort.

KAARTJES LATEN NUMMEREN: EERSTE KONTAKT - 1, ENZ.

LEEFTIJDEN (EERSTE KONTAKT) OP LIJST 3 IN KOLOM 2 BIJ DESBETREFFEND KONTAKTNUMMER NOTEREN.
Wil je nu bij elk kaartje zeggen of met die personen één keer of vaker seksueel kontakt heeft plaatsgevonden, volgens onze definitie dan.
ZO NODIG DEFINITIE SEKSUEEL KONTAKT HERHALEN.
ANTWOORD OMCIRKELEN OP LIJST 3 IN KOLOM 3 BIJ DESBETREFFEND KONTAKTNUMMER.

VERVOLG AFHANKELIJK VAN AANTAL HERINNERDE PERSONEN (INKLUSIEF ERVARING MET VOLWASSENE WAARVOOR AANGEMELD)

1. MEER DAN VIJF HERINNERD
2. VIJF OF MINDER HERINNERD

5.4 IEDERE SEKSUELE RELATIE AFZONDERLIJK BESPREKEN.

VOLGORDE EVENTUEEL IN OVERLEG MET RESPONDENT VASTSTELLEN.
VRAGENLIJST A VOOR EENMALIGE SEKSUELE KONTAKTEN.
VRAGENLIJST B VOOR MEERMALIGE SEKSUELE KONTAKTEN MET DE ZELFDE PERSOON.
INDIEN ALLE KONTAKTEN EN RELATIES BESPROKEN ZIJN VERVOLGEN MET: 5.9.

5.5 Eigenlijk zouden we over alle seksuele ervaringen die je gehad hebt met de personen die nu op een rijtje staan, vragen willen stellen. Dat zou echter veel te veel tijd kosten. Ik wil in ieder geval met je praten over de kontakten met ..... (vader/moeder/andere verzorger/andere volwassene; KONTAKTEN WAAR PERSOON ZICH VOOR HEEFT AANGEMELD). Verder wil ik nog personen uitkiezen, volgens een van te voren vastgestelde procedure.

5.6 NIET IEDERE VAN DE VOLGENDE VRAAG HOEFT EEN PERSOON OP TE LEVEREN.
IEDERE PERSOON KAN MAAR EEN KEER GESELEKTEERD WORDEN.
INDIEN REEDS VIJF PERSONEN GESELEKTEERD ZIJN, VERDERE VRAGEN LATEN ZITTEN.
INDIEN EEN VRAAG MEERDERE PERSONEN OPLEVERT, DE BELANGRIJKSTE LATEN KIEZEN.
IEDERE GESELEKTEERDE PERSOON AANKRUISEN IN KOLOM 4A.

1. Wat is als je nu terug kijkt de meest belangrijke seksuele ervaring?
2. Met wie heb je de meest plezierige ervaring gehad?
3. Was één van deze personen iemand uit het gezin waarin je bent opgegroeid? INDIEN NIET IDENTIEK BIJ MEERDERE PERSONEN: ALLEN OPNEMEN.
4. Was één van deze personen (TOEN) een volwassene van buiten het gezin, of iemand die veel ouder was dan jij? INDIEN NIET IDENTIEK BIJ MEERDERE PERSONEN: ALLEN OPNEMEN.
5. Heb je met één van deze mensen kontakt gehad waaraan jij niet vrijwillig hebt deelgenomen of waarbij de ander je dingen liet doen die jij niet wilde?
6. Met wie heb je het eerst seksueel kontakt gehad? TENZIJ REEDS GESELEKTEERD.
7. Met wie heb je de onplezierigste ervaringen gehad? TENZIJ REEDS GESELEKTEERD.
8. Met wie heb je het laatst seksueel kontakt gehad? TENZIJ REEDS GESELEKTEERD
9. Met wie heb je het meest langdurig seksueel kontakt gehad? TENZIJ REEDS GESELEKTEERD.
10. Met wie heb je naar jouw idee de minst belangrijke seksuele ervaring gehad? TENZIJ REEDS GESELEKTEERD.

INDIEN NOG GEEN VIJF PERSONEN GESELEKTEERD: RESPONDENT LATEN KIEZEN OVER WELKE ERVARINGEN HIJ GRAAG WIL PRATEN.

5.7 VERVOLGENS VIJF GESELEKTEERDE RELATIES AFZONDERLIJK BESPREKEN; VOLGORDE EVENTUEEL IN OVERLEG MET RESPONDENT VASTSTELLEN.
VRAGENLIJST A VOOR EENMALIGE SEKSUELE KONTAKTEN.
VRAGENLIJST B VOOR MEERMALIGE SEKSUELE KONTAKTEN MET DEZELFDE PERSOON.

5.8 INDIEN VIJF GESELEKTEERDE RELATIES BESPROKEN:
Over ....(AANTAL) relaties hebben we nog niet gesproken. Om daar toch wat over te weten te komen, wil ik vragen of je aan wilt geven of en inhoeverre die kontakten en relaties lijken op de seksuele kontakten die we wel besproken hebben. Je moet daarbij dan zoveel mogelijk denken aan de punten waarover we het bij die andere relaties gehad hebben. Wanneer er volgens jou belangrijke verschillen zijn, en de kontakten waarover we gesproken hebben niet lijken op de kontakten waarover we niet gesproken hebben, moet je dat ook zeggen. Snap je de bedoeling?
LAAT RESPONDENT SEKSUELE KONTAKTEN MET ELKAAR VERGELIJKEN DOOR KAARTJES BIJ ELKAAR TE LEGGEN.
Kun je zeggen waar het seksuele kontakt dat je met ......(EERSTE NIET BESPROKEN PERSOON NOEMEN) gehad hebt het meest op lijkt?
NUMMER VAN GEKOZEN RELATIE NOTEREN IN KOLOM 4B, ACHTER DESBETREFFENDE NIET BESPROKEN RELATIE.
BELANGRIJKE VERSCHILLEN NOTEREN OP LIJST 3 IN KOLOM 4C.
VERVOLGENS ZELFDE VRAAG VOOR ANDERE NIET GESELEKTEERDE PERSONEN STELLEN.
INDIEN ALLE NIET BESPROKEN PERSONEN VERGELEKEN ZIJN; VERVOLGEN MET 5.9.

UITGEBREIDHEID WAARMEE DE VRAGEN 5.9 TOT EN MET 5.15 BEHANDELD MOETEN WORDEN IS AFHANKELIJK VAN DE BEHOEFTE VAN DE RESPONDENT EN DE BESCHIKBARE TIJD.

5.9 We hebben tot nu toe over de tijd tot je zestiende gesproken. In het onderzoek gaat het vooral om seksuele kontakten die (eventueel) jongeren vóór hun zestiende hebben gehad. Straks wil ik met je praten over seksuele ervaringen die je eventueel het laatste half jaar hebt gehad. Heb je in de tijd daartussen (nog) seksuele kontakten gehad zoals ik die net omschreven heb?

1. wel kontakten gehad — 2. geen kontakten gehad

Heb je misschien andere ervaringen op het gebied van relaties gehad waar je wat over wilt vertellen?
VERDER MET 6.0.

Ik zou graag een paar dingen over die kontakten willen weten.
HUIDIGE RELATIE EN SEKSUELE KONTAKTEN VAN HET LAATSTE HALF JAAR UITSLUITEN; KOMEN STRAKS AAN DE ORDE.
Bijvoorbeeld:
- of je die kontakten zelf wilde of dat je er niet vrijwillige aan hebt deelgenomen,
- of het plezierige of onplezierige kontakten waren,
- of je die kontakten gehad hebt met dezelfde personen of met verschillende personen,
- of je die kontakten met jongens of met meisjes hebt gehad,
- en of je, naar jouw idee, in die tussentijd veel of weinig ervaringen hebt gehad.

Kun je daar wat over vertellen?
VOORZOVER MOGELIJK ONDERSTAANDE VAN TOEPASSING ZIJNDE CHECKPUNTEN OMCIRKELEN EN AANTEKENINGEN MAKEN.

5.10 VRIJWILLIGHEID
1. vrijwillig — 2. onvrijwillig — 3. beide

5.11 BELEVING
1. plezierig — 2. onplezierig — 3. beide

5.12 AANTAL PERSONEN
1. één persoon — 2. tot en met vier personen — 3. vijf of meer personen

5.13 AARD
1. heteroseksueel — 2. homoseksueel — 3. beide

5.14 AANTAL
1. veel ervaringen — 2. weinig ervaringen — 3. niet veel, niet weinig

5.15 Zijn er ervaringen bij geweest die voor jou op de een of andere manier belangrijk waren? Zo ja, kun je zeggen waarom die belangrijk waren voor jou?

INTRODUKTIE HUIDIG SEKSUEEL FUNKTIONEREN.

6.0 We hebben tot nu toe gesproken over ervaringen die je vroeger hebt gehad. Ik wil nu graag met je praten over de manier waarop je nu met seksualiteit omgaat en wat seksualiteit nu voor je betekent.

6.1 Eerst zou ik willen vragen hoe tevreden of hoe ontevreden je bent met jouw seksuele leven zoals dat er nu uitziet. Wat voor cijfer zou je er voor geven als een één 'geheel ontevreden' en een tien 'heel erg tevreden' betekent?
GEGEVEN CIJFER OMCIRKELEN.
GEEN HALVE CIJFERS TOESTAAN; INDIEN TOCH DAN AFRONDEN NAAR BOVEN.

geheel ontevreden 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 heel erg tevreden

INDIEN 6 OF LAGER:
Waarom je jezelf dat cijfer geeft zal vermoedelijk in het vervolg van het gesprek wel duidelijk worden. Ik wil nu graag op verschillende aspekten van je huidige seksuele leven wat dieper ingaan.

6.2 Ik wil eerst wat vragen over zelfbevrediging. Hoe vaak heb je in de twee afgelopen maanden ongeveer aan zelfbevrediging gedaan?

1. nooit
2. tot één keer per week
3. één of twee keer per week
4. drie keer per week tot één keer per dag
5. één keer per dag of vaker

6.3 Als je jezelf bevredigt kom je dan ook klaar, heb je dan ook een orgasme? INDIEN 'JA': Hoe vaak heb je dat?

1. altijd — 2. meestal — 3. soms — 4. nooit

6.4 Heb je een idee hoe dat komt?

6.5 Is masturbatie iets wat je over het algemeen plezierig vindt of wat je plezierig lijkt? Of is het iets wat je juist tegenstaat?

1. zeer plezierig
2. plezierig
3. neutraal
4. staat een beetje tegen
5. staat zeer tegen

6.6 Ik wil nu graag weten wat je in het algemeen van seksualiteit vindt. Er zijn mensen die geen behoefte hebben aan seksualiteit en voor wie seks niet zo nodig hoeft. Andere mensen beleven veel plezier aan seks, terwijl voor weer anderen seksualiteit belangrijk en waardevol is. Kun je zeggen wat seksualiteit voor jou betekent?

INDIEN GEEN BEHOEFTE AAN SEKSUEEL KONTAKT, DOORGAAN MET 6.15.

6.7 Heb je het liefst seksueel kontakt met een jongen of een meisje, een man of een vrouw?
EERST ANDERE GESLACHT DAN DAT VAN RESPONDENT NOEMEN.

1. uitsluitend mannelijke partner(s)
2. beiden, met voorkeur voor mannelijke partners
3. zowel mannelijke als vrouwelijke partners
4. beiden, met voorkeur voor vrouwelijke partners
5. uitsluitend vrouwelijke partner(s)

6.8 Heb je het liefst seksueel kontakt met een vaste partner in een vaste relatie, of geef je de voorkeur aan wisselende partners?

1. vaste partner
2. wisselende partners
3. voorkeur voor beide tegelijkertijd
4. geen voorkeur

6.9 Als het uitsluitend aan jou zou liggen, hoe vaak zou je dan seksueel kontakt willen hebben met een partner van jouw voorkeur?

1. minder dan één keer per maand
2. één keer per maand tot één keer per week
3. één of twee keer per week
4. drie keer per week tot één keer per dag
5. één keer per dag of vaker
6. anders, namelijk:

6.10 Denk je dat je in vergelijking met andere mensen over het algemeen iemand bent die veel of weinig zin in seks heeft?

1. zéér weinig
2. weinig
3. gemiddeld
4. veel
5. zéér veel
6. weet niet

Je kunt op verschillende manieren seks met iemand hebben. Op deze kaartjes staan verschillende van die vormen opgeschreven.
KAARTJES OVERHANDIGEN IN OVEREENSTEMMING MET GESLACHT VAN RESPONDENT EN GEWENSTE PARTNER, ZIE 6.6.
INDIEN BISEKSUEEL: VRAGEN WAAR RESPONDENT DE VOORKEUR AAN GEEFT OM OVER TE PRATEN OF TWEEMAAL INVULLEN MET VERSCHILLENDE KLEUREN; DAN WEL KODE AANGEVEN.

6.11 Wat de ene persoon een plezierige manier van vrijen vindt, hoeft voor de ander nog niet fijn te zijn.
Ik wil graag dat je aangeeft welke manieren van seksueel kontakt jij in het algemeen plezierig vindt, of jou plezierig lijken, en welke manieren jou tegenstaan, door deze kaartjes op de voor jou juiste plaats bij deze strook te leggen.
STROOK 1 UITLEGGEN.
SORTERING REGISTREREN DOOR DESBETREFFENDE NUMMERS TE OMCIRKELEN.

	HELEMAAL NIET FIJN	NIET ZO FIJN	WEL FIJN	ERG FIJN	HEEL ERG FIJN	
(1)	1	2	3	4	5	(1)
(2)	1	2	3	4	5	(2)
(3)	1	2	3	4	5	(3)
(4)	1	2	3	4	5	(4)
(5)	1	2	3	4	5	(5)
(6)	1	2	3	4	5	(6)
(7)	1	2	3	4	5	(7)

6.12 Terwijl een bepaalde manier van vrijen voor de ene persoon heel opwindend is, heeft een ander dat juist bij een andere vorm van seksueel kontakt. Met opwinding wordt dan bedoeld dat je jezelf er 'geil' bij voelt.
Ik wil nu dat je op dezelfde manier aangeeft in welke mate bepaalde vormen van seksueel kontakt voor jou in het algemeen opwindend zijn, of jou opwindend lijken. Het kan natuurlijk ook zijn dat je je bij bepaalde vormen van seksueel kontakt juist niet opgewonden voelt en dat die zelfs een storend effekt kunnen hebben.
STROOK 2 UITLEGGEN.
SORTERING OP ZELFDE MANIER REGISTREREN.

	STOORT OPWINDING	NIET OPWINDEND	NAUWELIJKS OPWINDEND	TAMELIJK OPWINDEND	ZEER OPWINDEND	
(1)	1	2	3	4	5	(1)
(2)	1	2	3	4	5	(2)
(3)	1	2	3	4	5	(3)
(4)	1	2	3	4	5	(4)
(5)	1	2	3	4	5	(5)
(6)	1	2	3	4	5	(6)
(7)	1	2	3	4	5	(7)

6.13 Er zijn mensen die bepaalde vormen van seksueel kontakt eng vinden, of daar angstig of bang voor zijn.
Ik wil nu graag dat jij aangeeft in welke mate jij deze verschillende vormen van seksueel kontakt over het algemeen eng vindt, of in welke mate jou deze vormen eng lijken. (HET GAAT DUS NIET OM PLEZIERIGE SPANNING.)
STROOK 3 UITLEGGEN.
SORTERING OP ZELFDE MANIER REGISTREREN.

	ZEER ENG	TAMELIJK ENG	EEN BEETJE ENG	VRIJWEL NIET ENG	NIET ENG	
(1)	1	2	3	4	5	(1)
(2)	1	2	3	4	5	(2)
(3)	1	2	3	4	5	(3)
(4)	1	2	3	4	5	(4)
(5)	1	2	3	4	5	(5)
(6)	1	2	3	4	5	(6)
(7)	1	2	3	4	5	(7)

6.14 Tenslotte zou ik willen weten met welke vormen van seksueel kontakt jij ervaring hebt, welke vormen jij wel en welke jij niet hebt meegemaakt.

	WEL MEEGEMAAKT	NIET MEEGEMAAKT
(1)	1	2
(2)	1	2
(3)	1	2
(4)	1	2
(5)	1	2
(6)	1	2
(7)	1	2

6.15 Heb je op het ogenblik 'n relatie met iemand, waarin je ook regelmatig seksuele kontakten hebt?
1. vaste relatie met seksuele kontakten
2. geen vaste relatie DOOR MET 6.29.
3. wel vaste relatie, geen seksuele kontakten DOOR MET 6.29.

Over die relatie wil ik nu een aantal vragen stellen.

6.16 SOORT RELATIE:
1. heteroseksueel
2. homoseksueel

6.17 Hoe lang duurt die relatie nu ongeveer?
1. korter dan één maand
2. één maand of langer, tot één half jaar
3. één half jaar tot één jaar
4. één jaar of langer

6.18 Hoe tevreden of hoe ontevreden ben je in het algemeen over de relatie die je met je partner hebt? Wat voor cijfer zou je gebruiken om die mate van tevredenheid uit te drukken?

geheel ontevreden 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 héél erg tevreden

INDIEN RELATIE LANGER DUURT DAN HALF JAAR: PERIODE BIJ VRAGEN 6.19 TOT 6.28 INKORTEN TOT HALF JAAR.

6.19 Dan wil ik het nu graag hebben over de seksuele kontakten die je het afgelopen half jaar met hem/haar hebt gehad.
Kun je zeggen hoe plezierig of hoe onplezierig je de seksuele kontakten met je partner vindt? (LAATSTE HALF JAAR)
1. uitsluitend plezierig
2. meer plezierig dan onplezierig
3. even plezierig als onplezierig
4. meer onplezierig dan plezierig
5. uitsluitend onplezierig

6.20 Waarom zijn die seksuele kontakten ook/zo onplezierig?

6.21 Het kan vóórkomen dat je je bij sommige seksuele kontakten wel eens angstig of gespannen voelt. Heb jij dat wel eens gehad in het kontakt met je vaste partner? (LAATSTE HALF JAAR)
1. nooit gehad
2. wel eens gehad

6.22 Kun vertellen waarom je je daar gespannen bij hebt gevoeld?

6.23 Kun je zeggen hoe vaak dat voorkomt?

vr. 6.24

6.24 Het kan om verschillende redenen wel eens voorkomen, dat je wanneer je seksueel kontakt hebt, je niet seksueel opgewonden voelt, terwijl je dat wel graag zou willen.
Komt dat wel eens voor wanneer je seksueel kontakt hebt met je partner? (LAATSTE HALF JAAR)
INDIEN 'JA': Hoe vaak gebeurt dat ongeveer?

1. nooit
2. een enkele keer
3. regelmatig
4. vaak
5. altijd

6.25 Heb je een idee hoe het komt dat je je dan niet seksueel opgewonden voelt?

6.26 Het kan vóórkomen dat wanneer je seksueel kontakt hebt, je op de een of andere manier wel eens problemen hebt om klaar te komen.
Kun je zeggen hoe vaak dat voorkomt wanneer je seksueel kontakt hebt met je partner? (LAATSTE HALF JAAR)

1. nooit
2. een enkele keer
3. regelmatig
4. vaak
5. altijd

6.27 Heb je een idee hoe dat komt?

6.28 Bij het vrijen kunnen zich verschillende gevoelens, vragen en problemen voordoen. Op deze lijst staan er een aantal. LIJST 5 OVERHANDIGEN.
Ik wil graag dat je bij elk voorbeeld nagaat of dat wel eens is voorgekomen bij de seksuele kontakten die je (het laatste half jaar) met je partner gehad hebt. Wanneer dat één keer of vaker is voorgekomen, moet je het cirkeltje wat voor het voorbeeld staat aankruisen.

VERVOLGEN MET 6.46.

6.29 Heb je het afgelopen half jaar met iemand (EEN OF MEERDERE PERSONEN) seksueel kontakt gehad?

1. ja
2. nee

6.30 Zou je dat wel graag gewild hebben?

1. graag gewild
2. maakt niet uit
3. niet graag gewild

6.31 Wat betekent het voor jou dat je die kontakten niet gehad hebt?

6.32 Hoe komt het volgens jou dat je het laatste half jaar geen seksueel kontakt gehad hebt?

6.33 Ik wil nu graag dat je deze lijst invult. GEPASTE VERSIE VAN LIJST 6 OVERHANDIGEN. Op deze lijst staan uitspraken over jouw omgang met mensen die je aardig en aantrekkelijk vindt. Het is de bedoeling dat je bij iedere uitspraak aangeeft in hoeverre die uitspraak op jou van toepassing is.
VERVOLGEN MET 6.46.

6.34 Met één of met meerdere mensen?

1. één persoon
2. meerdere personen

6.35 SOORT SEKSUELE KONTAKTEN

1. uitsluitend heteroseksueel
2. uitsluitend homoseksueel
3. zowel hetero- als homoseksueel

6.36 Over deze seksuele kontakten die je het laatste half jaar gehad hebt, wil ik je nu een paar vragen stellen.
Kun je zeggen hoe plezierig of hoe onplezierig je die seksuele kontakten (die je het laatste half jaar gehad hebt) hebt gevonden?

1. uitsluitend plezierig
2. meer plezierig dan onplezierig
3. even plezierig als onplezierig
4. meer onplezierig dan plezierig
5. uitsluitend onplezierig

6.37 Waarom zijn die kontakten ook/zo onplezierig geweest?

vr. 6.38

6.38 Het kan vóórkomen dat je je bij sommige seksuele kontakten wel eens angstig voelt of daar gespannen bij bent. Heb jij dat wel eens gehad in de seksuele kontakten die je het laatste half jaar hebt gehad?

1. nooit gehad 2. wel gehad

6.39 Kun je daar wat meer over vertellen? Waarom heb je je daar gespannen bij gevoeld?

6.40 Kun je zeggen hoe vaak je daar last van hebt gehad?

6.41 Het kan om verschillende redenen voorkomen dat je wanneer je seksueel kontakt hebt, je niet seksueel opgewonden voelt, terwijl je dat wel wilde. Is dat wel eens voorgekomen in de seksuele kontakten die je het laatste half jaar gehad hebt?
INDIEN 'JA': Hoe vaak is dat ongeveer gebeurd?

1. nooit
2. een enkele keer
3. regelmatig
4. vaak
5. altijd

6.42 Heb je een idee hoe het komt dat je je dan niet seksueel opgewonden voelt?

6.43 Het kan vóórkomen dat wanneer je seksueel kontakt hebt, je op de een of andere manier wel eens problemen hebt om klaar te komen. Kun je zeggen hoe vaak dat is voorgekomen bij die seksuele kontakten?

1. nooit
2. een enkele keer
3. regelmatig
4. vaak
5. altijd

6.44 Heb je een idee hoe dat komt?

vr. 6.45

6.45 Bij het vrijen kunnen zich verschillende gevoelens, vragen en problemen voordoen. Op deze lijst staan er een aantal. LIJST 5 OVERHANDIGEN.
Ik wil graag dat je bij elk voorbeeld nagaat of dat wel eens is voorgekomen bij de seksuele kontakten die je het laatste half jaar hebt gehad. Wanneer dat één keer of vaker is voorgekomen, moet je het cirkeltje dat voor het voorbeeld staat aankruisen.

6.46 INDIEN VRAAG 6.1 TEVREDENHEID MET HUIDIGE SEKSUELE LEVEN BIJ 5 OF LAGER:
Heb je in het voorafgaande voldoende duidelijk kunnen maken waarom je een beetje/nogal/heel erg ontevreden bent, of zijn er volgens jou nog andere redenen?

1. voldoende duidelijk gemaakt 2. nog andere redenen, namelijk:

VRAGEN IN TE VULLEN DOOR DE INTERVIEWER
NA AFLOOP VAN HET GESPREK.

9.01 EIND INTERVIEW:

9.02 DUUR INTERVIEW:

9.03 PLAATS INTERVIEW:

9.04 Was de plaats waar het interview gehouden werd naar jouw idee geschikt, of werden jullie ergens door gehinderd?
1. plaats geschikt
2. plaats minder geschikt
3. plaats geheel ongeschikt

9.05 Heb je het interview ongestoord kunnen afwerken, of werd je gehinderd?
1. ongestoord afgewerkt
2. enigszins gestoord
3. herhaaldelijk gestoord

9.06 Voelde de respondent zich tijdens het gesprek op zijn/haar gemak?
1. geheel op zijn/haar gemak
2. een beetje op zijn/haar gemak
3. niet op zijn/haar gemak

9.07 Vond je de respondent sympathiek of onsympathiek, of riep hij/zij geen speciale gevoelens bij je op?
1. sympathiek
2. geen bepaalde gevoelens
3. onsympathiek

9.08 In welke mate was de respondent naar jouw idee betrokken bij het gesprek?
1. weinig betrokken
2. enigszins betrokken
3. sterk betrokken

9.09 Hoe vond je dat het gesprek over het algemeen liep?
1. moeizaam
2. normaal
3. vlot

9.10 Was het naar jouw idee voor de respondent eenvoudig of moeilijk om over seksualiteit te praten?
1. moeilijk
2. het gaat wel
3. eenvoudig

9.11 Leek de informatie die de respondent je gaf over het algemeen betrouwbaar, of niet zo betrouwbaar?
1. zonder meer betrouwbaar
2. soms wel betrouwbaar, maar niet altijd
3. over het algemeen niet zo betrouwbaar

INTRODUKTIE KLACHTENLIJST

7.00 Tot nu toe hebben we gesproken over de manier waarop jij nu met seksualiteit omgaat en wat seksualiteit voor jou betekent. We zijn daarmee bijna aan het eind van het interview gekomen. Omdat we ook willen weten hoe het nu in het algemeen met je gaat, wil ik graag dat je deze lijst invult.
LIJST 7 OVERHANDIGEN.
Op deze lijst staan een aantal psychische en lichamelijke klachten. Wil je bij elke klacht aangeven in hoeverre je er last van hebt, door het cijfer wat het meest van toepassing is te omcirkelen. Het gaat er daarbij steeds om hoe je je de afgelopen week tot vandaag erbij gevoeld hebt.

INTRODUKTIE EVALUATIE EN EIND INTERVIEW

8.00 We zijn nu aan het eind gekomen van het interview.
Tot slot zou ik willen weten hoe je dit gesprek hebt gevonden. Ik wil graag dat je ook daar een korte lijst met vragen over invult. Maar misschien wil je eerst in het algemeen vertellen hoe je het gesprek gevonden hebt. Heb je bepaalde onderwerpen bijvoorbeeld gemist, of sommige vragen vervelend gevonden?
ANTWOORD NOTEREN.

8.01 LIJST 8 OVERHANDIGEN.
Deze lijst gaat over hoe je de vragen gevonden hebt, hoe je je gevoeld hebt tijdens het gesprek en wat je van mij als interviewer vindt. Het is niet de bedoeling dat ik te zien krijg wat jij invult. Daarom wordt de lijst straks in deze envelop gestopt, die jij moet dichtplakken en die ik gesloten moet inleveren.
Weet zou ik je willen vragen of je geen enkele vraag over wilt slaan.
GEEF RESPONDENT DE GELEGENHEID OM DE LIJST IN TE VULLEN ZONDER DAT JIJ DAT ZIET. DE RESPONDENT MOET ZICH NIET DOOR JOUW AANWEZIGHEID BELEMMERD VOELEN.

NA INVULLING LIJST 8: RESPONDENT HARTELIJK BEDANKEN VOOR ZIJN/HAAR MEDEWERKING.

Bijlage 3: Richtlijnen voor de interviewers voor de introductie van het interview bij de respondenten

RICHTLIJNEN VOOR DE INTRODUKTIE VAN HET INTERVIEW

Doel van het onderzoek:
In de brief die je gekregen hebt, heb je al iets over het doel van het onderzoek kunnen lezen. We willen graag van jullie horen, hoe jullie vinden dat je opgevoed bent, onder andere op het gebied van de seksualiteit. Ook willen we weten wat jongeren op het gebied van seksualiteit hebben meegemaakt, in het bijzonder tot hun zestiende jaar. Verder willen we onderzoeken of er een verband is tussen wat mensen in hun jeugd op het gebied van seksualiteit hebben meegemaakt, en hoe ze later leven. Over dit onderwerp is nog maar heel weinig bekend. We denken dat dergelijke informatie belangrijk is voor mensen die op de een of andere manier hulp moeten verlenen aan jongeren. Ook voor ouders en andere mensen die met jongeren omgaan kan het belangrijk zijn om te horen hoe jullie tegen een aantal dingen aankijken.

Soort vragen:
In het interview zitten verschillende soorten vragen: vragen waar je alleen een kort antwoord op moet geven, en vragen waar we graag een langer antwoord op willen hebben. Er zijn ook een paar lijsten die schriftelijk ingevuld moeten worden.
Bij sommige vragen moet ik alleen een antwoord aankruisen. Bij een paar andere vragen is het belangrijk om te weten wat je letterlijk gezegd hebt; ik moet dan je antwoord letterlijk opschrijven. Het kan zijn dat je dan soms even moet wachten. Ik hoop dat je dat niet erg vindt.

Probleem van herinneren:
Nogal wat vragen hebben te maken met dingen die vroeger gebeurd zijn. Het kan zijn dat je op dat soort vragen niet één, twee drie een antwoord weet. Het blijkt dat wanneer je wat meer tijd neemt om ergens achter te komen, je bepaalde dingen wel weet te herinneren. Neem daarom voldoende tijd om na te denken.
Het kan ook zijn dat je bepaalde dingen achteraf opeens wel herinnerd, of dat dingen toch anders waren dan je gezegd hebt. Wil je dat dan ook vertellen, want voor ons is belangrijk dat de informatie die je geeft zo juist mogelijk is.

Belang juiste informatie:
Ook als je iets niet weet hebben we liever dat je dat zegt, dan dat je verkeerde informatie geeft.

Vertrouwelijkheid:
Sommige vragen zijn nogal persoonlijk van aard. Het is daarom belangrijk om te weten dat wij vertrouwelijk omgaan met wat jij ons vertelt. Wanneer dit interview voorbij is, worden jouw naam en adres niet langer bewaard. Niemand kan zodoende te weten komen wat jij verteld hebt.

Vrijwilligheid:
Het kan zijn dat je bepaalde vragen zo persoonlijk vindt, dat je ze liever niet beantwoordt. Daar heb je het volste recht toe. Wanneer je op een gegeven moment het interview niet wilt afmaken, heb je ook daar het recht toe.

Tijdskontrole:
Je weet dat dit interview ongeveer twee uur gaat duren. Het kan ietsje korter, of wat langer duren. Om te voorkomen dat het teveel uitloopt, kan het zijn dat ik je soms moet onderbreken. Dat is dan niet omdat wat je vertelt niet interessant is, maar bijvoorbeeld omdat de vraag daar niet over gaat, of omdat het antwoord al duidelijk is. Ik hoop dat je dat niet vervelend vindt.

Vragen respondent:
Zijn er voor jou nog bepaalde dingen onduidelijk of wil je misschien ergens wat over vragen?

(Selektie:
Indien respondent daarna vraagt: De burgemeesters van een aantal willekeurige gemeenten in de omgeving van Utrecht is gevraagd om een aantal namen en adressen ter beschikking te stellen van een aantal jongeren tussen de 18 en de 23 jaar. Die jongeren zijn willekeurig gekozen. Het is dus toeval dat jij bij deze groep jongeren zit die wij gevraagd hebben om mee te werken.)

(Subsidiëring:
Indien respondent ernaar vraagt: Het onderzoek wordt mogelijk gemaakt door de Universiteit van Utrecht, het Kinderpostzegelfonds en het Ministerie van Justitie.)

(Wat gebeurt er met het materiaal:
Indien respondent daarnaar vraagt: Het materiaal uit de interviews zal worden verwerkt en dan zullen er verschillende artikelen over geschreven worden. De bedoeling is dat er uiteindelijk een boek over verschijnt.
INDIEN RESPONDENT GEINTERESSEERD: Eventueel kunnen we je op de hoogte stellen wanneer dat boek uitkomt, als je dat wilt.
INDIEN DIT GEWENST WORDT AANTEKENING MAKEN.)

INDIEN ER GEEN VRAGEN MEER ZIJN:
Zullen we dan maar beginnen?

Bijlage 4: Gezinsklimaat; schriftelijke meetschaal

LIJST 1
INTERVIEWNUMMER:

Wil je bij elke uitspraak aangeven hoezeer die in jouw geval 'waar' of 'niet waar' is, door achter elke uitspraak een kruisje te zetten in de kolom die jouw antwoord het beste weergeeft?
Sla alsjeblieft geen uitspraak over!

MIJN MOEDER:	helemaal waar	waar	geen van beiden waar	niet waar	helemaal niet waar
1. hielp me als ik wilde leren hoe ik iets moest doen.					
2. bracht niet meer tijd met mij door dan nodig was.					
3. vond het goed dat ik mijn zakgeld uitgaf aan wat ik wilde.					
4. moest altijd precies weten waar ik was en wat ik deed.					
5. vond dat ik alles slechter deed dan andere kinderen.					
6. was lief en aardig tegen mij.					
7. vond dat ik me altijd aan haar beslissingen had te houden.					
8. liet mij zelf mijn vriend(innet)jes uitzoeken.					
9. maakte het niet uit, in welke kleren ik naar school ging.					
10. vond het goed dat ik zo laat naar bed ging als ik zelf wilde.					
11. eiste van mij dat ik altijd onmiddelijk gehoorzaamde.					
12. luisterde naar mij als ik iets wilde vertellen.					

MIJN VADER:	helemaal waar	waar	geen van beiden waar	niet waar	helemaal niet waar
1. hielp me als ik wilde leren hoe ik iets moest doen.					
2. bracht niet meer tijd met mij door dan nodig was.					
3. vond het goed dat ik mijn zakgeld uitgaf aan wat ik wilde.					
4. moest altijd precies weten waar ik was en wat ik deed.					
5. vond dat ik alles slechter deed dan andere kinderen.					
6. was lief en aardig tegen mij.					
7. vond dat ik me altijd aan zijn beslissingen had te houden.					
8. liet mij zelf mijn vriend(innet)jes uitzoeken.					
9. maakte het niet uit, in welke kleren ik naar school ging.					
10. vond het goed dat ik zo laat naar bed ging als ik zelf wilde.					
11. eiste van mij dat ik altijd onmiddelijk gehoorzaamde.					
12. luisterde naar mij als ik iets wilde vertellen.					

Bijlage 5: Meningen van ouders over seksualiteit en sekserollen

VERSIE VOOR MENINGEN VADER; VERSIE VOOR MOEDER IDENTIEK   LIJST 2

HOE DENKT JOUW VADER NU OVER SEKSUALITEIT?   INTERVIEWNUMMER:

1. Het is een normale zaak als jongens en meisjes aan zelfbevrediging doen.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

2. Seksualiteit tussen twee jongens of tussen twee meisjes is afkeurenswaardig.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

3. Het is slecht wanneer jonge kinderen seksuele spelletjes met elkaar doen.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

4. Het is gezond wanneer je vóór je zestiende op het gebied van seksualiteit ervaring opdoet.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

5. Geslachtsgemeenschap mag je pas hebben wanneer je getrouwd bent.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

6. Ik moet zelf weten met wie ik seksueel kontakt heb.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

7. Mannen hebben over het algmeen meer verstand van seks dan vrouwen.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

8. De belangrijkste taak van een vrouw ligt in het gezin.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

9. Mannen moeten zich met mannenzaken bezighouden, en vrouwen met vrouwenzaken.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

10. Het zou goed zijn wanneer verschillen tussen mannen en vrouwen wat meer zouden verdwijnen.
   Mijn vader is het daar .... 0 helemaal mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

Bijlage 6: Voorbeelden van seksuele contacten en relaties voor het herinneren van personen met wie men seksueel contact heeft gehad

Het gaat om seksuele kontakten

- met jongens,
- met meisjes,
- vóór je eerste menstruatie,
- waarbij je niet aktief geweest bent,
- waarbij je je niet seksueel opgewonden voelde,
- die eenmalig zijn geweest,
- met iemand die je niet kende, of met wie je geen vaste relatie had,
- met iemand die veel jonger was dan jij,
- met iemand uit je familie, bijvoorbeeld een broer of een zus, één van je ouders, een oom of een tante of een ander familielid,
- met iemand die veel ouder was dan jij, bijvoorbeeld een kennis van je ouders, een onderwijzer of onderwijzeres, een pedofiel, of iemand die je op straat ontmoet hebt,
- die onplezierig of vervelend geweest zijn,
- waartoe je gedwongen bent,
- waar je liever niet meer over praat,
- waarvoor je betaald bent of iets gekregen hebt, of waarvoor jij zelf betaald hebt.

Bijlage 7: Lijst voor het inventariseren van personen met wie men voor het zestiende jaar seksueel contact heeft gehad

LIJST 3

INTERVIEWNUMMER:

1. NUMMER HERINNERDE PERSOON	2. LEEFTIJD EERSTE KONTAKT	3. FREKWENTIE KONTAKT	4. INDIEN MEER DAN 3 HERINNERD: a. geselec-teerd	b. lijkt op	c. belangrijk verschil
1.		1. eenmalig 2. meermalig			
2.		1. eenmalig 2. meermalig			
3.		1. eenmalig 2. meermalig			
4.		1. eenmalig 2. meermalig			
5.		1. eenmalig 2. meermalig			
6.		1. eenmalig 2. meermalig			
7.		1. eenmalig 2. meermalig			
8.		1. eenmalig 2. meermalig			
9.		1. eenmalig 2. meermalig			
10.		1. eenmalig 2. meermalig			
11.		1. eenmalig 2. meermalig			
12.		1. eenmalig 2. meermalig			

Bijlage 8: Vragenlijst voor de bespreking van seksuele ervaringen met een afzonderlijke persoon

INTERVIEWNUMMER:

1 PARTNERNUMMER: (ZIE LIJST 3 KOLOM 1).

2 LEEFTIJD RESPONDENT WAAROP EERSTE SEKSUELE KONTAKT MET DEZE PERSOON PLAATSVOND
.... jaar

3 GESLACHT ANDERE PERSOON

1. mannelijk
2. vrouwelijk

Over de seksuele kontakten die jij met ..... gehad hebt, wil ik je een aantal vragen stellen, maar misschien heb jij behoefte om er eerst wat meer over te vertellen.

INDIEN RESPONDENT HIER GEBRUIK VAN MAAKT, GOED LUISTEREN, ZODAT DE BEANTWOORDING VAN DE VRAGEN STRAKS VLOTTER VERLOOPT.
AFSLUITEN MET: Ik zou dan nu graag willen proberen de vragen te beantwoorden. Over sommige dingen heb je dan waarschijnlijk al wat verteld, voor de duidelijkheid en de volledigheid kom ik daar dan nog even op terug.

4 Kun je vertellen wie .... was?
OP MOMENT VOOR EERSTE SEKSUELE KONTAKT.

1. 'gewone' vriend(in)
2. vaste vriend(in)
3. broer of zus
4. vader of moeder (INDIEN STIEF- OF PLEEGOUDER: VERMELDEN BIJ 8)
5. ander familielid, nl.:..........
6. kennis van één van de ouders
7. vreemde
8. anders, nl.:..........

5 Was .... ouder of jonger dan jij?
INDIEN GRENS GEVRAAGD WORDT: 2 JAAR.

1. ongeveer gelijke leeftijd
2. ouder
3. jonger

6 Hoeveel jaar verschilden jullie ongeveer in leeftijd?

1. minder dan 2 jaar
2. ongeveer 2 tot 6 jaar
3. ongeveer 6 tot 10 jaar
4. ongeveer 10 tot 20 jaar
5. 20 jaar of meer

7 Heb je ..... toen ook als duidelijk ouder/jonger ervaren?

1. als van gelijk leeftijd
2. als ouder
3. als jonger
4. weet niet

8 Wie denk je dat er meer seksuele ervaring had, ... of jij? (VOORDAT EERSTE SEKSUELE KONTAKT PLAATSVOND.)

1. respondent had meer ervaring
2. de ander had meer ervaring
3. beiden (ongeveer) evenveel ervaring
4. weet niet

9 Wat voelde jij voor ...., of wat betekende ..... voor jou, vóórdat de eerste keer seksueel kontakt plaatsvond?
(EVENTUEEL: Was het iemand die je aardig vond, of van wie je een afkeer had?)

10 Als we nu andersom kijken, wat denk je dan dat .... voor jou voelde, of wat jij voor ..... betekende? VOORDAT HET EERSTE SEKSUELE KONTAKT PLAATSVOND.

11 Mensen kunnen op verschillende manieren macht over elkaar hebben:
de een kan sterker zijn dan de ander;
de een kan voor de ander moeten zorgen;
iemand kan afhankelijk zijn van een ander;
wanneer je tegen iemand opkijkt of bang voor
iemand bent, heeft een ander ook macht over je.
Kun je zeggen hoe dat bij jullie lag, voordat de eerste keer seksueel kontakt plaatsvond?
VRAAG 20 NODIG DOOR!

12 VAT VOORAFGAANDE SAMEN:
Dus ..../jij was meer machtig dan jij/......... voordat het eerste seksuele kontakt plaatsvond?

1. ander meer macht
2. beiden evenveel macht
3. respondent meer macht

13 Hoe vaak heeft dat seksuele kontakt tussen jullie tweeën plaatsgevonden?
Was dat een enkele keer, wat vaker, of over een langere periode?
INDIEN NODIG VRAGEN NAAR DUUR PERIODE EN FREKWENTIE IN DIE PERIODE, DAN TOTALE FREKWENTIE AFLEIDEN.
ANTWOORD ALTERNATIEVEN NIET (DIREKT) NOEMEN.

1. 2 tot 5 keer
2. 5 tot 10 keer
3. 10 tot 20 keer
4. 20 tot 50 keer
5. 50 keer of meer

14 Hoe oud was jij toen de laatste keer seksueel kontakt met ...... plaatsvond?
...... jaar

15 Hoe kwamen die seksuele kontakten tot stand? Was het kontakt iets dat ...... wilde, iets wat jij wilde, of iets wat jullie beiden wilden?
INDIEN TIJDENS RELATIE VERANDERD: NOTEREN EN 'GEMIDDELDE' BEREKENEN.

1. uitsluitend partner
2. vooral partner
3. beiden
4. vooral respondent
5. alleen respondent

16 Als ...... dat kontakt met jou niet gewild had, had hij/zij zich daar dan aan kunnen onttrekken?

1. ja
2. niet helemaal
3. in het geheel niet

17 Je zei dat jij het seksuele kontakt met ..... ook/vooral/uitsluitend zelf wilde. Nu kunnen mensen om verschillende redenen seksueel kontakt met iemand hebben. Een aantal van deze redenen staat hier op deze kaart.
Ik wil graag weten welke redenen er voor jou toen een rol hebben gespeeld. Kun je dat bij elke reden, stuk voor stuk, zeggen?
KAART 3 OVERHANDIGEN.
REDENEN STUK VOOR STUK LATEN BEANTWOORDEN.

		geen rol	wel rol
1	nieuwsgierigheid	1.	2.
2	seksueel plezier	1.	2.
3	vond ander aardig/liefde	1.	2.
4	ander lichamelijk aantrekkelijk	1.	2.
5	het hoorde erbij	1.	2.
6	beloningen	1.	2.
7	erbij horen, stoer zijn	1.	2.
8	overgehaald door ander	1.	2.
9	om ander niet teleur te stellen	1.	2.
10	had gedronken	1.	2.
11	geen duidelijke reden	1.	2.
12	andere reden, namelijk:	1.	2.

18 INDIEN MEER DAN TWEE REDENEN VAN TOEPASSING:
Kun je zeggen welke van de redenen die je genoemd hebt de twee meest belangrijke waren?
1. reden nr. ......
2. reden nr. ......

vr. 19

19 Vond het seksuele kontakt met .... wel eens tegen je zin plaats, of gebeurde er wel eens dingen die je eigenlijk helemaal niet wilde?
INDIEN MOEILIJK UIT TE MAKEN: Indien je het niet gewild had, had je dat kontakt dan kunnen voorkomen, of had je er aan kunnen onttrekken?

1. niet altijd vrijwillig
2. altijd vrijwillig
   GA DOOR MET 26.

20 Kun je zeggen hoe dat dan ging?
UITGEBREID ANTWOORD LATEN GEVEN.
ANTWOORD NIET NOTEREN.

21 Op deze kaart staan verschillende manieren waarop seksuele kontakten onvrijwillig kunnen zijn. Welke manieren zijn van toepassing als het gaat om de seksuele kontakten die ...... met jou had?
KAART 4 OVERHANDIGEN.

MANIEREN STUK VOOR STUK LATEN BEANTWOORDEN.

MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK.

BIJ ELKE MANIER DIE IS VOORGEKOMEN VRAGEN:
Kun je ook zeggen hoe vaak dat in de kontakten is voorgekomen?

		nooit	enkele keer	regelmatig	vaak	zeer vaak/ altijd
1	r. wilde ander plezier doen	1	2	3	4	5
2	r. werd overgehaald	1	2	3	4	5
3	r. voelde zich verplicht	1	2	3	4	5
4	r. kreeg beloningen	1	2	3	4	5
5	r. werd overreed	1	2	3	4	5
6	r. was dronken gevoerd	1	2	3	4	5
7	r. werd bij verrassing gepakt	1	2	3	4	5
8	r. werd met woorden bedreigd	1	2	3	4	5
9	ander was groter en/of sterker	1	2	3	4	5
10	ander was niet alleen	1	2	3	4	5
11	r. werd bedreigd met lichamelijk letsel	1	2	3	4	5
12	r. werd met een wapen bedreigd	1	2	3	4	5
13	ander gebruikte lichamelijke kracht	1	2	3	4	5
14	ander bracht lichamelijk letsel toe	1	2	3	4	5
15	anders, nl.:	1	2	3	4	5

INDIEN UITSLUITEND MANIEREN 1, 2, 3 OF 4 ZIJN VOORGEKOMEN VERVOLGEN MET 26, ANDERS DOOR MET 22.

22 Wanneer dat gebeurde, zei je dan iets, of deed je dan iets om de ander tegen te houden?
1. ja
2. nee

23 Waarom niet?

DOOR MET 26.

24 Wat deed jij dan?

25 Lukte het om de ander tegen te houden?

1. ja
2. nee
3. ander werd om andere reden gestopt (iemand die toevallig langskwam e.d.)

26 Kun je zeggen wat voor gevoelens je toen bij die seksuele kontakten met .... gehad hebt, hoe je die kontakten toen beleefd hebt?
(INDIEN NIET GENOEMD VRAGEN NAAR PLEZIERIGE EN ONPLEZIERIGE GEVOELENS).

27 INDIEN ONPLEZIERIGE GEVOELENS GENOEMD:
Wat was de oorzaak van die gevoelens, waar kwamen die vandaan?

28 Mensen kunnen op verschillende manieren seksueel kontakt hebben.
DE VAN TOEPASSING ZIJNDE KAART 5 OVERHANDIGEN.
Die manieren staan hier op een rijtje. Kun je zeggen op welke manieren jullie toen seksueel kontakt hebben gehad? Het gaat om alle vormen die één keer of vaker zijn voorgekomen.
ALLE NUMMERS DIE GENOEMD WORDEN OMCIRKELEN.

1 2 3 4 5 6 7

29 Heb je je in die seksuele kontakten seksueel opgewonden gevoeld?
INDIEN 'JA': Hoe vaak?

1. nooit
2. een enkele keer/soms
3. regelmatig
4. vaak/meestal
5. altijd

30 Heb je ook orgasmes beleefd in die kontakten?
INDIEN 'JA': Hoe vaak?

1. nooit
2. een enkele keer/soms
3. regelmatig
4. vaak/meestal
5. altijd

31 VAT VOORAFGAANDE SAMEN, KONTROLEER, EN OMCIRKEL:
Voor jou waren die seksuele kontakten met ...... dus

1. een héél erg plezierige ervaring. ———————— GA DOOR MET 32.
2. een overwegend plezierige ervaring. ———————— GA DOOR MET 32.
3. een zowel plezierige als onplezierige ervaring. — GA DOOR MET 32.
4. een overwegend onplezierige ervaring. ———————— GA DOOR MET 38.
5. een zéér onplezierige ervaring. ———————— GA DOOR MET 38.
6. een overwegend neutrale ervaring. ———————— GA DOOR MET 32.

32. Heb je door die seksuele kontakten met ...... op de een of andere manier wel eens problemen gekregen met jezelf, bijvoorbeeld omdat je er schuldig over voelde of er spijt van kreeg, of er met niemand over kon praten, of het verborgen moest houden?

1. geen problemen met zichzelf
2. wel problemen met zichzelf

33 Wat voor soort problemen waren dat?
DOORVRAGEN NAAR OORZAKEN, FEITELIJKHEDEN, BELEVINGS-ASPEKTEN EN MOMENT VAN PROBLEMEN.

vr. 34

34 Heb je door die seksuele kontakten met ...., of naar aanleiding daarvan op de een of andere manier wel eens problemen gehad met andere mensen, zoals met je ouders, of vrienden, bijvoorbeeld omdat anderen er negatief op reageerden, of er moeilijk over deden?

1. geen problemen met anderen
2. wel problemen met anderen

35 Wat voor soort problemen waren dat?
DOORVRAGEN NAAR OORZAKEN, FEITELIJKHEDEN, BELEVINGS-ASPEKTEN EN MOMENT VAN PROBLEMEN.
INDIEN KONTAKT MET DE POLITIE: NOTEREN BIJ 36.

36 INDIEN PARTNER TOENERTIJD MEERDERJARIG WAS, OF INDIEN ER SPRAKE WAS VAN VERKRACHTING OF AANRANDING VOLGENDE VRAAG STELLEN, ANDERS VERVOLGEN MET 37.

Ben je naar aanleiding van de seksuele kontakten met ..... wel eens in aanraking gekomen met de politie?

1. nee
2. ja
Dan wil ik daar ook graag een paar vragen over stellen.
VUL DAN LIJST 4 IN VERVOLGENS VERDER MET 37.

37 Is er verder nog iets bijzonders aan de seksuele kontakten die je met ..... gehad hebt, wat je nog niet verteld hebt, maar waarvan je denkt dat het wel belangrijk is?
1. nee
2. ja, namelijk:
ANTWOORD LETTERLIJK NOTEREN.

VERVOLGENS VOLGENDE SEKSUELE RELATIE OF EENMALIG KONTAKT UIT LIJST 3 BESPREKEN. INDIEN ALLE (EVENTUEEL ALLE GESELEKTEERDE VIJF) KONTAKTEN MET HERINNERDE PERSONEN AAN DE ORDE ZIJN GEWEEST VERVOLGEN MET 5.9.

45 VRAAG OM VERDUIDELIJKING VAN ANTWOORD BIJ 44, EVENTUEEL MET GESUGGEREERDE VRAGEN, VRAAG OOK HOE EEN EN ANDER DOOR DE RESPONDENT BELEEFD IS.
ANTWOORD LETTERLIJK NOTEREN.
VERVOLGENS VERDER GAAN MET 55.

46 Was dat tijdens die periode, vlak daarna, of pas veel later?
1. tijdens en ná die periode
2. pas ná die periode
3. uitsluitend veel later

47 Het kan zijn dat je om de een of andere reden er toen (IN PERIODE DAT KONTAKTEN PLAATSVONDEN) toch een sterke behoefte aan had om daar met andere mensen over te praten, of was dat niet zo belangrijk voor je ?
1. geen behoefte
2. wel behoefte

48 Waarom heb je daar toen met niemand over gesproken?
1. niemand was, of zou daarin geinteresseerd zijn
2. resp. verwachtte afkeurende houding (van wie?)
3. verwachtte niet geloofd te zullen worden (door wie niet?)
4. wilde er niet over praten (waarom niet)
5. verwachtte dat dat problemen zou geven (wat voor problemen, met wie?)
6. de ander dwong geheimhouding af (hoe is dat gegaan en ervaren?)
7. anders, nl.:

49 VRAAG OM VERDUIDELIJKING VAN ANTWOORD BIJ 48, EVENTUEEL MET DAAR GESUGGEREERDE VRAGEN, VRAAG OOK HOE EEN EN ANDER DOOR DE RESPONDENT BELEEFD IS.
ANTWOORD LETTERLIJK NOTEREN.

50 Met wie heb je er toen (TIJDENS, KORT EN/OF LANG NA DIE PERIODE) over gesproken?
SOORT PERSONENEN NOTEREN.

INDIEN BIJ 31 ANTWOORD 4 OF 5 IS AANGESTREEPT.

38 Waren je ouders in de periode dat die seksuele kontakten plaatsvonden daarvan op de hoogte?
BIJ DEZE VRAAG ALLEEN ANDERE OUDER NOEMEN INDIEN INCESTEUS KONTAKT MET EEN VAN DE OUDERS.
1. niet op de hoogte
2. vermoedelijk niet op de hoogte
3. vermoedelijk wel op de hoogte
4. wel op de hoogte

39 Hebben je ouders op de een of andere manier wel eens geprobeerd om te voorkomen dat er verdere seksuele kontakten plaatsvonden?
1. nee
2. ja
3. niet van toepassing

40 Waarom niet? Hoe?

41 Kun je vertellen hoe er een eind is gekomen aan die seksuele kontakten met ....?
ANTWOORD NOTEREN EN SKOREN.
1. gingen vanzelf voorbij
2. door respondent beëindigd
3. door ingrijpen vanuit de omgeving, nl.:

42 Heb je wel eens met iemand over de seksuele kontakten met ...... gesproken?
1. wel met iemand over gesproken
2. nooit met iemand over gesproken

43 Het kan zijn dat je om de een of andere reden er toen (IN PERIODE DAT KONTAKTEN PLAATSVONDEN) toch een sterke behoefte aan had om daar met andere mensen over te praten, of was dat niet zo belangrijk voor je ?
1. wel behoefte
2. geen behoefte
VERDER MET 55

44 Waarom heb je daar toen met niemand over gesproken?
1. niemand was, of zou daarin geinteresseerd zijn
2. resp. verwachtte afkeurende houding (van wie?)
3. verwachtte niet geloofd te zullen worden (door wie niet?)
4. wilde er niet over praten (waarom niet)
5. verwachtte dat dat problemen zou geven (wat voor problemen, met wie?)
6. de ander dwong geheimhouding af (hoe is dat gegaan en ervaren?)
7. anders, nl.:

vr. 46

51 Kun je vertellen hoe dat gegaan is?
ERVARINGEN MET POLITIE EN HULPVERLENING AAN DE ORDE STELLEN BIJ 55.

52 Heb je in dat gesprek/die gesprekken met die persoon/personen goed kunnen vertellen wat er gebeurd was, en je gevoelens daarover kunnen uiten?
1. heeft goed gevoelens kunnen uiten
2. heeft gevoelens een beetje kunnen uiten
3. heeft gevoelens niet kunnen uiten
4. niet relevant in deze situatie

53 Heb je toen wel eens het idee gehad dat de mensen met wie jij er over gesproken hebt, dachten dat het ook een beetje aan jou lag dat het gebeurd was?
1. lag volgens (één of meer) anderen ook aan respondent
2. geen van beide
3. lag volgens (alle desbetreffende) anderen juist niet aan respondent
4. niet relevant in deze situatie

54 Heb je dat gesprek/die gesprekken met die persoon/personen toen als ondersteunend ervaren, of had je er niet zoveel aan?
1. niet ondersteunend
2. een beetje ondersteunend
3. zeer ondersteunend
4. niet relevant in deze situatie

55 INDIEN PARTNER TOENERTIJD MEERDERJARIG WAS, OF INDIEN SPRAKE WAS VAN VERKRACHTING OF AANRANDING VOLGENDE VRAAG STELLEN, ANDERS VERVOLGEN MET 56.
Ben je naar aanleiding van de seksuele kontakten met ...... wel eens met de politie in aanraking gekomen?
1. nee
2. ja
Dan wil ik daar ook een paar vragen over stellen.
VUL LIJST 4 IN EN VERVOLG MET 56.

56 Toen die seksuele kontakten met .... voorbij waren, heb je toen door die kontakten of naar aanleiding daarvan nog moeilijkheden gehad, met jezelf, in relaties, of met andere mensen?
1. geen problemen
2. wel problemen

57 Kun je daar wat meer over vertellen, wat voor soort problemen waren dat?

vr. 61

58 Heb je naar aanleiding van die problemen wel eens kontakt met de hulpverlening gehad, een maatschappelijk werker of een psycholoog bijvoorbeeld, of zijn die problemen daar wel eens ter sprake gekomen?
1. nee
2. ja

59 Wat voor hulp was dat?

60 Heb je naar jou idee wat aan die hulpverlening gehad, of heeft het je niet geholpen, en was het misschien zelfs een vervelende ervaring?
1. zeer negatieve ervaring
2. niets aan gehad
3. een beetje wat aan gehad
4. veel aan gehad
VRAAG TOELICHTING OP ANTWOORD; NOTEREN.

61 Is er verder nog iets bijzonders aan de seksuele kontakten die ..... met jou gehad heeft, iets wat je nog niet verteld hebt, maar waarvan je denkt dat het wel belangrijk is?
1. nee
2. ja, namelijk:

VERVOLGENS VOLGENDE SEKSUELE RELATIE OF EENMALIG KONTAKT VAN LIJST 3 BESPREKEN.
INDIEN ALLE (EVENTUEEL ALLE GESELEKTEERDE VIJF) KONTAKTEN MET ERINNERDE PERSONEN AAN DE ORDE ZIJN GEWEEST VERVOLGEN MET 5.9.

Bijlage 9: Lijst met redenen om seksuele contacten aan te gaan

Ik had seksueel kontakt met ....

1. uit nieuwsgierigheid
2. om seksueel plezier te hebben
3. omdat ik de ander aardig vond, van hem/haar hield
4. omdat ik de ander lichamelijk aantrekkelijk vond
5. gewoon omdat het erbij hoorde
6. omdat ik er materiële of andere beloningen voor kreeg
7. omdat ik erbij wilde horen, stoer wilde zijn
8. omdat de ander me overhaalde
9. om de ander een plezier te doen, niet teleur te stellen
10. omdat ik gedronken had
11. het gebeurde gewoon, er was geen duidelijke reden
12. om een andere reden, namelijk:

Bijlage 10: Vormen van seksueel contact die in vroegjeugdige ervaringen kunnen zijn voorgekomen

Vrouwelijke respondent, homoseksueel contact

1. Zij betastte/streelde mijn borsten.
2. Ik streelde haar borsten.
3. Zij streelde of wreef mijn geslachtsdelen.
4. Ik streelde of wreef haar geslachtsdelen.
5. Zij raakte mijn geslachtsdelen aan met haar mond.
6. Ik raakte met mijn mond haar geslachtsdelen aan.

Vrouwelijke respondent, heteroseksueel contact

1. Hij betastte/streelde mijn borsten.
2. Hij streelde of wreef mijn geslachtsdelen.
3. Ik streelde of wreef zijn geslachtsdelen.
4. Hij raakte mijn geslachtsdelen aan met zijn mond.
5. Ik raakte met mijn mond zijn geslachtsdelen aan.
6. Hij ging met zijn penis in mijn vagina.
7. Hij ging met zijn penis in mijn anus.

Mannelijke respondent, homoseksueel contact

1. Hij streelde of wreef mijn geslachtsdelen.
2. Ik streelde of wreef zijn geslachtsdelen.
3. Hij raakte mijn geslachtsdelen aan met zijn mond.
4. Ik raakte met mijn mond zijn geslachtsdelen aan.
5. Ik ging met mijn penis in zijn anus.
6. Hij ging met zijn penis in mijn anus.

Mannelijke respondent, heteroseksueel contact

1. Ik streelde/betastte haar borsten.
2. Zij streelde of wreef mijn geslachtsdelen.
3. Ik streelde of wreef haar geslachtsdelen.
4. Zij raakte mijn geslachtsdelen aan met haar mond.
5. Ik raakte met mijn mond haar geslachtsdelen aan.
6. Ik ging met mijn penis in haar vagina.
7. Ik ging met mijn penis in haar anus.

Bijlage 11: Vragenlijst voor de bespreking van ervaringen met politie

INTERVIEWNUMMER:

KONTAKTNUMMER:

1 Op wat voor manier, of door wie ben je in kontakt met de politie gekomen?

2 Heeft de politie toen ook met jou gesproken?
1. ja 2. nee GA NAAR 7.

3 Was dat een keer of vaker?
AANTAL GESPREKKEN NOTEREN.

4 Waar vonden die gesprekken plaats?
1. op het politiebureau
2. thuis
3. op school
4. ergens anders, nl.:

5 Kun je seggen hoe de politie daarbij op jou reageerde?

6 Als je nu de reakties van de politie zou moeten beschrijven aan de hand van de vijf manieren die op deze kaart staan, hoe zouden die er dan uitzien?
KAART 6 GEVEN EN RESPONDENT DE REAKTIE VAN DE POLITIE LATEN BESCHRIJVEN AAN DE HAND VAN DE VERMELDE 5 DIMENSIES.

(1)	was zeer bezorgd	1	2	3	4	5	was zeer onverschillig
(2)	geloofde resp. volledig	1	2	3	4	5	geloofde respondent helemaal niet
(3)	deed heel erg alsof het mijn schuld was	1	2	3	4		deed juist niet alsof het mijn schuld was
(4)	behandelde resp. zéér korrekt	1	2	3	4	5	behandelde resp. juist niet korrekt
(5)	hield rekening met hoe resp. zich voelde	1	2	3	4	5	hield helemaal geen rekening met hoe resp. zich voelde

7 Is er toen een officiële aanklacht ingediend?
1. nee 2. ja
3. weet niet

8 Door wie is dat gedaan?

9 Weet je of er toen uiteindelijk een rechtzaak van gekomen is?
1. geen rechtzaak 2. wel rechtzaak
3. weet niet

10 Is .... toen ook veroordeeld?
1. weet niet 2. ja
3. nee

11 Wat betekende dat voor jou?

12 Heb je over het kontakt met de politie nog iets te vertellen wat ik nog niet gevraagd heb?

Bijlage 12: Problemen in huidige seksuele contacten; schriftelijke checklist

LIJST 5

INTERVIEWNUMMER:

IS HET BIJ DE SEKSUELE KONTAKTEN DIE JE HET LAATSTE HALF JAAR HEBT GEHAD WEL EENS VOORGEKOMEN ....

1. 0 dat je bang was dat het vrijen niet zou lukken

2. 0 dat je het moeilijk vond om de ander te laten merken dat je geen zin had in seksueel kontakt

3. 0 dat je je weinig op je gemak voelde bij het vrijen

4. 0 dat je wilde dat de ander meer met je vree, voor het klaarkomen

5. 0 dat je je zorgen maakte of de ander het wel leuk vond

6. 0 dat je wilde dat de ander aktiever was bij het vrijen

7. 0 dat je het moeilijk vond om de ander duidelijk te maken hoe jij wilde vrijen

8. 0 dat je wilde dat de ander minder aktief was bij het vrijen

9. 0 dat je niet seksueel opgewonden raakte bij het vrijen

10. 0 dat de ander weinig rekening hield met wat jij graag wilde bij het vrijen

11. (voor meisjes:)
0 dat je vagina niet vochtig werd bij het vrijen
(voor jongens:)
0 dat je penis niet stijf werd bij het vrijen

12. 0 dat je naar jouw idee veel te vroeg klaarkwam

13. 0 dat je bang was dat de ander niet klaarkwam

14. 0 dat het je niet lukte om klaar te komen

15. 0 dat het naar jouw idee veel te lang duurde voordat je klaarkwam

16. 0 dat je net deed alsof je het vrijen leuk vond

17. 0 dat het neuken pijn deed

18. 0 dat de ander bij het vrijen dingen van je verlangde, die je tegenstonden

Bijlage 13: Problemen in socio-erotische contactsituaties; schriftelijke meetschaal

VERSIE VOOR JONGEREN DIE KONTAKT WILLEN MET MEISJES; VERSIE VOOR JONGEREN DIE KONTAKT WILLEN MET JONGENS IDENTIEK

LIJST 6 INTERVIEWNUMMER:

1. Het valt me altijd makkelijk om kontakten te leggen met een meisje als ik dat wil.
   Dat klopt .... 0 volledig
   0 grotendeels
   0 niet helemaal
   0 in het geheel niet
   0 ik weet het niet

2. Ik heb vaak het gevoel dat ik seksueel niet erg aantrekkelijk ben.
   Daar ben ik het .... 0 volledig mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

3. Ik vind het gemakkelijk om met een meisje een gesprek te beginnen.
   Daar ben ik het .... 0 volledig mee eens
   0 in grote lijnen mee eens
   0 eigenlijk niet mee eens
   0 in het geheel niet mee eens
   0 ik weet het niet

4. Ik ben bang dat juist meisjes die ik aardig vind, mij niet de moeite waard vinden.
   Dat gevoel heb ik .... 0 nooit
   0 soms
   0 regelmatig
   0 vaak
   0 zeer vaak/altijd

5. Ik weet altijd wat ik moet zeggen, als ik alleen ben met een meisje dat ik graag mag.
   Dat heb ik .... 0 zeer vaak/altijd
   0 vaak
   0 regelmatig
   0 soms
   0 nooit

6. Wanneer ik met een meisje wil vrijen, weet ik niet goed hoe ik dat aan moet pakken.
   Dat heb ik .... 0 zeer vaak/altijd
   0 vaak
   0 regelmatig
   0 soms
   0 nooit

7. Als het kontakt met een meisje niet helemaal lekker verloopt, vind ik dat makkelijk om dat tegen haar te zeggen.
   Dat vind ik .... 0 héél makkelijk
   0 een beetje makkelijk
   0 een beetje moeilijk
   0 héél moeilijk
   0 ik weet het niet

8. Als ik mij seksueel wil uiten, lukt dat niet omdat ik mij geremd voel.
   Dat heb ik .... 0 nooit
   0 soms
   0 regelmatig
   0 vaak
   0 zeer vaak/altijd

Bijlage 14: Psychische en lichamelijke klachten; schriftelijke meetschaal

LIJST 7

INTERVIEWNUMMER:

Wil je voor elk van de onderstaande klachten aangeven, in hoeverre je last hebt, door een cirkel te plaatsen rondom het antwoord, dat het meest van toepassing is?
Het gaat er hierbij steeds om, hoe je je gedurende de afgelopen week, met vandaag erbij, voelde:

Voorbeeld: In welke mate werd je gehinderd door:	helemaal niet	een beetje	nogal	tamelijk veel	heel erg
- rugpijn	1	2	3	4	5

KLACHTENLIJST

IN WELKE MATE WERD JE GEHINDERD DOOR:

1. Zenuwachtigheid of van binnen trillen	1	2	3	4	5
2. Nare gedachten of ideeën niet kwijt kunnen raken	1	2	3	4	5
3. Moeilijk iets kunnen onthouden	1	2	3	4	5
4. Pijn in de borst of hartstreek	1	2	3	4	5
5. Het gevoel dat de meeste mensen niet te vertrouwen zijn	1	2	3	4	5
6. Woedeuitbarstingen die je niet in de hand hebt	1	2	3	4	5
7. Je belemmerd voelen in het uitvoeren van allerlei dingen	1	2	3	4	5
8. Je eenzaam voelen	1	2	3	4	5
9. Teveel over de dingen piekeren	1	2	3	4	5
10. Nergens meer belangstelling in hebben	1	2	3	4	5
11. Je bang voelen	1	2	3	4	5
12. Misselijkheid of een maag die van streek is	1	2	3	4	5

IN WELKE MATE WERD JE GEHINDERD DOOR:	helemaal niet	een beetje	nogal	tamelijk veel	heel erg
13. Je tegenover anderen de mindere voelen	1	2	3	4	5
14. Pijnlijke spieren	1	2	3	4	5
15. Het gevoel dat anderen je in de gaten houden of over je praten	1	2	3	4	5
16. Moeilijk in slaap kunnen komen	1	2	3	4	5
17. Moeilijk beslissingen kunnen nemen	1	2	3	4	5
18. Een verdoofd of tintelend gevoel ergens in je lichaam	1	2	3	4	5
19. Je moeilijk kunnen koncentreren	1	2	3	4	5
20. Je gespannen voelen	1	2	3	4	5
21. Zwaar voelen in armen of benen	1	2	3	4	5
22. Je niet op je gemak voelen, als mensen naar je kijken of over je praten	1	2	3	4	5
23. Almaar hetzelfde moeten doen, zoals dingen even aanraken, tellen of wassen	1	2	3	4	5
24. Aandrang voelen dingen te vernielen of stuk te gooien	1	2	3	4	5
25. Je pijnlijk bewust zijn van je aanwezigheid bij anderen	1	2	3	4	5
26. Aanvallen van angst of paniek	1	2	3	4	5
27. Vaak in ruzies verzeild raken	1	2	3	4	5
28. Gevoelens dat je niets waard bent	1	2	3	4	5
29. Schreeuwen of met dingen smijten	1	2	3	4	5
30. Het gevoel dat mensen misbruik van je zullen maken, als je ze hun gang laat gaan	1	2	3	4	5
31. Gedachten en bepaalde voorstellingen van angstige aard	1	2	3	4	5
32. Je nooit met iemand anders nauw verbonden voelen	1	2	3	4	5
33. Een onrustige of gestoorde slaap	1	2	3	4	5

Bijlage 15: Evaluatie van het interview, de gestelde vragen en de interviewer door de respondenten

Tabel 15.1
Wijze waarop het gesprek door respondenten beleefd is

	n	*M*	*SD*
Prettig	280	5.40	1.32
Zenuwachtig	279	2.66	1.75
Ongerust	280	2.00	1.52
Betrokken	278	5.77	1.59
Ontspannen	279	5.12	1.56
Geïnteresseerd	280	6.26	.98
Moeilijk om vragen te beantwoorden	280	3.56	1.82
Verveeld	280	1.59	1.04
Wilde soms liever geen antwoord geven	279	1.84	1.35

Noot. Beoordeeld op 7-puntsschaal: helemaal niet (1) - heel erg (7).

Tabel 15.2
Wijze waarop de vragen door respondenten ervaren zijn

	n	*M*	*SD*
Zeer diepgaand – nogal oppervlakkig	279	2.58	1.42
Heel interessant – zeer oninteressant	279	2.32	1.10
Zeer onpersoonlijk – heel erg persoonlijk	280	6.12	1.11
Van belang, relevant – nergens op slaand	279	2.02	1.18

Noot. Beoordeeld op 7-puntsschalen.

Tabel 15.3
Wijze waarop interviewers door respondenten ervaren zijn

	n	*M*	*SD*
De interviewer:			
zorgde dat ik mij op mijn gemak voelde	279	6.27	.84
was makkelijk om mee te praten	279	6.39	.82
was vriendelijk en stond voor me open	278	6.47	.70
luisterde goed naar wat ik zei	278	6.68	.61
had echte belangstelling voor mij	277	6.21	.94
begreep precies wat ik bedoelde	275	6.05	.94
mocht me wel graag	269	5.33	1.03
hield rekening met hoe ik me voelde	278	5.89	.94
accepteerde mij zoals ik was	279	6.39	.76

Noot. Beoordeeld op 7-puntsschaal: helemaal niet (1) - heel erg (7).

Bijlage 16: Te beoordelen vormen van seksueel contact op de dimensies seksueel verlangen, seksuele opwindbaarheid, en angst voor seksueel contact

Voor meisjes met heteroseksuele voorkeur:

1. Het laten strelen van je borsten door de ander
2. Het laten strelen of wrijven van jouw geslachtsdelen door de ander
3. Het strelen of wrijven van de geslachtsdelen van de ander
4. Oraal contact: contact tussen jouw geslachtsdelen en de mond van de ander
5. Oraal contact: contact tussen jouw mond en de geslachtsdelen van de ander
6. Coïtus: contact waarbij de ander met zijn penis in jouw vagina gaat
7. Anaal contact: contact waarbij de ander met zijn penis in jouw anus gaat

Voor meisjes met homoseksuele voorkeur:

1. Het laten strelen van je borsten door de ander
2. Het strelen van de borsten van de ander
3. Het laten strelen of wrijven van jouw geslachtsdelen door de ander
4. Het strelen of wrijven van de geslachtsdelen van de ander
5. Oraal contact: contact tussen jouw geslachtsdelen en de mond van de ander
6. Oraal contact: contact tussen jouw mond en de geslachtsdelen van de ander

Voor jongens met heteroseksuele voorkeur:

1. Het strelen van de borsten van de ander
2. Het laten strelen of wrijven van jouw geslachtsdelen door de ander
3. Het strelen of wrijven van de geslachtsdelen van de ander
4. Oraal contact: contact tussen jouw geslachtsdelen en de mond van de ander
5. Oraal contact: contact tussen jouw mond en de geslachtsdelen van de ander
6. Coïtus: contact waarbij je met jouw penis in de vagina van de ander gaat
7. Anaal contact: contact waarbij jij met jouw penis in de anus van de ander gaat

Voor jongens met homoseksuele voorkeur:

1. Het laten strelen of wrijven van jouw geslachtsdelen door de ander
2. Het strelen of wrijven van de geslachtsdelen van de ander
3. Oraal contact: contact tussen jouw geslachtsdelen en de mond van de ander
4. Oraal contact: contact tussen jouw mond en de geslachtsdelen van de ander
5. Anaal contact: contact waarbij jij met jouw penis in de anus van de ander gaat
6. Anaal contact: contact waarbij de ander met zijn penis in jouw anus gaat

Bijlage 17: Beschrijving van een aantal onvrijwillige seksuele ervaringen in samenhang met de mate waarin inbreuk is gemaakt op de persoonlijke integriteit

Hieronder worden acht seksuele ervaringen beschreven die naar het oordeel van de betrokken jongeren onvrijwillig zijn geweest. Eerst wordt een aantal kenmerken van het contact of de relatie gepresenteerd, afkomstig van geprecodeerde vragen. Vervolgens komen citaten uit het interview. Hierbij zijn antwoorden bij elkaar gezet op de vragen naar wat men voor elkaar voelde of betekende, machtsverschillen, eventuele motieven om de seksuele contacten aan te gaan, wat de jongere gedaan heeft om het seksuele contact af te breken, en hoe hij of zij het seksuele contact heeft beleefd. Vervolgens wordt aangegeven welke manieren waarop seksuele contact onvrijwillig kunnen zijn, van toepassing zijn geweest binnen een relatie. De mate waarin dat is gebeurd wordt aangegeven met de frequentieniveau's zoals die in het interview gebruikt zijn (zie bijlage 8 voor een overzicht van de verschillende vormen van onvrijwilligheid). De ernstscores zijn vastgesteld op de hier gepresenteerde citaten uit de interviews, en de vormen van onvrijwilligheid en de frequentie waarmee die zijn voorgekomen.

Ter bescherming van de privacy zijn namen veranderd. Om de leesbaarheid van de citaten te bevorderen is de spreektaal enigszins aangepast, zonder overigens de strekking van de antwoorden te veranderen.

Karel

Het gaat om ervaringen met een meisje, met wie hij op zijn veertiende enkele keren seksueel contact heeft gehad. Het meisje was maximaal twee jaar ouder dan hij. Zij had volgens hem ook meer ervaring dan hij. Het seksueel contact werd volgens hem door hen beiden gewild. De belangrijkste motiveringen: seksueel plezier en de ander aardig of aantrekkelijk vinden. Door de seksuele contacten heeft Karel noch met zichzelf, noch met anderen problemen gekregen. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: coitus.

Karel zegt over de relatie: "Ik was echt verliefd op haar. Het was mijn eerste echte vriendin. Zij was verliefd op mij, ik was haar vaste vriend. Zij had wel een zekere macht over me. Niet moedwillig misschien, maar dat had ze wel. Ze was ook ouder dan ik. Die macht is dat zij mij had versierd en ik haar niet. Ik deed ook meer voor haar dan ik eigenlijk zou doen."

Hoewel hij de contacten als niet altijd vrijwillig beschouwt, deed hij niks om ze af te breken of te voorkomen: "Omdat ze mentaal sterker was. Ik had er geen verweer tegen. Van het een komt het ander en dan geef je uiteindelijk toch toe."

Over hoe hij de contacten heeft ervaren: "De eerste keer een beetje angstig, omdat ik bang was dat zij meer ervaring had en ik af zou gaan als een gieter. Maar niet echt onplezierig. De tweede keer was ik veel vrijer."

Vormen van onvrijwilligheid: Het seksueel contact is een enkele keer voorgekomen omdat Karel de ander een plezier wilde doen, omdat hij werd overgehaald, en omdat hij werd overreed.

Ernstscore: 1

Gerda

Het betreft een ervaring met een jongen van min of meer gelijke leeftijd met wie zij op haar veertiende enkele keren seksueel contact heeft gehad. Gerda schrijft de jongen meer ervaring toe. Vooral de ander wilde het contact. Zij wilde het zelf ook omdat ze de ander aardig of lief vond. Het contact heeft voor Gerda geen problemen opgeleverd. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: het laten betasten en betasten van de geslachtsdelen van de ander.

Over de jongen en haarzelf vertelt Gerda: "Ik vond het een leuke jongen, aardig, en hij zag er leuk uit. Ik had niet zo'n contact met hem dat hij bij mij over de vloer kwam, of ik bij hem. Ik wilde het voor mezelf houden, voordat ik het meedeelde aan mijn familie. Bang dat het me verboden werd. Hij vond mij heel erg aardig en leuk, maar ik was een kattekop, beet op mijn nagels."

Over machtsverschillen: "Ik ben altijd wel bang geweest voor wat er zou gaan gebeuren. Ik vond het nooit erg om met jongens te vrijen of dat ze aan me zaten. Maar ik durfde het niet te zeggen als ik iets niet wilde. Omdat ze dan zouden zeggen dat ik een stomme trut ben. Maar ik liet ook niet met mij sollen. Ik keek in zekere zin tegen hem op. Ik liet het meer aan hem over tot op bepaalde hoogte."

Over hoe zij de contacten heeft beleefd: "Ik had als ik met hem was angst en een benauwd gevoel, van wat er zou gaan gebeuren. Niet bedreigd, maar omdat ik op dat moment heel erg weinig wist." (Int.: Onplezierig?) "Nee, niet onplezierig, maar vreemd. Er werd min of meer met je gevoelens gespeeld. Ik wist niet wat er allemaal mogelijk was. Ik wist zelfs niet wat voor gevoelens ik kan hebben." (Int.: Het onbekende maakte je angstig?) "Ja, Ik durfde er ook niet over te praten. Ik had nooit eerder een vaste relatie gehad. Je doet dan maar alsof je alles al weet."

Vormen van onvrijwilligheid: Het seksueel contact is een enkele keer voorgekomen omdat Gerda de ander een plezier wilde doen, werd overgehaald, of zich verplicht voelde.

Ernstscore: 2

Marjan

Het gaat om een eenmalig seksueel contact dat zij op vijftienjarige leeftijd heeft met haar vaste vriend. De jongen is enigszins ouder, beiden hebben evenveel ervaring. Het contact wordt alleen door de jongen gewild. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: het betasten van de borsten.

Over haarzelf en de jongen vertelt Marjan: "Ik was verliefd. Ik voelde me wijs (=trots), want Roy was populair, een bink. Ik werd wel een beetje gewaarschuwd dat hij nogal wereldwijs was, maar dat viel wel mee. Ik heb nooit geweten wat ik voor hem betekende. Ik zag wel een beetje tegen hem op, omdat hij een bink was." Ze riep 'ho' en 'stop' om de ander tegen te houden: "Ik weigerde hiermee door te gaan. Een tijdje later ben ik weggegaan. Ik baalde, want het was leuk en het werd verpest. Ik wilde nog niet vrijen, met seks tenminste."

Vormen van onvrijwilligheid: Marjan wilde de ander een plezier doen en werd door de ander overgehaald en overreed.

Ernstscore: 2.5

Wouter

Het gaat om ervaringen met zijn vader, die meer dan twintig jaar ouder was dan hij. Het contact vond plaats over de periode van een jaar, totaal zijn er meer dan 50 seksuele contacten geweest. Het seksuele contact werd door beiden gewild. Belangrijkste motiveringen die Wouter opgeeft: nieuwsgierigheid en de ander niet teleur willen stellen. Wouter zegt door het contact problemen met zichzelf te hebben gekregen: hij moest het verborgen houden en op het laatst, toen hij er mee wilde stoppen, ging het tegen zijn zin in. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: passief oraal contact.

Over het contact met zijn vader vertelt hij: "Hij was voor mij een onmisbaar figuur. Wij waren altijd heel erg blij als hij 's avonds thuis kwam. Ik weet niet wat hij voor mij voelde. Ik denk dat het wel wederzijds was. Hij toonde natuurlijk wel affectie voor mij. Hij was in ieder geval niet afwijzend." Over het machtsaspect: "Ik voelde een zekere vorm van ontzag voor mijn vader." De beleving van de contacten: "Seksueel gezien was het niet echt lekker. Psychisch deed het me ook niet zoveel, neutraal gevoel.

Vormen van onvrijwilligheid: Het contact vond regelmatig plaats omdat Wouter de ander een plezier wilde doen en een enkele keer omdat hij er toe werd overgehaald.

Ernstscore: 4

Karin

Het gaat om een eenmalig seksueel contact met een tien tot twintig jaar oudere man, die meer ervaring had dan Karin. Karin zelf was vijftien jaar. Het was vooral de partner die het seksuele contact wilde. Voorzover ze het zelf wilde deed ze het omdat ze overgehaald werd en de ander niet teleur wilde stellen. Onder andere heeft het contact geleid tot problemen met haar vriend. Ze wilde het hem niet vertellen, maar het leidde wel tot seksuele problemen. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: coitus.

Over het contact vertelt Karin: "Het was de eerste met wie ik naar bed was geweest. Hij was mijn kampleider. Het was wel min of meer een vreemde. Ik heb hem op kamp leren kennen. Ik vond hem wel aardig. Ik voelde me tot hem aangetrokken. Ik geloof dat hij mij ook wel aardig vond. Hij had macht over mij, omdat hij ouder was. Dat vond ik wel interessant. Ik deed snel wat hij zei om in een goed daglicht te komen. Ik wilde het eigenlijk ook wel, maar toen het zover was, niet. Ik kon er niet onderuit zonder ruzie te maken. Ik was alleen bij hem in huis, en ik kon niet weg.... 's nachts. Ik was bij hem thuis op zijn verjaardagsfeest. Op een gegeven moment was iedereen weg. Ik was bang dat hij me eruit zou zetten, dat ik op straat zou staan. Ik was bang dat hij me iets zou doen."

Over hoe ze het contact ervaarde: "Afkeer. Ik kan er niet meer over zeggen."

Vormen van onvrijwilligheid: Het contact vond plaats omdat Karin werd overgehaald en overreed, de ander groter en sterker was en haar met lichamelijk letsel bedreigde.

Ernstscore: 6

Anne

Het gaat om ervaringen met een zes tot tien jaar oudere vriend van haar broer. Op haar veertiende heeft zij in een half jaar vijf tot tien keer seksueel contact met hem gehad. Anne zegt dat zij beiden ongeveer evenveel ervaring hadden. De seksuele contacten werden door beiden gewild. Belangrijkste reden voor Anne waren: de ander aardig en lief vinden, bovendien had ze gedronken. Door de seksuele contacten heeft ze zowel met zichzelf als met anderen problemen gekregen. Meest vergaande vormen van seksueel contact die zijn voorgekomen: passief en actief oraal contact.

Over de verhouding vertelt Anne: "Ik wilde wel wat met hem. Ik wilde iemand aan kunnen wijzen als verklaring dat ik geen maagd meer was. Ook hoopte ik dat ik door hem thuis weg zou kunnen komen. Ik vond hem heel apart. Hij deed hele rare dingen. Voor een weddenschap een goudvis opeten, midden in de nacht naar zee, dat soort dingen. Ik weet niet wat ik voor hem betekende." (Int.:Wat denk je?) "Ik wil daar niets bij denken."

Over het machtsaspect: "Ik was er gewoon altijd als hij daar zin in had. Ik was verliefd op hem. Het was iemand waar niemand macht over kon krijgen. Ik dacht: als ik niet toegeef dan houdt het op tussen ons." Ze probeerde wel eens om het contact te voorkomen: "Dan zei ik dat het niet ging, of dat ik ongesteld was." Het lukte echter niet om hem tegen te houden.

Over de beleving van het contact: "Ik was heel erg bang om in verwachting te raken en ik schaamde me heel erg, omdat hij een vriend van mijn broer was. Ik voelde me achteraf ook gebruikt. Hij had ook wel leuke dingen. Het vrijen was ook wel leuk, ja."

Vormen van onvrijwilligheid: Het seksuele contact kwam regelmatig tot stand omdat Anne de ander een plezier wilde doen of werd overgehaald, ze werd vaak overreed en voelde zich vaak verplicht. Ze werd vaak dronken gevoerd en bij verrassing gepakt. Belangrijk was ook dat de ander sterker was. Een enkele keer was de ander niet alleen en vaak gebruikte hij lichamelijke kracht.

Ernstscore: 6

Jan

Het gaat om seksuele contacten met zijn stiefvader, die vanaf zijn achtste tot zijn vijftiende jaar meer dan vijftig keer hebben plaatsgevonden. Zijn stiefvader was meer dan 20 jaar ouder. De seksuele contacten werden alleen door de ander gewild. Aan de contacten kwam een eind doordat Jan van huis wegliep. Meest vergaande vorm van seksueel contact die is voorgekomen: passief anaal contact.

Over de relatie met zijn stiefvader vertelt Jan: "Ik mocht hem eigenlijk niet zo. Hij was echt slijmerig, maar toch ook een nors type. Voor hem was ik gewoon een kind van de vrouw waarmee hij getrouwd was." Over het machtsaspect: "Hij was een dominerende vader. Zijn wil was wet."

Over de seksuele contacten: "Hij deed het gewoon. Het was net of het erbij hoorde. Dat dacht ik eerst ook, en ik was bang voor hem. Ik heb wel eens geprobeerd hem te stoppen, maar toen heeft hij me helemaal in elkaar geslagen. Dus dat deed ik niet meer. Ik was wel bang als het gebeurde. Maar dat merkte ik bijna niet, want ik had er geen gevoel bij. Het moest gewoon, het was een automatisme."

Vormen van onvrijwilligheid: Het kwam vaak voor dat Jan bij verrassing werd gepakt. Ook werd hij regelmatig met woorden bedreigd. Belangrijk hierbij was dat de ander groter was dan hij. Jan is vaak bedreigd met lichamelijk letsel en een enkele keer met een wapen. De ander gebruikte zeer vaak lichamelijke kracht en bracht een enkele keer lichamelijk letsel toe.

Ernstscore: 9

Nel

Het betreft ervaringen met haar vader die zij heeft gehad van haar vijfde totdat ze zes en een half was. Bij elkaar is het contact meer dan 50 keer voorgekomen. Haar vader was 56. Het seksuele contact werd uitsluitend door haar vader gewild. Door ingrijpen vanuit de omgeving is er een eind aan de contacten gekomen. Meest vergaande vormen van seksueel contact die zijn voorgekomen: coïtus en actief oraal contact.

Over de verhouding vertelt Nel: "Ik vond hem een lief iemand. Iemand die me wel voorlicht, maar ik wist niet waarom. Hij heeft het altijd in de planning gehad. Ik kreeg meer aandacht dan de anderen. Voor hem was ik iemand waarop hij kon vertrouwen, en dat vertrouwen misbruikte hij." Over het machtsaspect: "Ik was bang voor hem. Ik ben altijd bang voor hem geweest, omdat hij zoveel dronk."

Nel probeerde wel eens om het contact te voorkomen: "Ik probeerde het wel eens door te gaan afwassen en met de hond te gaan wandelen. Als mijn moeder sliep – die gebruikte veel valium – dan kwam mijn vader naar me toe. Dan zei hij: Oh, je mamma is ziek, alle pappa's doen dat. Voordat het de eerste keer gebeurde moest ik van mijn moeder een kilo tuinbonen halen. Sinds toen vind ik tuinbonen afschuwelijk. Mijn vader dreigde dan dat ik als ik het niet deed tuinbonen moest eten. Of hij zei: Pas op, ik vertel dat je het leuk vindt." Nel werd vooral gedreigd met brandende sigaretten: "Ik had daar een keer brandwonden van."

Over hoe ze het contact beleefde: "Dan lag ik gewoon verstijfd in bed. Ergens wist je dat het niet normaal was. Maar ergens wist je het ook niet. Ik had alleen maar pijn. Ik vond het niet fijn. Je probeert op een gegeven moment zoveel mogelijk je gevoel uit te schakelen."

Vormen van onvrijwilligheid: Het seksueel contact kwam vaak tot stand omdat Nel werd overgehaald of beloningen kreeg. Het ging om iemand die groter en sterker was dan zij. Ze werd zeer vaak met woorden bedreigd, of bij verrassing gepakt. Vaak werd ze met een wapen bedreigd en gebruikte de ander lichamelijke kracht. Een enkele keer werd haar lichamelijk letsel toegebracht.

Ernstscore: 9

Summary

The meaning of experience

On sexual contacts in early youth, and sexual behavior and experience in later life

Sexual contacts in early youth have been the object of empirical investigations in only a selective way. They have been studied as a form of sexual abuse. The attention has generally been limited to general sexual contacts with adults and to non-consensual sexual contacts. The main questions that have been addressed in these studies concern the incidence and prevalence of these contacts, the so-called risk factors, the short and long term consequences to the young person, and factors, such as various aspects of the sexual contacts that influence the outcomes.

Previous investigations report different rates of contacts. The figures range from 6% to 62% for girls and from 3% to 31% for boys. These differences seem to be attributable to methodological variations. Common risk factors have to do with family circumstances. The dynamics of which however, are still unknown. Long and short term consequences have been demonstrated in several aspects of intra- and interpersonal functioning. There are also studies in which no consequences have been reported; this is especially the case when these studies do not use clinical and juridical samples, but less selective groups. There are some studies in which the relationship between experience and outcome is controlled for intervening factors such as the family climate. Some of them indicate that the relationship persists while others point out that it vanishes or is weaker. The results with respect to factors which influence the outcomes of the contacts studied are diverse and inconsistent.

Most previous studies are open to criticism on several levels. To begin with, most start from the *a priori* assumption that sexual contacts between adults and children are always a form of sexual abuse; consequently children are looked upon as 'victims' and adults as 'perpetrators'. This assumption affects how studies are carried out and the general understanding of the phenomenon. Furthermore, studies differ in the way they assess the occurence of sexual contacts and their supposed consequences; in this respect studies vary from the superficial to the sophisticated. Subjects are usually divided into two groups: those who have had the kind of contacts in question and those who have not. The retrospective methods that the studies use limit the interpretations that can be made of their findings; establishing causal relationships, especially, is generally not warranted. Because subjects have usually been drawn from a select population, the results cannot easily be generalized to other groups.

The study which is reported attempts to avoid some of the drawbacks of research described in the first chapter and to broaden the general understanding of the meaning of sexual contacts in early youth. Among other ways, this is done by including contacts people may have had in their early youth with peers. Also, it acknowledges that subjects may have had sexual contacts with more than one person.

In this study sexual experience is assumed to play a part in the sexual development, a process which is determined by biological, psychological and social factors. The sexual contacts may be positive or negative learning experiences, depending on the conditions under which they occur. As long as contacts are voluntary, they are considered to be positive learning experiences. They are expected to influence later functioning negatively when they are non-consensual. These effects are expected regardless of whether the person involved is a peer or an adult, inside or outside the family.

It is hypothesized that in voluntary sexual contacts people learn to associate positive feelings with sexuality. By having voluntary contacts, individuals will be likely to anticipate positive feelings in their future sexual contacts; they will develop a tendency to search for such contacts and their sexual desire will increase. The tie between sexuality and positive feelings will also prevent negative feelings from interfering with their sexual behavior. Because of this, individuals who have had voluntary contacts will have less problems in their later sexual functioning. Through voluntary contacts people will become familiar with their bodily reactions when sexually excited. Finally, voluntary contacts are considered to be opportunities to practise one's social and sexual skills.

Non-consensual contacts are expected to have opposing effects. Because of the negative feelings experienced such contacts will inhibit the establishment of a positive attitude towards sexuality. The negative feelings will become associated with sexuality, and as a consequence, people will experience more problems in their later sexual behavior. Involuntary contacts may also influence personal functioning in a more general way.

In this study sexual contacts between children and adults are not considered *a priori* to be non-consensual. The judgement concering consent is based on the accounts of the subjects themselves about what actually took place and about how it was experienced. The negative effects of the non-consensual experiences are expected to vary in strength with the degree of involuntariness.

To test the above assumptions a retrospective survey was carried out. Because retrospection can influence the accuracy of data research literature on memory and recall was reviewed. Methods for counteracting forgetting and distortion were collected and adapted for this study. One of the measures pertains to the age of the people to be interviewed. The selection of subjects was limited to those 22 and younger. Since recall is more reliable with shorter time spans. As a lower age limit 18 is used, so that the possible effects of the early sexual contacts can have already made themselves manifest.

In this study, subjects with exclusively voluntary sexual contacts and subjects with exclusively non-consensual contacts are compared respectively with subjects who have had no sexual contacts in early youth. A fourth group consisted of subjects who had both voluntary and involuntary contacts. They were expected to show mixed results; it was assumed that among them the positive effects of the voluntary contacts as well as the negative effects of the non-consensual contacts would be observed.

The subjects for this investigation were obtained in two different ways. The general approach was directed at finding those who had no sexual contacts or only contacts with peers. For this purpose samples were drawn

from the population registration offices of ten larger and smaller municipalities in the neighborhood of Utrecht. In the sepcific approach several attempts were made to find people with voluntary as well as non-consensual contacts with adults. Students were personally addressed in writing. Advertisements and anouncements were placed in several magazines. There was an announcement on television about the survey. People who had attended self-help groups were personally addressed. Mental health care workers and therapists were asked to assist in finding potential candidates. The more general as well as the more specific approaches were used to obtain subjects with a variety of sexual histories.

The general and the specific approaches resulted in, respectively, 175 and 108 male and female subjects who were individually and privately interviewed. The format of the questionnaire was structured: in addition to the pre-coded questions there were open ones. Furthermore, there were rating scales that had to be completed by the subject. The questions covered three areas: sexual experiences before the age of sixteen, sexual and social functioning at the present time, and background factors such as family climate and sexual education. Sexual experiences with each person were seperately investigated. Rating of each subject's separate experiences were combined to make a 'sexual contacts history'. According to the interviewers, who had received extensive previous training, the collection of data proceeded smoothly.

In Chapter Four the 572 sexual experiences the subjects reported are separately described. In contrast to that of the males, a large part of the experiences of the females are non-consensual. Furthermore, sexual experiences with adults are more often non-consensual than experiences with peers. The non-consensual experiences differ in severity of involuntariness. When one looks at the way the sexual contacts were experienced, it seems to be especially useful to make a distinction between the voluntary and non-consensual ones. Based on the age of the partner and whether or not the contact was voluntary, there are different types of 'sexual contacts histories'. These histories are described with respect to several aspects: the number of partners one has had sex with, the extent to which one has had experience with physically intimate forms of sexual contact, the overall positive or negative experience of the contacts one has had, the extent to which one has experienced sexual arousal and orgasm in sexual contacts before the age of sixteen. The histories in which non-consensual contacts had occured are also characterized by the experience one has had with the highest 'severity-score'. Differences between the separate experiences show up again when one looks at the sexual contacts histories.

There are several relationships between the sexual contacts histories and the background variables. These relationships suggest that the background variables can be interpreted as factors that influence the likelihood that young people will have voluntary or non-consensual sexual contacts. Among these is a tendency of the individual to search for sexual contacts, obstacles that keep young people from having sexual experiences, circumstances that strengthen the protection against non-consensual contacts and conditions that prepare someone to function in sexual encounters.

In Chapter Five, a description is given of the present sexual and social functioning of the subjects, apart from the sexual experiences they had be-

fore the age of sixteen. Most of the aspects were generally correlated. At the time of the interview more than half of the subjects were having a steady relationship in which sexual contacts occured; compared with the others, these subjects tended to be more satisfied with their sexual life. Females were more satisfied with their sexual lifes when they had fewer sexual problems in recent contacts. The latter did not hold for the males; in general they reported having fewer problems. Sexual desire, sexual arousability and anxiety about contact seemed to be interrelated phenomena. When the subject's sexual desire was stronger, this also held true for arousability, while at the same time the subject was less anxious about sexual contact. The females reported more psychosomatic complaints than the males. When females reported such complaints, their sexual desire and arousability were weaker, and they were more anxious about sexuality.

There were several relationships between the various aspects of the subjects' present functioning and background factors. These relationships were interpreted in accordance with the *post hoc* explanations given for the relationships between the background factors and the sexual contacts histories.

In Chapter Six the relationships between the sexual contacts histories and the aspects of the present day functioning are described and interpreted. The conclusions were based on the results of various statistical analyses of the total group as well as of subgroups of subjects that were controlled for the possible influence of background factors. The assumption that voluntary and non-consensual sexual contacts are, respectively, positive and negative learning experiences were partly supported by the results. No results were found which contradicted what was expected.

The negative effects of non-consensual contacts before the age of sixteen seem to express themselves particularly in the problems the subjects experience in their present sexual contacts. The subjects with non-consensual experiences also reported more psychosomatic complaints, while females with such experiences were less satisfied with their sexual lives. The consequences of the non-consensual sexual contacts seem to be stronger when the contacts have been more severe. Subjects who had non-consensual contacts also reported less sexual desire, less arousability, and more anxiety about sexual contacts as their sexual experiences were more severe.

Voluntary sexual contacts in early youth correlated with a stronger present day sexual desire and arousabilty, and with less anxiety about sexual contact. Males who had voluntary sexual contacts as boys also reported more satisfaction than males who did not.

These relationships held for sexual contacts with peers as well as with adults. Non-consensual sexual contacts with adults seemed to have had a stronger influence than non-consensual contacts with peers; this was caused, however, by the fact that these contacts, when they were non-consensual, on the average, were more severe.

For several reasons one should be cautious in drawing conclusions from the relationships established in this study. For one thing, the data were based on self-reports and were not longitudinal. This may have introduced artificial correlations. The same effect may have been produced by the fact that a large part of the data are retrospective. Finally, the statistical techniques used were capable of detecting only linear group tendencies.

Some observations must be made of the conceptual aspects of the study as well. The subjects in this study come from a specific age group. It is possible that present day differences among the subjects will disappear with time. On the other hand, due to a probable latency period, consequences of some sexual experiences may not yet be visible. Another observation has to do with the concepts used in this survey. Terms like 'early youth' and 'sexual contact' are clearly defined. However, the contacts studied were multivarious and occured in a period of life in which all sorts of developmental changes were taking place. In future studies sexual contacts should be related to these life stages. Likewise, concepts like 'sexual desire' and 'sexual anxiety' are more equivocal than they might seem.

Finally, it is not known what kind of subpopulations the subjects represented. Thus it is unclear how far one can generalize from these results. The external validity is also limited by the fact that this survey is carried out in Dutch society. It is possible that in a society with more positive or negative attitudes towards child sexuality or sexuality between adults and children, sexual contacts in early youth would have different significance. A final limitation has to do with the fact that the contacts studied came about in a period in which AIDS was not yet an issue.

The results of this investigation show that the development of sexual desire, sexual arousability and sexual anxiety are, at least in part, learned phenomena in which voluntary sexual contact plays a part. The results also demonstrate that it is useful to make a distinction between voluntary and non-consensual contacts on the basis of what actually had happened and how a person experienced a particular situation. Voluntary and non-consensual sexual contacts seem to differ in themselves as well as in their consequences. This applies to sexual contacts with peers as well as those with adults. Moreover, non- consensual sexual experiences seem to cover a wide spectrum. These experiences can be differentiated according to the extent to which they intrude upon the individuals psychic and physical integrity.

Curriculum vitae

Theo Sandfort is op 3 januari 1953 te Haarlem geboren. Aldaar volgde hij het voortgezet onderwijs aan het Triniteitslyceum (H.B.S.-B; september 1965-juli 1970). Vanaf 1974 studeerde hij psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij deed zijn kandidaatsexamen in oktober 1976 en zijn doctoraalexamen in december 1979 (cum laude; hoofdvak: sociale psychologie). Vanaf mei 1980 is hij werkzaam op de Rijksuniversiteit Utrecht. Tot september 1981 was hij als wetenschappelijk assistent aangesteld op het Sociologisch Instituut, waar hij een empirisch onderzoek deed naar de beleving van pedofiele relaties door kinderen. Voor de uitvoering van een methodologisch vooronderzoek in het kader van het project 'Seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren' was hij van september 1981 tot december 1982 als wetenschappelijk assistent in dienst van de stichting Z.W.O. op het Instituut voor Klinische Psychologie en Persoonlijkheidsleer. Het retrospectief onderzoek onder jongeren naar de betekenis van seksuele ervaringen in de vroege jeugdjaren voor het later seksueel gedrag en beleven werd door hem uitgevoerd in de periode van april 1983 tot april 1988 op de Vakgroep Klinische Psychologie. Sinds april 1988 is hij als toegevoegd onderzoeker aangesteld bij de Interfacultaire Werkgroep Homostudies waar hij onderzoek doet onder de Nederlandse bevolking naar veranderingen in kennis, houding en gedrag op het gebied van seksualiteit in verband met AIDS. Sinds maart 1986 vormt Theo Sandfort samen met Rob Geensen de eindredactie van Sekstant, uitgave van de NVSH. Op het gebied van kinderseksualiteit, pedofilie, zedelijkheidswetgeving, erotiek en opvoeding, en homoseksualiteit publiceerde hij in uiteenlopende Nederlandse en internationale tijdschriften. In boekvorm verschenen van hem "Om het fijne gevoel; groepsopvoeders over erotiek in de omgang met kinderen" en "Jongens over vriendschap en seks met mannen". Zijn werk is vertaald in het Engels en het Duits.

Publicatiereeks Homostudies Utrecht

Eerder verschenen in de reeks

Hoogma, Marianne: *Wet en werkelijkheid. Literatuuronderzoek naar de voorwaarden waaronder een wet gelijke behandeling optimaal kan funktioneren.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 1, 1984.
Waaldijk, Cees, en Rob Tielman: *Grondrechtenafweging en de wet gelijke behandeling. Een model en een toepassing.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 2, 1984 (uitverkocht).
Dobbeling, Marion, en Pieter Koenders: *Het topje van de ijsberg. Inventarisatie van tien jaar discriminatie op grond van homoseksualiteit en leefvorm.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 3, 1984 (uitverkocht).
Bakker, Edwin, en Judith Schuyf: *Homoseksualiteit en de media. Verslag van een studiedag georganiseerd door Homo RTV Urania en Homostudies Utrecht.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 4, 1985.
Ginhoven, Ans van, en Marianne Hoogma: *Gelijk krijgen is een kunst. Een onderzoek naar het functioneren van commissies gelijke behandeling in verschillende landen.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 5, 1985.
Aardewiel, Jan, Theo van Soerland en Peter van Weerd: *Politie en homoseksualiteit.* Deel I: De onderlinge relatie van politie en homoseksualiteit. Deel II: De positie van homoseksuele politieambtenaren. Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 6, 1985.
Schreurs, Karlein: *Het is maar hoe je het bekijkt. Een onderzoek naar identiteit en subcultuur bij lesbische vrouwen uit Groep 7152.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 7, 1986.
Soesbeek, Klaas H.: Homomannen buiten het homowereldje. Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 8, 1986.
Steenderen, Bert van: *Homo worden, homo zijn. Een onderzoek naar de vormgeving van een homoseksuele identiteit bij jongens.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 9, 1987.
Warmerdam, Hans, en Pieter Koenders: *Cultuur en ontspanning: het COC 1946-1966.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 10, 1987.
Maasen, Thijs: *De pedagogische eros in het geding: Gustav Wyneken en de pedagogische vriendschap in de Freie Schulgemeinde Wickersdorf tussen 1906-1931.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 11, 1988.
Pink Book redactie: *The Second ILGA Pink Book: A Global View of Lesbian and Gay Liberation and Oppression.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 12, 1988.

In voorbereiding

Schuyf, Judith, en Petra Schedler: *Homoseksualiteit in beeld. Over homoseksualiteit en media.* Publicatiereeks Homostudies Utrecht nr. 14, 1988.

Te bestellen bij

Homologie Distributie/Boekhandel Vrolijk
Voetboogstraat 7 sous
1012 XK Amsterdam (tel. 020-235142)
en in de boekhandel.

Seksualiteit van kinderen staat steeds meer in de belangstelling. Die belangstelling geldt vooral negatieve kanten: seksueel misbruik, pornografie en prostitutie. De discussie wordt beheerst door morele opvattingen. Gefundeerde kennis van seksualiteit van kinderen is beperkt.

In dit boek beschrijft Theo Sandfort seksuele ervaringen die meisjes en jongens voor hun zestiende jaar hebben gehad en de betekenis van die ervaringen voor de seksualiteit op latere leeftijd. Uiteenlopende ervaringen komen hierbij aan de orde: contacten met leeftijdgenoten en met volwassenen, met mensen buiten en binnen het gezin, plezierige en onplezierige ervaringen, contacten die vrijwillig waren of waartoe men overgehaald of gedwongen is. Het onderzoek toont het belang van deze ervaringen voor de verdere ontwikkeling.

Theo Sandfort (1953) studeerde psychologie aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Dit onderzoek heeft hij uitgevoerd op de Vakgroep Klinische Psychologie van de Rijksuniversiteit te Utrecht. Verbonden aan de Interfacultaire Werkgroep Homostudies van dezelfde universiteit doet hij momenteel onderzoek onder de Nederlandse bevolking naar seksualiteit en AIDS. Eerder publiceerde hij onder andere de boeken "Om het fijne gevoel; groepsopvoeders over erotiek in de omgang met kinderen" en "Jongens over vriendschap en seks met mannen".